

UNKARIN MAA JA KANSA.

Neljäkymmentä Matkakirjettä,

tehnyt

ANTTI JALAVA.
A. Almborg

(Liitteenä Unkarin valtakunnan kartta.)

HELSINGISSÄ,

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kirjapainossa
omalla kustannuksella.

1876.

UNKARIN MAA JA KANSA.

Alkulause.

Seuraavat matkakirjeet astuvat yleisön eteen ilman min-käänlaisia vaatimuksia. Niiden tarkoitus on vaan antaa suomalaisille tietoja unkarilaisista heimolaisistansa sekä herättää mieltymystä näiden oloihin ja pyrintöihin, joista meillä monessa kohdin on paljon opittavaa. Allekirjoittanut ryhtyi, mennä vuonna Unkarissa ollessaan, näiden kirjeiden tekemiseen oikeastaan Uutta Suometarta varten, jossa osa niistä onkin ollut julkaistuna. Koska niiden onnistui saavuttaa jonkinlaista suosiota mainitun lehden lukijoilta, päätin sittemmin muutamain ystävään kehoituksesta toimittaa ne painosta erittäin ulos. Jotta ne saattaisivat antaa jotakin täydellisempää kuvausta Unkarin maasta ja kansasta, oli kuitenkin tarpeellista kirjoittaa melkoinen joukko uusia kirjeitä lisäksi, niinkuin myöskin siellä täällä korjaella niitä, jotka jo olivat julkaistut. Enemmän kuin puoli kirjan sisällöstä on sillä tavoin myöhemmin, tänä syksynä, täällä kotona syntynyt. Virka- ja muut toimet ovat kuitenkin valittavasti estäneet minua työhöni uhraamasta niin paljon aikaa ja huolta, kuin olisin tahtonut ja suotavaa olisi ollut. Tätä seikkaa pyydän kunn. lukijoita, kirjaa arvostellessaan, suosiollisesti huomioon ottamaan.

Mitä käyttämyini lähteisin tulee, ovat ne suurimmaksi osaksi jo itse kirjassa ilmoitetut. Tässä olkoon vielä mainittu, että kaikki tiedot Unkarin opetus- ja muista sivistys-laitoksista niin-

kuin myös sen maanviljelyksestä, kaupasta ja teollisuudesta ovat otetut virallisista kertomuksista, jotta niiden siis pitäisi olla jostensakin luotettavia. — Paljo hyötyä olisi minulle varmaankin ollut hra P. Hunfalvyn tekemästä ja äskettäin painosta ilmentyneestä „Magyarország Ethnographiája“ (Unkarin kansatiede) nimisestä kirjasta, jota en kuitenkaan ole voinut kirjeitäni varten ensinkään käyttää, sentähden että nämä jo olivat melkein kaikki painetut, kun mainittu arvokas teos joutui käteeni.

Helsingissä marraskuulla 1876.

Tekijä.

Ainehisto.

Siv.

I Kirje.

- Tulo Budapestiin. — Unkarin kruunun alusmaat ja niiden suuruus.
— Maanlaatu. — Ilmanala ja vuodenajat. — Terveysten tila . . . 1.

II Kirje.

- Unkarissa asuvat eri kansallisuudet, heidän asuinpaikkansa ja lukumääränsä. — Väkiluvun muutoksia 5.

III Kirje.

- Kirkollisista oloista Unkarissa. — Eri uskonnot, niiden tunnustajain lukumäärä sekä kirkollinen järjestys. — Uskonnollinen elämä. — Katolinen papisto 10.

IV Kirje.

- Silmäys Unkarin historiaan. — Ensimmäinen aikakausi. — Magyaarin tulo Unkariin ja maan valloitus. — Pyhä Tapani ja Unkarin valtiolaitoksen perustaminen 17.

V Kirje.

- Jatkoa silmäykseen Unkarin historiaan. — Toinen aikakausi. — Matti Corvinus. — Mohács'in tappelu. — Unkarin valtiorakennus toisen aikakauden lopulla. — Aatelisto ja rahvas. — Kolmas aikakausi. — Turkkilais-valta. — Uskonnon-sortoa. — Siebenbürgen'in ruhtinaat. — Turkkilaisten kukistaminen. — Salaliittoja ja kapinoita. — Szathmár'in rauhanteko. — Unkarin kieli ja kirjallisuus näinä aikoina 22.

VI Kirje.

- Jatkoa silmäykseen Unkarin historiaan. — Maria Theresia. — Kansallistunteen sammuminen. — Jooseppi II. — Kansallistunteen herääminen. — Siemen vastaisiin kansallisriitoihin. — Unkarilaisten vastustus yleistä reaktionia vastaan tämän vuositodan alkupuolella. — Vv. 1825–1849. — Aateliston herääminen isänmaalliseen työhön. — Kreivi Tapani Széchenyi. — Hänen riitauntumi-

sensa Kossuth'in kanssa ja seuraukset siitä. — Reaktionin yhdistyminen slavilaisten kanssa. — Unkarinkielinen valtio-istuinpuhe 300 vuoden perästä 30.

VII Kirje.

1848 vuoden valtiopäivät. — Unkarin ensimmäinen ministeristö. — Uusia lakeja. — 1848 ja 1849 vuoden vapauden-sota. — Kuningas pannaan pois viralta. — Unkarin armeijan antautuminen venäläisille. — Veri-tuomiot Aradissa ja Pestissä. — Kossuth ja Görgei . 40.

VIII Kirje.

Unkari vv. 1849—1867. — Yritys Unkarin saksalaistuttamiseen. — Itsevaltainen hallitustapa. — 1861 vuoden valtiopäivät. — Frans Deák. — „Päätös“- ja „adressi“-puolue. — Kynäsota Unkarin valtiopäivän ja Itävallan keisarin välillä. — Valtiopäivän lakkauttaminen. — Sota Preussia vastaan. — Sovinto Unkarin kanssa 1867 ja sen ehdot. — Delegationit. — Kuninkaan kruunaus 52.

IX Kirje.

Unkarin rahaseikat. — Sen valtiovelka. — Suurenlaisia rautatien-rakennuksia. — Oman voiton pyyntöä. — Lahjomusta eduskunnassa. — Uusia lainoja. — Valtiokassan rappiotila 60.

X Kirje.

Frans Deák. — Puolueet 1867 vuoden jälkeen. — Ghyczy. — Koloman Tisza. — Puolueitten yhdistys. — „Musta parooni.“ — Oikean puolueen vastustus. — Puolueitten asema viime valtiopäivän lopulla. — Deák 65.

XI Kirje.

Unkarin koululaitoksesta. — Esteitä sen edistymiseen entisinä aikoina. — Kansallisia pyrintöjä epämagyarilaisissa heimokunnissa . . 71.

XII Kirje.

Toimia Unkarin koululaitoksen parantamiseksi. — Opettaja-seminari. Matkarahoja. — Opetuskalusto. — Kouluhuoneet. — Opettajain palkat. — Tilastollisia tietoja Unkarin kymnaaseista. — Rouva Hermine von Veres-Beniesky. — Naissivistys-yhdistyksen koulu . . 75.

XIII Kirje.

Kansakoululaitos Unkarissa. — Sen tila v. 1867. — Parooni Eötvös. — Kansakoululaki v:ltä 1868. — Koulupakko. — Kansakoulujen perustaminen ja kannattaminen. — Koulurahasto. — Valtio-apua. — Kiertäviä lasten-opettajia. — Äidinkieli. — Eri lajia kansakouluja ja niiden järjestelmä. — Oppikurssit. — Kansakoulujen hoito. — Opettajain palkat. — Tilastollisia tietoja Unkarin kansa-

kouluista, niitten opettajista ja oppilaista. — Kansakouluseminarit. — Näiden oppikurssit ja muu järjestys. — Käynti Budapestin naisseminarissa. 82.

XIV. Kirje.

Korkeampia sivistyslaitoksia. — Budapestin yliopisto. — Suurenlaisia yliopisto-rakennuksia. — Professorein ja ylioppilasten lukumäärä. — Tieteellinen elämä Budapestin yliopistossa. — Unkarin tiede-akatemia. — Sen synty ja järjestelmä. — Kisfaludy Társaság 93.

XV Kirje.

Taiteesta Unkarissa. — Kuvaama-taiteet menneinä aikoina. — Ensimmäinen taide-yhdistys. — Seura Unkarin kuvaama-taiteita varten. — Matkarahoja taiteilijoille. — Taideteosten tilauksia valtion puolelta. — Maan neuvoskunta kuvaama-taiteita varten. — Taide-teosten kokoelmia. — Eszterházyn galleria ja sen etevimmät taulut. — Piirustus-opetus. — Soitanto. — Liszt ja Joachim. — Pestin kansallis-konservatorio. — Soitanto-akatemia. — Kansallisteateri. — Kansannäytelmät. — Erkel, Szigligeti, Tóth. — Näyttelijöitä ja näyttelijättäriä. — Teaterihuonnet. — Valtio-apu kansallisteaterille 99.

XVI Kirje.

Kansallismuseo. — Sen perustaminen ja tarkoitus. — Suurenlaisia lahjoja. — Kallisarvoisia kokoelmia. — Museon kantarahasto ja vuotuiset tulot. — Vanhoja muistomerkkejä ja muinaisjäännöksiä. — Niiden korjaaminen ja hävityksestä suojeleminen 106.

XVII Kirje.

Unkarin sanomakirjallisuus. — Painolaki ja pääkohdat siinä. — Unkarissa ilmestyväin sanomalehtien lukumäärä v. 1875. — Etevimvät unkarin- ja saksankieliset valtiolliset lehdet. — Sanomalehtien itsenäisyys. — Sanomalehtien lukeminen. — Tilastollisia tietoja sanomakirjallisuudesta Unkarissa 112.

XVIII Kirje.

Lyhyt katsaus Unkarin kirjallisuuteen. — Halotti beszéd. — Ensimmäinen unkarinkielinen kirja. — Runoilijoita entisinä ja nykyisinä aikoina. — Romaanikirjallisuus. — Historiallinen kirjallisuus. — Alksanteri Petöfi 119.

XIX Kirje.

Aineelliset pyrinnot Unkarissa. — Maanviljelys. — Etevimvät viljalajit ja niiden vuotuinen tulo. — Viljelystapa. — Viininviljelys. — Paraimmat viinilajit. — Vuotuinen viininvalmistus-määrä. — Hedelmänviljelys. — Maanviljelys-yhdistys Pestissä. — Karjanhoito. — Kalastus. — Silkinviljelys. — Metsänhoito. — Tulot puu-

- tavaroista. — Vuorityö. — Sen tuotteiden vuotuinen arvo. — Kalliin unkarilainen opali. — Maanomistukseen kuuluvia seikkoja. — Aateliset ja talonpojat. — Maan jako sen omistajain kesken. — Maan hinnat 134.

XX Kirje.

- Teollisuus Unkarissa. — Sen tila entisinä ja nykyisinä aikoina. — Suojelusseura. — Teollisuus-yhdistys. — Teollisuuden-harjoittajain lukumäärä ja heidän vuotuiset tulonsa. — Etevimmat teollisuuden lajit Unkarissa sekä tilastollisia tietoja tehtaista, työväestä, valmistusmäärästä ja -arvosta y. m. 146.

XXI Kirje.

- Kauppa- ja liikenne-olot Unkarissa. — Kotimainen kauppa. — Ulkomainen kauppa. — Tärkeimmät tuonti- ja vientitavarat sekä niiden vuotuinen arvo. — Kauttakulku-kauppa. — Kulku- ja yhdistysneuvot. — Rautatiet. — Laivaliike. — Posti- ja sähkölennätinlaitokset. — Krediiti- ja pankkilaitokset. — Kotimainen säästökassa Pestissä. 152.

XXII Kirje.

- Unkarin pääkaupunki. — Näköala linnasta Budan vuorella. — Käynti linnassa. — Pyh. Tapanin käsi. — Valtakunnan arvomerkit. — Linnan puisto. — Hentzin muistopatsas. — Marian taivaasen-astumisen kirkko. — S:t Gellérthegy eli Blocksberg. — Széchenyinvuori. — Tunneli linnavuoren alatse. — Ketjusilta. — Itsemurhaajia. — Frans Joosepin tori. — Akademia-palatsi. — Korso. — Unkarilaisia kaunottaria. — Kaupungin sisä-osa. — Leopoldin kirkko. — Városliget eli Stadtwäldchen. — Eläintarha. — Batthyányin mausoleumi 161.

XXIII Kirje.

- Teurastuslaitos Budapestissä. — Margaretan-saari. — Ihana luonto. — Vanhoja raunioita. — Margaretan-kylpyhuone. — Mustalaismusiikki. — Csárdás. — Margaretan-silta. — Tonavan leveys ja syvyys. — Gil-Baban hauta. — Lämpimiä lähteitä Unkarissa ja Budassa. — Ráczfördö. — Turkkilainen kylpy. — Käynti eräässä viinituvassa Budassa. — Unkarilaisia ystäviä. — Näköala ketjusillalta kuutamossa 172.

XXIV Kirje.

- Historiallinen katsahdus Budapestin menneisin vaiheisin. — Aquincum. — Buda ja Pest nimien alkuperä. — Budan loistokausi. — Matti Corvinus'en linnarakennukset. — Corvina. — Matti kuninkaan häät. — Turkkilaisten tuhotyöt. — Budapestin uudesta-virkistyminen. — Luonnon tuottamia onnettomuuksia. — Veden-

tulva v. 1838. — Ukkosen-ilma v. 1875. — Tilastollisia tietoja Budapestistä. — Asunnon ja ruoan hinnat siellä 185.

XXV Kirje.

Vaalipuuhia pääkaupungissa. — Programmi-puheita. — Juhlallisuuksia niitten johdosta. — Programmi-puheitten sisältö. — Mauri Jókain programmi-puhe. — Ajan ja rahan tuhlausta. — Kuvaus vaalipuuhista menneinä aikoina. — Tizza Debreczen'issä 193.

XXVI Kirje.

Unkarin lainlaatijakunta. — Edusmiesten-huone. — Vaali-oikeus. — Lainehdoitusten käyttö. — Lakien ehdoitus-valta. — Herrainhuone. — Sen jäsenet. — Valtiokulunki-arvion hyväksyminen. — Käynti eduskunnan istunnoissa. — Alahuoneen kokoussali. — Ministerit Tizza ja Széll. — Puolueet eduskunnassa. — Sennyei, Simonyi, Miletics. — Presidentti Ghyczy. — Keskustelu kuninkaan siviili-listasta. — Erään serbiläisen edusmiehen lausunto kansallisuksista Unkarissa. — Tizzan vastaus siihen. — Suosionosoituksia. — Oivallisia puhujaita. — Kokkapuheita. — Ankaria arvosteluja Unkarin valtiosta. — Kustannukset valtiopäivistä. — Pitkiä puheita, ajan tuhlausta. — Ylähuoneen kokoussali. — Unkarin primas Simor. — Ylähuoneen parlamentillinen merkitys. — Magnati-puvut. — Valtiopäiväin sulkeminen 212.

XXVII Kirje.

Unkarin valtiojärjestelmä. — Kuningas, hänen velvollisuutensa ja oikeutensa. — Ministeristö. — Ylimmäinen Rätinki-hovi. — Kroatia-Slavonia-Dalmatian valtio-oikeudellinen asema Unkarin suhteen. Unkarin sisällin hallinto. — Municipiot ja niiden itsehallitus. — Komitatit ja niiden virkamiehet. — Kunta ja kunnallishallitus. — Oikeudenhoito. — Kansallisoikeudet. — Pari ankaraa lausuntoa Unkarin hallinnosta ja virkamiehistä. — Verorästejä. — Yleinen turvallisuus. — Unkarin rosvoja. — Oikeudentila viimeisinä vuosikymmeninä. — Uusi lakikirja. — Unkarin lain-oppineitten päivä. — Sennyei ja Tizza komitatien itsehallituksen kysymyksessä . . . 228.

XXVIII Kirje.

Unkarin sotalaitos ja sen järjestelmä. — Yleinen asevelvollisuus. — Armeija ja meriväestö. — Maan-vartijaväki eli honvéd-armeija. — Nostoväki. — Unkarin sotaväen urhoollisuus 243.

XXIX Kirje.

Matkustus maaseuduille. — Páltanya. — Vieraanvaraisuutta. — Unkarilainen kylä ja talonpoikaistalo. — Niitten rakennustapa ja sisustus. — Csárdás-tanssi. — Kansallispukuja. — Ilta Theiss-virran

rannalla. — Csárda. — Ratsasturetki pusztalla. — Muutamia tietoja hra Hunfalvyn maatilasta ja sen viljelyksestä. — Työväen palkat. — Verot. — Talonpoikain maanviljelys. — Heidän talvielämänsä 251.

XXX Kirje.

Matka Debreczen'iin. — Maantiet Unkarissa. — Puszta. — Délibáb. — Debreczen. — Kalvinistein Rooma ja paavi. — Magyarikiihkoa. — Kymnaasi ja collegiumi. — Kirkko. — Hupaista seura-elämää. — Superintendentti Valentin Révesz. — Herkulliset päivälliset. — Eräs ilta ravintolassa. — Puheita ja maljoja. — Ystävyyttä suomalaisia kohtaan. — Mustalais-soitantoa. — Herrassäätysten kansallispuvut. 262.

XXXI Kirje.

Lähtö Debreczen'istä. — Kirjava matkaseurue. — Tokajn vuoret ja viini. — Miskolcz'in kaupunki. — Kaunis näköala. — Muinaisjäännöksiä. — Käynti viinikellarissa. — Asszúbor. — Tanssijaiset 271.

XXXII Kirje.

Matka Erlau'iin. — Ajo talonpoikais-kyydillä. — Kaunis maisema. — Viinikellareja. — Majoitus Cistercienserien luostariin. — Luostarielämästä Unkarissa. — Kymnaasin kokoelmat. — Herkullinen illallinen refektoriumissa. — Messu. — Collegiumi ja sen huoneukset. — Paavin patalakki. — Linnan-raunioita. — Erlau'in tuomiokirkko. — Käynti erään luostariveljen kamarissa. — Muutamia tietoja Cistercienseri-veljeskunnasta. — Noviciati. — Luostariopettajan huoleton elämä. — Paavin erehtymättömyydestä. — Coelibatista. — Katolisten pappien „sisaret“. — Lystäilymatka luostarin viinitarhaan ja hedelmäpuistoon. — Runsas viininsato. — Suuri vero. — Hupainen ilta refektoriumissa. — Arkiruokaa ja juhlaruokaa. — Aika piispanpalkka. — Kylpylaitoksia. — Gödöllő 276.

XXXIII Kirje.

Görgein valokuva. — Matkustus Vysegrad'iin. — Vesimyllyt Tonavassa. — Kenraali Arthur Görgei. — Hänen ulkomuotonsa. — Käynti Vysegrad'in linnan raunioilla. — Ihana näköala. — Silmäys linnan menneisin vaiheisin. — Görgein mielipide Unkarin nykyisestä tilasta. — Haavoitus Komorn'in tappelussa. — Görgein kirjalliset teokset. — Pieni ote niistä. — Kaunis matkakumppani. 288.

XXXIV Kirje.

Unkarin ja suomen kielen sukulaisuudesta. — Suomen ja unkarin kielen tutkijoita: Sajnovits, Gyarmathi, Reguly, Hunfalvy, Budenz,

Barna; Ahlqvist, Blomstedt, Donner. — Suomen ja unkarin kiel-
 len opetus Budapestin ja Helsingin yliopistossa 299.

XXXV Kirje.

Muutamia vertailuja unkarin ja suomen kielen välillä. — Isä meidän
 rukous unkarin kielellä. — Unkarilaisia ristinnimiä. — Muutamia
 lauseparsia unkarin kielellä. — Äidinkielen viljelys Unkarissa. —
 Magyar nyelvör 304.

XXXVI Kirje.

Unkarilaisten ja suomalaisten heimolaisuudesta. — Edellisten vastaha-
 koisuus tämän myöntämiseen ennen aikaan. — Eräs Kossuth'in
 tekemä kirjoitus unkarilaisten syntyperästä ja sukulaisuudesta suo-
 malaisten kanssa. — Vastalause professori Ahlqvist'ilta samassa
 asiassa. — Unkarilaisten tiedot Suomesta ja sen oloista 315.

XXXVII Kirje.

Unkarilaisten kansallisuonne. — Sen hyvät ja huonot puolet. — Tu-
 lina isänmaanrakkaus ja kansallisuudentunto. — Kansallisylpeys.
 — Haluttomuus työhön. — Kansallinen kieli ja sen kunnia-asi-
 pttäminen. — Kansallispuvut. — Unkarin naiset. — Heidän ulko-
 nainen kauneutensa ja sisällinen sivistyksensä. — Turhamielisyyttä.
 — Isänmaallisia naisia. — Tulevaisuuden toiveita 324.

XXXVIII Kirje.

Kansallisista oloista Unkarissa. — Unkarin luontevuus kansallisen
 valtion olopaikaksi. — Monilukuisia kansallisuuksia. — Näiden
 viha magyareja vastaan. — Kansalliset olot entisinä aikoina. —
 Unkarin kielen ja kansallisuuden ylivalta. — Laki kansallisuuksien
 yhtä-oikeudesta. — Yksi valtio- ja virkakieli. — Kansallisuuden-
 lain noudattaminen. — Slovakilaisten kymnaasien ja kirjallisuus-
 den-seuran hävittäminen 336.

XXXIX Kirje.

Unkarilaisten ylivalta Unkarissa ja keinot sen pysyttämiseen tule-
 vaisuudessa. — Unkarin saksalaistuminen taikka magyarilaistumi-
 nen. — Kansallisuudentunne epämagyarilaisissa kansanheimoissa.
 — Eräs esitelmä professori Greguss'ilta, koskeva unkarilaisten yh-
 teiskunnallista hegemoniaa. — Slavilaisuus ja magyarilaisuus. —
 Unkarin valtiollinen tulevaisuus. — Unkarilaisten maailmanhis-
 toriallinen tehtävä 350.

XL Kirje.

Lähtö Unkarista. — Karpathein vuorimaa. — Vaihtelevia maisemia. —
 Slovakilaiset. — Suurin matka Suomesta Unkariin ja mitä se mak-

	Siv.
saa. — Takaisin-katsaus. — Turanilaisen kansanheimon sivistys- kyky. — Mitä suomalaisilla on unkarilaisilta oppimista. — Likem- män tuttavuuden toivottavuus unkarilaisten ja suomalaisten vä- lillä. — Kaksi kauan eronnutta, mutta toinen toisensa taas löy- tänyttä veljestä	363.
Lisäys	368.

Ensimmäinen Kirje.

Tulo Budapestiin. — Unkarin kruunun alusmaat ja niiden suuruus. — Maanlaatu. — Ilmanala ja vuodenajat. — Terveysten tila.

Kuu oli juuri noussut, kirkkaana ja täyteläisenä, ja heitti vaaleita säteitään Karpathein harjanteiden takaa, kun eräänä kauniina Tammikuun iltana v. 1875 tulin Unkarin kauniiseen pääkaupunkiin, Budapestiin. Jo useita vuosia oli innokas haluni ollut kerran päästä kaukaisia heimolaisiamme etelässä, unkarilaisia tervehtimään, ja kun nyt vihdoin olin toivojeni perillä, oli tietysti iloni ja tyytyväisyyteni suuri. En tiedä oliko se mielikuvitusta vaiko todellisuutta, mutta minusta tuntui kaikki täällä enemmän kuin muualla tutulta, ja ensimmäiset unkarilaiset sanat, jotka rautatien pysäyspaikassa kuulin, muistuttivat äänisoinnullaan omaa äidinkieltäni. Pari päivää asuntopaikkaa etsittyäni, onnistui minun viimein saada Budan puolella *) kaunis kamari eräässä talossa, joka seisoo aivan Tonavan rannalla, niin että minulla ikkunoistani oli mitä ihain näkö-ala tuon majesteettillisen virran sekä sen vastaisella rannalla Pestin puolella seisovien komeain palatsi-rivien yli. Erittäin kaunis oli näkö-ala iltasilla, jolloin tuolla toissa puolla

*) Kuten tunnettu käsittää Unkarin nykyinen pääkaupunki oikeastaan kaksi kaupunkia, Pest Tonavan vasemmalla ja Buda (saksaksi Ofen) sen oikealla rannalla, edellistä vastapäätä. Muutamia vuosia takaisin yhdistettiin nämä molemmat kaupungit, joiden välillä on iso mukkea ketju-silta, yhdeksi kaupungiksi nimellä Budapest.

näki, niin pitkältä kuin silmä kantoi Tonavaa ylös- ja alas-päin, sadottain kaasuliekkiä, jotka kuvastuivat virran tyynessä pinnassa.

Unkari — unkarin eli magyarin kielellä Magyarország (Magyarein valtakunta) — on, niinkuin jokainen tietää, tätä nykyä yhdistetty Itävallan kanssa sillä tavoin, että, paitse yhteistä hallitsijaa, ulkomaan politiiki ja sotalaitos sekä kustannukset näistä ovat molemmille yhteiset. Kaikissa muissa suhteissa sitä vastoin on kumpikin itsenäinen valtio. Itävaltan maita on ruvettu nimittämään Cisleithaniaksi (s. o. maat tällä puolen Leithaa, eräs Unkarin rajalla oleva Tonavan syrjäjoki) ja Unkarin alusmaita Transleithaniaksi (tuolla puolen Leithaa olevat maat); molemmat yhteensä tekevät Itävalta-Unkarin monarkian.

Transleithanian eli Unkarin kruunun maita ovat varsinainen Unkarin kuningaskunta, Siebenbürgenin suuriruhtinaskunta idässä, n. s. Sotilasraja sekä Kroatian ja Slavonian kuningaskunta etelässä. Näistä on Kroatialla ja Slavonialla oma erinäinen hallituksensa kaikissa asioissa, jotka koskevat sen sisällistä hallintoa. Sotilasrajalla oli myöskin ennen erityinen hallintonsa, joka kuitenkin jo on lakkautettu ja yksi osa maata yhdistetty Kroatiaan, toinen Unkariin. Oikeastaan kuuluu Unkarin kruunun maihin vielä Dalmatian kuningaskunta, vaikka se kuitenkin tätä nykyä on yhdistetty Itävaltaan.

Koko Unkarin valtakunta (ilman Dalmatiaa) tekee yhteensä 5,600 Itävallan eli 5,853 geografillista neliöpeninkulmaa. Se on siis lähes 1,000 neliöpeninkulmaa vähempi kuin Suomenmaa. Unkari ja Siebenbürgen ovat 4,683, Kroatia-Slavonia 334 ja entinen Sotilasraja 583 Itävallan neliöpenin-

kulmaa. Viimemainitusta on Unkarille jaettu 190 ja Kroatialle 393 neliöpeninkulmaa, jotta siis varsinainen Unkarin kuningaskunta nyt tekee 4,873 ja Kroatia-Slavonia 727 neliöpeninkulmaa.

Asemansa ja rajainsa suhteen on Unkari melkein jänteen vedetyn jousen muotoinen, jonka kaarena pohjaan ja itään päin ovat Karpathein vuoret ja jäntenä etelässä Tonavan virta syrjäjokensa Saven kanssa. Pohjaisessa ja itäisessä niinkuin myös lounaisessa osassa on maa vuorista; keski-osa taas on aivan tasaista alankomaata. Jos jakaisimme koko maan 100 osaan, tulisi siitä noin 32 osaa alankomaata, 30 korkeaa vuorimaata, 20 matalaa vuorimaata sekä 18 vähemmällä kummuilla täytettyä maata. Pohjaispuolisen vuorimaan keskimääräinen korkeus tekee noin 2,500 jalkaa. Vuoriselänteet ovat 4—6,000 jalkaa korkeat; yksityiset huiput jopa 8,000:kin jalkaa. Siebenbürgenin vuorimaan keskimääräinen korkeus on 3,500, lounaisen vuoriseudun 1,400 ja kumpu-maan 500 jalkaa.

Alankomaa jakautuu kahteen osaan: toinen pienempi on lännessä molemmin puolin Tonavan virtaa, Pressburgin ja Komornin kaupunkien välissä; isompi maan sydämessä, Tonavan ja Theiss-virran välillä sekä viimemainitun toissa puolla. Täällä ovat nuo n. s. Pustat, äärettömiä aroja, joissa ennen lukematomia karjalaumoja syötettiin ja paimennettiin, mutta jotka nyt yhä enemmän muuttuvat pelloiksi.

Jo vanhastaan on Unkari ollut tunnettu Europan viljakammiona. Maanalasta on noin 84 prosenttia viljelyksen alaista. Siitä on peltoa 17 miljoonaa hold'ia *), metsää lähes

*) Hold, saksaksi Joch, oikeastaan niin suuri maanala, kuin yksi pari härkiä päivässä voi kyntää, on 1,600 neliösyltä eli 57,600 neliöjalkaa.

15 milj., laidunta $7\frac{1}{2}$ milj., niittyä 7 milj., sekä viinitarhoja 660 tuhatta holdia. Maa on enimmästä päästä sangen hedelmällistä; ruokamultaa on tavallisesti noin 3—4 jalan syvältä, paikoin vähemmän, mutta usein myöskin paljoo enemmän, jopa paikoittain aina 12 jalkaan asti.

Mutta vaikka maanlaatu itsessään on näin oivallista, on kuitenkin kovin vaihteleva ilmanala, erittäinkin pitkällinen kuivuus kesällä, useinkin syynä katovuosiin. Viimeksi kulu-neena 75 vuotena on ollut 22 katovuotta, joista kolme hal-lan sekä liiallisen märkyyden ja yhdeksäntoista kovan kuivuuden johdosta. Ilmanalan vuotuinen keskimäärä koko maassa on $+ 5$ ja $+ 14$ asteen Cels. välillä. Mutta tässä on niin suuria poukautuksia, että eroitus välistä nousee aina 68 as-teesen asti. Pohjaisimmassa vuoriseudussa on näet korkein lämpö määrä ollut 34 astetta ja korkein kylmyys niinikään 34 astetta. Muuten on vuorimaassa $+ 31$:n ja $- 20$:n as-teen välillä. Alankomaassa on eroitus, pohjais-osassa $+ 35$ ja $- 21$, sekä etelässä $+ 41$ ja $- 22$. Metsäisissä seu-duissa on ilmanala tasaisempi.

Mitä eri vuoden-aikoihin tulee, on talvi yleensä ankara, mutta kovin vaihteleva. Se alkaa tavallisesti marraskuun lo-pulla lumella ja pakkasella, joka jo joulukuulla saattaa olla sangen tuntuva, välistä vasta tammikuulla. Lunta ei yleensä ole paksulta; se katoa pian, mutta sitä tulee sen sijaan sitä useammin. — Muutos talvesta kevääseen alkaa enimmästä päästä myrskyisillä sateilla, joita maaliskuun alussa seuraa kuivat koillistuulet, tuoden myötänsä kauniita päiviä. Pitkiin aikoihin ei ole ollut semmoista vuotta kuin nyt; vaikka maa-liskuu jo on loppunut, on kuitenkin ilma vielä kolkko ja kyl-mänlainen, ja vasta pari viikkoa sitte lähtivät viimeiset jäät Tonavasta. — Kesäkuun alussa, välistä jo toukokuun lopulla,

ilmoittavat raju-ilmat, usein raesateilla, kesän tuloa. Nämä ilmat eivät kestä kauan, mutta ovat sen sijaan kovin ankarat. Niitä seuraa viikkokausia kestävä, ääretön kuivuus ja kuumuus. Yöt ovat hyvinkin viileät, mutta jo pari tuntia auringon noustua voipi lämpömittari osoittaa 22—25 astetta, joka sitte päivää myöten nousee. — Vakavin vuoden-aika on syksy, syyskuun alusta alkaen. Silloin sattuu usein halla-öitä. Marraskuulla alkavat synkät pilvet peittää taivasta, usein viikkokaudet läpi, tuottaen kovia sateita ja paksuja sumuja, kunnes vihdoin tulee kylmä ja sen kanssa talvi.

Ettei tällainen vaihteleva ilmanala voi olla liioin terveellistä, tarvinnee tuskin mainita. Siitä syntyvät kuumetaudit ovatkin täällä hyvin tavallisia. — Syynä tauteihin, erittäinkin tänne tulevissa muukalaisissa, on sen lisäksi vielä puutos hyvistä lähteistä, s. o. kelvollisesta juomavedestä. Täällä Budassa esim. ei ole ainoatakaan kylmää lähdettä (lämpimiä sitä vastoin on useitakin), jonkatähden sekä juomaan että ruokaan täytyy käyttää Tonavan vettä. Samoin kuuluu olevan laita Theiss-virran seuduilla.

Toinen Kirje.

Unkarissa asuvat eri kansallisuudet, heidän asuinpaikkansa ja lukumääränsä. — Väkiluvun muutoksia.

Meillä Suomalaisilla on paljo työtä kansalliskysymyksemme selvittämisessä ja usein olemme pahemmassa kuin pulassa ruotsalaisuuden vallanhimoa ja sortamishalua vastaan. Ja kuitenkin

kaan ei maassamme löydy enempää kuin kaksi kansallisuutta, joista toinen on vaan $\frac{1}{8}$ osa toisesta. Mitä siis sanomme unkarilaisista, joilla on seitsemän eri kansallisuutta kurissa pidettävänä, tabi, jos otamme kaikki maassa asuvat pienemmät kansanheimot myöskin lukuun, viisitoista, jotka yhteensä ovat kaksi kertaa heitä itseä lukuisimmat!

Ei missään muussa valtakunnassa koko Europassa asu niin monta erilaista kansaa, kuin Unkarissa, ja koska näillä Unkarin sekä valtiollisessa että yhteiskunnallisessa elämässä on ollut ja yhä edelleen on oleva suuri merkitys, tahdon niistä tässä antaa muutamia tietoja. Nämä eri kansat ja heidän asuinpaikkansa ovat seuraavat:

1) Magyarit eli varsinaiset Unkarilaiset, maan pääkansa, asuvat keski- ja itä-Unkarissa, varsinkin noilla suurilla aroilla molemmin puolin Theiss-virtaa.

2) Saksalaiset läntisessä ja eteläisessä osassa niinkuin myös Siebenbürgenissä.

3) Slovakit luoteessa ja pohjaisessa, Karpathein vuorimaassa.

4) Ruthenit eli Pikku-ryssät koillisessa osassa maata.

5) Romanit (Rumenit) eli Valakit Siebenbürgenissä ja Unkarin kaakkoisessa osassa.

6) Serbit etelässä, erittäinkin n. s. Sotilasrajassa.

7) Kroatit Unkarin lounaisessa osassa sekä Kroatiassa.

8) Juutalaiset ympäri koko maata, paitse kaakkoisessa osassa, mutta enemmän kuin muualla (yli 5 %) luoteessa ja koillisessa.

9—15) Sloveneja, Bulgareja, Italialaisia, Albaneseja, Kreikkalaisia, Armenilaisia ja Mustalaisia hajalla siellä täällä.

Näistä kuuluvat slovakit, ruthenit, serbit, kroatit, slovenit ja bulgarit slavilaiseen kansanheimoon; romanit ovat italialaisten ja ranskalaisten sukulaisia, ja magyarit itse, niinkuin tunnettu, suomiheimoista kansaa.

Vuonna 1870 pidettiin Unkarissa virallinen väenlasku, jonka päätös oli se, että koko valtakunnan väkiluku nousi 15,417,327 henkeen, joista Kroatiassa ja Slavoniassa 979,722 ja Sotilasrajassa 1,200,371 henkeä. Näitä viimeksi-mainittuita maita lukuun ottamatta, asui siis varsinaisessa Unkarissa Siebenbürgenin kanssa 13,237,234 henkeä.

Mitä nyt eri kansallisuuksien lukumäärään tulee, niin on siitä vaikea saada aivan tarkkoja, paikkaansa pitäviä tietoja, sillä yllä mainitussa väenlaskussa ei otettu tätä puolta asiasta ollenkaan lukuun. Yleensä on kansallisuuksien määrääminen heidän lukunsa suhteen Unkarin tilastotieteessä ja sen viljelijöillä aina ollut arka kohta. Jos vertaa heidän laskunsa saksalaisten tekemiin laskuihin, niin huomaa sen pysyväisen erotuksen, että edellisissä magyarein lukumäärä on suurempi, muitten kansallisuuksien taas vähempi, kuin jälkimmäisissä. Syy siihen on selvä: magyarit koettavat tietysti mahdollisuutta myöten osoittaa väkilukunsa suuruutta, siten perustaaksensa oikeuttaan olla maan herraina. Vertaamalla useita eri lähteitä, sekä unkarilaisia että saksalaisia toisiinsa, olen saanut kokoon seuraavat numerot, jotka lienevät jotensakin luotettavat. Jos niissä on vikoja, ei ne ainakaan ole magyarein vahingoksi. Numerot osoittavat väkilukua ainoastaan Unkarissa ja Siebenbürgenissä, ilman Kroatiaa, Slavoniaa ja Sotilasrajaa.

Magyareja	5,655,447.
Romaneja	2,321,906.
Slovakeja	1,825,723.

Saksalaisia	1,816,087.
Juutalaisia	552,133.
Rutheneja	448,040.
Serbejä	286,834.
Kroateja	208,529.
Muita (katso yllä 9—15)	122,535.
Yhteensä	13,237,234.

Jos kysyy joltakin magyarylta, kuinka suuri heidän lukunsa on, vastaa hän suurella vakuudella: seitsemättä miljoonaa. Mutta tässä on muistaminen, että hän silloin on ottanut laskuun kaikki juutalaiset, joita hän tavallisesti muuten äärettömästi ylenkatsoo. Nämä tosin täällä, niinkuin muuallakin, mukaantuvat ja tunnustavat itsensä siihen kansallisuuteen, jonka käsissä valta on ja josta heille itselle siis on suurin etu, mutta siitä huolimatta täytyy heitä toki täälläkin pitää omituisena muista eroitettuna kansallisuutena. Ja jos heidät lukisikin jonkun muun kansallisuuden joukkoon, niin täytyisi ainakin puolet heistä antaa saksalaisille, sillä saksan kieli ja tavat ovat heissä epäilemättä paljoo yleisemmät kuin magyarin. Kerrotaanpa, että semmoinenkin juutalainen, joka kauppapuodissaan ja muissa asioitsijatoimissaan kyllä ilmestyy täysiverisenä magyarinä ja haastaa magyarin kieltä, kodissaan ja perheessään kuitenkin käyttää paljasta saksaa.

Jos slovakien, ruthenien, serbien ja kroatein-lukuun, joka ylläseisovan taulun mukaan yhteensä tekee 2,769,126 henkeä, luemme Kroatian ja Slavonian sekä Sotilasrajan asukkaat, jotka parhaasta päästä ovat serbejä ja kroateja, ja joiden luku 1870 vuoden väenlaskun mukaan teki yhteensä (979,722 + 1,200,371) 2,180,093 henkeä, saamme summaksi 4,949,219. Bulgarein ja Slovenein luku nousee lähemmäs 100,000, niin

että kaikkien slavilaisheimoisten kansakuntain lukumäärä Unkarissa yhteensä siis tekee kuudetta miljonaa.

Näistä numeroista käy selväksi, jos emme liioin tarkasti lue kaikkia satatuhansia, että Unkarin valtakunnan $15\frac{1}{2}$ milj. suuruisesta asujamistosta noin $\frac{1}{3}$ osa on magyareja, toinen $\frac{1}{3}$ slaveja ja viimeinen $\frac{1}{3}$ osa saksalaisia ja romaneja sekä kaikenlaisia muita vähempiä kansallisuuksia.

Koska kerran olen tuonut esiin tilastollisia tietoja väkiluvun suhteen, niin saatan samassa mainita vielä muutamia muita semmoisia.

Perheellisten olojen suhteen oli v. 1870 koko valtakunnassa:

	miesp.	naisp.
Naimattomia	4,252,928	3,898,447.
Naineita	3,157,146	3,163,154.
Leskitilassa olevia	226,719	676,172.
Avioliitosta eroitettuja	16,767	25,994.
	<u>7,653,560</u>	<u>7,763,767.</u>

Naisia oli siis 110,207 enemmän kuin miehiä.

Unkarissa syntyy vuosittain keskimäärin 605,372 lasta, eli 1 syntynyt 21—22 henkeä kohtaan. Näistä on 30,862 eli 5 % (Budapestissä 20—25 %) ulkopuolla avioliittoa syntyneitä.

Kuolleitten lukumäärä nousee vuodessa 500,751:een, s. o. joka 18:s henki kuolee vuosittain. Erinäistä huomiota ansaitsee lasten suuri kuolevaisuus. Kun muissa maissa tavallisesti 25 % vastasyntyneistä lapsista kuolee ennen ensimmäistä ikävuotta täytettyänsä, nousee näitten luku Unkarissa 32—33 %:iin. Jos seuraa lasten kuolevaisuutta aina 5:een ikävuoteen asti, näyttäytyy, että noin 50 % eli puoli kaikista syntyneistä lapsista silloin jo on kuollut. Syynä tähän kuuluu ole-

van vaihtelevasta ilmanalasta seuraavat kylmennykset, jotka synnyttävät kaula- ja rohtumatauteja; sen lisäksi lasten huono hoito.

Syntyneitä enemmän kuin kuolleita on siis 104,621, jolla luvulla Unkarin väkiluku, sisäänmuutoksia lukuun ottamatta tämän laskun mukaan joka vuosi lisääntyy.

Avioliittoja rakennetaan Unkarissa vuosittain noin 130,000, joka tekee yhden avioliiton 108 henkeä kohtaan.

Kolmas Kirje.

Kirkollisista oloista Unkarissa. — Eri uskonnot, niiden tunnustajain lukumäärä sekä kirkollinen järjestys. — Uskonnollinen elämä. — Katolinen papisto.

Yhtä rikas kuin Unkari on eri kansallisuuksista, on se myös eri uskontunnustusten suhteen. Siellä löytyy näet seitsemän laillisesti oikeutettua uskontunnustusta.

Nämä ja niiden tunnustajain luku koko valtakunnassa on seuraava:

Roomalais-katolisia	7,502,000.
Kreikkalais-katolisia	1,592,689.
Kreikkalais-itämaalaisia	2,579,653.
Lutherin-uskolaisia	1,109,154.
Reformeeratuita	2,024,332.
Unitaareja	54,438.
Muita kristin-uskolaisia	2,714.
Juutalaisia	552,133.
Muita epä-kristin-uskolaisia	204.

Yhteensä 15,417,327.

Yksityisten maitten ja prosentin mukaan jaettuna saadaan seuraava taulu:

	Unkarissa	Siebenbürgenissä	Kroatiassa ja Slavoniassa	Sotilasrajassa
Roomal.-katolisia .	52,93	12,53	83,47	43,18.
Kreikkal.-katolisia .	8,83	28,56	0,51	0,57.
Kreikkal.-itämaalaisia	10,27	31,07	14,17	53,84.
Lutherin-uskolaisia .	7,35	9,98	0,48	1,91.
Reformeeratuita . .	15,45	14,15	0,69	0,33.
Unitaareja . . .	—	2,58	—	—
Juutalaisia . . .	4,65	1,17	0,88	0,17.
Muita	0,02	0,01	—	—

Itse magyarin kansallisuudesta, joka, niinkuin edellisestä tiedämme, on noin 5¹/₂ milj., kuuluu 2¹/₂ milj. katoliseen ja 3 milj. protestanttiseen uskoon. Jälkimmäisistä on 2 milj. reformeeratuita ja 1 milj. lutherilaisia.

Kaikilla näillä uskontunnustuksilla on tietysti oma erinäinen kirkollinen hallituksensa, niinkuin niillä myös on oikeus itse hoitaa kannattamiensa kouluja. Entisinä aikoina saivat protestantin-uskoiset kärsiä paljon vainoa. Vasta Joo-seppi II:n hallituksen aikana menneen vuosisadan lopulla suotiin n. s. toleransi-ediktin kautta kaikille yllämainituille uskolaisille oikeus vapaasti harjoittaa uskontoansa.

1) Roomalais-katolisen kirkon etupäässä seisoo tietysti ylinnä paavi Roomassa ja hänen jälkeensä maan primas, joka aina myös on Granin arkkipiispa. Paitse Granin arkkipiispan-hiippakuntaa löytyy vielä kaksi muuta arkkipiispan-istuinta Unkarissa, nimittäin Kalocsassa ja Erlau'issa, jälkimmäinen vasta uudempina aikoina perustettu.

Näitten kolmen arkkipiispan johdon alle kuuluu 15 piispan-hiippakuntaa. Jokaisen arkkipiispan tahti piispan luona

on hengellinen yhteystö, nimeltä kapituli. Sen päällikkönä on iso-provasti ja sen jäseninä ovat tuomioherrat. Iso-provastien ja tuomioherrain luku on 210.

Kukin arkkipiispan tahi piispan hiippakunta on jaettu n. s. ylidekanti-kuntiin. Ylidekantien alle kuuluu suurempi tai vähempi luku dekantikuntia, jotka taas ovat jaetut kirkkoseurakuntiin. Viimemainitut vastaavat meidän pitäjiä ja kappeleja. Suuremmissa seurakunnissa on papeilla apulaisia (kappalaisia). Ylidekanti-kuntia on Unkarissa yhteensä 87, dekantikuntia 330, papinpaikkoja 3,123 ja apulaispaikkoja 1,257.

Arkkipiispan- ja piispan-istuun-kaupungeissa löytyy n. s. seminareja pappien valmistamista varten. Oppikurssi on 4—6 vuotta; oppilaat asuvat seminarissa ja saavat siellä täydellisen ylöspidon. Pappisseminaristien luku tekee tavallisesti noin 800. — Enemmän edistymisen vuoksi lähtevät usein etevämmät oppilaat yliopistoihin jumaluusoppia lukemaan: Budapestiin ja myös ulkomaille, niinkuin Wien'iin, Insbruck'iin ja Roomaan. Näistä tulee sitte aikaa myöten usein seminarin opettajia.

Roomalais-katolisen kirkon palveluksessa on vielä useita hengellisiä veljeskuntia eli munkkistoja. Näissä ei kuitenkaan enää eletä tuota keski-ajan munkki-elämää, jolloin jokainen oli suljettu koppiinsa ja siellä kulutti aikaansa mietiskelemisellä ja hartauden harjoituksilla, vaan toimittavat veljeskuntain jäsenet tavallisesti opettajan tahi sielunhoitajan virkaa, osaksi myös sairashoitoa.

Unkarissa löytyy seuraavat 14 munkkistoa: Benediktinit, Cisterciensit, Dominikanit, neljä lajia Franciskaneja (P. Tapanin, Ladislaon, Neitsy Maarian ja Vapahtajan), Laupiaat veljet, Jesuitat, Kapistranit, Kapucinit, Karmelitit, Piaristit, Mechitaristit, Minoritit, Premonstratensit ja Servitit. Niitten

jäsenluku tekee yhteensä 2,273, jotka, jaettuina 139 seurakunnan alalle, asuvat 186 huoneessa (luostarissa).

Nunnaluostareja on 64, joissa asuu 915 jäsentä, 49 eri seurakunnan alalla. Nunnakuntia on 10 eri lajia, nimittäin: Englannin fröökinät, Dominikanittaret, Elisabethittaret, Kolmannen luokan Franciskanittaret, Notre damet, Laupiaat sisaret, Köyhät koulusisaret, Ursulittaret, Pyh. Vinzenz v. Paulan sisaret ja Pyh. ristin Schweitsiläiset neitsyet. Näillä on toimensa enimmästä päästä tyttöin kasvatus.

Kaikkien katolilaisten koulujen sekä ylhäisempain että alhaisempain luku teki v. 1870 yhteensä 5,172. Niissä oli kaikkiaan 7,329 opettajaa ja opettajatarta sekä 608,489 oppilasta.

Kansakouluseminareja oli 21.

2) Kreikkalais-katolisella kirkolla*), jonka hoito on järjestetty samalla tavalla kuin roomalais-katolisen, on yksi arkkipiispan ja viisi piispan hiippakuntaa. Kapituleissa on 41 tuomioherra. Ylidekanti-kuntia on 181, papinpaikkoja 2,130 ja apulaispaikkoja 108. — Papiksi pyrkiväin seminaristein luku on 300 paikoilla. — Kouluja on 2,352, 2,440:llä opettajalla ja 120,947:llä oppilaalla. — Munkistoja on vaan yksi, nim. Basilitit, joilla on 9 luostaria 9:ssä seurakunnassa. Munkkien luku on 54. Nunnaluostareja ei ole. — Kansakouluseminareja löytyy 4.

3) Kreikkalais-itämaalainen kirkko jakautun tätä nykyä kahteen osaan: serbiläisellä ja romanilaisella kirkonmenolla. Serbiläisten kirkonpäällikkö on Karlovitz'in pa-

*) Kreikkalais-katolilaiset tunnustavat paavin yliherruutta sekä oppia kirstulesta ja sielumessuista; mutta noudattavat muuten kreikkalais-itämaalaisen kirkon (saman, johon wenäläiset kuuluvat) menoja ja tapoja. Sentähden nimitetään heitä myöskin uneeratuiksi (yhdistetyiksi, niri. katolisen kirkon kanssa) kreikkalaisiksi.

triarkki ja arkkipiispa, romanilaisten taas Hermanstadt'in metropolitani-arkkipiispa. — Kreikkalais-itämaalaisella kirkolla on kapitulien sijasta kongressi ja konsistorit. Dekantikuntia on 86, papinpaikkoja 2,802. — Kouluja löytyy 1,644, joissa on 1,784 opettajaa ja 77,818 oppilasta. — Luostareja on kolmessa paikkakunnassa, mutta munkkien luvusta en ole voinut saada tietoa. — Kansakouluseminareja löytyy 3.

4) Lutherin-uskolaiset eli evankeliset, niinkuin heitä Unkarissa tavallisesti kutsutaan, ovat jaetut 5 kirkko-piirikuntaan, joiden ylinnä johtajana ovat n. s. superintendentit. Joka kirkko-piirikunta taas on jaettu diöceseihin, jotka tavallisesti käsittävät yhden komitatin. Semmoisia diöcesejä on 46, joita johtaa yhtä monta dekantia. Kirkkojen eli itsenäisten seurakuntain (joihin diöcesit ovat jaetut) luku on 852. Apulaispappeja on 257.

Paljoa suurempi kuin seurakuntain luku on koulujen, joita löytyy 1,496, 2,040 opettajalla ja 131,970 oppilaalla. — Kansakouluseminareja löytyy 9.

Papiksi itsensä valmistavien luku nousee keskimäärin noin 120:een. Nämä opiskelevat omalla kustannuksellaan joko omassa maassa tahi myöskin ulkomaisissa yliopistoissa.

Kaikista Unkarin kouluista ovat lutherilaisten kannattamat aina olleet parhaimmat.

5) Reformeerattuina *) eli, niinkuin heitä täällä sanotaan, kalvinistein kirkollinen hoito on järjestetty samalla tavalla kuin lutherilaisten, sillä eroituksella vaan, että dekantit nimitetään senioreiksi. Kirkko-piirikuntia ja superintendent-

*) Kuten tunnettu on pää-eroitus reformeerattuina ja lutherin-uskoilaisten välillä ehtoolis-opissa. Edellisten mukaan viini ja leipä Herran ehtoolisessa vaan merkitsee Kristuksen ruumista ja verta.

tejä on niinkään 5, diöcesejä 26 ja seurakuntia 2,016. Näissä löytyy 247 apulaispappia.

Koulujen luku on 2,657, joissa 2,957 opettajaa antaa opetusta 174,988:lle oppilaalle.

Papin-kandidatien lukumäärä tekee noin 400, joista myöskin suuri osa opiskelee ulkomaisissa yliopistoissa.

Kansakouluseminarien luku on 5.

6) Unitaarinen kirkko*), jonka tunnustajia löytyy vaan Siebenbürgenissä, sai jo v. 1571 laillisen vahvistuksen. Sen ylihoitajana on yksi piispa ja yksi kirkko-ylineuvoskunta. Muuten on se jaettu 8 kirkko-piirikuntaan yhtä monella dekanilla sekä 106 seurakuntaan. — Koulujen luku on 107, opettajain 170 ja oppilasten 4,873. — Papiksi valmistelee itseänsä Siebenbürgenissä vaan muutamat, noin 5—10 paikoilla; sen lisäksi opiskelee joitakuita ulkomaalla, varsinkin Lontoon yliopistossa.

7) Juutalaisten kirkko- ja koulu-asiat ovat par'aikaa järjestyksen-alaisina, jottei niistä voi antaa mitään tarkempia tietoja. On aikomus jakaa heidät 26 eri seurakuntaan, joiden johtajaksi tulee Budapestissä asuva yli-rabbini. Juutalaiset saivat v. 1868 kansalais-oikeuden Unkarissa.

Mitä muuten uskonnolliseen elämään Unkarissa tulee, niin on minun sitä vaikea arvostella, kun melkein koko ajan siellä ollessani asuin vaan pääkaupungissa. Että se siinä on jotenakin huonolla kannalla, on varma. Maaseuduilla ei myöskään liene laita paljoka parempi, sen mukaan kuin olen asian-tietäviltä miehiltä, sekä protestanttisilta että katolisilta, tiedustellut. Uskonnon-asioissa ovat unkarilaiset yleensä kovin

*) Unitaarit (latinalaisesta sanasta *unitas* = yhteys) eivät tunnusta pyhää kolminaisuutta, vaan otaksuvat ainoastaan yhden personan jumaluudessa.

indifferentejä (välinpitämättömiä). Luiu kerran jossakin sanomalehdessä seuraavan jutun, jota tavallaan sopinee pitää valaisevana tämän asian suhteen. Eräältä vanhalta mieheltä maaseuduilla kysyttiin, mitä uskontoa hän tunnusti. „Minä olin ennen evankelinen“, vastasi hän, „mutta vanhaksi tultuani olen muuttunut kalvinistiksi, koska kalvinistain kirkkoon on lyhyempi matka kuin evankelisten!“

Muuten ovat täällä, niinkuin kaikkialla muuallakin maailmassa, protestantin-uskoiset paljoa korkeammalla sivistyksen kannalla kuin katoliset. Sen myöntävät katoliset itsekkin. Eräs katolinen koulunopettaja kiitti minulle Suomen maata onnelliseksi sentähden, että kaikki sen asukkaat ovat protestantteja.

Katolisen papiston suhteen on mainittava, että se Rooman kirkolliskokouksessa vastusti tuota paavin virheettömyyden uskonkappaletta. Tämä ei olekaan Unkarissa julkisesti julistettu. Liioin erehtymättä luulen voivani vakuuttaa, että katoliset papit Unkarissa ovat verraten enemmän valistuneet ja vapaamieliset kuin muissa katolisissa maissa.

Mainitsemista ansainnee vielä se seikka, että kaikissa noissa eri uskonlahkolaisissa vallitsee erittäin suuri toleransismi eli suvaitsevaisuus toisiansa kohtaan. Vaikuttaako sen todellisesti suvaitseva mieliala uskonasioissa vai lieneekö siihen ennemmin syynä tuo yllämainittu uskonnollinen indifferentismi, tahdon jättää siksensä.

Neljäs Kirje.

Silmäys Unkarin historiaan. — Ensimmäinen aikakausi. — Magyarein tulo Unkariin ja maan valloitus. — Pyhä Tapani ja Unkarin valtiolaitoksen perustaminen.

Voidaksemme oikein käsittää ja arvostella Unkarin nykyistä tilaa valtiollisessa ja yhteiskunnallisessa suhteessa, on tarpeellista luoda lyhyt silmäys sen menneeseen historiaan. Erään saksan kielellä ilmestyneen kirjoituksen mukaan, jonka tekijä on unkarilainen kirjailija P. Hunfalvy, tahdon nyt esittää pääkohdat siitä.

Ensimmäinen aikakausi Unkarin historiassa ulottuu vuodesta 888, jolloin magyarit rupesivat Unkariin ryntämään, vuoteen 1301, jolloin heidän viimeinen kansallissukuinen kuninkaansa kuoli. Unkari eli Pannonia, niinkuin sitä silloin nimitettiin, oli kansanvaellusten myrskyisenä aikakautena ollut alituksena tepastus-kenttänä kaikenlaisille kansanheimoille (Getit, Sarmatit, Jazygit, Avarit, Alanit, Hunnit, Qvadit, Gepidit, Gothit y. m.). Näiden vaellusten tauottua oli 9:llä vuosisadalla syntynyt n. s. Iso-Moravian valtakunta, johon tuo älykäs ja rohkea ruhtinas Svatopluk koetti yhdistää kaikki keski-Europan slavilaiset heimot, s. o. etupäässä tschekkiläiset Böhmissä, moravit Moraviassa (Mähren'issä) ja slovakit yli-Unkarissa. Turhaan oli Saksan keisari koettanut vastustaa ja kukistaa tämän slavilaisen valtakunnan syntyä; sentähden kutsui hän nyt avuksensa magyarit, jotka, alkuansa asuttuaan molemmin puolin Uraali-vuoria, Volga, Tobol ja Irtisch virtain välillä, sieltä olivat Petschenegein ahdistamina vaeltaneet alas Mustan-meren rannikoille, jossa nyt majailivat Sereth, Pruth, Bug ja Dniester virtain välillä. He tulivatkin

Arpad'in johdolla, 200,000 hurjaa sotilasta, voittivat slavilaiset verisissä tappeluissa ja tekivät siten lopun Iso-Moravian valtakunnasta, mutta jäivät samassa itse Unkariin, jonka seitsemän vuoden kuluessa täydellisesti valloittivat.

Tästä valloituksesta lausuu Böhmin historioitsija Palacky: „Magyarein sisäänryntäys ja heidän asettumisensa Unkariin on suurin onnettomuus, joka vuosituhansien kuluessa on kohdannut slavilais-maailmaa . . . Niinkuin lännessä roomalaisen vaikutuksen alaisena frankilainen monarkia kasvoi suureksi, niin olisi idässä, Konstantinopolin vallitsevasta vaikutuksesta, yhtäläinen slavilainen valtakunta syntynyt, ja Itä-Europa olisi tuhat vuotta takaperin yleensä saavuttanut toisen merkityksen, kuin mitä sillä on ollut. Mutta sen kautta, että magyarit tunkivat aivan tämän tekeillä olevan elinrakennuksen sydämeen ja hävittivät sen, raukesivat semmoiset toiveet ikuisiksi ajoiksi tyhjiin. Tuon suuren heimon vielä tuskin yhdistyneet jäsenet erkanivat taas ja vieraantuivat toisistaan, sillä mahdava vieras aine erotti heidät myös paikallisesti toisistaan“.

Ennen tuloansa Unkariin olivat magyarit jaettuina seitsemään heimoon, joilla kullakin oli oma päällikkönsä, ilman mitään yhteistä ylipäällikköä. Mutta nyt valitsivat nuo seitsemän heimo-päällikköä Almos'in (toisten mukaan tämän pojan Arpad'in) suuriruhtinaaksi ja tekivät hänen kanssa erään valtiostoumuksen, jonka mukaan Almos ja hänen perillisensä olisivat suuriruhtinaita, jokainen noista seitsemästä heimo-päälliköstä saisi osansa valloituksista ja myös olisi hallituksessa osallisena, sekä vihdoin rangaistus määrättiin, jos jompikumpi puolue rikkoisi suostumuksen. Tämä suostumus sisältää yleisimmät peri-aatteet Unkarin valtiosäännössä, joka on mitä vanhimpia Euroopassa.

Valloitettuaan Unkarin tekivät magyarit ensi-aikoina hirveitä ryöstöretkiä länteen ja itään, rosvoten ja polttaen sekä vankeja maahansa orjiksi vieden, kunnes keisari Otto suuri v. 955 voitti heidät suuressa tappelussa Lech-kentällä lähellä Augsburg'ia, siten tehden lopun näistä retkistä.

Tämän jälkeen alkaa rauhallisempi aika Unkarissa, jossa nyt ruvetaan valtiollisia ja yhteiskunnallisia oloja vakavammalle kannalle asettamaan ja järjestämään. Ruhtinaan-istumelle astuu v. 997 Tapani, yksi Unkarin etevimpiä hallitsijoita, jota voipi sanoa kristillisen Unkarin perustajaksi. Hänen hallitus-aikansa alkaa näet magyarein käännytys kristin-uskoon, ja v. 1000 lähettää paavi hänelle kuninkaankruunun, jolla hän kruunataan Unkarin apostoliseksi kuninkaaksi. Tapania pidetään Unkarin suojeluspyhänä, jonka kunniaksi vieläkin joka vuosi vietetään muistojuhla. Hänestä on myös saanut alkunsa nimitys „pyhän Tapanin kruunun maat“, s. o. Unkari ja sen alusmaat. Tapani kuningas perusti Unkariin 10 piispan-hiippakuntaa; hän jakoi maan komitateihin eli piirikuntiin, joissa kussakin oli linna ja siihen kuuluva alue; oikeudenhoito ja alueen puolustaminen oli linnankreivin tehtävänä. Jokaisella alueella oli omat kuninkaalliset alusmaansa, jotka annettiin alueen sotilaille käytettäväksi ja joista sittemmin läänitykset syntyivät. — Yhteiskunnan etupäässä olivat piispat, jotka olivat oikeutetut ja velvoitetut maata puolustamaan, koska he, kirkollisten omistuksiensa lisäksi, nauttivat tuloja suurista alusmaista. Heitä seurasi n. s. suuret elikkä heimo-päällikköjen jälkeläiset, joiden omistukset olivat saaneet alkunsa ensimmäisen valloituksen aikoina; edelleen kruununvirkamiehet, kuninkaallinen linnankreivi eli comes palatinus, rahanvartija, kunink. oikeuden tuomari, linnankreivit ja ban'it (tämä viimeainittu sana, oikeastaan avarilaista alku-

perää, merkitsee unkarilaisilla samaa kuin saksalaisilla Mark-, s. o. raja-kreivi). Nämä olivat toisena säätyinä. Sitte seurasi vähemmät maanomistajat, jotka ennen pyhää Tapania olivat taistelleet heimo-päällikköjen johdolla, mutta nyt kuuluivat kuninkaan lippujen alle. Suuret, kruunun-virkamiehet ja nämä vähemmät maanomistajat olivat aatelistona. Näitä lähinnä olivat linna-sotilaat, jotka sittemmin, kun läänitykset tehtiin perittäviksi kuninkaallisten lahjoitusten kautta, osaksi luettiin aatelistoon, osaksi sulasivat yhteen linnain ympärille asettuvien käsityöläisten ja ammattilaisten kanssa. Näitä sanottiin tavallisesti „vieraiksi“, koska ne olivat ulkomaalta tulleet ja erityisillä etu-oikeuksilla varustetut. Suurin osa niistä oli saksalaisia, mutta myös paljo slavilaisia. Koska he asettuivat linnan ympäri, joka unkariksi on vár, nimitettiin kaupunki, joka vähitellen syntyi linnan viereen, város'iksi. Kaupungit olivat linnankreivien tuomiovallan alaisina; myöhemmin pääsivät useat niistä vapaiksi tästä vallan-alaisuudesta ja saivat itse valita esimiehensä ja pappinsa, jotenka n. s. kuninkaalliset vapaakaupungit syntyivät. Kaupunkien perästä seurasi järjestyksessä nuo monet, niinkään etu-oikeuksilla varustetut tori- eli kauppapaikat, joiden synty myöskin johtuu „vieraista“. Talonpoikaissääty alkaa kuninkaallisten alusmaitten ja ylimysten maatilain viljelijöillä, jotka siitä olivat velvoitetut määrättyihin palveluksiin ja ulostekoihin; heillä oli oikeus muuttaa paikasta toiseen. Erinänsä näistä talonpojista olivat nuo monenlaiset n. s. udvornicit (sana on slavilaista sukuperää ja merkitsee oikeastaan: hovipalvelija), niinkuin kalastajat, metsästäjät, tynnyrin-sitojat, musikantit j. n. e., joita sekä kuninkailla että piispoilla ja suurilla maanomistajilla oli iso joukko, ja joilla ei ollut muuttamisen oikeutta. Myöhemminä aikoina saivat kaupungit ja toripaikat suurimman osan

asukkaitansa näistä udvorniceista, jotenka tuo alkuperäisesti saksalainen porvarissääty joutui likempään yhteyteen maan omien ainesten kanssa. Alhaisimmalla portaalla yhteiskunnassa olivat orjat, joiden luku enentyi osittain noiden rosvo-retkien kautta, joissa satatuhansia kristityitä ryöstettiin ja tehtiin orjiksi, osittain myös tuomarin-päätöksen kautta, sillä ensimmäisen Arpadin aikana rangaistiin useat rikokset personallisen vapauden menettämällä. Aikain kuluessa tuli orjain kohdalla suopeammaksi, talonpoikain sitä vastoin kovemmaksi, jotta nämä molemmat säädyt likenivät toisiaan.

Näistä nyt luetelluista aineksista ovat Unkarin ja sen alusmaiden varsinaiset säädyt syntyneet, niinkuin yleensä se valtion ja yhteiskunnan muodostus, jonka Arpad-suvun kuninkaas, etupäässä pyhä Tapani perustivat, on säilynyt aina uusiin aikoihin asti ja ollut Unkarin valtiolaitoksen pohjana.

Arpad-suvun paristakymmenestä kuninkaasta olivat, paitse pyhää Tapania, joka kuoli 1038, vaan ani harvat kelvollisia hallitsijoita, mutta koko tällä aikakaudella pysyi Unkari kuitenkin itsenäisenä valtakuntana, vapaana muukalaisten vallanalaisuudesta. V. 1089 valloitettiin Kroatia ja Slavonia ja v. 1102 Dalmatia. V. 1222 oli kuningas Antero II pakoitettu antamaan ulos n. s. kultaisen bullan, jonka kautta aateliston etuoikeudet melkoisesti enennettiin.

Kovan puuskan sai Unkari kärsiä v. 1245, jolloin mongolit ryntäsivät maahan, hirveästi ryöstäen ja hävittäen sitä. Kansa ei tästä kuitenkaan masentunut, vaikkapa sen lukumäärä sen kautta melkoisesti vähentyi. Vajausta täyttämään tuli iso joukko ulkomaisia, etupäässä saksalaisia uudisasukkaita maahan.

Näin oli siis Unkarissa jo varhain, paitse noita ennestään siellä asuvia slavilaisia, iso saksalainenkin asutus. Näiltä

molemmilta kansanheimoilta oppivat nyt magyarit europalaista sivistystä, jota tuo suuri joukko erittäinkin slavilaisista kielistä lainautuita sivistyssanoja unkarin kielessä todistaa. Jo Tapani kuninkaan aikana oli hänen puolisonsa Giselan seurassa, joka oli keisarillinen prinsessa, ja sitte yhä jälestäpäin maahan tullut saksalaisia ritareja ja kreivejä, sotureita, kaupamiehiä, käsityöläisiä y. m. Näistä ja muista vieraista antoi p. Tapani pojallensa sen neuvon, että tämä hyvin vastaanottaisi ja kohtelisi muukalaisia, jotka tuovat myötänsä kaikenlaisia tietoja ja taitoja, joiden kautta he enentävät kuninkaallisen hovin loistoa ja valtakunnan voimaa. Tämän neuvon tarkoitus on selvä: kuninkaan täytyi perustaa uusi uskonto ja uusi valtiorakennus sekä kansansa sivistyttäminen suureksi osaksi ulkomaalaisten voimaan ja apuun, koska niille muussa tapauksessa epäilemättä olisi ollut sängen vaikea saavuttaa pysyvää voittoa.

Vides Kirje.

Jatkoa silmäykseen Unkarin historiaan. — Toinen aikakausi. — Matti Corvinus. — Mohacs'in tappelu. — Unkarin valtiorakennus toisen aikakauden lopulla. — Aatelisto ja rahvas. — Kolmas aikakausi. — Turkkilais-valta. — Uskonnon-sortoa. — Siebenbürgen'in ruhtinaat. — Turkkilaisten kukistaminen. — Salaliittoja ja kapinoita. — Szathmár'in rauhanteko. — Unkarin kieli ja kirjallisuus näinä aikoina.

Toinen aikakausi Unkarin historiassa on vuosien 1301 ja 1526 välillä. Kansallisen kuningassuvun sammuttua ensinmainittuna vuonna, saapi Unkari nyt puheeksi otettavana aikakautena hallitsijansa melkein yksinomaisesti useista ulko-

maisista ruhtinas-suvuista, josta usein syntyy kaikenlaisia rettelöitä ja levottomuuksia. Aateli raivoo hurjissa puolueriidoissa ja koettaa kaikin tavoin enentää valtaansa. Talonpoikien kohtalo käy yhä kurjemmaksi. Seurauksena kaikesta tästä heikkonee valtakunta heikkonemistaan ja joutuu vihdoin turkkilaisten vallan-alaiseksi. Näillä sanoilla voinee lyhyesti kuvailla tätä ajanjaksoa.

Kaksi voimallista kuningasta oli Unkarilla kuitenkin tänä aikakautena. Toinen oli Lutvikki I, Anjoun suvusta (1342—1382), joka yhdisti Puolan ja Unkarin kuningaskunnat sekä edisti kauppaa ja teollisuutta. Hän rajoitti talonpoikien muuttamis-oikeutta ja määräsi, että heidän piti maksaa herroillensa yhdeksäs osa tuloistansa. V. 1363 oli ensimmäinen tappelu turkkilaisia vastaan. — Toinen mainio kuningas oli Matti Corvinus (suomeksi: Korppinen), niin kutsuttu sentähden että hänen vaakunassaan oli korpin kuva. Hän hallitsi vv. 1458—1490 ja oli kuuluisan turkkilais-voittajan Juhana Hunyadin poika, valakkilaista sukuperää. Näihin aikoihin tekivät näet turkkilaiset, jotka v. 1453 olivat valloittaneet Konstantinopolin, yhä tiheämpiä hyökkäyksiä Unkariin ja sen rajamaihien. Matti koetti saada valtakunnan sisälliset olot pysyvään järjestykseen ja teki sitä varten monta viisasta määrystä ja asetusta. Muun muassa tahtoi hän parantaa talonpoikien tilaa ja määräsi, ettei kukaan saa estää heidän vapaata muuttamistaan toisen herran luota toisen luo. Aatelin valtaa sitä vastoin hän koetti masentaa. Hän harrasti myöskin tieteitä ja taiteita, ja hänen loistavassa hovissansa oleskeli europalaisia, etenkin italialaisia oppineita. Matti Corvinus'en hallitus-aika muistuttaa vähän Pietari Brahen ajoista Suomessa. Niinkuin „kreivin aika“ kauan pysyi suomalaisten muistossa, muistuttaa vielä tänäpäinä käytetty unkarilainen sa-

nanparsi: „Matti on kuollut, poissa on oikeus“ tämän kuninkaan oivallisesta hallituksesta ja antaa siitä paraimman ja kauniimman todistuksen.

Mutta Matti kuninkaan viisaat laitokset ja asetukset menivät pian tyhjiin hänen jälkeläistensä kelvottomuuden ja aatelisten hirveän vallanhimon ja voitonpyynnön kautta. Aateli, jota, niinkuin jo sanoin, Matti oli pitänyt kurissa, tahtoi nyt hänen kuoltuansa saada kuninkaan, „jota voisi pitää tukasta kiinni“, ja se onnistuikin, sillä Böhmin kuninkaassa Wladislaos II:ssa saivat he semmoisen miehen. Talonpoikien tila tuli taas kovemmaksi ja heiltä kiskottiin veroja mieli määrin. Tämän johdosta nostivat talonpojat v. 1514 ison kapinan aatelistia vastaan, joista suuri joukko hirveällä tavalla murhattiin ja heidän kartanonsa poroksi poltettiin. Siebenbürgiläisen Juhana Zapolyan avulla saatiin toki kapina vielä samana vuonna kukistetuksi. Kauhea kosto odotti nyt talonpoika parkoja. He julistettiin kaikki kuoleman ansainneiksi, mutta armoitettiin kuitenkin, „koska ei aatelisto tule toimeen ilman heitä“. Heidän muuttamis-oikeutensa kiellettiin tykkänään ja he ovat tästä lähtien kuni orjat maahan kiinnitettyt. Hoviherrallensa maksaa nyt jokainen talonpoika vuosittain yhden kulta-gulden'in, tekee yhden päivätyön viikossa, on velvollinen joka kuukausi antamaan yhden kukon ja vuosittain kaksi hanhea sekä lihavan syöttö-sian; edelleen maksaa hän ensin yhdeksäs-osan ja sitte kymmenyksen papistolle; talonpojan poika ei ikänä saa tulla piispaksi, ja jos se tapahtuisi, ei kukaan ole hänelle velvollinen kymmenystä maksamaan j. n. e.

Wladislaos kuoltua 1516 tuli hänen kymmen-vuotias poikansa Lutvikki II hallitus-istuimelle, holhon-alaisena. Sisälliset puolueriidat nousivat tämän johdosta yhä korkeammalle, ja kunnottomat, voitonhimoiset kansalaiset ryöstelivät julki-

sesti toisiaan. Siihen aikaan tulee mainio Soliman turkkilaisten sultaniksi. Tämä tekee ryntäyksen Unkariin, jossa ollaan aivan varustamattomia. Vihdoin saadaan kokoon haalituksi 27,000 miestä, ja näillä mennään kevytmielisesti Solimania vastaan. Mohacs'in tappelussa elok. 29 p. 1526 joutuvat unkarilaiset tykkänään tappiolle, Lutvikki menettää siinä tilaisuudessa henkensä ja pari vuotta sen jälkeen loistaa puolikuu (turkkilaisten vaakuna) Budan (Ofenin) linnan huipulla.

Jos vielä luomme lyhyen silmäyksen Unkarin valtiolliseen ja yhteiskunnalliseen rakennukseen tämän aikakauden lopulla, astuvat siinä esiin seuraavat pääkohdat. Valtio-oikeuden ylinnä sääntönä on: „Aatelisto valitsee kuninkaan ja kuningas nimittää aateliston“. Kuningas aateloitsee joko lahjoituksen taikka aatelikirjan kautta. Aatelisto jakautuu korkeampaan ja alhaisempaan. Edelliseen kuuluvat prelatit (ylhäisempi papisto), paronit ja magnatit (suuret, ylimykset); jälkimmäiseen kaikki muut. Magnatit olivat lähinnä kuningasta ja siis hänen neuvostonsa. Muuten ei korkeamman ja alhaisemman aateliston oikeusten ja vapauksien välillä ollut muuta eroitusta, kuin että edellisten homagium, s. o. se sakkoraha, jota heidän muutamista rikoksista tuli maksaa ja muutamista solvauksista saivat vaatia, oli 100 markkaa eli 400 kulta-guldenia, kun jälkimmäisten homagium sitä vastoin oli vaan puoli tästä summasta. — Aatelistoa eli „kansaa“ (populus latinaksi) vastaan seisoo „rahvas“ (plebs), joka on edellisen vallan-alaisena. Näitten välillä ovat vapaa-kaupungit, jotka kuntana luetaan „kansan“ joukkoon (sillä ne olivat, niinkuin aatelistokin, vaan kuninkaan käskyn-alaisina), vaikka yksityinen porvari aateliston suhteen pidettiin plebejinä, s. o. rahvaasen kuuluvana.

Mitä kansallisuuteen tulee, ei siinä kohdin tähän aikaan ollut mitään eroitusta. Aatelisto ei suinkaan yksinomaisesti ollut unkarilainen (magyarilainen), vaikka se itsensä siksi nimitti ja usein myöskin siksi muuttui; siihen kuului kaikenlaisia kansallisuuksia. Talonpoikaissäätö eli rahvas oli tosin suurimmaksi osaksi unkarilainen, mutta myös paljon saksalaisia, slavilaisia, valakkilaisia ja serbiläisiä talonpoikia löytyi. Magyarein herruudesta epä-magyarein yli ei siis ole mitään puhetta; aatelisto hallitsee aatelittomia, ja molempiin kuuluu useita eri kansallisuuksia. — Yhtä vähän vallitsi semmoista herruutta alusmaitten suhteen, jotka tähän aikaan olivat Siebenbürgen, Dalmatia, Kroatia ja Slavonia. Aatelistolla näissä maissa oli aivan samat etu-oikeudet ja vapaudet kuin varsinaisessa Unkarissakin; vaan *homagium* oli erilainen.

Kolmas aikakausi vv. 1526 — 1711. Tämä on surullisin ja viheliäisin aikakausi Unkarin historiassa, täynnä turkkilais- ja kansalais-sotia, uskonnon-sortoa ja valtio-oikeuden talleamista, lähes kaksi vuosisataa pitkä aika, jona ei mitään uutta rakennettu, vaan alituisesti hävitettiin. Tuskin on mikään maa Euroopassa niin paljon kärsinyt kuin Unkari Mohacs'in tappelusta Szathmár'in rauhantekoon asti.

Ainoa pelastus Unkarille turkkilaisvaltaa vastaan oli Itä-valtaan turvautuminen, jonka keisari Ferdinand nyt valitaan Unkarin kuninkaaksi. Siitä asti on Unkarin kruunu ollut Habsburgin suvun hallussa. Tämän kautta tuli maahan saksalaisista sotaväkeä, jonka röyhkeys ja ylimielisyys paisui samassa määrässä, kuin se tuli kokemaan kansan vihaa ja näkemään maan viheliäistä tilaa. Vien'issä kasvoi epäluulo tuota huikentelevaa ja puolueriidoissa juonittelevaa aatelia vastaan; unkarilaisissa syntyi niinkään epäluuloa ja suuttumusta, sentähden ettei keisari tehnyt enemmän heidän suojelemiseksi

turkkilaisia vastaan. Keisari kiiruhti nyt antamaan korkeimmat virat itävaltalaisille, joihin hän taisi luottaa, mutta jotka ylenkatsoivat maan vanhoja oikeuksia ja vapauksia. Silloin heräsi kansallinen vastustus, ryhtyi kapinallisiin vehkeisiin ja tervehti riemulla niitä ruhtinaita, jotka Siebenbürgen'issä nousivat keisarillista hallitusta vastaan.

Näiden kansallisten eripuraisuuksien lisäksi tuli pahaksi onneksi vielä uskonnollisia riitoja. Jo Hus'illa oli Unkarissa lahkolaisia, vaikka näitten joukko pian katosi, sillä sekä Matti Corvinus että hänen jälkeläisensä olivat uskollisia paavin puoltajoina. Sitä pikemmin levisi Lutherin uskonpuhdistus maahan, ei ainoastaan kaupunkien saksalaisessa väestössä, vaan myöskin magyarlaisessa aatelissa ja maakansassa. Lutvikki II ylimyksinensä olivat sille tosin vihollisia ja aikaan-saattoivat v. 1523 sen päätöksen, että kaikki Lutherin-uskolaiset ja heidän suojelijansa ovat poltettavat, koska he muka ovat julkisia väära-uskolaisia ja pyhän neitsy Marian vihollisia. Habsburgilaisten ensi hallitus-aikoina sai kuitenkin uskonpuhdistus edistyä ilman mainittavaa vastustusta, mutta tätä ei kestänyt kauan, sillä jo 16 vuosisadan loppupuolella, niinkuin koko 17 vuosisadan kuluessa, saivat protestantit kärsiä kovia vainoja, vaikkapa silloin tällöin olikin lyhyitä lepo-aikoja. Jesuitat luulivat yhä, että asia olisi menestyvä ja käyttivät sen perille saattamiseksi mitä ilkeimpiä ja väkivaltaisimpia keinoja. Ettei kuitenkaan katolilaisuus Unkarissa, niinkuin esim. Böhmissä, aikaan-saanut uskonnollisen ja valtiollisen vapauden menetystä, siihen on syynä Bethlen Gabor'in ja muitten Siebenbürgen'in ruhtinasten käytös, jotka kuningasta vastaan taistelllessaan pakoittivat häntä eri kertoja vahvistamaan kansan valtiollisia ja uskonnollisia oikeuksia, ja tämä taistelu piti katolisissakin säädyissä valtiollisen vapauden harrastusta hereillä.

Tähän aikaan ottaa näet tuo vähäinen, mutta ihana vuorimaa Siebenbürgen pienen osan Europan historian muodostamisessa. Kun nimittäin Unkarin kruunu oli joutunut Habsburgilaisten käsiin, nousee täällä yksi mahtava aatelissuku toisen perästä ja saavuttaa maansäätyjen kautta, jotka näinä sotaisina aikoina, jolloin Unkarissa kaikki on mullin mallin, itse valitsevat herttuansa, ruhtinaallisen aseman. Semmoisia ruhtinaita ovat: Juhana Zapolya, Báthory't, Gabriel Bethlen, useat Rákoczy't — kaikki älykkäitä ja voimakkaita miehiä. Jokainen näistä koettaa ennen kaikkia vahvistaa valtaansa omassa suvussaan ja tehdä sitä perittäväksi, sen jälkeen mahdollisuuden mukaan laajentaa tätä valtaa; viimeinen ja korkein tarkoituksensa perille saattamiseksi rakentavat ruhtinaat liittoa milloin minkin kanssa: sultanin, keisarin, protestanttien, kapi-nallisten unkarilaisten, ulkomaisten hallitusten — mistä vaan suurin etu ja hyöty kulloinkin on odotettava. Suurimmassa määrässä harjoitti tätä politiikka tuo levoton, älykäs Bethlen Gabor.

Kaiken tämän sisällisen sekasotkun ja häiriön aikaua leveni Unkarissa laajalle turkkilais-valta, joka aina vaan vuosiksi teki rauhaa, ja joka kerta, kun rauha-ajan loppu lähestyi, lähtivät jo nuo veren- ja saaliin-himoiset janitscharit, joitten jäljissä kaikki, jolla eloa oli, lakastui ja kuoli, ulos ryöstö- ja hävitys-retkille. Tätä kesti monet ihmis-iät.

17 vuosisadan loppupuolella saatiin vihdoin tämä turkkilais-valta kukistetuksi; v. 1686 valloitettiin Buda heiltä takaisin, ja kun muutamia vuosia sen jälkeen Savoyen'in prinssi Eugen voitti turkkilaiset tuossa suuressa tappelussa Zentan luona, tehtiin vuonna 1699 heidän kanssa rauha, jonka mukaan turkkilaisten viimeinkin oli lähteminen pois Unkarista. Mutta

sitä hurjemmiksi kävivät nyt Unkarin sisälliset olot, joissa kansalais- ja uskonnon-sodat yltymistään yltyivät. Jota onnellisemmat keisarilliset aseet olivat kristikunnan vihollista vastaan, sitä useammin ilmestyi salaliittoja keisarillista valtaa vastaan, kapinallisia vehkeitä ja kansalais-sotia, joissa toinen niin hyvin kuin toinenkin lievittää tulista vihaansa vangittuin piinaamisella ja mestaamisella hirmuisimmalla tavalla.

Nyt saapi myös Unkarin vanha valtio-oikeus kärsiä muutamia kovia kolauksia. V. 1686 täytyi unkarilaisten luopua oikeudestaan valita kuninkaansa, sillä silloin määrättiin Tapaninkruunu käyväksi perintönä Habsburgin suvun miehissä haarrassa. Kultaisesta bullasta pyyhkäistiin niinikään pois se määräys, jonka mukaan aateli oli oikeutettu tarttumaan aseisin kuningasta vastaan, jos tämä rikkoi maan lakia ja oikeuksia. Ja, mitä aateliselle magyarille oli kaikkein hirveintä, hänen hartioillensa yritettiin asettaa vielä verokuormaakin! Seurauksena kaikesta tästä kohtasi Itävallan virkamiehiä ja upsiereja kaikkialla kiusaa, uppiniskaisuutta ja vastustusta, johon he vastasivat samalla tapaa. Näin raivosi Unkarissa yhtenäen levottomuuksia, vainoja, tappoja ja hävitystä, ja unkarilaiset eivät mitään korkeampaa toivoneet kuin kaikin mokomin päästä irti Itävallan vallan-alaisuudesta.

Vihdoin onnistuttiin saada toimeen rauha. Tässä rauhassa, joka v. 1711 solmittiin Szathmár'issa, suotiin yleinen anteeksi-anto kaikille, jotka vannoilivat uskollisuutta hallitsevalle kuningassuvulle; edelleen luvattiin uskonnonvapautta sekä Unkarin ja Siebenbürgen'in perustuslakien pyhänä pitämistä ja noudattamista.

Tämä kolmas aikakausi on Unkarin kansan henkisessä elämässä sangen tärkeä. Unkarin kieltä oli epäilemättä Arpadin kuningasten hovissa käytetty, mutta se ei voinut kohota henkisen elämän kannattajaksi, se pysyi vaan pääkansan puhe-

kielenä, joka toimitti kaikki valtiolliset toimensa latinaksi. Tämä asian laita ei muuttunut seuraavien kuningasten aikana, ei edes Matti Corvinus'en hallitessa, joka muuten oli ainoa suuri kansalliskuningas. Hänen ajaltansa löytyy näet joukko saksan- ja tschekin-kielisiä asiakirjoja, mutta ei ainoatakaan unkarin kielellä. Tällä kielellä löytyy tosin 13, 14 ja 15 vuosisadalta hengellisiä kirjoja, legendoja ja raamatunkäännöksiä, mutta ei myöskään muuta. 16 vuosisadalla tuli uskonpuhdistus maahan ja vaikutti täällä, niinkuin muuallakin, kansallisen kielen virkistymistä. Raamatusta ilmestyy useita eri käännöksiä, niinikään kirkkoveisuja, saarnoja ja jumaluusopillisia väitöskirjoja. Löytyypä muutamia kaunokirjallisiakin teoksia jo tältä ajalta. Näitten valmistusten jälkeen nousee unkarinkielinen kirjallisuus 17 vuosisadalla verraten korkealle kannalle, varsinkin maan silloiseen kurjaan tilaan katsoen. Etupäässä viljellään jumaluus-opillista kirjallisuutta, mutta muillakin tieteen aloilla yritetään kansallista kieltä käytäntöön saattaa; runoilijana saavuttaa Nikolaus Zrinyi kuuluisan nimen.

Kuudes Kirje.

Jatkoa silmäykseen Unkarin historiaan. — Maria Theresia. — Kansallistunteen sammuminen. — Jooseppi II. — Kansallistunteen herääminen. — Siemen vastaisiin kansallisriitoihin. — Unkarilaisten vastustus yleistä reaktionia vastaan tämän vuosisadan alkupuolella. — Vv. 1825—1849. — Aateliston herääminen isänmaalliseen työhön. — Kreivi Tapani Széchenyi. — Hänen riitaantumisensa Kossuth'in kanssa ja seuraukset siitä. — Reaktionin yhdistyminen slavilaisten kanssa. — Unkarinkielinen valtio-istuinpuhe 300 vuoden perästä.

Unkarilaisten „iso-viha“, tuo puolentoista vuosisataa kestänyt turkkilais-valta, oli loppunut. Olisi luullut, että he

tämmöisen puuskan perästä eivät enää voisi uuteen eloon virkistyä. Tämä tapahtui kuitenkin ja se todistaa, jos mikään, oikeasta suomalaisesta sitkeydestä.

Neljännän aikakauden Unkarin historiassa voimme asettaa vuosien 1711 ja 1849 väliin, sekä jakaa sen kahtia Jooseppi II:n hallituksella (1780—1790). Siihen asti ilmestyy näet jonkunlainen seisahdus kansan elämässä, sen jälkeen taas voimakas virkistys sekä henkisellä että aineellisella alalla. Edellisen ajanjakson tapauksista on erittäin mainittava n. s. „pragmatillinen sanctioni“ v:lta 1723, jonka kautta Unkarin kruunu voi käydä perintönä Habsburgin suvun naispuolisissakin haarrassa. Aateliston täydellinen vapautus kaikista veroista ja muista yhteisistä maksoista vahvistettiin nyt uudestaan. Maan hallinnon parantamiseksi perustettiin kuninkaallinen maaherravirasto, jonka presidenttinä oli n. s. palatinus, sekä Vienin hovikanslia; komitatien (piirikuntain) oikeusvalta määrättiin ja koko oikeudenkäynti-laitos järjestettiin. Muuten pysyi tuo vanha keski-ajan valtiosääntö yhä edelleen voimassa.

Maria Theresiassa (1740—1780) astui ensimmäinen naiskuningas Habsburgin suvusta valtio-istuimelle. Kun häntä ulkonaiset viholliset monin puolin ahdistivat, pyysi hän julkisesti apua ja suojaa unkarilaisilta. Innostuneina huusivat nämä: „vitam et sangvinem pro rege nostro“ (hengen ja veren uhraamme kuninkaallemme), ja varustivat ison armeijan, joka lähti vihollisia vastaan. Kuningatar (keisarinna) taas vahvisti uudestaan Unkarin itsenäisyyden ja vanhat oikeudet. Mutta sen ohessa ymmärsi hän vähitellen ja melkein unkarilaisten sitä itse huomaamatta masentaa heidän kansallistunnettansa ja sen sijaan levittää saksalaisuutta. Hän kutsui näet aatelistoa luoksensa Vienin hoviin, ja siellä tämä vähitellen, huikaistuneena keisarinnan suosion-osoituksista ja viehättävästä käytös-

tavasta, unhoitti sekä kielensä että kansallisuutensa. Koko henkinen elämä Unkarissa vajosi yhä syvemmälle.

Nyt tuli Jooseppi II ja tahtoi yhdellä iskulla panna toimeen suurenlaiset uudistus-tuumansa: talonpoikain maa-orjuuden lakkauttaminen, aateliston veroittaminen, jokaisen oikeuttaminen päästä kaikkiin valtiovirkoihin (joka tähän asti oli ollut yksistään aateliston etu-oikentena), komitati-kokousten lakkauttaminen, hallituksen ja virkakuntain keskeen-yhdistäminen (centralisationi), myönnytys eri uskolaisille vapaasti harjoittaa uskontoansa (n. s. toleransi-edikti) y. m. Mutta juuri sen vuoksi ja kosk'ei hän muutenkaan pitänyt olevia oloja silmällä, herättivät nämä hänen hyväntahtoiset muutos-tuumansa suurta tyytymättömyyttä ja vastustusta. Kun hän sen lisäksi vielä määräsi saksan kielen käytettäväksi hallituksessa ja kaikissa virkakunnissa, joissa latina tähän asti oli vallinnut, syttyi tämä vastustus ilmi-tuleen, niin että Joosepin täytyi peräyttää kaikki asetuksensa, paitsi ne, jotka koskivat uskonnon-vapautta ja talonpoikain maa-orjuuden lakkauttamista.

Tämä Joosepin yritys Unkarin saksalaistuttamiseen on sen historiassa tärkeä tapaus, sillä se herätti uuteen eloon magyarein melkein kuolemaisillaan olevan kansallistunteen. Tämä kansallistunne alkaa nyt virkistymistään virkistyä ja synnyttää jaloja ja ahkeria ponnistuksia magyarin kielen ja kansallisuuden kohoittamiseksi niinkuin myös valtiollisen ja yhteiskunnallisen tilan parantamiseksi. Mutta samassa alkaa myös epä-magyarilaisissa kansakunnissa ilmestyä tyytymättömyyttä, ja siemen kylvetään siihen eripuraisuuteen ja vihaan magyareja vastaan, joka tätä nykyä näissä kansakunnissa on yleinen ja joka niin haitallisesti vaikuttaa Unkarin valtiollisen ja yhteiskunnallisen elämän rauhalliseen edistymiseen. Tähän asti olivat näet nuo monet eri kansallisuudet asuneet rauhassa ja sovussa toinen toisensa vieressä,

kukin häiritsemättä käyttäen kieltänsä ja noudattaen tapojansa, tuon yhteisen latinan kielen suojassa, joka oli yleisenä hallitus-, virka- ja koulukielenä. Nyt tahtoivat magyarit latinan sijaan panna oman kielensä ja yleensä Unkarista tehdä todellisen „Magyar-ország'in“ eli magyarein valtakunnan. Tähän tietysti taas eivät muut kansallisuudet tahtoneet suostua, sitä vähemmin kuin heidän lukunsa oli magyareja kahta vertaa suurempi. Varsinkin slavilaiset kansat rupesivat „panemaan vastaan“, he kun mielestään olivat Unkarin varsinaiset asukkaat ja alku-omistajat, joilta magyarit väkivallalla olivat valloittaneet maan.

Ettei kuitenkaan nämä valtiolliset ja kansalliset harrastukset ensi aikoina Joosepin hallituksen jälkeen tuottaneet mitään suurempia hedelmiä, siihen olivat muun ohessa nuo alituiset sodat Ranskan kanssa syynä. Alussa pidettiin toki valtiopäiviä, mutta ainoastaan sotamiesten ja rahan saamiseksi sotia varten; kaikki muutokset ja parannukset valtiolaitoksen ja yhteiskunnan suhteen sitä vastoin lykättiin rauhallisemmiksi ajoiksi. Kun nyt nämä ajat, Napoleonin kukistettua, vihdoin tulivat, silloin seisoi ministeri Metternich reaktionin eli vastavaikutuksen etupäässä sekä Itävallassa että muunkin Euroopan suhteen. Luvattujen parannusten sijaan leveni Unkarissa laittomuus ja mielivalta; vuoden 1812 jälkeen ei eduskuntaa enää kutsuttu kokoon, vaan keisari kirjoitti ja otti ulos veroja ja sotamiehiä oman mielensä mukaan, ja yhä selvemmin astui esiin yritys kokonaan hävittää Unkarin valtiosääntö ja perustuslait. Nämä yritykset saivat taipuvaisia välikappaleita virkamiehissä ja noissa sitä varten vasituisesti valituissa fö-ispán'eissa (saksaksi: Ober-gespáne) eli komitaten yli-päälliköissä (johonkin määrin vastaavat meidän lääninkuvernöörejä). Korkea aatelikin näkyi olevan valmis

feodali-oikeuksiensa säilyttämiseksi, siis itsekkäistä syistä, pannaan alttiiksi maan itsenäisyyden. Mutta vielä ei ollut perustuslaillinen mieli-ala komiteteissa sammunut; vielä löytyi siellä todellisia isänmaan-ystäviä, jotka asettuivat lujaan vastarintaan. Kuninkaalliset komisariukset, jotka pajuneteilla tahtoivat murtaa komitati-kokousten vastustusta, herättivät vaan esiin tuntoa häväistyksestä, jota ei enää kauemmin tahdottu kärsiä. Kansallinen henki oli myös saanut uutta sytykettä ja ravintoa unkarin kirjallisuuden siihen aikaan tapahtuneesta uudesta-syntymisestä. Virág, Révai, Kaarlo Kisfaludy, Frans Kazinczy y. m. astuivat esiin runoilijoina tahi oppineina kirjailijoina unkarin kielellä. Tosin valvoi sensuuri rautakourilla kaikkia henkisiä liikkeitä, mutta masentaa niitä se ei kuitenkaan voinut.

Yhä suuremmaksi tuli tyytymättömyys ja levottomuus Unkarissa, yhä kiivaammaksi muuttui vastustus. Keisari Frans I:n ei vihdoin auttanut muuta, kuin kutsua valtiopäivät kokoon v. 1825. Tämä vuosi tuli uuden Unkarin niin sanoakseni syntymävuodeksi.

Unkarilaiset olivat aikana, jolloin ankarin itsevaltaisuus vallitsi kaikissa Europan valtakunnissa, ymmärtäneet pitää viireillä vapauden ja kansallisuuden tuntoa ja sitä vähitellen niin elähyttää ja kohoittaa, että sen synnyttämästä vastustuksesta itsevaltaisuuden täytyi lannistua. Sanoin että v. 1825, jolloin Unkarin valtiopäivät 13 vuoden kuluttua taas kutsuttiin kokoon, tuli uuden Unkarin syntymävuodeksi. Silloin putosi äkkiä ikäänkuin suomukset aateliston silmistä. Kuinka kauas oli heidän kotimaansa jäänyt muitten kansain jällelle! Häpeä ja suru heräsi kansan jaloimmista miehissä, ja näistä katkeroista tunteista kimalteli esiin isänmaanrakkauden puhainta kultaa. Ylhäiset naiset eivät enää ymmärtäneet ma-

gyarein kieltä, heidän miehensä osasivat sitä tuskin paremmin. Silloin kaikui tuo ylenkatsottu kieli tuhansissa ihanissa ja viehättävissä lauluissa. Siihen aikaan muissakin kansoissa nuori kansalliskirjallisuus rupeesi eloon virkistymään. Pimeys ja raakuus vallitsi melkein kaikkialla maassa, tukehuttaen sen edistystä. Korkeampi aatelisto päätti nyt täydellä todella antautua kansansa ja isänmaansa palvelukseen, kohoittaaksensa sitä ajan sivistyskannalle. Tämä päätös lähti jaloimmasta tunteesta, ilman pakkoa ja ulkonaista vaikutusta; se lähti palavasta isänmaanrakkaudesta, jonka pyhä liekki leimusi kaikkien rinnassa. Ja oikealla peri-magyarisella tavalla tahdottiin yhdellä rynnäköllä valloittaa takaisin kaikki, mitä vuosisatojen kuluessa oli laiminlyöty. Tieteet, taiteet, kauppa, teollisuus, maanviljelys, karjanhoito — kaikki olivat ikäänkuin yhdellä iskulla parannettavat ja kukoistukseen saatettavat. Vuosien 1825 ja 1849 välillä oli Unkari todellakin esikuvana muulle Euroopalle.

Nyt muutamia sanoja yksityisten tapausten menosta tänä aikakautena. 1825 vuoden valtiopäiväin *) 3:ssa artikkelissa tunnustaa kuningas, että perustuslakia tähän asti on loukattu, mutta että hän vastedes tahtoo sitä uskollisesti noudattaa, ja seuraavassa artikkelissa säädetään, että sotamiehien ja verojen otto on tapahtuva vaan valtiopäiväin suostumuksella. Näillä valtiopäivillä astuu myös ensikerran julkisuuden alalla esiin kreivi Tapani Széchenyi — „a legnagyobb magyar“, suurin magyari, niinkuin unkarilaiset häntä nimittivät — ehdoittaen unkarilaisen tiede-akatemian perustamista, johon tarpeesen hän

*) Eduskunnassa oli kaksi osastoa: yli- eli magnati-huone, johon kuuluivat korkeampi papisto, komitatin ylipäälliköt (fő-ispánit) sekä valtakunnan kreivit ja paronit, ja ala- eli edusmiesten-huone, jossa komitatin ja kunink. vapaa-kaupunkien, niinkuin myös tuomiokapitulien ja maatiloilla varustettuin hengellisten veljeskuntain edusmiehet istuivat.

itse kohta lahjoitti 60,000 guldenia (150,000 suomen markkaa). Hänen harrastuksensa oli toimeen panna kaikki muutokset ja parannukset yhteiskunnallisen itsevaikutuksen kautta, jonka etupäähän tilallinen aatelisto olisi astuva, välttämällä kaikkea yhteensattumusta hallituksen kanssa, joka lopulta — niin luuli hän — itse nautiten parannusten etuja, niitä sitä varmemmin tulisi hyväksymään ja suosimaan. Tieteiden ja taiteiden edistäminen ja levittäminen kaikin puolin, talonpoikien veronrasitusten huojentaminen, kaikkien kansalaisten veroittaminen, maanviljelyksen ja karjanhoidon kohoittaminen, kulkuneuvojen parantaminen, kaikkien semmoisten lakien lakkauttaminen tai muuttaminen, jotka olivat kansan edistykselle haitallisia — näitä ja senlaatuksia asioita piti Széchenyi tätä nykyä Unkarille tärkeämpinä, kuin kysymystä valtio-oikeudesta, jota hän tahtoi käytellä suurimmalla varovaisuudella. Mutta tämä viisas poliitikki ei aina liene miellyttänyt noita tulisia, mutta ei niin syvälle näkeviä magyareja, jotka, niinkuin paroni Vesselényi, valtio-oikeuden edistyttämällä tahtoivat toivottuja parannuksia pikemmin perille saattaa.

Vuosina 1832 — 1836 pidettiin n. s. pitkät valtiopäivät, jotka monenlaisten, sekä yhteiskunnallisia että kirkollisia oloja parantavien päätöstensä kautta olivat koko maalle kovin tärkeät. Näistä mainittakoon erittäin se, jonka mukaan aatelistokin oli vastedes velvollinen maksamaan siltarahaa käydessään ketjusillan yli Pestin ja Budan välillä, sillä tämä itsessään vähäpätöinen asia on sen puolesta tärkeä, että sen kautta peri-aate kaikkein kansalaisten yhtäläisestä veron-alaisuudesta ensi kerran tulee käytäntöön (tähän asti oli näet aatelisto ollut kokonansa vapaa kaikenlaisista veroista ja muista ulosteista). Muuten astui näillä valtiopäivillä ensikerran näky-

viin kaksi Unkarin historiassa hyvin merkillistä miestä, nimittäin Frans Deák ja Lutvikki Kossuth.

Valtiopäiväin suljettua nosti taas reaktioni eli vastavaikeus päätänsä — Vesselényi ja Kossuth esim. syytettiin majesteetin-rikoksesta ja tuomittiin vankeuteen, edellinen sentähden että hän vaalikokouksissa oli puhunut talonpoikain vapaaksi-oston puolesta, jälkimmäinen syystä ettei tahtonut luopua erään käsikirjoitetun sanomalehden toimituksesta — hakien ja saaden liittolaisia maan slavilaisissa asukkaissa, varsinkin kroateissa ja serbeissä. 1839—40 vuoden valtiopäivillä syntyi toki sovinto säätyjen ja hallituksen välillä, useita tärkeitä päätöksiä tehtiin (niiden joukossa talonpoikain oikeus ostaa itsensä vapaaksi alamaisuus-tilastaan) ja valtiollisesti tuomituille suotiin anteeksi-anto.

Seuraavat vuodet kuuluvat mitä tärkeimpiin Unkarin edistyksessä. Lain-ehdoitusten tekeminen ja julkaiseminen oli jo suuressa määrässä kohoittanut valtiollista kykyä ja taitoa, mutta vielä suuremmassa määrässä vaikutti sitä nyt syntyvä eripuraisuus Kossuthin ja Széchenyin välillä. Edellämainittu oli näet v. 1841 alkanut toimittaa „Pesti Hirlap“ (Pestín sanomalehti) nimistä valtiollista lehteä. Tässä hän suurella kaunopuheliaisuudella ja ihanalla kielellä ajoi vapaamielisyyden asiaa, vaatii kaikenlaisia parannuksia ja asettaen aatteen vapaista ja itsensä-hallitsevista komiteteista Unkarin valtiosäännön kulmakiveksi. Széchenyi, tuo syvälle näkevä, vaikka kenties vähän yksipuolinen valtiomies, katsoi Pesti Hirlap'in kannan vaaralliseksi, koska jo kiihoitus oli tarpeeton ja helposti voisi tuottaa turmiota myötänsä. Eräässä kiiholla kirjoitetussa kirjassa „A kelet népe“ (Itämaan kansa) vastusti hän Kossuthia, mutta saavutti sitä vähemmin tarkoitustansa, jota levollisemmin tämä vastasi. Puheena ei ollut mitä, vaan kuinka

— avara keskustelun-ala, johon pian ilmestyi useita muita kirjailijoita. Kaikki tämä oli tietysti suureksi eduksi unkarin kirjallisuudelle, ja unkarin kieli, joka yhä enemmän oli saavuttanut alaa julkisessa elämässä ja siitä työntänyt miltei kokonaan syrjään latinan, leveni semmoisissakin paikkakunnissa, missä sitä tuskin ennen oli tunnettukaan, niinkuin esim. Kroatiassa ja slovakein maakunnassa. Vaikkei tämä yleensä tapahtunut millään väkivaltaisella tavalla, herätti se kuitenkin slavilaisissa tyytymättömyyttä ja mielipahaa, ja tätä ymmärsi tuo yhä vastaan-vaikuttava hallitus Wienissä ylläpitää ja hyväksensä käyttää. Niin saivat esim. kroatilaiset lehdet Agramissa mielin määrin tehdä kaikenlaisia hyökkäyksiä ja herjauksia unkarilaisia vastaan, kun sitä vastoin sensuuri, joka oli Wienin hallituksen käsissä, teki kaiken puolustuksen magyarilaisten lehtien puolelta mahdottomaksi. Széchenyi aavisti sitä vaaraa, joka Unkarille voisi syntyä vastavaikutuksen yhdistymisestä slavilaisten pyrintöjen kanssa, ja tahtoi sitä välttää myönnytyksiä tekemällä; Kossuth taas luuli masentavansa kaiken vastustuksen vapaamielisten peri-aatteittensa ja niitten toteuttamisen kautta, unhoittaen että valtiollinen vapaamielisyys, jos ei se pidä silmällä kaikkia asianhaaroja ja olevia oloja, itse kaivaa itselleen haudan taikka muuttuu valtiolliseksi hirmuvallaksi.

1843—44 vuoden valtiopäivillä määrättiin magyarin kieli viralliseksi ja koulu-kieleksi varsinaisessa Unkarissa; Kroatiassa ei tällä asetuksella ollut oleva voimaa, mutta kroatialaisilta edusmiehiltä vaadittiin, että heidän kuuden vuoden kulluttua valtiopäivillä tulisi käyttää magyarin kieltä. Muista päätöksistä on huomattava se, jonka mukaan aatelitonkin mies saa hakea julkisia virkoja (joka tähän asti vaan oli ollut aateliston yksinomaisena oikeutena) ja joka melkoisesti oli vä-

hentävä sääty-rajoitusta. Széchenyin ehdotus yleisestä ja yhtäläisestä veroituksesta ei vielä voinut tulla hyväksytyksi, vaikka ainoastaan kaksi komitattia äänesti sitä vastaan.

Marrask. 7 p:ksi 1847 kokoonkutsutut valtiopäivät avasi kuningas Ferdinand V unkarinkielisellä puheella. 300 vuoden perästä kuulivat unkarilaiset taas ensikerran kuninkaansa äidinkieltään puhuvan! Tämä herätti tietysti ääretöntä riemastusta (jonka varsinkin me suomalaiset hyvin voimme käsittää, jos ajattelemme meillä samanlaatuista tapahtuvaksi, s. o. että suuriruhtinaamme tulisi Suomen valtiopäiviä suomenkielisellä puheella avaamaan) ja arkkiherttua Tapani, kuninkaan orpana, valittiin kuninkaallista ehdotusta avaamatta Palatinus'eksi (kuninkaan sijaiseksi) äsken kuolleen isänsä Joo-sepin jälkeen. — Jo ennen valtiopäiväin avaamista olivat puolueet muodostuneet ja antaneet ulos programminsa. Näistä viimemainituista on huomaittava Széchenyin, joka melkein profetallisella tavalla ennustaa sitä kovaa kohtaloa, jonka alaiseksi isänmaa pian oli joutuva. Koska Deák sairaudesta oli estetty valtiopäiville ilmestymästä, niin seisoj siellä vastustuspuolueen johtajana Kossuth, joka leimuavalla kaunopuheliaisuudellaan ymmärsi kaikkia puoleensa taivuttaa.

Tällä kannalla olivat asiat kun maaliskuun ensipäivänä v. 1848 tieto tuli vallankumouksesta Parisissa.

Seitsemäs Kirje.

1848 vuoden valtiopäivät. — Unkarin ensimmäinen ministeristö. — Uusia lakeja. — 1848 ja 1849 vuoden vapauden-sota. — Kuningas pannaan pois viralta. — Unkarin armeijan antautuminen venäläisille. — Veri-tuomiot Áradissa ja Pestissä. — Kossuth ja Görgei.

Vuodet 1848 ja 1849 ovat epäilemättä mitä tärkeimpiä ja huvittavimpia Unkarin historiassa ja tarjoisivat sangen paljon kirjoittamisen ainetta. Tuskin lienee mikään muu maa koko Europassa ollut paremmin varustettu ja valmistunut 1848 vuoden vallankumouksellisia liikkeitä vastaan-ottamaan kuin Unkari. Kohta kun oli tullut tieto vallankumouksesta Pariisissa, ehdoitti Kossuth valtiopäivillä, maalisk. 3 p:nä, että vaadittaisiin vastauksen-alaista hallitusta Unkarille. Tämä ehdotus hyväksyttiin yksimielisesti, ja saman kuun 16 p:nä lähti lähetyskunta Wieniin, jossa muutamia päiviä sitä ennen vallankumouksellisia melskeitä oli ilmestynyt, jotka olivat vaikuttaneet Metternich'in eroittamisen, esittääkseenä kuninkaalle valtiopäiväin pyynnön. Kuningas oli pakoitettu siihen myöntymään, ja ennen pitkää valtuutettiin palatinus (kuninkaan sijainen Unkarissa) pyytämään kreivi Lutvikki Batthyányi'a asettamaan unkarilaisen ministeristön. Tähän Unkarin ensimmäiseen ministeristöön, joka huhtik. 7 p:nä sai kuninkaallisen vahvistuksen, astuivat: Lutv. Batthyányi, presidenttinä, kreivi Tapani Széchenyi kulkuneuvojen, paroni Jooseppi Eötvös kirkollis- ja opetus-asiain, Frans Deák oikeus-asiain, Lutvikki Kossuth raha-asiain, ruhtinas Paavo Eszterházy ulkomais-asiain (jonka semmoisena tuli oleskella kuninkaan luona Wienissä), Bartholomeus Szemere sisä-asiain, Lazár Mészáros sota-asiain ja Gabriel Klauzál kauppa- ja maanviljelys-asiain mi-

nisterinä. Sillaikaa työskenneltiin ahkerasti valtiopäivillä ja suurimmassa pikaisuudessa tehtiin lain-ehdotuksia, jotka koskivat vastauksen-alaista Unkarin ministeristöä, vuotisia valtiopäivä-istunnoita, valtiopäivä-miesten vaaleja yleisen kansanedustuksen perustuksella, Siebenbürgenin *) yhdistämistä Unkariin, yleistä veroitusta, talonpoikain päivätöitten ja muitten rasiusten sekä kymmenysten lakkauttamista, kansallis-sotaväen perustamista, eri uskontojen yhtä-oikeuttamista, painolakia y. m. Kaikki nämä lain-ehdotukset vahvisti kuningas huhtik. 11 p:nä ja päätti itse läsnä ollen valtiopäivät saman kuun 15 p:nä. Ääretön riemu vallitsi kaiken tämän johdosta koko maassa.

Tämä riemu oli kuitenkin pian loppuva. Wienissä oli reaktioni jo tointunut ensi pelästyksestään ja tahtoi nyt taakaisin, mitä pelon hetkinä oli antanut. Jo edellisessä kirjeessä on kerrottu, kuinka se oli ruvennut rakentamaan liittoa varsinkin slavilaisten kansakuntain kanssa Unkarissa, jotka olivat tyytymättömät magyarein yhä leviävään herruuteen. Tätä tointa nyt jatkettiin, ja kaikkia epämagyarilaisia kansanheimoja — kroateja, serbejä, slovakeja, rumänejä, Siebenbürgenin saksalaisia — härsytettiin kaikin tavoin unkarilaisia vastaan. Tämä onnistuikin aivan hyvin, ja jo huhtikuun loppu- ja toukokuun alkupuolella näkyi kaikkialla arveluttavia liikkeitä; huhtik. 20 p:nä julistivat kroatit itsensä vapaiksi Unkarin yhteydestä ja toukok. 16 p:nä kehoitti heidän ban'insa, paroni Jellachich, heitä aseisin tarttumaan unkarilaisia vastaan.

*) Siebenbürgen oli, niinkuin jo tiedämme, v:sta 1002 vuoteen 1526 ollut Unkariin yhdistettynä. Vv. 1526—1690 oli sillä omat ruhtinaansa ja tietysti myös oma lainlaatijakuntansa; vuodesta 1690 kuului se taas Unkarin kruunun alle, mutta sillä oli kuitenkin yhä edelleen omat valtiopäivänsä.

Asema tuli täten todellakin arveluttavaksi, sitä enemmän kuin suurin osa Unkarin sotaväestä oli Italiassa Lombardiaa puolustamassa Sardiniaa vastaan. Toukok. 11 p:nä oli hallitus antanut ulos kehoituksen kansalle vapaa-ehtoisilla lahjoilla hankkimaan rahaa ja sotamiehiä isänmaan puolustukseksi. Széchenyi lahjoitti kaikki hopeansa (60,000 Suomen markan arvosta), Batthyányi antoi takseerata maatilansa, — nuori ja vanha, rikas ja köyhä kilpailivat toistensa kanssa varojen kookomisessa; sillä tavoin saatiin kokoon kultaa ja hopeaa, jonka arvo nousi yli 4 miljonan guldenin. Tätä vastaan annettiin ulos 12 milj. paperirahaa, jonka palatinus kuninkaan nimessä vahvisti. Vapaa-ehtoisia sotamiehiä otettiin 10,000. Nämä olivat Unkarin hallituksen ensimmäiset käyttövarat.

Kesäkuulla oli kuningas antanut reskriptin, jossa hän julisti Jellachich'in ja kroatilaiset kapinoitsijoiksi, ja kun valtiopäivät heinäkuun 2 p:nä kokoontuivat Pestiin ja palatinus avasi ne kuninkaan nimessä, nimitti hän slavien, rumänien ja saksalaisten kilven-nostoa rangaistusta ansaitsevaksi rikokseksi. Kaikki tämä oli kuitenkin paljasta tyhjää lörpötystä. Eduskunta määräsi näet heinäk. 11 p:nä 200,000 sotamiestä sekä 42 miljoonaa guldenia isänmaan puolustukseksi. Tätä päätöstä pyydettiin nyt kuninkaan vahvistamaan, mutta siitä ei mitään kuulunut, vaikkapa eräs lähetyskuntakin sitä varten syyskuulla erittäin kävi Wienissä. Sillaikaa oleskeli Jellachich yhä vieraana hovissa; vihdoin tuli hän armeijansa kanssa Unkarin rajan yli ja ensimmäinen tappelu unkarilaisten ja keisarillisten välillä Jellachich'in johdolla tapahtui syysk. 29 p:nä. Se omituinen ilmiö sattui nyt, että Itävallan keisari soti Unkarin kuningasta vastaan, vaikka nämä molemmat olivat yksi ja sama henkilö!

Nyt seuraavista tapauksista mainittakoon vaan lyhyesti pää-kohdat. Unkarin armeija oli lokakuun lopulla astunut Itävallan rajain sisäpuolelle, mennäksensä Wienin avuksi, jossa kapina oli syttynyt ja jota sentähden ruhtinas Windischgrätz piiritti, mutta voitettiin siellä Schwechatin tappelussa. Wien valloitettiin ja nyt kääntyi Windischgrätz Unkaria vastaan. Täällä oli ministeristö hajonnut, ja sen sijaan astui maanpuolustus-toimikunta, jonka johtajana oli Kossuth. Tämä osoitti tosin mitä suurinta intoa, mutta vihollisten ylivaltaa vastaan ei alussa mitään voitu, ja Görgein johdolla vetäytyi Unkarin armeija takaisin Budapestin kautta yli-Unkarin vuori-kaupunkeihin. Sillä välin oli keisari Ferdinand jouluk. 2 p:nä luopunut hallituksesta ja jättänyt sen veljensä pojalle, Frans Joosepille. Tammik. 5 p:nä 1849 marssi Windischgrätz sisään Budan linnaan. „Finis Hungariæ!“ (Unkarin loppu) sanotaan hänen silloin huutaneen. Hallitus oli sitä ennen lähtenyt Debreczen'in kaupunkiin keski-Unkarissa. Jos nyt Windischgrätz olisi kohta lähtenyt perässä Theiss-virran yli, olisi epäilemättä kaikki ollut hukassa. Mutta sitä hän ei tehnyt ja Kossuth sai aikaa tulisella kaunopuheliansuudellaan innostuttaa kansalaisia uusia sotajoukkoja asettamaan. Bem'in johdolla oli myöskin Siebenbürgenissä onnellisesti taisteltu ja nyt alettiin rynnätä vihollista vastaan. Tosin menetettiin helmikuun loppupuolella eräs tappelu Kapolnan luona puolalaisen kenraalin Dembinskin taitamattomuuden tähden, mutta nyt nimettiin Arthur Görgei ylipäälliköksi, ja hänen johdollaan ryntäsivät unkarilaiset eteenpäin, voittaen itävaltalaiset yhdessä tappelussa toisensa perästä ja tullen vihdoinkin huhtikuun lopulla aina Komorn'in linnaan asti, Tonavan varrella Budapestin ja Wienin välissä, jossa Klapka oli piiritettynä.

Kapolnan tappelun jälkeen oli Itävallan hallitus maalisk. 4 p:nä julistanut valtiosäännön, joka kokonansa hävitti Unkarin itsenäisyyden. Tähän vastasi Kossuth siten, että valtiopäivät Debreczen'issä hänen ehdoituksestansa huhtik. 14 p:nä julistivat Habsburg'in suvun Unkarin kuningaskruunun menettäneeksi.

Nyt olisi Görgein pitänyt armeijansa kanssa lähteä suoraa tietä Itävallan pääkaupunkia vastaan, jossa kaikki oli niinkuin kiehuvassa kattilassa, vaan odottaen unkarilaisten tuloa ilmai-kapinaan ryhtyäkseen. Mutta Görgei tuli sen sijaan Budapestiin, jossa Budan linna vielä oli keisarillisten vallassa. Tämän valloitus, joka tapahtui vasta kolmen viikon kuluttua, toukok. 21:nä, ei enää tuottanut mitään etua unkarilaisille.

Venäläinen armeija oli näet jo tulossa itävaltalaisten avuksi, ja unkarilaisten täytyi vetäytyä takaisin etelä-Unkariin, kootaksensa kaikki hajalla olevat sotajoukkonsa yhteen paikkaan. Kun toki nuo molemmat viholliset sotajoukot olivat unkarilaisia monin kerroin lukuisimmat ja heiltä sen lisäksi rupesi puuttumaan varoja sodan jatkamiseksi sekä he elok. 8 p:nä olivat menettäneet suuren tappelun Temesvár'in luona, luopui Kossuth, sittekun hän turhaan oli tarjonnut Unkarin kruunun Venäjän keisarille, vapaatahtoisesti hallituksesta ja nimitti elok. 11 p:nä Görgein Unkarin diktatoriksi (ylivaltiaaksi). Kaksi päivää sen jälkeen antautui tämä armeijansa kanssa, jossa oli lähes 40,000 miestä, Világos'in luona Venäläisille. Muut sotaväen-osastot ja linnat ojensivat myös pian aseensa; viimeiseksi Klapka Komorn'in linnassa lokak. 5 p:nä.

Unkari oli nyt voimatonna, avuton heitetty voittajansa valtaan, ja tämä ryhtyi kohta koston verisiin töihin. Lokak. 6 p:nä joko ammuttiin taikka hirtettiin Arad'issa 13 Unkarin

urhoollisimpia kenraaleja. Pestissä menivät kuolemaan, muitten ohessa, kreivi Lutvikki Batthyányi, sittekun hän vankeudessa oli tehnyt turhan yrityksen kynäveitsellä lopettaa henkensä. Muut etevämmät henkilöt suljettiin sisään Munkacs'in tahi muitten linnain pimeihin komeroihin. Suuri joukko pelasti itsensä kaikesta vainosta paolla ulkomaahan, niitten joukossa Kossuth. Görgei armoitettiin ja pidettiin vankeudessa Klagenfurt'in kaupungissa Kärnthen'issä.

Niinkuin yhdellä iskulla oli nyt 1848 vuoden valtiosääntö ja sen kanssa Unkarin itsenäisyys hävitetty, ja parin vuoden päästä on Unkari paljaana Itävallan maakuntana.

Vielä pari sanaa Unkarin vapauden-sodan molemmista etevimmistä henkilöistä, Kossuthista ja Görgeistä. Edellistä (joka 1849 vuoden jalestä ei enää ole Unkariin palannut ja joka tätä nykyä asuu Turin'issa Italiassa) pidetään ylimalkain suurimmassa kunniaassa, ja varsinkin maakansassa elää hän miltei pyhässä muistossa. Eräs vanha koulunopettaja sanoi minulle, kun tuli puhe Kossuthista: „Kossuth, hän on . . . hän on . . . jaa, minä en voi löytää sopivaa sanaa, sillä Kossuth on puoli-jumala!“ — Görgeitä sitä vastoin pidetään yhtä yleisesti isänmaan-kavaltajana. „Se koira“, vastasi minulle eräs vanha virkamies, kun kysyin mitä hän arveli Görgeistä.

Ovatko nämä vastamainitut, Unkarissa tätä nykyä vallitsevat mielipiteet oikeat? Minun käsitykseni mukaan ei. Kossuthia on koroitettu liian korkealle, Görgeitä taas sysätty liian syvälle. Kossuthissa paloi tulinen isänmaanrakkaus, se on myönnettävä, ja hän sai aikaan todellakin suuria asioita, sillä hän osasi innostuttaa koko Unkarin tarttumaan aseisin vapauden ja isänmaan suojelemiseksi. Mutta hän ei oikeastaan ollut muuta kuin tämmöinen innostuttaja, välttääkseni sanaa kiihoittajaa, ja se välikappale, jolla hän kaikki toimeen sai,

oli hänen leimuava puhe-lahjansa. Valtiomiestä ei hänessä ollut rahtuakaan. Siitä on selvänä todistuksena tuo yllämainittu Debreczen'in päätös, jonka kautta kuningas „pantiin pois viralta“, käyttääkseni helposti ymmärrettävää lausepartta. Että tällainen päätös puhtaalta oikeuden kannalta oli aivan paikallaan, on kyllä selvä. Jos näet kansa ja hallitsija tekevät molemmin-puolisen suostumuksen, ja jälkimmäinen sen rikkoo — niinkuin nyt puheena olevassa tapauksessa oli laita, jolloin kuningas vahvistamiensa perustuslakien sijaan omavaltaisesti antoi ulos valtiosäännön maalisk. 4 p:ltä — on tietysti samassa edellinenkin vapaa kaikista sitoumuksistaan, kuten ainakin kontrahdin rikkomisessa. Mutta sillä ei ole sanottu, että kaikki mikä on lain kannalta oikea, myöskin olisi valtiollisesti viisasta. Ja Debreczen'in päätös oli epäilemättä iso valtiollinen erehdys. Sen oikeuttamiseksi olisi ollut tarvis täydellinen varmuus siitä, että Unkari voitollisesti voisi vastustaa, ei ainoastaan Itävaltaa, vaan myöskin sen kanssa mahdollisesti yhtyviä liittolaisia, niinkuin myös että se vastaisuudessa voisi kannattaa ja edistyttää valtiollista itsenäisyyttään. Mutta tällaista varmuutta ei ensinkään löytynyt, vaikka Kossuth kyllä koetti luuletella eduskuntaa, että ulkomaalaiset kansat ja etupäässä puolalaiset yksin mielin rientäisivät unkari-laisten avuksi, jähka nämä vaan ensin koko maailman nähden julistaisivat vapautensa ja itsenäisyytensä. Se oli sitä suurempi erehdys, kun Kossuth kertoi eduskunnalle ja sai sen uskomaan, että armeija oli aivan mieltynyt itsenäisyyden-julistukseen, vaikka hän hyvin tiesi, että se oli sitä vastaan. Että Kossuth todellakin olisi käyttänyt tällaisia kujeita taivuttaaksensa valtiopäiviä ehdoituksensa hyväksymiseen, kuuluu sangen kummalliselta, ja kun minä siitä ensin luin Görgein tekemässä kirjassa „Mein Leben und Wirken in Ungarn“

(Elämäni ja toimeni Unkarissa), epäilin kovin tämmöisen väitöksen totuutta. Sittemmin olen tiedustellut asiaa eräältä henkilöltä, joka itse valtiopäivämiehenä oli läsnä Debreczen'issä mainittua päätöstä tehtäessä, ja hän myönsi Görgein siinä kohdin olevan aivan oikeassa. — Yhtä suuri siis kuin Kossuth oli isänmaanrakastajana ja kansansa innostuttajana, yhtä keltoton oli hän valtiomiehenä ja hallituksen johtajana tänä vaarallisena aikakaunna, jolloin hänen asemassaan olisi tarvittu mitä suurinta valtiollista kykyä ja viisautta. Hän luuli vovansa saada kaikki aikaan koreilla puheilla ja tulisella innolla, ja sentähden meni myös kaikki päin männikköä. Ettei nämä nyt lausumani mielipiteet ole niin sanoakseni vaan tuulesta temmattuja, voin todistaa muutamilla lauseilla kreivi Tapani Széchenyin jälkeen-jääneistä papereista, joita juuri näinä päivinä on julkaistu „Budapesti Szemle“ nimisessä unkarilaisessa aikakauskirjassa. Tämä mainio mies lausuu päiväkirjassaan kesäk. 4 p:nä 1848 muun muassa: „Minä olisin seurannut peräti toista politiikia kuin Kossuth. Minä tunsin sen kohta hänen ensi ilmestymisestänsä ja olen myös siitä julkisesti vakuutukseni lausunut; minä tiesin, ettei hän mitään uutta voisi rakentaa, vaan kaikki alas repiä“. Széchenyin mielestä pitäisi 1:ksi) uskollisesti pitää kiinni hallitsija-suvusta ja monarkiasta ja niitä puolustaa, ryhtymättä mihinkään yhteyteen Ranskan tasavallan tahi muitten kanssa; 2:ksi) olla sovinnollinen kaikkia kansallisuuksia kohtaan ja niitä rauhoittaa, varsinkin kroateja, sekä 3:ksi) yhdistetyin voimin kukistaa kaikki kapinoitsijat ja rauhanhäiritsijät. „Minä en voi hyväksyä“, sanoo S., „Kossuthin politiikia, sillä minä pidän sitä arpajais-pelinä; mutta isänmaan kohtalosta en minä heitä mitään arpa. — — Minä näen sen selvästi tahi luulen sen näkeväni, kuinka me suorastaan syöksemme itsemme kadotukseen“.

Toisenlaatuinen mies oli sitä vastoin Görgei. Ettei hän ole mikään isänmaankavaltaja sen sanan tavallisessa merkityksessä, on aivan varma. Hänen antautumistansa Világos'in luona ei voi siksi sanoa, sillä aivan mahdotonta oli silloin enää saavuttaa mitään voittoa moninkertaisesti lukuisamman vihollisen yli, ja pitkitetty vastustus olisi siis ollut vaan turhaa verenvuodatusta, ilman mitään hyötyä isänmaalle. Sen ymmärsivät kaikki, Kossuth itse ja muut hallituksen jäsenet, ja Görgei sanoi heille suoraan aikomuksensa olevan ojentaa aseet Venäläisille, joka siis heidän tietten tapahtui. Tähän oli myöskin armeijan upsieristo vapaatahtoisesti suostunut, sillä Görgei oli kutsunut heidät sitä varten erityisesti kokoon, lähtien vielä itse pois kokoushuoneesta, jottei hänen läsnäolonsa millään tavoin vaikuttaisi upsierien päätökseen. — „Mutta miksikä ei häntä ammuttu tahi hirtetty, niinkuin muut hänen sotatoverinsa? Eikö se ole selvin todistus hänen syyllisyydestään?“ kysytään. Asian laita oli se, että Venäjän armeijan ylipäällikkö, joka „ihastui iki hyväksi“ siitä, että Unkarilaiset antautuivat heille eikä itävaltalaisille, pyysi keisari Nikolaita Itävallan hallitukselta hankkimaan armoa Görgeille. Tämä tapahtuikin — Itävallan keisari ei tietysti voinut muuta kuin myöntyä tuohon liittolaisensa ja auttajansa esitykseen — ja niin jäi Görgei elämään, ilman omaa pyyntöään tai myötävaikutustaan. Että hän taas vastaan-otti armon, eikä vapaahtoisesti mennyt kuolemaan, siihen sanoo hän perheellisten olojensa olleen syynä, ja siitä häntä tuskin voitaneen tuomita. Yksi seikka kuitenkin herättää kummastusta, nimittäin se, ettei Görgei ennen aseenneittoansa tinkinyt armeijalleen ja upsiereilleen minkäänlaisia ehtoja, vaan antautui kokonaan vihollisen armoille, josta seurauksena myös oli, että hänen ete-

vimmät kenraalinsa hirtettiin ja ammuttiin kuin koirat taikka muuten saivat kärsiä julmaa kohtelua.

Mutta että Görgei olisi ollut peräti syytön asiain huonoon päätökseen, sitä en ensinkään tahdo väittää, päin vastoin on hänelläkin siinä hyvä osansa. Hänen suurin vikansa oli se, että hän Debreczenin päätöksen tehtyä rupesi juonittelemaan Kossuthia ja hallitusta vastaan, saadaksensa mainitua päätöstä, jota ei hän eikä armeija hyväksynyt, kumotuksi. Se oli näet hänen vakuutuksensa että tämä päätös oli isänmaalle turmioksi, jotta se siis niin pian kuin suinkin oli kumottava; sen sijaan tahtoi hän lujasti pitää kiinni 1848 vuoden valtiosäännöstä ja laeista ja niitä hengellä ja verellä puolustaa. Mutta tämän vakuutuksensa toteuttamisessa ja perille ajamisessa unhoitti hän isänmaan suuren hetkisen vaaran eikä huomannut tahi tahtonut huomata sitä arvaamatonta paha, joka oli syntyvä eripuraisuudesta hänen ja Kossuthin sekä hallituksen välillä, johon hän itse sen lisäksi vielä oli ruvennut jäseneksi (sota-asiain ministerinä). Ensimmäinen onneton seuraus tästä huomaamattomuudesta oli hänen marssinsa Komorn'ista Budaan Wienin sijasta — epäilemättä hänen suurin syntinsä sota-asiain suhteen, josta hän syystä on moitittava. Että muuten hänen toimiensa määrääjänä oli osaksi myöskin kunnianhimo ja halu yksinänsä olla ylimmäisenä herrana, saanee pitää varmana. Ja koska nämä samat omaisuudet vielä suuremmassa määrässä löytyivät Kossuthissakin, eikä kumpikaan tahtonut taipua toisen alle, niin on selvä, ettei siitä voinut seurata muuta kuin onnettomuutta. Jos nämä molemmat miehet olisivat ymmärtäneet elää sovinnossa ja niin sanoakseni käsi kädessä työskennellä isänmaansa suojelemiseksi, niin olisi epäilemättä asiat muodostuneet aivan toisin. Görgei oli näet mainioimpia sotapäälliköjä, joita koskaan on

löytynyt; hän osasi pitää silmällä kaikkia niitä monituisia seikkoja, jotka kuuluvat voitolliseen sodankäyntiin, sotamiesten vaatteuksesta ja ruoasta alkaen oivallisiin tappelu-suunnitelmiin asti; sen ohessa oli hän persoonallisesti rohkea ja urhoollinen eikä koskaan pelännyt kuolemanvaaraa, jonkatähden hän myös sotamiestensä puolelta nautti suurinta rakkautta ja luottamusta *). (Tässä suhteessa otti hän monin kerroin voiton Kossuthista, joka luonnoltaan näyttää olleen vähän pelkurimainen; niin oli esim. Kossuth monta kertaa komeasti vakuuttanut ettei hän enää voisi elää, jos Unkari kukistettaisiin, mutta se ei kuitenkaan estänyt häntä aika kyytiä pakenemasta pois maasta elok. 11 p:nä, kun vaaran hetki läheni omalle „pääkappaleelle“). Mutta Kossuth sekaantui usein sotatoimiin, joita hän ei ensinkään ymmärtänyt, ja häiritsi siten Görgein tuumia ja hankkeita. Niin oli esim. Görgei varoitannut ryhtymästä tappeluun Schwechat'in luona, jossa epäilemättä tultaisiin tappiolle, koska suurin osa unkarilaisten sotajoukosta oli aivan vasta asetettuja kansallis-kaarteja ja vapaa-ehtoisia, jotka vielä olivat aivan harjaantumattomat sotaisiin toimiin. „Kuinka korkeaksi laskette te siis sen innostuksen, jonka puheeni sotajoukolle on aikaan-saattava?“ kysyi nyt Kossuth. — „Leirissä ja kohta puheen jälkeen“, vastasi Görgei, „aivan korkeaksi, mutta tappelutanterella ja vihollisen edessä aivan vähäiseksi“. — „Te luulette siis, ettemme armeijastamme voi pelastaa ainoatakaan miestä?“ — „Kansallis-kaartien ja vapaa-ehtoisien pelastuksesta“, sanoi Görgei, „on minulle takauksena heidän kepeät jalkansa; mutta se pieni osa säännöllistä ja hyvää sotaväkeä, joka meillä on,

*) Myöhemmin aikoina on Görgeille monelta taholta ulkomailla, jopa Amerikasta asti, tullut sotapäällikkö-viran tarjouksia, mutta hän ei ole ainoatakaan vastaan-ottanut.

voisi siinä menehtyä ja sen kanssa ne ainekset, joita me kelloisen armeijan luomiseksi välttämättömästi tarvitsemme“. Tästä varoituksesta huolimatta antoi Kossuth käskyn rynnätä vihollista vastaan, ja nyt kävi aivan niinkuin Görgei oli enustanut. Tuskin olivat keisarilliset päästäneet muutamia laukauksia kansallis-kaarteja ja vapaa-ehtoisia vastaan, kun nämä jo niin paljon kuin jalka jaksoi pakenivat pois tappelutanterelta. Kossuth, joka vaunuissa myös lähti pois tappotanteren läheisyydestä, sai omin silmin nähdä tämän paon ja lohduttaa itseään sillä, että sotamiehet hänen ohitse juostessaan heiluttivat lakkejaan ja huusivat: „éljen Kossuth!“ (eläköön K.). — Että tämä Kossuthin sekaantuminen sotatoimiin ja hänen epäluulonsa Görgeitä kohtaan vaikutti kovin haitallisesti sota-tapauksiin, lienee selvä.

Että kaikesta tästä huolimatta Görgei yksinään yleisön silmissä saa kantaa kaiken vian ja päälliseksi pitää hyvänänsä kavaltajan nimeä, kun Kossuthia sitä vastoin varustetaan jonkunlaisella pyhimys-loisteella — sen voinee selittää unkari-laisen omituisesta kansallis-ylpeydestä, joka niinkuin ranskalainenkin kernaasti tahtoo tehdä jonkun yksityisen henkilön syntipukiksi yleisestä vahingosta tai onnettomuudesta, tahtomatta huomioon ottaa sen todellisia syitä, koska siten muka kansallismaine voisi tulla loukatuksi.

Muuten on mainitseminen, että useat sivistyneet magyarit, joiden lausuntoon sopii panna suurta arvoa, esim. muuttamat yliopiston professorit, eivät likimainkaan tuomitse Görgeitä niin ankarasti, kuin suuri yleisö. Yksi heistä sanoi minulle vakuutuksensa olevan, että parinkymmenen vuoden perästä yleisökin on muuttava ajatuksensa Görgeistä. — Toiselta puolen näyttää tuo pyhimysloiste, joka tähän asti on ympäröinyt Kossuthia, vähittäin rupeevan vaalenemaan; niin

kuulin sangen eteväin unkarilaisten hänestä käyttävän semmoisia nimityksiä kuin esim. „valtiollinen narri“ y. m.

Kahdeksas Kirje.

Unkari vv. 1849—1867. — Yritys Unkarin saksalaistuttamiseen. — Itsevaltainen hallitustapa. — 1861 vuoden valtiopäivät. — Frans Deák. — „Päätös“- ja „adressi“-puolue. — Kynäsota Unkarin valtiopäiväin ja Itävallan keisarin välillä. — Valtiopäiväin lakkauttaminen. — Sota Preussia vastaan. — Sovinto Unkarin kanssa 1867 ja sen ehdot. — Delegationit. — Kunnikaan kruunaus.

1848—1849 vuoden vapauden-sodan jälkeen, joka, niin kuin edellisestä tiedämme, päättyi unkarilaisten täydellisellä kukistamisella, Unkari taas sai kokea kovia päiviä. Jouluk. 31 p. 1851 peräytettiin valtiosääntö maalisk. 4:ltä 1849, — joka oli jättänyt valtiopäiville oikeuden keskustella kumminkin hallinnollisia asioita sekä julistanut kaikki maan kansallisuudet ja kielet yhtä-oikeutetuiksi — ja Unkari tehtiin paljaaksi maakunnaksi Itävallassa, joka tähän aikaan oli muuttunut suorastaan poliisi-valtioksi tunnetun Bach'in ankaralla johdolla. Unkarin hallinto muodostettiin nyt tämän uuden aseman mukaan; Itävallan lait ja asetukset määrättiin Unkarissakin noudatettaviksi ja saksan kieli asetettiin hallitus- ja koulukieleksi. Saksalaisia ja böhmiläisiä virkamiehiä ja koulunopettajia ajettiin laumoittain Unkariin; näiden piti nyt panna kaikki muutokset toimeen saksalaisen mallin mukaan, ensinkään tuntematta maan oloja ja tapoja. Mitä rettelöitä

ja sekasortoa sekä vihaa ja tyytymättömyyttä tämä kaikki oli synnyttävä, ei tarvinne erittäin esittää.

Jos siis epämagyarilaiset kansallisuudet magyarein kukistamisesta, joita vastaan Itävallan hallituksen härsytyksistä olivat aseisin ryhtyneet, olivat toivoneet suurempaa vapautta omalle kansallisuudellensa, niin olivat he nyt pahasti pettyneet: tuo lupaus eri kansallisuuksien ja kielten yhtä-oikeuttamisesta jäi paljaaksi lupaukseksi, joka, niinkuin jo olemme nähneet, pian peräytettiin, ja unkarin kielen sijasta, jonka kohtaminen valtio- ja virkakieleksi oli herättänyt epämagyarien tyytymättömyyttä, oli nyt saksan kieli.

Näin oli asiain laita koko 1850-luvulla aina vuoteen 1860 asti, jolloin vihdoin muutos tapahtui. Valtakunnan raha-asiat olivat näet joutuneet kurjaan tilaan, sillä tuommoisen ankaran itsevaltaisuuden voimassa-pitäminen vaati tietysti äärettömiä summia. V. 1848 oli Itävallan valtiovelka 1,249 miljonaa guldenia, v. 1861 nousi se jo 2,360:een miljonaan. Päälliseksi oli Itävalta 1859 vuoden sodassa joutunut tappiolle ja menettänyt Lombardian. Tämän johdosta rupesi Unkarissa ilmestymään arveluttavia liikkeitä. Kaikki tämä vaikutti, ettei enää voitu jatkaa tuota itsevaltaista hallitustapaa. Seurauksena siitä oli Bach'in eroittaminen sekä n. s. lokakuun-diplomilta 1860, jossa keisari lupasi ruveta perustuslaillisesti hallitsemaan, ja sitä rajoittava helmikuun-patentti v:lta 1861. Tämän mukaan piti kunkin kruunun alusmaan saada takaisin entiset lakinsa ja oikeutensa, kuitenkin sillä tavoin, että heillä omilla valtiopäivillään oli oikeus keskustella ainoastaan maan hallintoa ja taloutta koskevia asioita, kun sitä vastoin varsinainen lainsäätävä voima jätettiin Wienissä kokoontuvalle yhteiselle eduskunnalle eli n. s. valtioneuvostolle, johon kaikkien alusmaiden tuli lähettää edusmiehiä.

Unkarin valtiopäivät kutsuttiin nyt 13 vuoden kuluttua taas kokoon huhtik. 2 p:nä 1861, kuitenkin ilman edusmiehiä Siebenbürgenistä, Kroatiasta ja Slavoniasta sekä Sotilasrajasta, ja niitä käskettiin valitsemaan edusmiehiä saman kauden loppupuolella Wieniin kokoontuvaan valtioneuvostoon. Tämöisten edusmiesten lähettämiseen Wienin valtioneuvostoon eivät tietysti kuitenkaan unkarilaiset millään tavoin voineet ryhtyä, koska he siten olisivat panneet alttiiksi Unkarin itsenäisen valtiollisen aseman Itävallan suhteen, joka asema tosin nyt oli aineellisen ylivoiman kautta sorrettu, mutta jonka oikeudellisuus ei sen puolesta ollut herennyt olemasta *). Tästä olivat siis kaikki yksimieliset, niinkuin myös siitä, että sovinto Itävallan kanssa ainoastaan siten oli mahdollinen, että 1848 vuoden valtiosääntö ja lait uudestaan voimaan asetettaisiin. Mutta siitä tavasta, jolla tämöinen sovinto oli aikaan-saatava, syntyi kaksi eri mielipidettä ja puoluetta. Toinen, Nyáryn johdolla, tahtoi semmoista päätöstä tehtäväksi, ettei puututa mihinkään keskustelemuksiin Itävallan kanssa, ennenkuin 1848 vuoden perustuslait ovat täyteen voimaan julistetut sekä edusmiehet yllämainituista alusmaista myöskin valtiopäiviin kutsutut; tämöisen päätöksen tehtyä tulisi valtiopäivämiesten kohta lähteä tiehensä Pestistä. Toinen puole sitä vastoin, jonka etupäässä seisoi Frans Deák, tahtoi adressin eli pyyntö-kirjan kautta ryhtyä keskustelemuksiin

*) Asian laita oli melkein sama kuin jos ajattelisimme sen mahdottoisuuden mahdolliseksi, että Suomen valtiopäiviltä itsevaltaisesti riistettäisiin kaikki sen perustuslaillinen voima ja tämä siirrettäisiin jonkinlaiseen yleiseen Pietarissa kokoontuvaan eduskuntaan, joka käsittäisi kaikkia Wenäjän kanssa yhdistettyjä ja sen vallan alle kuuluvia maita ja johon myöskin Suomen kansaa käskettäisiin edusmiehiä lähettämään. Semmoiseen eduskuntaan eivät tietysti suomalaiset ikinä voisi ottaa osaa, koska se olisi Suomen koko perustuslaillisen itsehallituksen ja itsenäisen valtiollisen aseman yllön-antamista.

kruunun kanssa ja siten päästä tarkoituksensa perille. Deák lukikin toukok. 13 p:nä eduskunnassa ehdoituksen tämmöiseen keisarille lähetettävään adressiin, jossa Unkarin valtio- ja historiallinen oikeus selvästi ja perinpohjaisesti esitetään ja todeksi näytetään ettei Unkarin ja Itävallan välillä ole mitään n. s. reali-unionia eli asiallista yhdistystä, vaan ainoastaan personali-unioni (personallinen yhdistys), s. o. Unkarilla ei ole Itävallan kanssa muuta yhteistä kuin sama hallitsija (siis jotensakin sama suhta kuin Suomen ja Wenäjän välillä). Adressi päättyi seuraavilla sanoilla: „Meidän valtiollisen itenäisyytemme loukkaamatta voimassa pysyttäminen, maan kokonaisuus aluskunnallisessa ja valtiollisessa suhteessa, valtiopäiviemme pyhänä-pitäminen, perustuslakiemme täydelliseen voimaansa asettaminen, eduskunnallisen hallituksemme ja vastauksen-alaisen ministeristömme uudestaan oloon herättäminen niinkuin myös itsevaltaisesta hallitustavasta lähteneitten, vielä voimassa olevain seurausten poistaminen — ne ovat semmoisia alku-ehtoja, joita täyttämättä keskustelemus ja sovinto ovat mahdottomat“. Kiiwas ja pitkällinen keskustelu alkoi nyt molempien puolueitten välillä, jotka nimitettiin toinen „pätös-“, toinen „adressi-puolueeksi“. Vihdoin äänestettiin asiasta, jolloin 155 ääntä tahtoi adressia ja 152 päätöstä. Nyt hyväksyttiin Deákin adressi-ehdotus muutamilla korjauksilla. (Niin pyyhkäistiin esim. nimityksestä „Keisarillinen Kuninkaallinen Majesteeti“ pois kaksi ensimmäistä sanaa, niin että se kuului vaan: „Majesteeti“). Adressi lähetettiin kesäkuun lopulla Wieniin, josta se kuitenkin tuli takaisin sillä muistutuksella, että K. Majesteeti on sen vastaan-ottava, jähka se kirjoitetaan sopivassa muodossa. Se muutettiin alkuperäiseen muotoonsa ja lähetettiin uudestaan. Heinäkuun lopulla tuli vastaus, jota tietysti suurimmalla uteliaisuudella oli odotettu.

Tila ei tässä salli siitä tarkemmin kertoa; sen pääsisältö oli ettei K. Majesteetti voi suostua 1848 vuoden lakien vahvistamiseen, koska ne muka loukkaavat yksityisten kansallisuuksien ja koko valtakunnan etuja.

Mainittuun keis. kirjeeseen vastasi Deák uudella adressilla, jossa hän vielä tarkemmin kuin ensimmäisessä selvittää puheena-olevan asian sekä osoittaa vääriksi kaikki keis. vastauksessa löytyvät vasta-väitökset. Adressi päättyy sillä lausunnolla, ettei Unkarin eduskunta voi ottaa lokakuun-diplomia eikä helmikuun-patenttia keskustelujensa pohjaksi; että se panee vastalauseensa, jos valtioneuvosto riistäisi itselleen jotain lainsäätävää valtaa Unkarin suhteen; se julistaa maan nykyisen hallituksen laittomaksi ja verojen ylöskannon perustuslakia vastaan sotivaksi. „Me näemme murheella, että Teidän Majesteettinne kaikkein korkeimman kunink. reskriptin kautta on tehnyt mahdottomaksi kaiken molemminpuolisen sopimuksen ja sen langan lopullisesti katkaissut... Me lausumme sentähden syvällä valituksella, että tämän reskriptin johdosta mekin olemme pakoitettut pitämään valtiopäivä-keskustelemusten lankaa katkaistuna. Mahdollista on, että isänmaallemme taas on tuleva kovat ajat, mutta me emme saa poistaa niitä rikotun kansalais-velvollisuuden hinnalla. Maan perustuslaillinen vapaus ei ole sillä tavalla meidän omaisuutemme, että me sen kanssa voisimme vapaasti menetellä; kansa on uskonut meille sen suojelemisen kunnian ja uskollisuuden nojassa, ja me olemme siitä isänmaalle ja omalletunnollemme edesvastauksessa“.

Tämä uusi adressi hyväksyttiin valtiopäivillä ja lähetettiin kuninkaalle, joka elok. 21 p:nä vastasi siihen sillä tavoin, että julisti Unkarin valtiopäivät lakkautetuiksi. Edusmiehet ilmoittivat vastalauseensa valtiopäiväin lakkauttamista

vastaan, koska 1848 vuoden asetus säätää, ettei valtiopäiviä saa lakkauttaa ennenkuin tilinteko kuluneen vuoden valtiovaroista on esille pantu sekä tulevan vuoden valtiokulunki-arvio hyväksytty. „Väkivaltaa vastaan emme voi asettua“, niin puhui Deák, „mutta me panemme kaikkea vastaan, joka tällä tavoin tapahtuu, juhlallisen vastalauseemme ja ilmoitamme, että me lujasti pidämme kiinni kaikista laillisista oikeuksistamme ja katsomme jokaista väkivaltaista askelta niitä vastaan perustuslain-rikokseksi“.

Ilman sen enempää syytä asetettiin Unkari nyt piiritystilaan, komitatieen toimikunnat ja kaupunkien edusmiehet hajotettiin ja verot määrättiin ryöstöllä otettaviksi.

Kului sitte kolme neljä vuotta, jolla aikaa valtakunnan rahapula yhä eneni. Vuosina 1861—64 olivat velat enentyneet 233 miljonalla. Päätettiin siis taas saattaa hallitusjärjestelmää toiseen muotoon. V. 1865 syyskuulla lakkautettiin helmikuun-valtiosääntö ja joulukuulla kutsuttiin taas kokoon Unkarin valtiopäivät, jotka keisari itse avasi. Syntyi sitte sota Preussin ja Itävallan välillä, jota Unkarissa riemulla vastaan-otettiin. Klapka riensi Preussin armeijaan, jossa hän perusti oman unkarilaisen legionan. Itävallan armeijassa olevista unkarilaisista karkasi suuria parvia preussiläisten puolelle. Itse Unkarissa olivat mielet mitä tulisimmassa kiihossa Itävallaa vastaan ja paljo ei puuttunut julkisesta kapinasta. Sovinto Unkarin kanssa huomattiin Wienissä nyt välttämättömäksi, varsinkin kun Königsgrätz'in (Sadovan) onnettoman tappelun perästä Itävalta pakoitettiin eroamaan Saksan liittokunnasta ja sen lisäksi menetti Venezian.

Helmikuulla 1867 pantiin tämä sovinto toimeen, 1848 vuoden perustuslait asetettiin uudestaan voimaansa, kreivi Julius Andrassy (jonka nimi v. 1849, niinkuin muidenkin va-

pauden-sotaan osaa ottaneitten pakolaisten, oli ollut kaakinpuihuhun ripustettuna) nimitettiin Unkarin ministeripresidentiksi ja Itävallan sijaan syntyi nyt Itävalta-Unkarin monarkia. Unkarin valtiopäivät, Deák'in ja hänen puoluelaistaensa johdolla, tekivät nyt seuraavan suostumuksen Itävallan valtioneuvoston kanssa.

Koska Unkarilla ja Itävallalla on yhteinen hallitsija ja kaikki tämän hallitsijan alle kuuluvat valtiot käsittävät eriämättömän kokonaisuuden, niin seuraa tästä oikeus-suhdasta yhteisyys muutamain korkeampain etujen suhteen Itävalta-Unkarin monarkian molempien puoliskojen välillä. Tämmöisiä yhteisiä asioita ovat: ulkomaan politiiki ja valtakunnan puolustus, s. o. sota-armeija, sekä kustannukset näistä, joihin viimemainittuihin Unkari ottaa osaa 30:lla ja Itävalta 70:llä prosentilla. Näitten yhteisten asiain hoitamiseksi nimitetään kolme yhteistä ministeriä: ulkomaan-, sota- sekä raha-asiain ministeri, ja niitten perustuslaillista käyttelemistä varten asetetaan n. s. delegationit eli valiokunnat. Näihin valitsee kummankin valtion eduskunta yhdeksi vuodeksi 60 jäsentä (40 ala- ja 20 ylä-huoneesta), jotka keisari-kuningas kutsuu kokoon siihen kaupunkiin, jossa hän itse paraikaa pitää asuntoa; laissa lausutaan kuitenkin se toivo, että delegationit vaihetellen kokoontuisivat joka toinen vuosi Pestissä, joka toinen Wienissä. Delegationit pitävät istuntojansa kumpikin erikseen, päätökset annetaan kirjallisesti ja vaan siinä tapauksessa ettei tällä tavoin saavuteta yksimielisyyttä, tulevat delegationit kokoon yhteiseen istuntoon, mutta ainoastaan asiaa äänestämällä ratkaisemaan. Delegationeilla on oikeus vetää yhteisiä ministerejä edesvastaukseen ja saattaa heitä kanteen-alaisiksi.

Edelleen suostui Unkari, vaikk'ei sillä oikeuden kannalta siihen ollut mitään velvollisuutta, joka tätä koskevassa laissa myöskin erittäin mainitaan, tähän-astisen valtiovelan suorittamiseksi vuosittain maksamaan 29,188,000 guldenia, josta 11,776,000 guldenia kovassa rahassa. Vielä tehtiin Itävallan kanssa 10 vuodeksi kauppa- ja tulli-liitto, jonka mukaan molemmat valtiot ovat yhteisenä kauppa- ja tulli-piirinä. Kaikki tähän kuuluvat asiat, niinkuin tulli-lait ja -taksat, tullin hoito ja tulot, kaikki konsulati-asiat, meri- ja virtaliikettä koskevat seikat, rautateitten hoito, välilliset verot, posti- ja sähkölennätin-asiat, krediiti- ja vakuutusseurain myönnyttämiset, ammattilaisten ja teollisuutta harjoittavain oikeudet y. m. ovat siis molempien lainlaatijakuntien ja hallitusten yhtä-oikeutetulla myötävaikutuksella yhteen tapaan käyteltävät ja ratkaistavat.

Kesäk. 8 p:nä kruunattiin sitte Frans Jooseppi suurilla juhlallisuuksilla Budapestissä Unkarin kuninkaaksi, jolloin hän ikivanhan tavan mukaan ratsasti ylös Akademia-torilla seisovalle kummulle — joka vasta varten oli tehty Unkarin kaikista 52 komitatista tuodusta mullasta — ja sivalsi pyhän Tapanin miekalla kaikkia neljää ilmansuuntaa kohti, luvaten pitää Unkarin rajoja ja alusmaita pyhänä sekä niitä „mahdollisuuden mukaan suurentaa ja laajentaa“. Yleinen riemu vallitsi tietysti koko maassa.

Näin oli siis unkarilaisten, Deák'in viisaan politiikin ja ulkonaisten tapausten avulla, onnistunut saada johonkin määrin takaisin valtiollinen itsenäisyytensä. Tuo kaksipuolinen valtiorakennus yhteisine asioineen on tosin aivan omituinen ja Unkarille monissa kohdin haitallinen, mutta arvattavasti silloinen asema pakoitti siihen tyytymään.

Yhdeksäs Kirje.

Unkarin rahaseikat. — Sen valtiovelka. — Suurenlaisia rautatien-rakennuksia. — Oman voiton pyyntöä. — Lahjomusta eduskunnassa. — Uusia lainoja. — Valtiokassan rappiotila.

Oli kerran nuori rikas perillinen, jota aina oli pidetty ankarassa kurissa. Kun hän sitte yhtäkkiä, vanhempainsa kuoltua, tuli omaksi herrakseen ja itse sai hoitaa ja käyttää rikkauksiansa, rupesi hän elämään niin komeasti ja tuhlaavaisesti, että ennen pitkää kaikki hänen tavaransa olivat loppuneet ja hänellä sen lisäksi vielä oli äärettömän paljo velkoja.

Melkein samaan tapaan kävi Unkarin tuon n. s. sovituksen jälkeen Itävallan kanssa v. 1867. Kun se nyt oli saanut takaisin valtiollisen itsenäisyytensä ja taas itse sai käteensä oman onnensa ohjat, alkoi se pitää iloista elämää, jonka seurauksena nyt on aivan rappiolle joutuneet raha-asiat sekä sen lisäksi 359 miljonan guldenin (lähes 900 milj. Suomen markan) valtiovelka. Tämä on todellakin kummastuttavaa, varsinkin kun ajattelee että kaikki on tapahtunut vaan 8 vuoden kuluessa. Mitenkä on se ollut mahdollista?

Niinkuin jo sanoin, vuodesta 1867 alkoi Unkarissa komea elämä. Olihan Unkari nyt muka yksi Europan suurivalloista, jonka siis myös tuli suuresti elää. Ensiksi oli valtakunnalle hankittava arvollinen pääkaupunki ja sentähden alettiin suurenlaisilla ja komeilla rakennuksilla sekä kalliilla kauduilla kaunistaa Budapestiä. Tässä toimessa onkin oivallisesti onnistuttu, sillä Budapest on tätä nykyä kieltämättä erinomaisen komea ja kaunis kaupunki. Toiseksi olivat nuo maan aineelliselle edistymiselle välttämättömän tarpeelliset kulku-

neuvot parannettavat ja sentähden ryhdyttiin suurenlaisiin rautatien-rakennuksiin. V:sta 1867 alkaen on Unkarissa rakennettu yli 600 peninkulmaa rautateitä. Kolmanneksi oli, paitse tuota Itävallan kanssa yhteistä armeijaa, asetettava oma unkarilainen pysyvä sota-armeija, n. s. „Honvéd“ (eli isänmaan-puolustajat), jonka sotamiesluku tätä nykyä tekee 150,000. Tämän paljas ylöspano maksoi 21 miljonaa guldenia.

Nämä olivat suurimmat menot, ja niistä etupäässä ne, jotka pantiin rautateihin. Mutta kaikissa näissä toimissa meneteltiin mitä suurimmalla kevytmielisyydellä, huolimattomuudella ja pinta-puolisuudella, ja jokainen katsoi vaan mahdollisuuden mukaan omaa etuansa. Täällä Unkarissa näyttää näet se käsitys olevan jotensakin yleinen, että jokaisella on oikeus „valtiomenojen pohjattomasta merestä“ pelastaa itselleen niin paljon kuin suinkin voi, pitämättä niin tarkoin lukua millä keinoin se tapahtuu. Tämä käsitys löytyy ylhäisimmissäkin henkilöissä, jotka tavallisesti kaikissa maissa ovatkin suurimmat oman voiton pyytäjät. Kun esim. uusia katuja pääkaupungissa rakennettiin, ostivat hallitukseen kuuluvat henkilöt, jotka ennakolta tiesivät mihin katu oli päätetty tehtäväksi, siinä olevia taloja ja myivät ne sitte valtiolle moninkertaisesta hinnasta. Paraikaa revitään alas koko rivi vanhoja taloja linnavuoren juurella Budassa, johon sen sijaan aiotaan rakentaa komea basaari eli puodisto. Kreivi A. osti sitä ennen kaksi näistä taloista ja on niistä nyt saanut viisikertaisen hinnan valtiokassasta.

Suurimmat peijaukset ovat kuitenkin tapahtuneet rautateitten rakennusten suhteen. Mitä anteliaimmalla tavalla jakeli hallitus myönnytyksiä rautateitten rakentamiseen, antaen sen lisäksi takausta valtio-avusta, jos ei tulot liikkeestä nousisi määrättyyn summaan. Verraten harvoin oli näissä myön-

nytyshakemuksissa pidetty silmällä yhteistä hyötyä, esim. kaupan ja teollisuuden suhteen, vaan etupäässä rakentajan omaa etua ja rikastumista. Niin uskomattomalta kuin se kuuluukin, on se kuitenkin aivan totta, että useita kymmeniä peninkulmia rautatietä on rakennettu joko suoraan magnatein (ylimysten) maahoveihin tahi niin, että linja sitä varten on vedetty väärään. Nämä tällaiset rautatiet, joita täällä nimitetään „perhe-radoiksi“, kulkevat usein semmoisten seutujen läpitse, jotka ovat aivan viljelemättömät ja joista ei rautatielle tule mitään liikettä eikä siis tietysti myöskään tuloja. Pää-asia on vaan että magnati mukavasti pääsee kulkemaan hoviinsa.

Mutta mitä sanoivat valtiopäivät kaikkeen tähän? kysytäneen. Tapahtuiko se ilman niiden tietämättä? Ei suinkaan, kaikkiin rautatienmyönnytys-hakemuksiin oli eduskunta antava suostumuksensa. Mutta ensiksikin istui eduskunnassa suurimmaksi osaksi aatelismiehiä ja asian-ajajia (advokateja), jotka eivät ymmärtäneet rautatie-asioita paljo ollenkaan ja jotka siis yhtä vähän kuin hallitukseen osasivat arvostella anomushakemuksia sekä rakennettavain linjain edullisuutta ja kannattavaisuutta. Sitä päitse olisi tarkempi ja perinpohjainen tutkimus vaatinut pidempää aikaa, mutta sitä nuo kuumaveriset magyarit eivät malttaneet odottaa; pitihän tiet niin pikaisesti kuin suinkin valmiiksi saada, jottei muka maan aineellinen edistyminen jäisi peräti takapajulle. Toiseksi ymmärsivät myönnytyksen-hakijat sekä muut, joilla oli etua ja hyötyä rakennettavasta tiestä, rahalahjoilla hankkia edusmiesten ääniä puolellessa. Sitä tuskin voisi uskoa, kuinka paljo Unkarin valtiopäivillä tällä tavoin on rahoja liikkeelle pantu. Sentähden tahtoikin jokainen, joka vaan voi puheeksi tulla, pyrkiä valtiopäivämieheksi, koska se oli tuottava virka. Sitä

varten ostettiin taas valitsijain äänet; eräs edusmies esim. oli maksanut valitsijoillensa 12,000 guldenia. Tämä ei todellakaan ollut mikään pieni summa, mutta sen hän aikoi valtiopäivillä ottaa hyvällä voitolla takaisin.

Näin elettiin pari vuotta onnellisessa hurmauksessa, eikä kenkään tullut ajattelemaan, olivatko maan varat semmoiset että ne jaksoivat kaikkea tätä kannattaa. Päinvastoin olivat kaikkein mielestä nämä varat loppumattomat. Olihan Unkari luonnolta erittäin siunattu maa, siellä kasvoi viiniä ja viljaa ynnä muuta hyvää yltäkyllin. Kun nyt vaan Unkarissa, jossa tähän asti maanviljelys ja karjanhoito olivat olleet pää-elinkeinoina, saataisiin myöskin kauppa ja teollisuus rehoittamaan, silloin olisi

„Siinä kyntö, siinä kylvö,
Siinä kasvo kaikenlainen,
Siinäpä ikuinen onni“

ja Magyarország tulisi mahtavaksi ja onnelliseksi valtakunnaksi. Näin ajateltiin ja toivottiin, mutta toivo petti.

Tuo suurenlainen kevytmielisyys ja tuhlaavaisuus nieli näet äärettömiä summia, ja kun ei valtion omat varat siihen riittäneet, ruvettiin lainaamaan. Lainatoimissa oltiin yhtä kevytmielisiä ja taitamattomia kuin muissakin, ja ulkomaisille rahamiehille maksettiin sentähden tavattoman suuret korot. Nyt saatiin vähitellen rautatiet valmiiksi ja havaittiin, ettei liike niillä tullut likimainkaan niin suureksi kuin laskettu oli. Seuraus siitä oli, että valtio omasta kukkarostaan sai korvata eroituksen, sillä se oli siitä mennyt takaukseen. Tätä nykyä tekee se summa, joka vuosittain menee siihen ynnä korkoihin rautatielainoista, 24 miljonaa guldenia. Sen lisäksi on vielä maksamattomia korvauksia, joita muutamit yksityiset, valtio-

takauksella rakennettuun rautateitten johtokunnat ovat vaatineet, yli 90 miljoonaa, mutta tästä summasta, jota vielä valtion puolelta ei ole tarkastettu, tulee toki iso osa pois tingittäväksi.

Edellisestä tiedämme että Unkarin joka vuosi, 1867 vuoden suostumuksen mukaan, tulee silloisen Itävallan valtiovelan korvaamiseksi vuosittain suorittaa lähes 30 miljoonaa. Nuo yhteiset menot, joihin Unkari saman suostumuksen mukaan ottaa osaa 30 prosentilla, nousevat joka vuosi niinkään 30 miljoonan paikoille. Siis yhteensä 60 miljoonaa, jotka menevät pian sanoen ulkopuolelle valtakuntaa.

Näin kävivät raha-asiat yhä huonommiksi. Vuodesta 1870 alkaen on joka vuosi ilmestynyt noin 25—30 miljoonan vajeus valtiotuloissa. Ei ollut muuta neuvoa, kuin taas vaan lainata. Mutta maan rahaseikat olivat jo tulleet ulkomailla tunnetuiksi ja vähentäneet sen luottamusta (krediitiä). Suurella vaivalla ja kovilla ehdoilla saatiin viime valtiopäiväin kuluessa uusi 153 miljoonan suuruinen laina, josta sitte on eletty. Tästä oli jällellä tammik. 1 p:nä 1875 44 miljoonaa. Tämän vuoden vajeus valtiokulunki-arviossa, jota myöskin täytyy korvata näistä rahoista, tekee 25 milj., mutta pelätään itse asiassa nousevan 30 miljoonaan, jotta tulevaksi vuodeksi jäisi 14 milj. Silloin olisi siis taas uusi laina otettava, jollei muita keinoja keksitä vajauksen vähentämiseksi.

Kaiken tämän ohessa tuo „ikuinen onni“ yhä antaa odottaa itseänsä. Rautateitä löytyy jo sadottain peninkulmia, mutta kauppa ja teollisuus seisovat yhtä alhaisella kannalla kuin ennenkin. Tuo muhkea tullihuone tuolla Tonavan rannalla, jolle sekä suuruuden että komeuden puolesta saa vertoja etsiä, seisoo miltei tyhjänä, jotta luulisi, niinkuin Mauri Jókai äskettäin valtiopäivillä kyllä sukkelasti lausui, sen olevan taide-

akatemiaan, jossa voi opiskella „Stilleben“-maalauksista*). Maa-seuduilta kuullaan valituksia yhä vähenevästä varallisuudesta. Ei siis ihmettä että sekä eduskunta että hallitus on huolestunut valtakunnan nykyisestä rappiostilasta ja etsii keinoja sen parantamiseen.

Nyminen Kirje.

Frans Deák. — Puolueet 1867 vuoden jälkeen. — Ghyczy. — Koloman Tisza. — Puolueitten yhdistys. — „Musta paroni“. — Oikean puolueen vastustus. — Puolueitten asema viime valtiopäiväin lopulla. — Deák.

Edellisistä kirjeistä tiedämme jo että 1867 vuoden n. s. sovinto, jonka kautta Unkari taas saavutti valtiollisen itsenäisyytensä Itävallan rinnalla, suureksi osaksi oli Frans Deák'in työ. Deák oli yksi Unkarin suurimpia miehiä. Hänessä löytyi Unkarin kansallisuuteen jaloimmat omaisuudet: innokas isänmaanrakkaus, miehuullinen urhoollisuus, ritarillinen mieliala, terävä järki, oiva puhelahja, kun hän sitä vastaan oli aivan vapaa monista sen vioista, jotka ovat: kunnianhimo, kerskaus, ylpeys, prameus. Hän oli enemmän kuin puoluepäällikkö, hän oli koko kansan johdattaja. Hänen edessään masentui ylimysten ylpeys, häntä kunnioitti itse kuningaskin suuresti, joka piti häntä parhaimpana ystävänsä ja enemmän kuulteli Deák'in sanoja, kuin kaikkia neuvon-antajiansa

*) Saksalainen sana „Stilleben“ merkitsee suomeksi „hiljainen elämä“ ja käytetään semmoisista maalauksista, joissa kuvataan elottomia esineitä, niinkuin esim. hedelmiä y. m.

yhteensä. Deák oli vapaa kaikesta itsekkäisyydestä ja oman voiton pyynnöstä; orjamaista mielialaa ja pelkuruutta mahtavien edessä vihasi hän kaikesta sielustansa. Hänen ainoa johtotähtensä kaikissa asioissa oli oikeus. Jättiläis-hartioillaan nosti hän Unkarin ylös uuteen valtio-elämään. Hänen nuoruutensa ja miehuutensa ikä olivat vihityt vastustukselle Itävallan itsevaltaista hallitusta vastaan. Kossuth, jossa unkarilainen isänmaanrakkaus nousi korkeimmilleen, mutta myöskin Unkarin kansallisuonteen varjopuolet niinikään korkeimmassa määrässä ilmestyivät, kiihoitti vastustusta paljoa ulommas sen rajoja. Deák johdatti kansan taas näitten rajain sisäpuolelle, 18-vuotisen koetusajan perästä.

1867 vuoden sovintoa ei kuitenkaan saatu aivan yksimielisesti aikaan. Valtiopäiväin 488:sta edusmiehestä äänesti 185 sitä vastaan. Nämä tahtoivat vaan puhdasta personaliunionia Unkarin ja Itävallan välillä, s. o. ettei näillä valtakunnilla olisi mitään muuta yhteyttä toinen toisensa kanssa, kuin sama hallitsija. Pieni osa heistä meni vielä kauemmas ja tahtoi Unkarin täydellistä eroomista Itävallan yhteydestä. Edelliset olivat n. s. vasen puolue, jälkimmäiset n. s. äärimäinen vasen. Tämä puolue-jako vaikutti varsin haitallisesti maan edistymiseen. Vasemmat koettivat näet sittemmin alituisesti saada 1867 v:n sovintoa kumotuksi, tekivät vastustusta hallitukselle ja sen kannattajille, n. s. Deák-puolueelle, puhuivat ja äänestivät valtiopäivillä aina sitä osaa vastaan valtiokulunki-arviossa, joka koski yhteisiä ulosmenoja ja osuutta valtiovelan suorittamisessa j. n. e. Vasemman puolueen johtajina olivat Ghyczy ja Tisza. Näin kulutettiin kallis aika turhiin keskustelumuksiin ja riitoihin valtiosäännöstä sen sijaan että kaikkein yksimielisesti olisi pitänyt työskennellä

kansan kohoittamiseksi henkisellä ja aineellisella alalla, jossa niin paljo olisi ollut tehtävänä.

Sillaikaa joutuivat valtion raha-seikat yhä kurjempaan tilaan, niinkuin viimeisessä kirjeessä tarkemmin on osoitettu. Tämä sai vihdoin silmät aukenemaan maan todellisille tarpeille. Vasemmasta puolueesta käsitti sen ensiksi Ghyczy. Hän huomasi olevan aivan hyödytöntä, jopa vahingollistakin taistella valtiosäännöstä aikana, jolloin valtio vajosi yhä syvemmälle aineellisessa suhteessa, koska kaiken valtiollisen edistymisen ensimmäisenä ehtona on vakaa aineellinen perustus. Hän jätti sentähden siksensä koko tuon sovinto-kysymyksen ja astui hallitukseen raha-asiain ministerinä. Tarkoin tutkituansa valtion raha-seikkoja, tuli hän siihen päätökseen, ettei näitä voi parantaa muulla tavoin, kuin enentämällä valtion tuloja, ja ehdoitti sentähden verojen korottamisesta 5 prosentilla. Mutta tämä herätti yleistä tyytymättömyyttä. Olivathan verot jo ennestään kyllä suuret; pitikö niitä vieläkin enenttämän? Valtiopäivillä pidettiin tästä laveita ja pitkällisiä keskusteluja. Viimein astui vasemman puolueen johtaja Tisza esiin ja piti helmikuun 3 p:nä 1875 eduskunnassa puheen, jossa hänkin lausui maan nykyisen tilan olevan semmoisen, että kysymys 1867 vuoden sovinnosta on lykättävä toistaiseksi ja kaikki huomio ja ponnistus pantava valtakunnan taloudellisen rappiotilan parantamiseen, koska muuten koko valtio voisi perikatoon joutua. Tämän tarkoituksen saavuttamiseksi olisi täydellinen muutos toimeen-pantava maan hallinnossa. Tähän-astisesta kevytmielisyydestä ja tuhlaavaisuudesta olisi loppu tehtävä ja sen sijaan ruvettava järkevästi ja säästäväisesti elämään. Tämä puhe herätti erinomaista huomiota, sillä se osoitti, että vasen puolue nyt vihdoin aikoi luopua tuosta pitkällisestä ja turhasta sovinto-riidastaan ja siis yksin mielin Deák-

puolueen kanssa ruveta työskentelemään maan aineellisen tilan parantamiseksi. Seurauksena siitä oli että entinen Deák- ja vasen-puolue yhdistyivät yhdeksi ainoaksi puolueeksi, joka nimitti itsensä liberaliseksi eli vapaamieliseksi. Tisza kutsuttiin nyt hallitukseen ja on siinä tätä nykyä, sisä-asiaain ministerinä, sen pääjohtajana.

Tämä puolueitten yhdistys (eli fusioni, niinkuin sitä vieraalla sanalla nimitetään) vastaan-otettiin koko maassa suurella ilolla. Nyt ei siis valtiopäivillä enää ollut muuta vastustusta, kuin äärimmäinen vasen eli n. s. 1848 vuoden miehet (niin kutsutut sentähden, että he ovat Kossuthin lahkolaisia ja sielunheimolaisia; useimmat heistä ovat myös itse personallisesti olleet vapauden-sodassa), mutta heidän lukunsa oli aivan mitätön, noin 20 hengen paikoilla *). Ennen pitkää syntyi kuitenkin uusi puolue, joka alussa oli jotenkin pieni, mutta valtiopäiväin lopulla **) nousi noin 70 hengen paikoille. Sen johtaja on paroni Sennyei ja se nimittää itsensä oikean puolueen vastustukseksi. Tämän puolueen programmi oli ainakin alussa jotenkin epäselvä, tahi oikeammin sanoen ei sillä ollut muuta programmia, kuin että se, niinkuin sanat kuuluivat, „asettui odottavalle kannalle“ hallitusta vastaan. Yhdistys eli fusioni semmoisenaan, arvelivat Senny-

*) Unkarin valtiopäivillä istuu n. s. eduskunta-huoneessa kaikkiansa 439 edusmiestä. Ylä- eli magnati-huoneessa on tätä nykyä 414 henkilöllä jäsen-oikeus. Unkarin parlamentarillisessa elämässä on tällä magnati-huoneella verraten vähäpätöinen merkitys: se hyväksyy tavallisesti muuttamatta kaikki, mitä eduskunta-huoneessa on päätetty, jonka vuoksi viimeainittua sopiinkin sanoa varsinaiseksi eduskunnaksi.

**) Edusmiehet Unkarin valtiopäivillä valitaan tätä nykyä kolmeksi vuodeksi. Valtiopäivät kokoontuvat joka vuosi, tavallisesti syksyllä, ja hajaavat taas kesäksi. Viimeiset valtiopäivät, joiden istunnot olivat alkaneet syksyllä, suljettiin toukok. 24 p:nä 1875. Silloin loppui myös edusmiesten vuosikolmikko, jonka vuoksi seuraavalla heinäkuulla uusia vaaleja pidettiin elokuun lopulla uudestaan kokoontuviin valtiopäiviin.

eiläiset, ei vielä paranna valtion rappiotilaa; se on vaan keino siihen, ei itse tarkoituksena. Ennenkuin siis tuo uusi, yhdistyksen kautta syntynyt n. s. vapaamielinen puolue ja sen kannattama nykyinen hallitus on likemmin osoittanut, millä tavoin se aikoo ryhtyä vastamainitun rappiotilan parantamiseen, ei oikean puolueen vastustus voi siihen liittyä eikä hallitukselle luottamustansa antaa. Muuten on paroni Sennyei etevä valtiomies sekä luonteeltaan perin rehellinen ja nuhkeeton. Ettei hän Tiszan kanssa tullut hallitukseen kutsutuksi, siihen lienee syynä se huuto, joka yleisössä hänestä liikkuu, että hän näet olisi konservativi eli vanhalla-olija ja kiihkokatolinen. Tämä huuto lienee kuitenkin, ainakin suureksi osaksi, perätön. Sennyei tahtoo esim. komitatieen itsehallituksen *) supistamista, joka epäilemättä olisi suuri valtiollinen edistys. Hänen kiihkokatolisuuksiensa taas on siinä, että hän on jumalinen mies, joka pitää uskontoansa pyhänä ja kunnia-
 asssa, jommoisia miehiä Unkarissa harvassa tavataan, koska suurin osa uskonnon asioissa on aivan indifferentti eli välinpitämätön. Sentähden näkee häntä myös välistä kutsuttavan „mustaksi paroniksi“.

Viime valtiopäiväin lopulla oli siis puolueitten asema eduskunnassa seuraava: noin 20 äärimmäiseen vasempaan ja 70 oikean puolueen vastustukseen sekä loppu eli noin 300 vapaamieliseen eli hallitus-puolueeseen kuuluvia jäseniä. Magnati-huoneessa oli noin 20 Sennyei'in lahkolaista; muut olivat

*) Komitatit eli ne piirikunnat, joihin maa hallinnollisessa suhteessa on jaettu, ovat näet tähän asti olleet miltei valtioita valtiossa, s. o. ne ovat itse hallinneet itsensä, itse valinneet tuomarinsa, virkamiehensä j. n. e. Vielä nytkin on niillä oikeus kolme kertaa lähettää takaisin hallituksen antamaa asetusta, ennenkuin sitä noudattaaksensa ottavat. Tämä on tietysti suureksi haitaksi valtiolaitoksen kaikenpuoliselle edistykselle.

hallituksen puoluelaisia. Näin suurta kannatusta ei Unkarin hallituksella vielä koskaan ennen ole ollut.

Mitä Tisza ja hänen ministeristönsä tulee vaikuttamaan Unkarin valtion hyväksi, on tietysti vasta tulevaisuus osoitettava. Niinä muutamina viikkoina, joina he ovat hallituksessa istuneet, eivät he vielä ole ehtineet mitään mainittavaa toimittaa. Tisza on luvannut ryhtyä kaikkiin niihin parannustoimiin, joita nykyinen tila vaatii. Toivokaamme että hän siinä on onnistuva; hänen hyvästä tahdostaan ja rehellisistä aikomuksistaan ei tarvitse epäillä.

Kaikissa tapauksissa on tuo yllä kerrottu, entisen Deák- ja vasemman puolueen yhdistys tärkein ilmiö Unkarin valtiollisessa elämässä 1867 vuoden jälkeen. Kahdeksan vuotta oli kulutettu turhiin riitoihin valtiosäännöstä, joll'aikaa hallitseva puolue vei valtion aineellisessa suhteessa perikadon reunalle. Nyt jätetään tämä riita; nyt huomataan että kaikkein itseenäisimmästäkin valtiosäännöstä on hyvin vähän iloa, jos koko muu yhteiskunnallinen elämä on puutteen-alainen ja valtion raha-varat tyhjennetyt; nyt yhdistytään yksin mielin tätä yhteiskunnallista elämää kohoittamaan ja valtion raha-seikkoja vakavalle kannalle saattamaan. Ettei tämä saattanut ennen tapahtua, on valitettava; mutta „parempi myöhään, kuin ei koskaan“ sanotaan.

Vanha Deák sai siis vielä elämänsä iltana ilon nähdä, kuinka ne peri-aatteet, joitten hyväksi hän oli paraimmat voimansa uhrannut, pääsivät voitolle koko kansassa, ja kuinka hänen entinen vastustajansa Tisza puoluelaiustensa kanssa alkoi astua aivan samaa uraa kuin hän itse ennen. Ehkä tämä näkö vähän lievitti sitä ruumiillisen taudin tuskaa, joka jo useita vuosia oli masentanut jalon vanhuksen voimia, kunnes se vihdoin tammik. 29 p:nä 1876 teki lopun hänen maallisesta

elämästään, joka oli kestänyt 73 vuotta. Kaikkina aikoina ja kaikille kansoille on Deák Ferenc pysyvä ylevänä esikuvana jalosta isänmaanystävästä ja viisaasta valtiomiehestä. Kunnia hänen muistollensa!

Yhdestoista Kirje.

Unkarin koululaitoksesta. — Esteitä sen edistymiseen entisinä aikoina. — Kansallisia pyrintöjä epämagyarilaisissa heimokunnissa.

Jokaisessa valtiossa on opetuslaitoksilla erittäin tärkeä sija, ja siitä korkeammasta tahi alhaisemmasta kannasta, jolla nämä seisovat, riippuu tavallisesti myöskin itse kansan sivistystila. Luotuani edellisissä kirjeissä lyhyen silmäyksen unkarilaisten valtiolliseen historiaan, tahdon sentähden nyt kertoa vähäisen koulu-oloista Unkarissa, varsinkin kuin matkani tarkoitus juuri oli oppia tuntemaan sen korkeampia oppikouluja.

Kun Wienissä ollessani muutamat sikäläiset koulunopettajat minulta kysyivät, mihin sieltä matkustaisin ja minä vastasin: „Budapestiin, Unkarin kouluja tarkastamaan“, lausui-
vat he sääliväisellä hymyllä: „no, siellä ei Teillä ole paljo katsottavaa; aina siitä asti kuin unkarilaiset ajoivat saksalaiset koulunopettajat pois maastaan, ovat heidän koulunsa aivan rappiolla“. Samaa virttä oli mulle jo saksalaisen kymnaasin johtaja Pragissa veisannut. Vaikkapa kyllä voin arvata, että itävaltalaiden tunnettu nurjamielisyyks unkarilaisia vastaan osaksi oli perustuksena vastamainittuun ylenkatseelli-

seen lausuntoon ja ettei sen totuuteen siis niin umpimähkään ollut luottamista, en kuitenkaan voinut muuta kuin uskoa että siinä toki mahtoi olla paljo peräinkin, ja minä tulin siis Budapestiin, suoraan sanoen, ei liioin korkeilla ajatuksilla Unkarin koululaitoksesta. Sittemmin olen omasta kokemuksesta tullut tuntemaan asian todellista laitaa, sillä niinä kuutena kuukautena, joina Unkarissa oleskelin, kävin Budapestin kaikissa kuudessa kymnaasissa (jotka ovat: kaksi katolista valtiokymnaasia, Piaristein, Evankelistein ja Reformeerattuun kymnaasit sekä normaali-kymnaasi opettajain valmistusta varten), sen korkeammassa tyttökoulussa sekä seminareissa kansakoulunopettajia ja -opettajattaria varten niinkuin myös reformeerattuun kymnaasissa ja tyttökoulussa Debreczenissä sekä Cisterciensien kymnaasissa Erlauissa, kuunnellen kaikissa näissä oppilaitoksissa sekä yksityisiä tunteja että myös loppututkintoja. Minun havaintojeni mukaan eivät nämä laitokset suinkaan olleet semmoisia, että niistä voisi saada syytä semmoiseen lausuntoon, jota Wieniläiset minulle esiin toivat. Se on kyllä totta, että niitä vastaan sopii useita muistutuksia tehdä ja etteivät ne vielä ylimalkaan ole millään erittäin korkealla kannalla, jotta niistä esim. voisi liioin saada seurattavia malleja opetuksen tahi muun suhteen.

Mutta tämä kohta on aivan helposti selitettävä, kun muistaa niitä suuria valtiollisia mullistuksia, joita Unkari viime aikoina on saanut kärsiä ja jotka tietysti suuressa määrässä ovat vaikuttaneet sen koulu-oloihin. Vuoteen 1848 asti olivat koulut Unkarissa jotensakin huonot; pää-asia niissä oli latinan kielen opetus, joka siihen aikaan oli maan yleisenä sivistys- ja virkakielenä. Sitte tuli vapauden-sota 1848 ja 1849, joka päättyi Unkarilaisten täydellisellä kukistumisella Itävallan alle. 1850-luvulla alkoi nyt koulun, niinkuin

muillakin yhteiskunnan aloilla, ankaran absolutismin vallitessa hartaita germanisationi-yrityksiä: koulut olivat muutettavat tykkänään saksalaisiksi. Tämä herätti tietysti kaikkialla tulleista vastustusta ja seurauksena siitä oli, ettei ainoastaan saksan kielen oppimista laiminlyöty, vaan myöskin suuremmissa tai vähemmässä määrässä kaikkia muita tiedon-esineitä, jotka olivat tällä kielellä opittavat. Vasta vuoden 1867 jälkeen, jolloin Unkari taas sai takaisin valtiollisen itsenäisyytensä, voi se ruveta omin päin, olojensa vaatimusten mukaan, koululaitostaan järjestelemään. Ettei niin vähässä ajassa vielä ole ehditty mitään suuria aikaan saada, ei ole muuta kuin ihan luonnollista.

Siihen tulee vielä lisäksi pari seikkaa, jotka ovat haitallisia koululaitoksen kaikenpuoliselle edistymiselle. Toinen on nuo monet eri uskonnon-tunnustukset. Unkarissa löytyy, kuten jo ennen on kerrottu, seitsemän eri, laillisesti myönnettyä uskonlahkoa, joilla jokaisella on oikeus itse hoitaa koulunsa ja kouluasiansa. Valtiolla ei ole oikeutta niihin puuttua muun kuin siveyden ja valtion turvallisuuden ylläpitämisen suhteen. Ainoastaan itse kannattamiensa oppilaitosten suhteen (jotka ovat joko katolisia tahi uskontunnustamattomia, s. o. niissä ei anneta mitään uskonnon-opetusta, vaan kunkin uskontunnustuksen oppilaat saavat uskonnon-opetusta asianomaisilta papeilta) on sillä isäntävalta. Näitä löytyy kuitenkin verraten vähän. Nuo lukuisat kymnaasit, joita hengelliset veljeskunnat eli munkistot kannattavat, ovat, vaikka katoliset, niinkään näiden itsen, eikä valtion hoidon alaisina.

Seurauksena tästä on tietysti se, ettei kouluissa voi olla niin suurta yhtämukaisuutta järjestelmän, oppikurssien y. m. suhteen, kuin jos ne olisivat yhden ainoan hallinnon alaisina. Toiselta puolen on kuitenkin myöntäminen, että juuri tämä

seikka, s. o. eri uskonlahkolaisten oikeus itse hoitaa koulujansa, usein on ollut Unkarin kansalle suureksi hyödyksi. Niin taisivat esim. 1850-luvulla protestanttiset kymnaasit sen johdosta tehdä mitä suurinta vastarintaa yllämainituille germanisationi-yrityksille, joilla sentähden näissä olikin verraten vähän menestystä. Ikävämpi on se kohta, että nämä uskonlahkot, sentähden että heidän täytyy suorittaa kaikki menot kirkkojensa ja koulujensa kannattamiseksi omasta kukkarostaan, saamatta penniäkään valtiolta apua, eivät voi kustantaa niin monta luokkaa ja opettajanpaikkaa kuin tarve vaatisi *), eikä myöskään opettajille maksaa niin suuria palkkoja kuin suotavaa olisi ja mitä esim. katolisten valtiokymnaasien opettajat saavat.

Toisena hättänä koulujen onnelliselle edistymiselle ovat nuo monet maassa asuvat kansallisuudet, joita löytyy yhtä monta kuin uskontunnustustakin. Näissä kansallisuuksissa, varsinkin slavilaisissa, elää harras kansallisuuden tunto, joka ei kernaasti tahdo taipua magyarein yliherruuden alle ja sentähden on sitä kohtaan alituksessa vastustuksessa, käyttäen myöskin kouluja välikappaleeksi kansallisille pyrintöilleen. Tästä syntyy usein ikäviä rettelöitä heidän oppilaitosten ja valtion välillä. (Valtio ei näet kannata muita kuin paljaita unkarinkielisiä kymnaaseja). Niin suljettiin esim. talvella v. 1875 kolme slovakilaista kymnaasia tykkäänään, koska niissä muka ilmestyi valtio-vihollisia pyrintöjä. Olivatko nämä pyrintöt valtion turvallisuudelle todellakin vaarallisia vai tapahuiko mainittuun oppilaitosten sulkeminen enemmän Unkarissa vallitsevan magyarilaistuttamis-halun vaikutuksesta, tahdon jät-

*) Aivan tavallista on että yhdellä luokalla on noin 60—80 oppilasta; Debreczenin kymnaasin ensimmäisellä luokalla oli 129 poikaa!

tää sikseen. Ainakin näyttäisi siltä kuin vähemmän ankarilla keinoilla olisi voitu tukehuttaa noita vallankumouksellisia vehkeitä, jos semmoisia todellakin oli olemassa.

Kun siis mielessään pitää kaikkia näitä asianhaaroja, sekä sen lisäksi vielä muistaa, että aatelis-valta täällä on kestänyt aina nykyisiin aikoihin asti (1848), jota ennen aatelisten lapset enimmästä päästä saivat opetuksensa kotona opettavilta papeilta, niin täytyy ennemmin ihmetellä, että koululaitos Unkarissa on edes sillä kannalla kuin se tätä nykyä todellakin on. Siinä on myöskin selitys, minkätähden Unkarilla vielä ei ole mitään yleistä koululakia keskikouluja (kymnaaseja ja realikouluja) varten. Ehdoitus semmoiseen on kuitenkin jo valmiina ja tulee arvattavasti pian valtiopäivillä keskusteltavaksi ja vahvistettavaksi.

Kahdestoista Kirje.

Toimia Unkarin koululaitoksen parantamiseksi. — Opettaja-seminari. — Matkarahoja. — Opetuskalusto. — Kouluhuoneet. — Opettajain palkat. — Tilastollisia tietoja Unkarin kymnaaseista. — Rouva Hermine von Veres-Benicsky. — Naissivistys-yhdistyksen koulu.

Unkarin koulut eivät ole, niinkuin edellisessä kirjeessä jo sanoin, millään loistavalla kannalla, mutta kaikkialla huomaa hartaan halun ja innon niiden parantamiseen, ja se tekee vieraasen erinomaisen hyvän vaikutuksen. Jos alamme valtiosta, niin on se kiitettävällä tavalla tämän suhteen parastansa koettanut. Lähtien ulos siitä peri-aatteesta, että ensimmäinen ehto koulujen kelvollisuudelle on hyvät opettajat

ja että parainkin koulu- ja opetus-järjestelmä jää hyvään opettajain puutteessa hedelmättömäksi, kun sitä vastoin taitavat opettajat puutteen-alaisellakin koulujärjestelmällä voivat paljon hyvää aikaan saada, perusti hallitus eri seminarin kymnaasin- ja realikoulun-opettajain valmistamista varten. Siinä on ensin kolmivuotinen teoretillinen kurssi yliopistossa ja sitte yhden vuoden käytöllinen harjoitus normaalikymnaasissa, joka on melkein samaan tapaan järjestetty kuin meidän normaalikoulu, sillä eroituksella vaan, että siinä on ainoastaan neljä luokkaa, jotka vuosittain vaihtelevat, niin että toisena vuonna on 1, 3, 5 ja 7, toisena 2, 4, 6 ja 8. Oppilaitten luku kullakin luokalla ei saa nousta yli 20. Seminarin varsinaiset oppilaat saavat valtiolta vuosittain 400 guldenin (1,000 Suomen markan) stipendiumin, jota vastaan heidän tulee sitoutua olemaan vähintään 10 vuotta koulun palveluksessa. He ovat myöskin velvolliset normaalikymnaasissa, jos yliopettaja heidät siihen kykeneviksi katsoo, antamaan viikossa korkeintaan 6 tuntia.

Sitä paitse on hallitus antanut matkarahoja opettaja-kandidaateille ja vanhoille opettajille, jotta he etevissä ulkomaisissa yliopistoissa voisivat edistyä tieteessään. Neljänä ensimmäisenä vuonna valtiollisen itsenäisyyden uudestaan saavuttamisen perästä jakoi hallitus, eduskunnan suostumuksesta, 70,000 guldenia 73 matkustajalle, joista kukin sai 700—1,200 guldenia.

Myöskin opetus-kalustosta on pidetty kiitettävää huolta ja useimmissa kymnaaseissa näkee esim. runsaita ja kauniita fyysikkallisia ja luonnontieteellisiä kokoelmia. Täksi tarpeeksi on hallitus neljänä vastamainittuna vuonna antanut yhteensä 55,938 guldenia.

Vielä on pidetty silmällä kouluhuoneitten mukavuutta. Muita mainitsematta rakennettiin Budapestissä ollessani par-

aikaa molemmille valtiokymnaaseille komeat ja tarkoituksenmukaiset huoneistot, joista toisen kustannus-arvio on laskettu 400,000 guldeniin, paitse tonttia, joka on maksanut 32,000 guldenia.

Vihdoin ovat myöskin opettajain palkat koroitettut. Budapestissä oli kymnaasein opettajilla ennen 945 ja 1,050 guldenia; nyt on heillä 1,200 ja 1,300 guldenia. Kymmenvuotiset, 100 guldenin suuriset palkanlisäykset muutettiin viisvuotisiksi, ja hyyryrahaa annettiin opettajille 150 ja johtajalle 300 guldenia, kun ei heillä ennen ollut mitään semmoista hyyryrahaa ollut. Sitä paitse saa johtaja 300 guldenin honorariumin. — Maaseuduilla koroitettiin palkat 735:stä, 840:stä, 945:stä ja 1,050:stä guldenista 800:aan, 900:aan, 1,000:een ja 1,100:aan guldeniin, niinkään 100 guldenin lisäyksellä joka viidennen vuoden päästä. Hyyryrahaa annettiin 10 % palkasta ja johtajille, yli-kymnaasien 300:n ja ala-kymnaasien 200 guldenin honorariumi. — V. 1870 vahvistettiin uusi pensioni-sääntö, jonka mukaan opettajat 30 vuoden palvelus-ajan perästä saavat koko palkan pensionina, 25 vuoden perästä $\frac{5}{6}$, 20 vuoden $\frac{4}{6}$, 15 vuoden $\frac{3}{6}$ ja 10 vuoden $\frac{2}{6}$ silloisesta palkastaan. — Opettajain tuntimäärä on 14—18 viikossa.

Vielä sopii mainita, että kirkollis- ja opetus-asiain ministeri kuillekin valtiopäiville antaa lavean ja asiallisen kertomuksen koulu- ja muitten sivistyslaitosten tilasta maassa. Ensimmäinen tällainen kertomus ministeriltöltä sisälsi sen ohessa historiallisen silmäyksen Unkarin koululaitosten menneisin vaiheisin.

Kaikin puolin on siis mahdollisuuden mukaan koettu harastaa koulun parasta. Opettajat ovat myöskin, niin paljon kuin minä olen voinut havaita, kovin mieltyneet virkaansa ja toimittavat sitä innolla ja ahkeruudella. Voi sentähden otak-

sua, että Unkarin oppikoulut ovat yhä edistymistään edistyvät ja tulevaisuudessa hyviä hedelmiä kantavat.

Tahdon tähän liittää muutamia tilastollisia tietoja Unkarin kymnaaseista niitten lähteitten mukaan, joita opetus-asiaain ministeristöstä tätä tarkoitusta varten itselleni hankin. Vuonna 1872 — myöhemmistä vuosista ei onnistunut saada selkoa — löytyi Unkarissa 150 kymnaasia, joista 80 yli-kymnaasia 8:lla, ja 70 ala-kymnaasia 4:llä luokalla.

Näistä oli:

	Yli-kymn.	Ala-kymn.
Valtio-kymnaaseja	2	9.
Kuninkaallisia*) kymnaaseja	10	2.
Roomalais-katolisia kymnaaseja	20	36.
Kreikkalais-katolisia „	4	—
Kreikkalais-itämaalaisia „	1	1.
Reformeeratuita „	26	6.
Lutherilaisia „	16	13.
Unitaarisia „	1	3.
Yhteensä	80	70.

Opettajain ja oppilasten lukumäärä oli seuraava:

	Opettajia	Oppilaita
Ylikymnaaseissa	1,114	20,769.
Alakymnaaseissa	552	6,938.
Yhteensä	1,666	27,707.

*) Kuninkaallisiksi kutsutaan niitä kymnaaseja, jotka kannatetaan n. s. opiskelu-varastolla (studien-fond) ja jotka ovat katolisia. Tämä varasto, joka tekee 2,925,746 guldenia, syntyi Jesuiitta-veljeskunnan lakkauttamisesta v. 1773. Sen 117 konvikteista Unkarissa oli näet 29 määrätty opetustarkoitukseen yllämainitulla kantarahastolla. Tätä rahastoa päätettiin veljeskunnan hävitettyäkin yhä edelleen käyttää koulujen hyväksi, mutta vaan katolisten.

Oppilaista oli:

Magyareja *)	20,865.
Saksalaisia	2,613.
Romaneja	2,176.
Slovaakeja	1,322.
Serbejä	385.
Rutheneja	346.
	<hr/>
Yhteensä	27,707.

Uskonnon suhteen oli oppilaista:

Roomalais-katolisia	12,521.
Kreikkalais-katolisia	1,800.
Kreikkalais-itämaalaisia	1,388.
Reformeeratuita	5,299.
Lutherilaisia	3,308.
Unitaarisia	254.
Juutalaisia	3,137.
	<hr/>
Yhteensä	27,707.

Kaikissa kymnaaseissa otetaan vastaan oppilaita muistakin uskontunnustuksista kuin siitä, jonka nimeä kymnaasi kantaa. Niin tapaa katolisissa kymnaaseissa protestanttisia ja protestanttisissa katolisia oppilaita j. n. e. Eriuskolaisille antaa uskonnon-opetusta asianomainen papisto.

Yllämainitusta oppilasluvusta suoritti 1,777 n. s. maturiteti- eli pääsötutkinnon; 168 tuli tutkinnossa hylätyksi.

*) Tämä, koko summaan katsoen, suhteettoman suuri lukumäärä saapi arvattavasti selityksensä siten, että siihen on luettu kaikki ne oppilaat, jotka käyvät magyarin-kielisissä kymnaaseissa, huolimatta siitä kuuluvatko kaikki todellakin magyarlaiseen kansallisuuteen. Ainakin on siihen luettu nuo 3,137 juutalaista (katso seuraavaa taulua), joka viime mainittu luku muuten näyttää melkein liian vähäiseltä, kun tietää että kaikissa oppilaitoksissa löytyy kovin paljo juutalaisia (niin on esim. Pestin valtiokymnaasissa ja lutherilaisessa kymnaasissa $\frac{2}{3}$ koko oppilasluvusta juutalaisia).

Jos jakaa Unkarin valtakunnan alan (ilman Kroatiaa ja Slavoniaa), 4,872,75 neliöpeninkulmaa, kymnaasien luvun 150 kanssa, saadaan 1 kymnaasi 32,48 neliöpeninkulmalle.

Väkilukuun katsoen (13,640,550, ilman Kroatiaa ja Slavoniaa) tulee 1 kymnaasi 90,937 henkilöä kohden.

Jos taas jaetaan väkiluku kymnaasien oppilasmäärän kanssa, niin tekee se 1 oppilaan 493 asukasta kohden.

Vertauksen vuoksi tahdon tähän liittää vastaavat numerot Itävallan suhteen.

Siellä oli 1872 94 kymnaasia ja 48 realikymnaasia, siis yhteensä 142.

Valtakunnan ala on 5,215 neliöpeninkulmaa, siis 1 kymnaasi 36,72 neliöpeninkulmalle.

Väkiluku oli 20,242,234 henkilöä, jotta siis 142,550 asukasta kohden tulee 1 kymnaasi.

Kymnaasin oppilasten luku oli yhteensä 31,471. Tämä tekee 1 oppilaan 603 asukasta kohden.

Mitä tulee oppilaitoksiin korkeampaa nais-sivistystä varten, niin on niistä hyvin vähän huolta pidetty, sillä semmoisia ei tietääkseni Unkarissa löydy vielä muuta kuin yksi ainoa pääkaupungissa; sekin yksityisten perustama ja kustantama. Aina viimeisiin aikoihin asti on näet Unkarissa vallinnut se katsantotapa, etteivät naiset tarvitse mitään korkeampaa oppia ja sivistystä. Se vähäinen opetus, jota annettiin naisille, rajoittui sentähden suurimmaksi osaksi vaan vieraisiin kieliin, soitantoon ja tanssiin. Kuinka pintapuolinen tällöinen sivistys — jos sitä edes sivistykseksi voipi sanoa — oli, ei tarvitse laajempaa selitystä.

Vuosi 1867 toi kuitenkin tämän, niinkuin niin monen muunkin asian suhteen, myötänsä muutoksen parempaan suun-

taan. Tämä muutos sai alkunsa naisista itsestä. Eräs rouva Hermine von Veres, synt. von Beniczky, joka syvästi tunsi puutteen naisten sivistyksessä isänmaassaan, julkaisi sanomalehdissä kehoituksen kaikille Unkarin naisille, jossa hän innostuneilla sanoilla esitti sitä suurta vaikutusta, joka naisella on tapojen ja perheen sivistyksen suhteen, ja esiin toi sen mielipiteen, että naisten velvollisuus on itse ottaa ensimmäinen askel naissivistyksen kohoittamiseksi ja parantamiseksi. Tämä herätyshuuto kaikui kuitenkin ensi aluksi, niinkuin monet muut semmoiset, tyhjiin. Se ei kuitenkaan voinut laimentaa rouva von Veres'in intoa. Nähtyänsä ettei tuo yleinen kehoitus mitään vaikuttanut, lähetti hän yksityisesti kirjeitä naisille maan eri osissa, pyytäen heitä tulemaan Pestiin kokoukseen, jossa keskusteltaisiin naissivistyksen kohoittamisesta. Tämä kokous pidettiin 24 p:nä toukokuuta 1867, mutta saapuville ei ollut tullut enemmän kuin 22 naista. Nämä suostuivat kuitenkin suurella innolla rouva von Veres'in ehdotukseen yhdistyksen perustamisesta korkeampaa naissivistystä varten. Tämä yhdistys sai pian paljon jäseniä ja pari vuotta sen jälkeen avattiin sen toimesta Pestissä Naissivistys-yhdistyksen koulu, ensi aluksi yhdellä luokalla. Luokkien lukumäärää on sitte vuosi vuodelta enennetty, niin että niitä nyt on kaikkiansa kahdeksan, jaetut kahteen osastoon, joista neljä ensimmäistä tekevät alkeis-kurssin ja muut neljä korkeamman oppijakson. Tämä koulu, jossa myöskin on sisäoppilaita, on varsin hyvin järjestetty ja kelvollisilla opettajilla varustettu. Se kustannetaan parhaasta päästä yksityisillä varoilla, sillä valtio-apu, jota se nauttii, ei ole suurempi kuin joku tuhat guldeni.

Todistukseksi, että Unkarin naiset yhä enemmän rupeevat käsittämään ajan vaatimuksia sivistyksen suhteen, sopii

mainita, että muutamia vuosia sitte Frans Deák'in kautta jätettiin Unkarin eduskunnalle 9,000 unkarilaisen naisen allekirjoittama anomus, jossa esitetään naissivistyksen suurta merkitystä perheelle ja yhteiskunnalle sekä pyydetään hallitusta perustamaan semmoista korkeampaa koulua naisia varten, joka voisi olla mallikouluna kaikille yksityisille naiskouluille. Mitään käytöllistä seurausta tästä anomuksesta ei vielä ole ollut, mutta otaksua sopii, että Unkarissakin ennen pitkää tullaan havaitsemaan, että valtion tulee yhtä hyvin naisille kuin miehillekin hankkia tilaisuutta korkeamman opin ja sivistyksen saavuttamiseen.

Kolmastoista Kirje.

Kansakoululaitos Unkarissa. — Sen tila v. 1867. — Parooni Eötvös. — Kansakoululaki v:lta 1868. — Koulupakko. — Kansakoulujen perustaminen ja kannattaminen. — Koulurahasto. — Valtio-apua. — Kiertäviä lastenopettajia. — Äidinkieli. — Eri lajia kansakouluja ja niiden järjestelmä. — Oppikurssit. — Kansakoulujen hoito. — Opettajain palkat. — Tilastollisia tietoja Unkarin kansakouluista, niitten opettajista ja oppilaista. — Kansakouluseminarit. — Näiden oppikurssit ja muu järjestys. — Käynti Budapestin naisseminarissa.

V. 1867 oli Unkarin kansakoululaitos jotensakin huonolla kannalla. Kouluja löytyi vähän ja nekin olivat monissa kohdin puutteen-alaiset. Opettajista oli niinkään puute ja niillä, joita oli tarjona, oli kovin vaillinainen taito ja sivistys. Ei myöskään löytynyt varoja uusien koulujen perustamiseen eikä opettajain palkkain koroitukseen, jotka olivat tuiki pienet. Kaiken sen ohessa oli itse kansa kylmäkiskoinen ja haluton koulunkäynnin ja opin hankkimisen suhteen.

Silloin tuli opetus-asiain ministeriksi jalo parooni Eötvös ja hän ryhtyi hartaalla innolla ja voimakkain käsin Unkarin kansakoululaitoksen parantamiseen. Hänen toimestansa hyväksyttiin 1868 vuoden loppupuolella laki, jonka kautta kansanopetus oli uudestaan järjestettävä. Tämä laki on vieläkin voimassa ja sen pääkohdat ovat seuraavat.

Kaikki vanhemmat ja holhojat niinkuin myös ne, joiden luona asuu lapsia tai oppipoikia, ovat velvolliset lähettämään lapsensa tahi holhottavansa julkiseen kouluun ja niitä siellä pitämään 6 ja 12 tai 15 ikävuoden välillä, jos ei heitä opeteta kotona tahi jossakin yksityisessä laitoksessa. Edellisessä tapauksessa tulee lasten vuosittain käydä tutkinto jossakin julkisessa koulussa, osoittaaksensa että heillä on samat tiedot, jotka kansakouluissa annetaan. Niitä vanhempia ja holhojia, jotka tämän laiminlyövät, muistutetaan täyttämään velvollisuuttansa, mutta jos eivät tästä huoli, vetävät he sakkoa, ensikerran 50 kreutzeriä (1 marka 25 penniä), toisen kerran 1 guldenin (2 m. 50 p.), kolmannen 2 guldenia ja neljännen 4 guldenia, jotka sakkorahat joutuvat koulukassaan. Jos he vieläkin tekevät itsensä vikapäiksi yllämainittuun laiminlyömiseen, määrää kunnallishallitus lapselle toisen holhojan.

Kullakin uskonlahkolla, niinkuin myös yksityisillä henkilöillä, on oikeus perustaa kansakouluja. Tämmöisiä löytyykin Unkarissa jo vanhastaan paljo. Noudattamalla kansakouluasetuksen määräyksiä huonerakennuksista, oppi-ajasta ja oppikursseista voivat perustajat itse valita opettajat ja määrätä näiden palkan, niinkuin myös oppikirjat ja opetusjärjestelmän, sekä yleensä itse hoitaa koulunsa. Nämä tällä tavoin perustetut koulut ovat kuitenkin valtion ylitarkastuksen alaisina.

Semmoisissa kunnissa, joissa ei ole uskonlahkojen kannattamia eikä yksityisiä kouluja, on kunta velvollinen perus-

tamaan kansakouluja. Nämä ovat n. s. uskontunnustamattomia eli kuntakouluja, se on: niissä ei anneta mitään opetusta uskonnossa, vaan on se asianomaisten pappien toimenä, ja niiden kustannukset suorittavat kaikki kunnan jäsenet, uskontoon katsomatta. Kouluhuoneet pitää olla niin suuret, että kullekin oppilaalle tulee 8—12 neliöjalan ala; yhdessä huoneessa ei saa olla enemmän kuin 60 oppilasta. Pojat ja tytöt ovat mahdollisuuden mukaan eri saleissa opetettavat.

Kunta on velvollinen varustamaan koulua maanpallolla, kartoilla ynnä muulla tarpeellisella opetuskalustolla. Köyhät lapset saavat kirjoja koululta. Opettajain palkan maksaa kunta. Yksi opettaja ei tavallisesti saa opettaa enemmän kuin 80 oppilasta.

Kustannukset kouluhuoneista ja opettajain asunnosta, niinkuin yleensä koko koulun voimassa pitämisestä, suorittaa kunta, jonka sitä varten tulee perustaa erityinen koulurahasto. Tähän rahastoon tulee jokaisen kunnassa asuvan kansalaisen suorittaa määrätty makso, joka ei kuitenkaan saa nousta yli 5 prosentin suorasta kruununverosta. Jos ei kunta itse jaksa suorittaa kaikkia näitä kustannuksia, voipi se pyynnöstä saada valtio-apua, jonka opetus-asiain ministeri antaa niistä rahoista, jotka valtiopäivät tätä tarkoitusta varten ovat määränneet.

Koulut ovat tavallisesti pysyväisiä, mutta pustilla eli aromäilla, jossa yksinäiset talonpoikaistalot (n. s. tanyat) ovat kaukana toisistaan, voipi kunta pitää kiertäviä lastenopettajia.

Joka oppilaan pitää nauttia opetusta äidinkielellään, jos nimittäin tämä on kunnassa käytetty kieli. Jos kunnassa puhutaan useita eri kieliä, on hankittava semmoinen opettaja, joka saattaa näillä kielillä opettaa.

Kansan-opetusta varten löytyy kolme lajia kouluja:

- 1) alkeis-kansakouluja,
- 2) ylhäisempiä kansakouluja, ja
- 3) porvarikouluja.

Alkeis-kansakoulussa on kaksi kurssia: ensiksi 6 vuotta kestävä jokapäiväinen kurssi, jota sitte seuraa 3 vuoden kertaamis (repetitioni)-koulu-opetus. Edellisessä opetetaan vähintään 20, korkeintaan 25 tuntia viikossa; jälkimmäisessä, talvella 5 ja kesällä 2 tuntia, joihin ei kuitenkaan ole luettu harjoitukset maanviljelyksessä ja puutarhuriopissa. Oppi-aika on maalla kumminkin 8 ja kaupungeissa kumminkin 9 kuukautta vuodessa. Jokapäiväisessä koulussa käyvät lapset ovat 10 ikävuoteensa asti velvolliset säännöllisesti käymään koulussa, mutta sen jälkeen voivat he niissä seuduin, joissa harjoitetaan maanviljelystä, kiireimmällä työajalla tulla kahdeksi kuukaudeksi vapautetuiksi jokapäiväisestä koulunkäynnistä, jolla aikaa heidän kuitenkin täytyy käydä sunnuntaikoulussa.

Pakolliset oppi-aineet kunnallisissa alkeis-kansakouluissa ovat:

- 1) uskonto ja siveysoppi;
- 2) lukeminen ja kirjoitus;
- 3) pää- ja numeroilla-lasku sekä maan mittain ja rahalajien tunteminen;
- 4) kielioppi;
- 5) puheharjoituksia;
- 6) isänmaan historia ja maantieto;
- 7) vähän yleistä historiaa ja maantietoa;
- 8) luonnontieteen alkeet;
- 9) käytöllinen harjoitus maanviljelyksessä ja puutarhan hoidossa;

- 10) etevimmistä kansalais-oikeuksista ja -velvollisuuksista;
- 11) laulu, ja
- 12) voimistelu, erittäin sota-äksiiisin suhteen.

Ylhäisemmän kansakoulun ovat semmoiset kunnat velvolliset perustamaan, joiden asukasluku nousee yli 5,000. Sen oppi-aika on pojille 3 ja tytöille 2 vuotta, ja siihen sisään otettavalta vaaditaan alkeis-kansakoulun kurssi. Oppi-aineina tulee lisäksi pojille: kaunokirjoitus ja piirustus, lasku- ja mittausoppi käytöllisillä harjoituksilla, isänmaan valtiosääntö-oppi sekä yksinkertainen kirjanpito. Sitä paitse on kaikissa sekä tyttö- että poikakouluissa, joissa unkari ei ole opetuskielenä, tämä kieli pakollisena oppi-aineena. Oppituntien luku viikossa on vähintään 18, korkeintaan 24. Yksi opettaja ei ole velvollinen antamaan enemmän kuin 30 tuntia viikossa. Ylhäisemmässä kansakoulussa on vähintänsä kaksi varsinaista ja yksi apu-opettaja. Pojat ja tytöt ovat erittäin opetettavat.

Porvarikouluja tulee suurempien kuntien, joiden varat sen sallivat, perustaa kansakoulujen sijaan. Niissä on oppikurssi pojille 6 ja tytöille 4 vuotta. Oppitunnit ovat viikossa 24 — 26. Paitse ylhäisemmän kansakoulun oppi-aineita luetaan porvarikoulussa vielä kirjallisuuden historiaa, kemiaa, titastotiedettä sekä yleisen, yksityisen ja vekseli-oikeuden alkeita. Niissä kouluissa, joissa unkari on opetuskielenä, luetaan kolmannesta lukuvuodesta alkaen saksan kieltä. Muissa aineissa ovat tietysti kurssit suuremmat kuin kansakoulussa, niin ettei porvari- ja realikoulun välillä ole juuri muu eroitus kuin nimen suhteen. Latinan, ranskan ja englannin kielet ovat valittavina aineina porvarikouluissa, kun sitä vastoin realikouluissa ensinmainittu kieli on pakollinen.

Kaikki kunnan kansakoululaitokset ovat suorastaan kunnan hoidon alaisina, joka siksi tarpeeksi valitsee kolmeksi vuodeksi n. s. koulukomissionin. Tähän kuuluu 9 jäsentä, paitse pappia ja koulunopettajaa (jos kunnassa on useita koulunopettajia, valitsevat nämä yhden edusmiehen joukostansa). Koulukomissionin tulee muun muassa jonkun jäsenensä kautta kerran viikossa tarkastaa koulua. Niinikään valitsee se koulujen lukumäärän mukaan yhden tahi useamman n. s. kuratorin, joka hoitaa koulun tavaraa, maksaa opettajain palkat ja yleensä hoitaa koulun taloutta.

Koko maa on komitatieen mukaan jaettu koulupiireihin. Kussakin piirissä löytyy opetus-asiain ministerin nimittämä kouluntarkastaja, joka on piiri-kouluneuvoston esimiehenä. Tämä kouluneuvosto, joka valitaan viideksi vuodeksi, kokoontuu joka kolmas kuukausi. Sen tulee muun ohessa joka vuosi antaa komitatin-hallinnolle kertomus piirissä olevain koululaitosten tilasta, joka kertomus sittemmin lähetetään opetus-asiain ministerille.

Kansakoulun-opettajain palkat ovat, paitse vapaata asuntoa ja vähintään $\frac{1}{4}$ holdia peltomaata:

alkeis-kansakoulun opettajalla	300 guld.	==	750 m.
ylhäisemmän kansakoulun „	550 „	=	1,375 „
porvarikoulun opettajalla			
suuremmissa kaupungeissa	800 „	=	2,000 „
vähemmissä „	700 „	=	1,750 „

Apu-opettajilla on noin 100—300 guldenia vähempi palkka.

Ettei kuitenkaan kansakoululaitos Unkarissa vielä ole likimainkaan niin täydellisellä kannalla, kuin sen tämän asetuksen mukaan pitäisi olla, tarvinnee tuskin mainita. Olisihan aivan mahdotonta seitsemän vuoden kuluessa saada niin

suurenlaista ja sekä voimia että varoja suurimmassa määrässä kysyvää asiaa, kuin kansansivistystä, täydelliseen ja lopulliseen järjestykseen. Ajatelkaamme vaan kuinka sen suhteen omassa maassamme on laita.

Todistaakseni tätä tahdon tuoda esiin muutamia tilastollisia numeroita. Vuonna 1871 — myöhemmistä vuosista en voinut saada tietoja — oli koulu-iässä olevien lasten luku 2,206,187, mutta niistä kävi koulua ainoastansa 1,233,500 elikkä 56,62 prosenttia.

Kansakouluja oli mainittuna vuonna 14,550, joissa oli 18,153 luokkaa. Näistä oli 751 kunta- eli uskontunnustamattomia, 13,545 eri uskonlahkojen ja 254 yksityisiä kouluja. Täydellisellä opetuskalustolla varustettuna oli kuitenkin vaan 3,914 koulua, osittaisella 5,415, vaillinaisella 3,709; loput olivat opetuskaluston puutteessa.

Koulu-asetuksessa on määrätty, ettei yksi opettaja saa opettaa enemmän kuin 80 lasta. Jos nyt ja'amme kouluvelvollisten lasten luvun, joka v. 1871 teki 2,206,187, tällä luvulla, niin huomaamme että Unkarissa mainittuna vuonna olisi tarvittu 27,315 opettajaa.

Niitä ei kuitenkaan ollut enemmän kuin 19,297, jotenka siis vielä puuttui 8,280 opettajaa. Itse asiassa on kuitenkin yhdellä opettajalla paljoa suurempi oppilasmäärä kuin 80: tavallisesti noin 100, mutta usein 150 ja enemmänkin.

V. 1871 sai 294 koulua valtio-apua yhteensä 269,199 guldenia. Sitä paitse kustansi valtio opetuskalustoja, joko täydellisesti taikka vaillinaisesti, noin 6,000:lle koululle, varsinkin karttoja, maapalloja, laskukoneita, lukutauluja ja luonnontieteellisiä kuvia.

Mitä kansallisuuteen tulee, väitettiin noin puoli eli 600 tuhatta koko siitä luvusta, joka käy koulua, olevan magyareja.

Sen jälkeen tulevat saksalaiset noin 200:lla tuhannella ja slavilaiset 160:lla tuhannella oppilaalla. Kaikista Unkarin kansallisuuksista käyttävät saksalaiset ahkerimmin kansakouluja ja varsinkin saksit Siebenbürgenissä, jossa melkein jok' ainoa kouluvelvollinen lapsi todellakin käy koulua.

Samassa suhdassa kuin oppilasten kansallisuus on tietysti myöskin koulujen kieli. Melkein puoli kaikista kansakouluista käyttää unkarin kieltä opetuskielenä. Vaan löytyy myös suuri joukko kouluja (yli 1,400), joissa on kaksi kieltä opetuskielenä, vieläpä 170 koulussa käytetään kolmekin opetuskieltä.

Vertauksen vuoksi tahdon mainita että Itävallassa 65,61 prosenttia koulu-iässä olevista lapsista v. 1871 kävi koulua ja Preussissä 87,30 prosenttia; Unkarissa teki se, niinkuin jo yllä on mainittu, 56,62 prosenttia.

Kansakoulujen kelvollisuus riippuu tietysti etupäässä niissä työskenteleväin opettajain kelvollisuudesta. Tätä totuutta silmällä pitäen on hallitus kiitettävällä huolella harrastanut kelvollisten kansakoulun-opettajain valmistamista, ja ne 20 seminaria, jotka kansakoulu-asetus määrää perustettaviksi, ovat jo kaikki olemassa. Sitä paitse löytyy vielä 40 seminaria, jotka eri uskonlahkot ovat perustaneet ja jotka myöskin ovat valtion tarkastuksen alaisina. Kaikkiansa löytyy siis Unkarissa tätä nykyä 60 kansakouluseminaria, joista 50 miehiä ja 10 naisia varten.

Valtioseminareissa on oppi-aika kolmivuotinen, ja sisään-otettaessa vaaditaan, miehiltä: täytettyä 15 ikävuotta sekä 4:n ensimmäisen luokan oppikurssi kymnaasissa tai reali- tai porvarikoulussa, ja naisilta: 14 vuoden ikä ja täydellinen oppikurssi korkeammassa kansakoulussa.

Oppi-aineina on:

1) Uskonto ja siveysoppi (jota opettaa asianomaiset papit, sillä valtioseminarit ovat uskontunnustamattomia);

- 2) Kasvatusoppi;
- 3) Maantieto
- 4) Historia } yleinen ja isänmaan;
- 5) Äidinkieli;
- 6) Unkarin kieli;
- 7) Saksan kieli;
- 8) Luonnontieteet ja niiden käytäntö maanviljelykseen, talouteen ja teollisuuteen;
- 9) Maanviljelys-oppi talouden ja puutarhatoimen harjoituksen kanssa;
- 10) Isänmaan valtio-oppi;
- 11) Matematiikki ja geometria;
- 12) Laulu ja soitanto (erittäin viulua ja pianoa);
- 13) Kaunokirjoitus ja piirustus;
- 14) Voimistelu;
- 15) Käytöllisiä harjoituksia mallikoulussa (jommoinen kuuluu joka seminariin).

Naisseminareissa tulee vielä lisäksi naisten käsitöitä.

Miesseminareissa pidetään yhteisiä aterioita, joihin joka oppilas kohtuullista maksoa vastaan saapi ottaa osaa. Köyhimmille annetaan ruokaa ilmaiseksi. Naisseminareissa on paljaita sisä-oppilaita, s. o. kaikki oppilaat asuvat itse laitoksessa. Vaan poikkeus-tiloissa sallitaan oppilaan asua ulkona seminarista.

Yhden, korkeintaan kahden vuoden kuluttua sen jälkeen kuin oppilas on päässyt ulos seminarista, tulee hänen suorittaa käytöllinen opin-näyte sitä varten asetetun tutkijakunnan kuullen, sittekin hän ensin on valmistanut kirjallisen esityksen kustakin seminarin oppikurssiin kuuluvasta aineesta. Vasta näitten opin-näytteitten hyväksytyä voipi hän hakea varsinaista kansakoulun-opettajan virkaa ja siihen saada virkavahvistuskirjan.

Vaikka kansakoulu-asetus säättää, että ainoastaan seminarin läpi-käyneet voivat päästä kansakoulun-opettajiksi, täytyi tietysti kuitenkin ensi aikoina siitä tehdä poikkeuksia, koska muuten aivan monet koulut olisivat jääneet peräti ilman opettajia. Mutta niitä, jotka uuden lain voimaan astuessa jo olivat kansakoulun-opettajia eivätkä olleet tarpeeksi taitavia ja harjaantuneita opetuksessa, velvoitti koulu-asetus ottamaan osaa n. s. lisäys-kurssiin, jonka hallitus sitä varten pani toimeen kesä-aikana elo- ja syyskuulla, seminari- tai kymnaasi-opettajain johdolla. Semmoisia lisäys-kursseja pidettiin v. 1871 42:ssa eri paikkakunnassa, ja osallisina niissä oli yhteensä 4,280 kansakoulun-opettajaa. Hyöty näistä jälki-kursseista vakuutetaan olleen erittäin suuri; niihin osaa-ottaneet olivat osoittaneet suurta intoa ja ahkeruutta, niin että useimmat heistä työskentelivät 10—12 tuntia päivässä.

Kelvollisia kansakoulun-opettajia saadakse on hallitus yhteisellä kustannuksella lähettänyt useita opettajia muutamaksi viikoksi eteviin ulkomaisiin kansakouluihin, jotta he voisivat näissä tekemiä havaintojansa kotona virkaveljillensä esiin-tuoda. Samaa tarkoitusta varten kustantaa hallitus „Kansakoulunopettaja-lehden“, joka v. 1872 ilmestyi 15,150 kappaleessa, niillä seitsemällä eri kielellä, joita Unkarissa puhutaan. Tämän sanomalehden saa jokainen kansakoulun-opettaja ilmaiseksi.

Kansakoulun-opettajat itsekkin osoittavat suurta harrastusta ammatissaan edistykseen. Sitä tarkoitusta varten ovat he esim. perustaneet keskenänsä yhdistyksiä, ja usein mainittuna vuonna oli tämmöisiä kansakoulunopettaja-yhdistyksiä 30, joitten säännöt sisä-asiain ministeri oli vahvistanut.

Budapestin seminareista lienevät tätä nykyä etevimmät sen molemmat valtio-naisseminarit, joilla on uudet tarkoituk-

sen-mukaisesti rakennetut huoneukset, kun miesseminarit vielä ovat semmoisten puutteessa. Toinen niistä ei vielä kesällä ollut valmis, mutta on nyt jo, sittemmin minulle tulleitten tietojen mukaan, täydessä toimessa, ja yhtä hyvin järjestetty kuin toinen vanhempi. Tämä on todellakin sangen etevä laitos, joka kyllä sietäisi laveampaakin kertomusta, jos vaan tila sen sallisi. Mutta kun niin ei ole laita, tahdon vaan lyhyesti mainita, että seminarilla on erittäin mukava ja kaunis huoneus, suurilla ja valoisilla lukusaleilla sekä runsaalla opetuskalustolla. Pitkin rakennusta (joka on tehty hevoisenkengän muotoon, tietysti kuitenkin suoriin viivoihin), käypi pihan puolella avara ja valoisa katettu käytävä, jossa oppilaat voivat saada tarpeellista liikuntaa, kun ilma on ruma. Seminarisiin kuuluu vielä suuri ja hyvässä kunnossa oleva puutarha, niinkuin myös avara piha. — Mitä seminarin sisälliseen järjestykseen tulee, niin näytti se olevan varsin hyvä. Minä kuultelin siellä sekä yksityisiä tunteja seminarissa että harjoitustunteja mallikoulussa ja näiden tarkastuksia, niinkuin myös vuositutkintoa, joka kesti viikon päivät, mutta koskaan en huomannut mitään syytä muistutuksiin. Johtajatar oli kokenut ja kaikin puolin etevä nainen. Opettajat nähtävästi taitavia ja virassaan hyvin harjaantuneita; oppilaat taas osoittivat vastauksissaan ja koko käytöksessään sitä ryhtiä, jota on vaikea sanoilla tarkemmin kertoa, mutta joka kohta osoittaa että koulu on kelvollinen ja että siinä vallitsee hyvä henki. Erittäinkin oli vuositutkinto miellyttävä: oppilaat vastasivat heille tehtyihin kysymyksiin semmoisella vakuudella, tarkkuudella ja kielen sujuvaisuudella, että sitä oikein iloksensa kuulteli. Harva kysymys jäi vastauksetta.

Siitä, mitä nyt lyhykäisyydessä olen kertonut, näkyy siis, että Unkarin kansakoululaitos, vaikka luonnollisista syistä vielä

monin kohdin vaillinainen ja puutteen-alainen, kuitenkin on yhä edistymässä päin ja että kaikkialla innokkaasti työskennellään sen kohoittamiseksi. Sopii siis toivoa, että kansansivistys Unkarissakin vähittäin on enenemistään enenevä, sitä enemmän kuin unkarilaiset ovat erittäin hyvillä luonnonlahjoilla varustettu kansa.

Neljästoista Kirje.

Korkeampia sivistyslaitoksia. — Budapestin yliopisto. — Suurenlaisia yliopisto-rakennuksia. — Professorein ja ylioppilasten lukumäärä. — Tieteellinen elämä Budapestin yliopistossa. — Unkarin tiede-akatemia. — Sen synty ja järjestelmä. — Kisfaludy Társaság.

Korkeampien sivistyslaitosten suhteen näemme samaa kiitettävää huolenpitoa kuin kansakoulujenkin alalla. Etevimmat niistä ovat Budapestin yliopisto sekä Unkarin tiede-akatemia, jonka sija niinkään on pääkaupungissa.

Unkarin, aina meidän aikoihimme asti ainoan Yliopiston perusti v. 1635 kardinaali ja maan primas Pietari Pázmány Tyrnau'hin, joka on kuninkaallinen vapaakaupunki Pressburg'in komitatissa. Siinä oli aluksi vaan kaksi tiedekuntaa, jumaluusopillinen ja filosofillinen. Tämän korkeakoulun kannattamiseksi antoi Pázmány 100,000 guldenia ja jätti sen johdon jesuiitta-veljeskunnan käsiin. Vielä samana vuonna vahvisti kuningas Ferdinand II kultaisen bullan kautta tämän yliopiston perustamisen ja soi sille samat edut ja yksinoikeudet kuin muillekin yliopistoille. V. 1667 lisättiin siihen, Gran'in arkkipiispain kustannuksella, lainopillinen tiedekunta

ja vihdoin v. 1769 Maria Theresian aikana myöskin lääkeopillinen. Viime mainittuna vuonna julistettiin korkeakoulu kuninkaalliseksi yliopistoksi ja keisarinna-kuningatar lahjoitti sille muutamia suuria maatiloja Unkarissa sekä määräsi useita uusia professorin-virkoja asetettaviksi. Kun sitte jesuittain veljeskunta lakkautettiin, annettiin koko Tyrnau'in jesuittakollegiumin sekä kiinteä että irtonainen omaisuus yliopistolle, joka v. 1777 muutettiin Ofen'iin (Budaan) kuningattaren omaan linnaan ja sieltä v. 1784 Pestiin sen nykyiseen huoneukseen.

Unkarin yliopistosta voinee sanoa samaa, kuin sen koululaitoksistakin, ettei se aina vuoteen 1848 asti ollut milläkään kiitettävällä kannalla, jos kohta sillä tämän vuosisadan alkupuolella olikin useampia eteviä opettajia, jotka kirjallisilla teoksilla koettivat edistää tiedettä. Viime-mainittuna vuonna sai yliopisto uuden, opinvapauden periaatteeseen perustuvan järjestelmän, mutta seuraavain vuosien valtiolliset mullistukset ja niitä seuraavat rajoitukset vastamainitussa järjestelmässä tekivät, ettei mitään korkeampaa tieteellisyyttä siinä voinut syntyä ja kasvaa. Vasta 1867 vuoden jälkeen alkaa yliopiston, niinkuin muidenkin sivistys-laitosten suhteen, uusi ja parempi ajanjakso. Silloin ryhdyttiin suurella innolla sen sekä ulkonaiseen että sisälliseen edistytämiseen.

Koska nuo uudempina aikoina niin suuren merkityksen saaneet luonnontieteet olivat erittäin jääneet takapajulle, kääntyi huomio ensiksi niihin, ja erinäinen huoneus rakennettiin kemiallista laboratorioita varten, jommoista tähän asti ei ensinkään ollut löytynyt. Tämä valmistui v. 1872 ja on erittäin komea ja tarkoituksenmukainen rakennus, jonka luentosaliin mahtuu 300 kuulijaa; laboratorioissa voipi 70 henkeä yht'aikaa työskennellä kemiallisten koetteiden ja tutkin-

tojen kanssa. Tämä kaunis rakennus maksoi 225,000 guldenia ja sen sisustamiseen on mennyt toista sataa tuhatta guldenia.

Muitakin luonnontieteitä, niinkuin zoologiaa, anatomiaa, mineralogaa, fysiologiaa ja fysiikiä varten rakennetaan par aikaa ajanmukaisia huoneuksia ja kasvi-opilliseen puutarhaan on laitettu 10,000 guldenia maksava mukava vedenjohto. Kaikki lääketieteelliset laitokset niihin kuuluvine sairashuoneineen on aikomus sijoittaa erinäiseen sitä varten tehtävään rakennukseen.

Niinikään on yliopiston kirjastoa varten rakennettu kaunis ja tilava palatsi, ja vanhaa yliopistohuonetta on melkoisesti laajennettu ja muuten sisustuksen suhteen korjaeltu.

Kun kaikki nämä suurenlaiset rakennukset täydellisesti valmistuvat ja kuntoon tulevat, voinee Budapestin yliopisto huoneukseensa katsoen vetää vertoja mille muulle yliopistolle hyvänänsä Euroopassa.

Paljailla rakennuksilla ei tietysti kuitenkaan tieteitä suuresti edistetä, jollei löydy niitä viljeleviä opettajia. Sentähden onkin professorin- ja muiden opettajan-virkain luku kuskakin tiedekunnassa melkoisesti enennetty, niin että niitä tätä nykyä yhteensä löytyy noin 150, kun sitä vastoin niiden lukumäärä v. 1867 nousi ainoastaan 90:een. Ja jotta näihin virkoihin saataisiin taitavia ja kelvollisia miehiä, ovat palkat tehdyt entistänsä paljoa suuremmiksi. Kun esim. ennen alin palkka varsinaiselle professorille oli 1,365 guldenia, tekee se nyt 2,900.

Kuinka suuressa määrässä yleensä on yliopiston kaikenpuolista edistymistä harrastettu, näkyy paraiten siitä, että kun sen vuotuinen kulunki-arvio v. 1867 teki noin 250,000 guldenia, nousee se nyt yli 400,000 guldeniin elikkä enempään kuin 1 miljonaan Suomen markkaan.

Samassa suhdassa on tietysti myöskin oppilasten luku karttunut. Useinmainittuna vuonna 1867 löytyi yliopistossa vähän päälle 2,000 ylioppilasta, mutta tätä nykyä on niitä noin 3,000 paikoilla. Noin 10 prosenttia näistä nauttivat stipendioina vuosittain lähes 60,000 guldenia.

Mitä nyt yliopiston tieteelliseen elämään tulee, niin en ollut tilaisuudessa siihen niin paljon tutustua, että voisin mitään tarkkaa arvostelua siitä antaa. Sen mukaan mitä luulin voivani havaita, ei se vielä näytä seisovan millään erittäin korkealla kannalla. Syy siihen on epäilemättä haettava koululaitosten tähän-astisessa puutteen-alaisuudessa, joka tietysti on vaikuttanut sen, ettei yliopistoon tulevalla nuorukaisella ole ollut riittäviä alkeistietoja eikä tarpeellista intoa suuremmalla menestyksellä astuaksensa eteenpäin tieteen vaivaloisella uralla. Näyttää myöskin siltä, kuin unkarilaisen tulinen ja intohimoinen luonne ei juuri taipuisi tuohon hiljaiseen tieteelliseen työhön, jossa sitä paitse vaaditaan suurta ahkeruutta ja kärsivällisyyttä, joita omaisuuksia hänessä yleensä ei juuri paljon tavata. Hänen mielensä liikkuu kernaammin valtiollisella alalla, jossa hän on koko mestari, varsinkin koreain ja tulisten puheitten pitämisessä, ja useimmiten pyrkii hän päästäksensä johonkin noista monista valtioviroista, joissa tavallisesti on hyvät tulot ja vähän työtä. Todistuksena tähän on se, että puoli ylioppilasten koko lukumäärästä kuuluu lainopilliseen tiedekuntaan. Sen jälkeen tulee lääke-opillinen tiedekunta noin neljännellä ja vasta sitte filosofillinen ainoastaan kahdeksannella osalla koko lukumäärästä.

Omituista on myöskin se seikka, että noin $\frac{1}{5}$ osa koko yliopiston nuorisosta on juutalaisia. Edellisestä tiedämme, että magyarein lukumäärä Unkarissa on 11 tai 12 kertaa suurempi kuin juutalaisten (ensinmainittuja löytyy $5\frac{1}{2}$ —6 mil-

jonan paikoilla, jälkimmäisiä vaan $\frac{1}{2}$ milj.), josta siis seuraa, että juutalaisissa löytyy kahta vertaa enemmän tiedonhalua kuin varsinaisissa magyareissa.

Unkarin toinen yliopisto, joka perustettiin v. 1872, löytyy Klausenburg'issa Siebenbürgen'issä. Siinä ei ole jumalunsopillista tiedekuntaa.

Korkeammista oppilaitoksista ansaitsee vielä mainitsemista Joosepin polyteknikumi, joka on saanut alkunsa arkkiherttua Joosepin v. 1844 perustamasta teollisuuskoulusta ja tätä nykyä on sangen etevä laitos.

Unkarin tiede-akatemia perustettiin v. 1830. Jo v. 1790 oli tunnettu kielentutkija Nikolaus Révai tuumailut unkarilaisen oppineen seuran perustamista, mutta vasta v. 1825 ryhdyttiin tämän tuuman toteuttamiseen. Silloin piti näet mainio kreivi Tapani Széchenyi valtiopäivillä Pressburgissa innokkaan puheen unkarilaisen tiede-akatemian tarpeellisudesta ja lahjoitti heti sen aikaan-saamiseksi yhden vuoden sisääntulonsa, jotka silloin tekivät 60,000 guldenia. Tämä jalo esimerkki sai kohta seuraajia ja Unkarin etevimmät magnatit riensivät kilvan suurenlaisilla lahjoilla (kreivi Yrjö Károlyi antoi 40,000, kreivi Lutvikki Batthyányi 40,000, kreivi Tapani Károlyi 20,000, kreivi Yrjö Andrassy 10,000 guldenia j. n. e.) edesauttamaan tätä isänmaallista yritystä, niin että viiden vuoden kuluttua eli v. 1830 jo oli 280,000 guldenia koottuna. Samana vuonna sai laitos keisarillisen vahvistuksen ja asetettiin maan suojeluksen ja tarkastuksen alaiseksi. Syksyllä piti se perustavan kokouksensa; ensimmäiseksi presidentiksi valittiin kreivi Jooseppi Teleki ja varapresidentiksi Tapani Széchenyi. V. 1860 teki silloinen presidentti kreivi Emil Desseffy kehoituksen oman huoneuksen rakentamiseen akatemialle, koko kansa seurasi innokkaasti tätä kehoitusta

suurilla rahanlahjoituksilla ja v. 1864 oli tuo komea akatemiapalatsi, joka nyt kaunistaa Budapestiä ja on maksanut toista miljoonaa guldenia, valmiina. Tätä nykyä tekee akatemian omaisuus yli yhden miljoonan guldenin.

Unkarin tiede-akatemian tarkoitus on unkarin kielellä viljellä ja levittää tiedettä ja kirjallisuutta. Se antaa sitä varten tehdä tieteellisiä tutkimuksia ja koetteita, edistää tieteellisiä keksintöjä, käännätyttää unkarin kieleen klassillisia teoksia, etsii kielen, kirjallisuuden ja taiteen muistomerkkejä ja tekee ne yleisölle tunnetuiksi, antaa matka-apua tieteellisiä tarkoituksia varten sekä kilpapakintoja kirjallisista teoksista, julkaisee eteviä teoksia ja omia keskustelumuksiansa j. n. e.

Akatemia on jaettu kolmeen osakuntaan: kielitieteelliskaunokirjalliseen, filosofillis-historialliseen ja matematillis-luonnontieteelliseen. Jäsenten luku oli v. 1873 seuraava: 20 kunniajäsentä, 44 varsinaista, 166 kirjeen-vaihtavaa ja 83 ulkomaista jäsentä elikkä yhteensä 313.

Niistä monista tieteellisistä teoksista, joita akatemia on julkaissut, ansaitsevat sen „Kielitieteelliset tiedon-annot“ (Nyelvtudományi közlemények) erittäin huomiota. Niitä on tähän asti ilmestynyt 13 vankkaa sidettä, jotka muun muassa sisältävät monta oivallista kirjoitusta suomalais-ugrilaisen kielentutkimuksen alalla.

Akatemialla on myöskin suuri ja hyvin järjestetty kirjasto avaran ja mukavan lukusalin kanssa.

Vielä löytyy eräs Kisfaludy Társaság (Kisfaludy Seura) niminen yhdistys, jonka tuo etevä kirjallis-historioitsija Frans Toldy v. 1836 perusti. Se on asettanut tehtäväkseen runouden ja kaunokirjallisuuden edistämisen, varsinkin ankaraa kritiikkiä käyttämällä.

Vuodestoista Kirje.

Taiteesta Unkarissa. — Kuvaama-taiteet menneinä aikoina. — Ensimmäinen taide-yhdistys. — Seura Unkarin kuvaama-taiteita varten. — Matkarahoja taiteilijoille. — Taideteosten tilauksia valtion puolelta. — Maan neuvokunta kuvaama-taiteita varten. — Taideteosten kokoelmia. — Eszterházyn galleria ja sen etevimmät taulut. — Piirustus-opetus. — Soitanto. — Liszt ja Joachim. — Pestin kansallis-konservatorio. — Soitanto-akatemia. — Kansallisteateri. — Kansannäytelmät. — Erkel, Szigligeti, Tóth. — Näyttelijoita ja näyttelijättäriä. — Teaterihuoneet. — Valtio-apu kansallisteaterille.

Kansain henkisessä elämässä on, niinkuin jokainen tietää, ihannetaiteiden edistys tunnusmerkki korkeammasta sivistyskannasta.

Vaikka Unkarin aikakirjoissa sangen vähän tavataan tietoja kuvaama-taiteista ja niiden tilasta muinaisina aikoina, osoittavat kuitenkin monet näistä ajoista säilyneet etevät muistomerkit, ettei magyarinkaan kansa ole ollut taiteellisen kyyn puutteessa. Tosin ei Unkarissa missäkään kuvaama-taiteen haarassa kehittynyt varsinaista kansallista styyliä eli teko-laatua, mutta näitä taiteita harjoitettiin kuitenkin verraten suuressa määrässä, varsinkin unkarilaisten valtiollisena loisto-aikakaunna 12 ja 16 vuosisadan välillä. Todistuksena tästä ovat romanilaiseen styyliin rakettu mainio basilika Fünfkirchen'issä sekä Kaschau'in tuomiokirkko, Karlsburg'in katedrali ja Vajda-Hunyadin linna, viimeksi mainitut gothilaiseen rakennus-tapaan tehdyt. Nämä kaikki olivat koristetut runsailla veistokuvilla ja maalauksilla. Kuningas Matti Corvinus'en loistava linna Ofenissa ja hänen komea kirjastonsa olivat aikanaan maailman mainiot. Mutta Matti kuninkaan jälkeen sammui valtiollisen vallan kanssa myöskin taide-elämä. Vuosikatoja kestävässä sodissa meni Ofenin linna raunioiksi ja sen metalli-kuvapatsaista valattivat turkkilaiset tykkejä. Unkarin

taiteetar oli nyt lyöty raskaisin kahleisin, joista se irtautui vasta tämän vuosisadan alkupuolella.

Tämän vaikutti nuo kreivi Tapani Széchenyin isänmaallisesta herätyshuudosta syntyneet associationi- eli yhteysharrastukset. Parooni Jooseppi Eötvös'in johdolla perustivat näet useat taiteen-ystävät v. 1839 unkarilaisen Taide-yhdistyksen, jonka tarkoituksena oli toiselta puolen näyttelyjen sekä hyvien taulujen ja muiden taideteosten arpaamisella herättää rakkautta taiteeseen, toiselta puolen ostamalla tauluja taiteilijoilta kehoittaa ja auttaa näitä. Yhtäläinen tarkoitus, kuitenkin vaan kansallisessa suunnassa, oli silloisen kansallismuseon johtajan Aukusti Kubinyin v. 1845 perustamalla yhdistyksellä kansallis-gallerian aikaan saamiseksi.

Enemmän kuin nämä molemmat yhdistykset on kuitenkin Unkarin taide-elämään vaikuttanut v. 1861 perustettu Seura Unkarin kuvaama-taiteita varten. Tämä asetti tehtäväksensä perustaa opiston kuvaama-taiteita varten, lähettää ulkomaille eteviä, köyhiä taiteilijoita, pitää julkisia luentoja taide-esineistä, määrätä kilpapakintoja, toimittaa näyttelyjä ja taideteosten arpaamisia, auttaa vanhoja ja sairaita taiteilijoita sekä näiden leskiä, ulosantaa kansantajuisia ja taidetunnetta herättäviä kirjallisia teoksia sekä toimeen panna taidejuhlia. Seura saavutti yleisössä suurta mieltymystä, niin että sen jäsenten ja samassa myös tulojen määrä karttumistaan karttui. Kun nämä tulot ensimmäisenä vuonna tekivät ainoastansa 1,630 guldenia, olivat ne kymmenen vuoden kuluessa nousseet 185,125 guldeniin.

Nyt tuli myöskin hallitus taide-harrastuksille avuksi, antamalla matkarahoja nuorille taiteilijoille. Vuosien 1867 ja 1871 välillä nousi tämmöisten matkarahain summa 28,800 guldeniin, jaettuna 36 hengelle.

Mutta siinä ei ole kyllä, että nuoria vasta-alkavia kykyjä raha-avulla edes-autetaan, on myöskin tarpeellista pitää huolta siitä, että jo valmistuneet ky'yt saavat soveliasta työtä. Sentähden on hallitus, valtiopäiväin siihen tarkoitukseen myöntämällä rahoilla, tehnyt tilauksia varsinkin semmoisilta taiteilijoilta, jotka teostensa kalleuden tähden vaan harvoin ja rajoitetussa määrässä voivat saada yksityisiä tilaajoina, nimittäin historian-maalareilta ja kuvanveistäjiltä. Sitte vuoden 1867 on hallitus tällä tavoin 12 taiteilijalta tilannut teoksia 49,200 guldenin arvoon. Myöskin kilpapalkintoja historiallisia maalauksia varten on hallitus määrännyt; niin annettiin esim. v. 1869 tähän tarkoitukseen 6,000 guldenia. Nämä tällä tavoin saadut taideteokset säilytetään kansallismuseossa, jota sen lisäksi yleisillä varoilla paraikaa koristetaan al fresko eli seinämaalauksilla. Nämä maalaukset (tietysti kotimaisten taiteilijain tekemiä) esittävät Unkarin sivistyshistoriaa maan valloittamisesta alkaen perustuslain voimaansa saattamiseen asti.

Omituinen, mutta sangen hyödyllinen ja tarkoituksenmukainen laitos on hallituksen v. 1871 toimeen panema n. s. Maan Neuvoskunta kuvaama-taiteita varten. Tämän tehtävä on sekä hallitukselle että taiteilijoille ja muille yksityisille henkilöille antaa neuvoja kaikenlaisissa asioissa taiteiden alalla. Siihen kuuluu presidentti, varapresidentti, sihteeri ja 12 neuvosta, jotka ovat valitut eri taiteenhaarain etevimmistä edustajoina sekä muista taidetta ymmärtävistä ja harrastavista miehistä.

Mikään ei kuitenkaan voimallisemmalla tavalla voi edistää taiteiden kukoistamista ja laajemmissa piireissä niihin mieltymystä herättää, kuin systematillisesti järjestetyt, suurenlaiset klassillisten taideteosten kokoelmat. Suuri oli sentähden kaikkein Unkarin taiteenystävään ilo, kun v. 1865 Un-

karin tiede-akatemian silloisen presidentin toimesta ruhtinas Paavo v. Eszterházy suostui siihen, että hänen mainio taulu-, piirustus- ja vaskipiirros-kokoelmansa Wienistä muutettaisiin Pestiin Akatemia-huoneen saleihin. Mutta vielä suurempi suru valtasi samoja taiteenystäviä, kun pian sen jälkeen se tieto leveni että, sattuneitten asianhaarain vaikutuksesta, koko tämä kallis kokoelma oli myytävä ja siten ehkä ulkomaalle joutuva. Tämän johdosta kääntyi edellä-mainittu Seura kuvaamataiteita varten valtiopäiväin puoleen, esittäen mikä äärettömän suuri vahinko olisi, jos tämä kallisarvoinen taidekokoelma joutuisi pois maasta. Maan edusmiehet oivalsivat kohta esityksen tärkeyden ja käskivät hallituksen tehdä ehdoituksen, mitenkä puheenalainen kokoelma halvimmalla hinnalla voitaisiin saada ostetuksi. Tätä tarkoitusta varten oli jokaisen yksityisen, kokoelmaan kuuluvan taulun ja piirroksen hinta määrättävä ja sitä tekemään kutsuttiin Europan suurin taiteentuntija ja arvostelija, Otto Mündler vainaja. Hän tutki tarkoin kaikki kokoelmaan kuuluvat kappaleet ja arvasi ne yhteensä 2,995,320:een franc'iin eli markkaan. Nyt ruvettiin ympäri koko maata keräilemään rahoja kokoelman lunastamiseksi, joita karttuikin runsaasti — pääkaupunki Pest yksinään antoi 60,000 guldenia — ja loput suoritettiin valtiovaroista. Näin joutui Eszterházy'n kokoelma, jossa oli 650 öljytaulua, 3,535 alkupe- räistä käsipiirustusta ja 51,301 vaskipiirrosta, oston kautta vastamainitusta summasta v. 1870 koko kansan omaksi.

Eszterházy'n kokoelmassa ovat kaikki etevimmät koulut edustettuina. Vanhasta saksalaisesta koulusta on siinä teoksia Hubert von Eik'iltä, Lukas Kranach'ilta ja Albrecht Dürer'iltä; italialaisen koulun loisto-aikakaudesta 2 taulua Ra-fael'ilta, 4 Tizian'ilta, 4 Paolo Veroneselta, edelleen teoksia Giulio Romanolta, Correggiolta, Domenichinolta y. m.; alan-

komaista koulua edustavat Rubens, Teniers, Van Dyk, Rembrandt j. m. Kokoelman loistokohta on kuitenkin epäilemättä espanjalainen koulu, jonka etevimmältä mestarilta Murilloilta yksistään löytyy 10 maalausta; sen lisäksi Riberalta, Spagnolettolta, Claudio Coëllolta ynnä monelta muulta. Vielä sopii mainita ranskalaisten Claude Lorrain'in, Le Sueur'in ja Pousin'in taulut, kaikki klassillisia teoksia myöhemmän ajan taiteesta.

Käsipiirustuksista mainittakoon seuraavain mestarein tekemät: Rafael (6 kappaletta), Michel Angelo, von Dürer, Correggio, Rembrandt, Rubens, Tizian, Veronese, Leonardo da Vinci. — Heikommin taikka ei ollenkaan edustetut ovat maalarit n. s. renaissance-aikakaudesta, niinkuin myös etevimpien mestarien mainioimmat teokset. Viimemainittua puutetta on koitettu johonkin määrin auttaa siten, että on hankittu näistä teoksista hyviä kopioita; niistä sopii mainita esim. Rafaelin maailman mainio kuvaus „Athenalainen koulu.“

Eszterházyn kokoelma säilytetään tätä nykyä Tiede-akatemian huoneistossa, mutta koska ei tämä siihen tarkoitukseen ole oikein sopiva (talvella on siellä näet kovin kylmää, kesällä taas kovin lämmintä, josta tietysti maalaukset kärsivät vahinkoa), niin on aikomus rakentaa varsinainen taidepalatsi, johon myös ne taideteokset, jotka löytyvät kansallismuseossa, muutetaan.

Väliaikaisesti, kunnes saadaan varsinainen taide-akatemia aikaan, on perustettu Maan malli-piirustuskoulu ja Piirustusopettaja-seminari, jotka alkoivat vaikutuksensa v. 1871. Näissä annetaan opetusta myöskin taideteollisuuteen kuuluvissa asioissa. Oppilasten luku nousee noin 80:een.

Kaikissa Unkarin oppikouluissa on piirustus vuodesta 1871 alkaen ollut pakollisena opetusaineena.

Jo vanhimmista ajoista asti ovat unkarilaiset suuresti rakastaneet soitantoa. Heillä löytyy ääretön joukko kansanlauluja, joiden puoleksi surulliset, puoleksi tuliset ja intohimoiset sävelet ovat sängen viehättäviä. Unkarilaiselle on soitanto miltei yhtä välttämätön kuin jokapäiväinen leipä, ja tuskin löytynee Unkarissa sitä suurempaa kylää, jolla ei olisi omaa mustalaissoittokuntaansa. Näistä tulen vastedes enemmän puhumaan.

Että asiain näin ollessa taiteelliuenkin soitanto Unkarissa on kohonnut etevälle kannalle, lienee selvää. Tahdon vaan muistuttaa, että Liszt ja Joachim, maailman mainioimmat pianon- ja viulunsoittajat tätä nykyä, ovat unkarilaisia. Taiteellisen soitannon viljelemistä ja edistämistä varten perustettiin v. 1841 yksityisten toimesta Pestin kansallis-konservatorio. Alussa oli sillä vähän varoja, mutta aikaa myöten ne karttuivat ja v. 1871 teki sen kantavarasto jo 50,000 guldenia. Opettajia oli 12, jotka soittotaiteen eri haaroissa sekä laulussa antoivat opetusta 217 oppilaalle. Paraikaa puuhataan varsinaisen Soitanto-akatemian perustamista, jonka johtajaksi jo on nimitetty Frans Liszt.

Niinkuin kuvaama-taiteen harjoittajille, on hallitus etevillä luonnonlahjoilla varustetuille sävelniekoillekin antanut matkaravoja, jotta he ulkomaalla voisivat edistyä taiteessaan. Hallitus on myöskin pitänyt huolta siitä, että nuo kansanhuulilla elävät kansanlaulut tulisivat kootuiksi. Sitä varten on herra Tapani Bartalus, laulun- ja soitannonopettaja Budapestin kansakoulun-opettajain seminarissa, matkustanut ympäri maata, ja on hänen onnistunut kerätä noin 1,000 eri laulu- ja tanssisäveltä, joista 300 jo on painosta ulosannettu.

Kouluissa on laulu ja seminareissa myöskin soitanto paikollisena oppi-aineena.

Unkarin Kansallisteateri on tätä nykyä, jos ei juuri etevällä, kuitenkin sangen tyydyttävällä kannalla. Opera ja drama asuvat vielä samassa huoneessa, siten että kolmena iltana viikossa esitetään operoita ja muina iltoina dramallisia kappaleita. Alkuperäisistä unkarilaisista operoista on Frans Erkel'in säveltämä „Hunyadi László“ etevin. Dramallisista näytelmistä unkarin kielellä ansaitsevat erinäistä huomiota kansannäytelmät, joita löytyy suuri joukko. Ne antavat hyvän käsityksen kansanelämästä Unkarissa, jota ne elävästi kuvailvat, ja ovat koreine kansallispukuineen, kauniine kansanlauluineen ja omituisine tansseineen sangen miellyttäviä. Unkarin dramallisista kirjailijoista on tuotteliain ollut Kansallisteaterin nykyinen johtaja, Edvard Szigligeti. Hän on kirjoittanut koko joukon sekä murhenäytelmiä että komedioita (näistä on yksi pieni komedia „Mustalainen“ suomeksikin käännetty ja näytetty) ja myös kansannäytelmiä. Viimemainituista lienee eräs „Csikós“ (Hevospaimen) niminen paras. Aivan nuori, mutta sangen etevä kirjailija kansannäytelmä-kirjallisuuden alalla on Edvard Tóth. Hänen tekemänsä on „A falu rosza“ (Kylän heittiö) niminen kappale, joka sanotaan olevan etevin kansannäytelmä, mikä vielä tähän asti on unkarin kielellä ilmestynyt. Sitä näytettiin suurella menestyksellä koko talvikauden ja tulee se epäilemättä olemaan pysyväisenä kappaleena teaterien repetoirella Unkarissa. Ennen pitkää saataneen tätä kansannäytelmää nähdä suomalaisessakin teaterissa esitettävän, koska se jo on suomen kieleen käännetty.

Mitä taiteilijoihin tulee, niin ei Unkarin kansallisteaterissa tätä nykyä tietääkseni ole ainoatakaan oikein, niinkuin sanotaan, loistavaa kykyä. Operan etevin laulajatar, rouva Pauli, on jo pitkän ajan sairastanut kurkkutautia, niin että hänen sijastansa on täytynyt käyttää ulkomaisia laulajattaria.

Dramallisessa osastossa on ollut hyvinkin eteviä näyttelijöitä, mutta niistä ovat muutamat kuolleet (Martti Lendvay, Egressy, Szerdahelyi), toiset taas lähteneet ulkomaille (niinkuin neiti Lila Bulyovska) tahi vetäytyneet perhe-elämään (esim. mainion romaanikirjoittajan Mauri Jókai'n vaimo, joka oli oiva tragillinen näyttelijätär). Jällellä on kuitenkin vielä rouva Prielle, joka on sangen nerokas näyttelijätär. Kansannäytelmän alalla ovat erittäin mainittavat herrat Tamássy ja Ujházy sekä viehättävä rouva Blaha, joka mestarillisella tavalla esittää unkarilaisia kansanlauluja ja sentähden on yleisön suuressa suosiossa.

Kansallisteaterin nykyinen huone on verraten yksinkertainen, mutta muuten jotensakin mukava ja iso rakennus. Ennen pitkää on aikomus rakentaa komea operahuone, jolloin dramallinen osasto saa nykyisen huoneuksen yksinomaisesti käytettäväkensä. Unkarista lähtiessäni oli juuri valmistumaisillaan erinomaisen kaunis ja tarkoituksenmukainen teaterihuone, joka on rakennettu yksistänsä kansannäytelmän esittämistä varten. Se avattiin, niinkuin sittemmin olen kuullut, vuoden (1875) lopulla.

Valtio-apua saapi Unkarin kansallisteateri vuosittain 60,000 guldenia.

Kuudestaista Kirje.

Kansallismuseo. — Sen perustaminen ja tarkoitus. — Suurenlaisia lahjoja. — Kallisarvoisia kokoelmia. — Museon kantarahasto ja vuotuiset tulot. — Vanhoja muistomerkkejä ja muinaisjäännöksiä. — Niiden korjaaminen ja hävityksestä suojeleminen.

Unkarin Kansallismuseon perustajana sopii pitää kreivi Frans Széchenyitä. Hän oli näet ensimmäinen, jossa heräsi

ajatus koota kaikki hänen kansansa historiaa koskevat koti- ja ulkomaiset teokset ja käsikirjoitukset, yhdistää niihin rahaja muinaiskalu-kokoelman sekä siten aikaan saada kansalliskirjaston. Tätä tarkoitusta varten kokoili tuo jalo kreivi, suurilla kustannuksilla, kaikkia semmoisia kirjallisia tuotteita vastainmittua lajia, joita hän vaan jollakin tavoin voi saada, ja lahjoitti tämän kokoelman v. 1802 kansallensa.

Sillä anteliaisuudella, joka unkarilaisissa aina on ilmestynyt, kun on ollut puhe jostakin isänmaallisesta yrityksestä ja josta jo edellisissä kirjeissä usein olen ollut tilaisuudessa mainita, riensivät nyt sekä hallitus että kansa, ylhäiset ja alhaiset, rikkaat ja köyhät niin hyvin rahalahjoilla kuin muilla antimilla: kirjoilla, käsikirjoituksilla, tauluilla, vanhoilla rahoilla, aseilla y. m. muinaiskaluilla enentämään Széchenyin kokoelmaa ja siten perustamaan varsinaisen unkarilaisen kansallismuseon. Siinä suhteessa on etenkin palatinus, arkkiherttua Jooseppi (joka lahjoitti 3,478 kappaletta käsittävän kivennäis-kokoelman), kreivi Anton Batthyány (joka antoi sen ison tontti-alan, jolla museo nyt seisoo), Erlauin arkkipiispa Ladislaus v. Pyrker (190 arvokasta taulua), kreivi Tapani Illés-házy (suuren kirjastonsa), kreivi Pietari Szapáry (kivennäis-kokoelman), kreivinna Emma Rozalia Andreoli (600 hiottua kiveä) ynnä monta muuta saavuttanut itselleen ikimuistettavan kunnian. Hallitus määräsi jokaisesta vero-guldenista yhden groschenin käytettäväksi museon hyväksi. Sitte rakennettiin unkarilaisen arkitehdin Pollakin riitingin mukaan museolle oma huone, joka valmistui v. 1845 ja on mitä kauniimpia rakennuksia Budapestissä.

Unkarin kansallismuseo oli alkuperäisen kaavansa mukaan oleva ainoastaan kokoilu-paikka kaikelle sille, joka koski oman maan kirjallisuutta, historiaa ja luontoa, ulkomaasta en-

sinkään huolimatta. Tämä käsitys oli aivan yhtämukainen hallituksen politiikin kanssa ennen vuotta 1848, joka tahtoi pitää maata kokonaan suljettuna ulkomaisesta tieteestä ja kirjallisuudesta. Mutta mainitun ajan perästä rupesi se mielihäviö yhä enemmän leviämään, että jokainen kansa on elävä jäsen koko ihmiskunnasta, jonka entisyys ja tulevaisuus, jonka historia ja sivistys, jonka taloudelliset olot ja valtiollinen merkitys vaan yhteydessä muitten maitten ja kansain sivistys- ja talous-olojen kanssa voidaan käsittää. Seurauksena tästä oli kansallismuseon suhteen se, että luovuttiin tuosta vastamainitusta alkuperäisestä kaavasta ja ruvettiin museoon kokoilemaan myöskin ulkomaisia esineitä. Näin laajenivat sen kokoelmat laajenemistaan ja museo on siten saavuttanut yleisemmän sivistyshistoriallisen merkityksen, vaikka tietysti kuitenkin kansallis-harrastukset yhä edelleenkin ovat sen lähinnä silmämääränä.

Jokaisessa museossa on siinä säilytettävään esineitten tarkoituksenmukainen järjestys erittäin tärkeä asia. Tämän suhteen oli Unkarin kansallismuseo aina viimeisiin aikoihin asti sangen puutteellinen. Varsinkin oli niin laita kirjaston suhteen, jossa nidosten lukumäärä jo oli noussut noin 150,000:een. Hallitus lähetti sentähden v. 1868 kaksi asian ymmärtävää miestä Müncheniin hankkimaan tietoja siellä olevan suurenlaisen kirjaston järjestelmästä. Sen mukaan ryhdyttiin sitte museon kirjaston järjestämiseen, joka vaivaloinen työ kirjastonhoitajan Ferdinand Barnan taitavalla ja ahkeralla johdolla nyt on päätetty.

Museon miellyttävin ja arvokkain osasto on epäilemättä sen muinaiskalu-kokoelma, joka viimeksi kuluneina vuosina kaitsijansa professori Florian Römer'in väsymättömästä toimesta on saatu niin hyvään järjestykseen, että se siinä koh-

din on mitä etevimpiä koko Europassa. Siinä löytyy äärettömän suuri joukko muinaiskaluja kivi-, pronssi- ja rautakaudesta; roomalaisia ja kreikkalaisia rahoja; kaikenlaisia aseita; koristuksia kansanvaellusten aikakaudesta, enimmäksi osaksi kullasta ja hopeasta; muistomerkkejä roomalais-ajasta, niin kuin päällekirjoituksia, peninkulman-osoittajia, ruumiin-arkkuja, savi-astiosta y. m.; kallisarvoisia gemmejä ja hiotuita kiviä, sinettejä j. n. e. Näistä ovat monet harvinaisuutensa ja muitten omaisuuksiensa suhteen mitä suurimmasta arvosta. Erittäin kallisarvoiset ovat pronssi-aikakauteen kuuluvat esineet. Kappaleitten luku muinaiskalu-kokoelmassa nousee moneen kymmeneen tuhanteen; vanhoja rahoja yksistään löytyy 90,000.

Veistokuva-kokoelma on pieni ja sisältää enimmästä päästä kipsivalelmia Aleksanteri Suuren aikaisten mestarien teosten mukaan.

Taulu-kokoelma on niinkään vähäinen (noin 600 numeroa), mutta miellyttävä sen vuoksi, että se suurimmaksi osaksi sisältää unkarilaisten maalarien tuotteita.

Rikkaampi on kansatieteellinen kokoelma, vaikka siinä löytyvät esineet melkein yksinomaisesti edustavat vaan itäistä Aasiaa, itä-Indian saaristoa ja Arabiaa. Niitten lukumäärä on kuudetta tuhatta.

Kaikista museon osastoista on luonnontieteellinen kokoelma rikkain. Suurin osa tähän, niinkuin myös kansatieteelliseen kokoelmaan kuuluvista esineistä, saatiin sen lähetyskunnan kautta, jonka Itävalta-Unkarin hallitus v. 1868 lähetti itäiseen Aasiaan kauppaliittoja tekemään Kiinan, Japanin y. m. maiden kanssa. Unkarin tiede-akatemian ehdoituksesta seurasi näet tätä lähetyskuntaa hallituksen kustannuksella (joka nousi 38,162:een guldeniin) akatemian jäsen Juhana Xantus, joka erinomaisella innolla ja utteruudella ko-

koili yllämainituita esineitä kansallismuseota varten. Luonnontieteellinen kokoelma tuli tämän kautta enennetyksi 84,948:lla eri numerolla.

Kansallismuseon kanta-rahasto teki 1871 vuoden lopulla 192,652 guldenia, jota paitse museolla on tulot kahdesta maatilasta nautittavina. Vuosina 1868—1871 käytettiin kansallismuseota varten yhteensä 336,636 guldenia (siihen luettuna myöskin eduskunnan määräämä valtio-apu) elikkä keskimäärin vähän päälle 84,000 guldenia vuodessa.

Että yleisö myöskin ymmärtää hyväksensä käyttää niitä rikkaita kokoelmia, joita sillä kansallismuseossa on tarjona, osoittaa se seikka, että museossa-kävijäin lukumäärä vuosi vuodelta enenee. Niin teki se esim. viime mainittuna vuonna enemmän kuin 180,000 henkeä.

Tuskin löytyy Europassa toista maata, jolla olisi niin paljo miellyttäviä ja erinkaltaisia muistomerkkejä muinaisista ajoista, kuin Unkarilla. Siihen on syynä maan edullinen asema itäisen ja läntisen Europan välillä, joka teki sen väliaikaiseksi asuinpaikaksi noille monille eri kansanheimoille, jotka kansanvaellusten aikakautena tunkivat ja tungettiin meidän maailmanosaan. Yhteen osaan maata asettuivat myöskin roomalaiset, voidaksensa täältä paremmin estää barbarilaisia kansoja tekemästä hyökkäyksiä heidän rikkaita maakuntiansa vastaan. Unkari on sentähden hyvin rikas ei ainoastaan vanhoista roomalaisista taide-muistomerkeistä (tosin suurimmaksi osaksi ainoastaan kolmannen luokan arvoisia), vaan myöskin monista taideteollisuuden esineistä niiltä ajoilta, jolloin vanhat barbarikansat tahi heidän jälkeläisensä maassa asuivat. Myöskin keski-ajalta on, mongolilaisten ja turkki-

laisten hävityksistä huolimatta, säilynyt iso joukko rakennuksia tahi niiden jäännöksiä.

Roomalaisajan muistomerkkejä löytyy niissä komitateissa, jotka ovat oikealla puolella Tonavaa, seuraava lukumäärä: 28 leiriä (castra), 4 leirin jäännöstä, 2 pysyvää leiriä (castra stationa), 14 rauniota huonerakennuksista, 3 sulkulaitosta, 3 valitusta, 4 caldariumia (kylpyhuonetta), 39 tietä, 5 siltaa, 10 vedenjohtoa sekä useita jäännöksiä sillanpäistä ja muureista.

Vanhoja kirkkoja ja niiden jäännöksiä löytyy kaikkiansa 342, joista 62 on ympyräkaaren eli roomalaisen styylin ja 280 huippukaaren (göthiläisen) styylin mukaan rakennettu.

Keski-aikana rakettuja ritarilintoja löytyy 30 ja raunioita semmoisista 86.

Kaikkiansa löytyy 855 vanhoista ajoista säilynyttä rakennus-muistomerkkiä, joiden lisäksi tulee vielä suuri joukko veistokuvia, varsinkin hautapatsaita, freskomaalauksia y. m.

Kukin sivistynyt kansa pitää vanhoja muistomerkkejänsä arvossa ja koettaa kaikin tavoin niitä häviämästä suojella, kun sitä vastoin raa'at ja tietämättömät kansakunnat niitä kylmäkiskoisesti katselevat, useinpa vielä niitä itsekin hävittävät. Tällä tavoin on Unkarissakin, etupäässä turkkilaisten hirveäin hävitysretkien kautta, monta kaunista ja kallisarvoista muistomerkkiä joko tykkänään taikka suureksi osaksi joutunut häviön alaiseksi. Sen sijaan on viime aikoina ruvettu pitämään sitä suurempaa huolta niistä muinaisjäännöksistä, jotka vielä ovat noista hävityksistä säilyneet. Kiitettävällä ja kunnioitusta herättävällä tavalla ovat sekä yksityiset että eduskunta kiiruhtaneet korjaamaan ja hävityksestä suojelemaan maansa etevimpiä rakennus-jäännöksiä, jopa niitä entiseen kuntoonsakin asettamaan. Niin on esim. ruhtinas-primas Juhana Simor antanut korjata Hédervary-kappelin Raab'issa,

piispa Fábry Kaschau'in tuomiokirkon, Ödenburg'in kaupunkilaiset göthiläisen n. s. Mikaelin-kirkkonsa j. n. e. Suurimmat kustannukset on kuitenkin pantu noitten mainioiden vanhaan kuninkaan-linnain Vajda-Hunyadin ja Vysegrádin korpaukseen. Edellistä varten määräsivät valtiopäivät 216,000 ja jälkimmäistä 100,000 guldenia. Vysegrádin linnasta, jonne tein matkustuksen Budapestistä, tulen eräässä vastaisessa kirjeessä kertomaan.

Seitsemästoista Kirje.

Unkarin sanomakirjallisuus. — Painolaki ja pääkohdat siitä. — Unkarissa ilmestyväin sanomalehtien lukumäärä v. 1875. — Etevimmat unkarin- ja saksankieliset valtiolliset lehdet. — Sanomalehtien itsenäisyys. — Sanomalehtien lukeminen. — Tilastollisia tietoja sanomakirjallisuudesta Unkarissa.

Mainio englantilainen historioitsija Macaulay on sanonut: „Valtioitten todellisen historian voipi ainoastaan niitten sanomalehdistä oppia tuntemaan“. Tässä lauseessa on epäilemättä paljo perää; jokainen tietää, minkä suuren merkityksen sanomakirjallisuus on saanut meidän ajan sivistysoloissa. Kaikkialla nähdäänkin sanomakirjallisuuden edistymistään edistyvän ja harvassa löytynee enään sitä sivistynyttä ihmistä, joka ei lukisi edes jotain sanomalehteä.

Niin on, ja kenties enemmän kuin missään muualla, laita Unkarissakin, jonka sanomakirjallisuudesta nyt tahdon mainita pari sanaa.

Koskà sanomakirjallisuuden edistyminen suuressa määrässä riippuu hyvästä painolaista, tahdon ensiksi ottaa Unka-

rin painolain puheeksi. Siitä voinee yleensä sanoa, että se on mitä vapaamielisimpiä koko Euroopassa. Laadittu v. 1848, lakkautettiin se, niinkuin kaikki muutkin saman vuoden perustuslait, Unkarin vallankumouksen kukistettua ja asetettiin vasta v. 1867 uudestaan voimaansa. Pääsisältö tästä laista, joka on jaettu neljään osaan: 1) painorikoksista, 2) oikeudenkäynnistä, 3) aikakautisista lehdistä ja 4) kirjapainoista ja kirjakaupasta sekä 45:een §:ään, on seuraava.

Sittekuin alkusanoissa sensuuri ikuisiksi ajoiksi on lakkautettu ja painovapaus sen siaan asetettu, säädetään 1:ssä §:ssä että jokainen voipi ajatuksiansa präntin kautta vapaasti ilmoittaa ja vapaasti levittää. Sitte seuraa rangaistusmääräyksiä sille, joka tätä oikeutta väärinkäyttää. Joka pilkkaa uskontoa ja siveydellisyyttä rangaistaan 1 vuoden vankeudella ja 400 guldenin rahasakolla. Joka kehoittaa valtio-yhteyden hajoittamiseen ja Unkarin pyh. kruunun alle kuuluvien maiden toisistaan eroittamiseen niinkuin myös valtiosäännön väkivaltaiseen muutokseen ja tottelemattomuuteen laillista esivaltaa vastaan rangaistaan korkeintaan 4 vuoden vankeudella ja korkeintaan 2,000 guldenin rahasakolla. Rangaistus sille, joka loukkaa Hänen Majesteetinsa korkeaa personaa, on korkeintaan 6 vuoden vankeus ja korkeintaan 3,000 guldenin rahasakko. Yllytys julkisen rauhan ja levon väkivaltaiseen häiritsemiseen rangaistaan korkeintaan 2 vuoden vankeudella ja korkeintaan 1,000 guldenin rahasakolla. Parjauksesta virkakuntia ja virkamiehiä vastaan on rangaistus korkeintaan 1 tai 2 vuoden vankeus ja korkeintaan 600—1,000 guldenin rahasakko. Joka herjaa yksityistä henkilöä rangaistaan korkeintaan 6 kuukauden vankeudella ja korkeintaan 300 guldenin rahasakolla. Vankeusrangaistuksia ja rahasakkoja voidaan asianhaarain mukaan käyttää sekä erittäin että molem-

pia yhtä haavaa. — Kaikissa painorikos-asioissa tuomitsee jury eli valamiehistö. Tutkimus-tuomari voipi kohta kanteen nostettua, jos hän sen tarpeelliseksi katsoo, ottaa painotuotteen takavarikkoon, joka kuitenkin kohta on peräytettävä, jos kanteen-alainen vapautetaan. Jos hän tuomitaan syylliseksi, hävitetaan painotuote. Kuuden kuukauden kuluttua ei enää voi nostaa kannetta semmoisissa painorikos-asioissa, joissa julkisen päällekkantajan tulee tehdä syytös; muissa yksityisiä koskevissa asioissa on kanne-aika kaksi vuotta. — Joka tahtoo ulosantaa sanomalehden tahi muun aikakauskirjan, tehköön siitä ilmoituksen asianomaiselle virastolle siinä piirikunnassa, jossa hän asuu ja antakoon takaussummaksi, jos lehti ilmestyy joka päivä, 10,000 guldenia, ja 5,000 guldenia, jos se ilmestyy harvemmin, josta summasta, jos se suoritetaan puhtaassa rahassa, maksetaan takauksen antajalle 5 prosentin korko. Tästä takaussummasta otetaan ne sakkorahat, joihin sanomalehden ulosantaja ehkä voi tulla tuomituksi. Sanomalehden ilmestyessä pitää yksi kappale siitä, vastauksen-alaisen toimittajan allekirjoituksella, lähetettämän asianomaiselle viranomaiselle. Jos tämä laiminlyödään, ei sanomalehden levittämistä kuitenkaan voida estää, mutta toimittaja vetää sakkoa 200 guldenia. — Sen, joka tahtoo perustaa kirjapainon, tulee siitä tehdä ilmoitus asianomaiselle viranomaiselle siinä piirikunnassa, jossa hän asuu, sekä takaussummana maksaa pääkaupungissa 4,000 guldenia ja muissa kaupungeissa 2,000 guldenia. Kirjakaupan voipi jokainen avata, noudattamalla tavallisia kauppamiehille säädettyjä lainmääräyksiä. Kiertävät kirjakauppiat ovat poliisikatsannon alaisia.

Vuonna 1875 ilmestyi Unkarissa 246 unkarinkielistä sanomalehteä ja aikakauskirjaa, joista

	Pääkaupungissa	Maaseuduilla
Valtiollisia päivälehtiä	13	— 4
Valtiollisia viikkolehtiä	6	— 19
Kuvalehtiä	2	— —
Kirkollisia ja koululehtiä	9	— 13
Kaunokirjallisia lehtiä	10	— 1
Pilkkalehtiä	5	— 1
Ammattilehtiä	37	— 9
Maakunnan-lehtiä (ei valtiollisia)	—	— 48
Ilmoituslehtiä	1	— 4
Aikakauskirjoja	35	— 14
Muita lehtiä	7	— 8
Yhteensä	125	— 121

Paitse sitä ilmestyi muunkielisiä sanomalehtiä 123, nimittäin saksankielisiä 78, slavinkielisiä 30, valakinkielisiä 12, italiankielisiä 2 ja hepreankielisiä 1, niin että kaikkien Unkarissa ilmestyväin sanomalehtien ja aikakauskirjain lukumäärä yllämainittuna vuonna teki 369.

Suurimmat ja etevimmät valtiolliset päivälehdet unkarin kielellä olivat 1875 vuoden alussa:

Pesti Napló (Pestin sanomalehti), joka on vanhin valtiollinen lehti, perustettu v. 1849, ja ilmestyy aamuin ja illoin. Sen toimittaja on hra Lutvikki Urváry, tilaushinta postirahain kanssa 24 guldenia ja painoksen suuruus noin 4,000.

A Hon (Isänmaa), 13 vuoden vanha ja mainion romaanikirjoittajan Mauri Jókai'n toimittama ja omistama. Ulosanto-aika ja tilaushinta sama kuin Pesti Naplón. A Hon ajoi ennen vasemman puolueen asiaa, mutta tämän puolueen yhdistyksen jälkeen Deák'ilaisten kanssa on se nykyään halli-

tuksen (Tiszan ministeristön) etevin äänenkannattaja. Taidolla ja huolella toimitettu, on sillä kaikista unkarinkielisistä sanomalehdistä suurin lukijakunta; sitä painetaan näet noin 5,000 kappaletta. Varsinaisia toimittajia on sillä 11 ja noin 20 tiedonantajaa, kirjeenvaihtajaa y. m. apumiestä.

Budapesti Közlöny (Budapestin virallinen lehti), 9 vuoden vanha. Hinta ilmoituslehden kanssa 20 guldenia; kunnille maaseuduilla 12 guldenia. Toimittaja: Frans Salamon.

Magyar Ujság (Unkarin Lehti) on äärimmäisen vasemman puolueen äänenkannattaja ja Nándor Szederkényin toimittama. Käy yhdeksättä vuottaan ja maksaa 16 guldenia.

Magyar Allam (Unkarin Valtio), hra Anton Lonkay'n toimittama, ilmestyi ensi kerran v. 1867 ja on mielipiteiltään jyrkästi katolilainen. Tilaushinta 24 guldenia.

Ellenör (Tarkastaja), ennen jyrkkä vasemman puolueen kannattaja, jota toimitti tuo valtiopäivillä radikalismistään tunnettu Lutvikki Csernátöny. Perustusvuosi 1868 ja tilaushinta 20 guldenia.

Reform, Eugen Rákosin toimittama, hallitusystävällinen, kelpo lehti, joka on 6 vuoden ikäinen ja maksaa 24 guldenia.

Egyetértés (Yksimielisyys), äärimmäisen vasemman äänenkannattaja. Sen vastauksen-alaisina toimittajina ovat Lutvikki Czávolszky ja Kaarlo Oláh, mutta siihen kirjoittaa paljon Ernesti Simonyi, joka on äärimmäisen vasemman eli Kosuth-puolueen etevimpiä johtajia ja valtiopäivillä suuri vastustusmies. Sitä ruvettiin ulosantamaan vasta v. 1874; hinta: 16 guldenia.

Jelenkor (Nyky-aika), nuorin kaikista valtiollisista lehdistä, ilmestynyt vasta 1875, on oikean eli n. s. Sennyei'n puolueen äänenkannattaja. Tilaushinta: 20 guldenia.

Kaikki nämä lehdet ulosannetaan pääkaupungissa ja enimmäkseen noin 1000—2000 kappaleen suuruisissa painoksissa. Kaikkein useimmat Unkarin valtiollisista sanomalehdistä ovat tätä nykyä hallitusystävällisiä; äärimmäisen vasemman puolueen äänenkannattajia on noin kymmenkunta, joista useimmat ilmestyvät tuossa perimagyarilaisessa Debreczen'in kaupungissa, ja Sennyei'n puolueen vaan kaksi.

Aikakauskirjoista on mainittava A Magyar Tudományos Akadémia Értesítője (Unkarin Tiede-Akatemian ilmoituksia) sekä Budapesti Szemle (Budapestin Aikakauskirja), jota Unkarin tiede-akatemian käskystä toimittaa sen sihtieri Paavo Gyulai. Sitä ilmestyy vuodessa kuusi isoa vihkoa, joiden hinta on 12 guldenia.

Etevä kuvalehti on Magyarország és a Nagyvilág (Unkari ja Maailma), toimittaja Aatolvi Agai, hinta 10 guldenia.

Pilkkalehdistä ansainnee mainitsemista M. Jókain toimitama Üstökös (pyrstötähti), joka jo käy 19:ttä vuottaan. Se ilmestyy kerran viikossa ja maksaa 8 guldenia.

Etevin saksankielinen päivälehti on pääkaupungissa ilmestyvä Pester Lloyd, joka on suurin kaikista Unkarin sanomalehdistä, 10,000 kappaleen suuruisella painoksella, ja maksaa 24 guldenia. Sen päätoimittaja on tohtori Max Falk, syntyänsä juutalainen, mutta sittemmin kristitty. Lehti on aina ollut, niinkuin sanotaan, „alla tuulen“, s. o. pitänyt hallituksen puolta, olematta kuitenkaan virallinen, mutta on muuten sängen hyvästi toimitettu. — Toinen etevä päivälehti saksan kielellä on niinkään Budapestissä ilmestyvä Ungarischer Lloyd. Se on oikean puolueen äänenkannattaja ja maksaa 20 guldenia.

Mitä Unkarin sanomakirjallisuuden kelvollisuuteen tulee, en uskalla siitä mitään yleistä lausuntoa antaa, koska olen

siihen liiaksi vähän perehtynyt. Yksityinen vakuutukseni on, ettei se ole huonompi kuin muidenkaan maiden. Sen itsenäisyys ei aina liene ollut aivan taattuna, koska hallituksen rahalahjat usein, kuten minulle on kerrottu, muuttivat sanomantoimittajain mielet. Nyt kun tuo suuri puolueitten yhdistys tuli toimeen ja hallitus on melkein koko kansan kannattama, ovat myöskin senkaltaiset lahjomiset loppuneet. Kaikissa tapauksissa seisovat, itsenäisyyteen katsoen, Unkarin sanomalehdet paljoo korkeammalla kannalla kuin Itävallan ja varsinkin Wienin lehdet, jotka kaikki ovat juutalaisten käsissä ja mitä hävyttömimmällä tavalla rahalle alttiina.

Tuo suuri määrä Unkarissa ilmestyviä sanomalehtiä osoittaa, että niitä siellä paljo luetaan. Sanomalehtien lukeminen on unkarilaisen mitä huvittavimpia töitä ja nuo suuret ja komeat kahvilat, joita Budapestissä on melkein joka kadun varrella, ovat aamusta iltaan täynnä sanomalehtien lukijoita. Tuommoisella ylenpaltisella sanomain-lukemisella lienee kuitenkin täällä, niinkuin muuallakin, se haitta, että varsinaisen kirjallisuuden lukemista samassa määrässä laiminlyödään.

Osoitteeksi kuinka joutuisasti unkarinkielinen sanomakirjallisuus on edistynyt, tahdon tähän lopuksi liittää seuraavat tilastolliset tiedot.

Ensimmäinen sanomalehti magyarin kielellä ilmestyi Pressburg'issa vuonna 1780, 1 p:nä tammikuuta. Sen nimi oli Magyar Hirmondó (Unkarin Sanansaattaja) ja toimittaja Matti Ráth. Ensimmäinen magyarinkielinen lehti Pestissä oli „Hazai Tudósítások“ (Kotimaan Sanomia), joka ilmestyi 2 p:nä heinä-k. v. 1806. Allamainittuina vuosina oli unkarin kielellä ilmestyväin sanomalehtien ja aikakauskirjain lukumäärä seuraava:

V. 1830 — 10.

„ 1840 — 26.

V. 1848 — 49—80.

„ 1850 — 9,

V. 1861	—	52.	V. 1869	—	163.
” 1862	—	65.	” 1870	—	146.
” 1863	—	80.	” 1871	—	164.
” 1864	—	70.	” 1872	—	198.
” 1865	—	73.	” 1873	—	201.
” 1866	—	80.	” 1874	—	208.
” 1868	—	140.	” 1875	—	246.

Näistä numeroista näkyy selvästi, kuinka paljon valtioliset tapaukset ovat vaikuttaneet sanomakirjallisuuteen. Vv. 1848—49 vallankumouksen aikana nousi sanomalehtien luku melkoisesti, mutta aleni taas sen kukistettua siihen määrään, ettei 80:sta lehdestä enää ollut jäljellä muuta kuin 9. Yhtä suuri vaikutus kuin vastamainituilla vuosilla oli myöskin vuodella 1867, jolloin valtiollinen itsenäisyys uudestaan astui voimaansa. Seuraavana vuonna löytyy näet jo 60 lehteä entisten lisäksi.

Kahdeksastoista Kirje.

Lyhyt katsaus Unkarin kirjallisuuteen. — Halotti beszéd. — Ensimmäinen unkarinkielinen kirja. — Runoilijoita entisinä ja nykyisinä aikoina. — Romaanikirjallisuus. — Historiallinen kirjallisuus. — Aleksanteri Petöfi.

Tässä tietysti ei voi tulla kysymykseen antaa mitään tarkempaa esittelyä Unkarin kirjallisuuden menneistä vaiheista ja nykyisestä tilasta, koska semmoinen esittely, jos sen tahtoisi saada edes vähänkään täydelliseksi, vaatisi paljoa suurempaa tilaa, kuin mitä tässä voi tarjona olla, ja paitse sitä

enemmän tietoa, kuin mitä tämän kirjoittajalla on. Mutta muutamia yleisiä viittauksia tähän kuuluvaan aineeseen (jotka osaksi olen lainannut J. Scherr'in tunnetusta kirjallisuudenhistoriasta) katson kuitenkin tarpeelliseksi tehdä.

Vanhin tätä nykyä löytyvä kirjallinen muistomerkki unkarin kielellä on eräs lyhyt hautauspuhe ja rukous, nimellä „Halotti beszéd és könyörgés“. Sen löysi historioitsija Yrjö Pray v. 1770 pyh. Martin seurakunnan kirjastosta Pressburgissa eräässä vanhassa latinalaisessa codex'issa, jonka 154:llä sivulla se on nähtävänä. Nyt sitä säilytetään Pestin kansallismuseon kirjastossa. Tämän käsikirjoituksen ikää eivät tutkijat ole voineet oikein tarkkaan määrätä. Muutamat ovat päättäneet sen tehdyksi v. 1171, toiset taas v. 1182 tai 1183. Kirjallishistorioitsija Fr. Toldy pitää sitä jäännöksenä pyh. Tapanin aikaisesta, ensimmäisestä unkarinkielisestä kirkkokäsikirjasta.

Ensimmäinen painettu kirja unkarin kielellä on apostoli Paavalin epistolain käännös, joka ilmestyi Kraukau'issa v. 1533 — siis melkein samaan aikaan kuin ensimmäinen suomalainen kirja.

Edellisistä kirjeistä tiedämme jo, että latinan kieli aina tämän vuosisadan alkupuolelle asti Unkarissa oli yksinomaissena virka- ja koulukielenä. Seuraus tästä oli, että oppineet kirjailijatkin ennen aikaan enimmästä päästä käyttivät mainittua kieltä. Ei unkarinkaan kieli sentään ollut aivan viljelemättä. Niin löytyy 16:lta vuosisadalta koko joukko raamatun käännöksiä sekä useita kronikoita. Kaikkein enimmin oli kuitenkin kansalliskieli käytännössä runouden alalla, ja kolmelta viimeksi kuluneelta vuosisadalta löytyy melkoinen joukko runoseppiä, joista mainittakoon Tinödy, Kákonyi, Czánády, Balassa, Szegédi, Rimai, Erdösi 16:lta, Zrinyi, Liszti,

Paskó, Koháry, Beniczky, Gyöngyösi 17:ltä, Faludy, Radáy, Orczy, Szabó, Virág, Anyós, Verseghy, Endrödy, Kazinczy, Dayka, Kiss, Horváth, Szentmiklóssy, Tóth, Döbrentei, Vitkovics y. m. m. 18:lta vuosisadalta. Etevimvät näistä lienevät Nikolaus Zrinyi, Tapani Gyöngyösi ja Frans Kazinczy, mutta eräs unkarilainen nimittää ne kuitenkin kaikki „heikoiksi saksalaisten, ranskalaisten ja italialaisten matkijoiksi“.

Vasta Jooseppi II:n tunnettujen saksalaistuttamis-yritysten jälkeen alkaa, heränneen kansallistunteen kanssa, myöskin kirjallisuudessa ja varsinkin runoudessa uusi kansallinen henki ilmestyä. Tämän uuden aikakauden rajalla seisoo Aleksanteri Kisfaludy (1772—1844), joka „Himfy'n rakkaus“ nimisellä laulusarjallaan on saavuttanut jonkinmoisen maineen. Se sisältää 20:ssä osastossa 200 laulua, jotka ovat aivan Petrarcan laatuun kirjoitetut. Myöskin epillisiä ja dramallisia runoja on hän kirjoittanut, mutta vähemmällä menestyksellä. Suuremman maineen ovat saavuttaneet Kaarlo Kisfaludy, edellisen veli († 1830), Mikael Csokonai († 1805), Taneli Berzsényi († 1836), Frans Kölcsey († 1838), Gregori Czuczor († 1866) ja ennen muita Mikael Vörösmarty († 1855), jotka kaikki suuremmassa tai vähemmässä määrässä ovat ammentaneet todellisen kansalliskirjallisuuden varsinaisesta lähteestä, kansanrunoudesta, ja siten perustaneet ominaisen unkarilaisen lyriikin. Heidän laulunsa ovatkin sentähden suureksi osaksi joutuneet takaisin kansan huulille ja varsinkin kaikuu Csokonain mainio rakkaudenlaulu viinipullollensa ympäri koko Unkaria. Kölcsey kirjoitti kauniita balladeja ja mainion isänmaallisen „hymnus“in; Kaarlo Kisfaludy varsin sukkelia, kansallisella pohjalla seisovia komedioita ja myöskin historiallisia näytelmiä; Czuczor oli, ennenkuin hän kääntyi valtiolliseen lyriikkiin, kirjoittanut mitä viehättävimpiä

lempilauluja, jotka vielä kaikuvat kaikilla pusztilia ja kaikissa csárdoissa; Vörösmarty vihdoin on käyttänyt suurta neroansa melkein kaikkien runolajien alalla, myöskin historiallisessa dra-
massa. Häntä pidetään nimenomaan kansallisrunoilijana, var-
sinkin kuuluisan „Szózat“insa (Julistus) kautta, jota sopii sa-
noa unkarilaisten marsellaise'ksi. Kaikki edelläkävijänsä jätti
hän kauas taaksensa, jotta syystä voipi sanoa, että hän on
maansa kirjallisuuden perustanut. Lyyrillisinä runoilijoina an-
saitsevat vielä Bajza, Garay, Lisznyai ja Bartfay mai-
nitsemista, niinkuin myös Paavo Gyulai, joka sen ohessa
on tunnettu etevänä esteetillisenä arvostelijana.

Eteviä epillisiä runoilijoita ovat Szász, Tompa ja var-
sinkin Juhana Aranyi (synt. 1817).

Unkarin romaanikirjallisuus on kohonnut sangen ete-
välle kannalle. Sen viljelijöistä ovat etevimmät N. Jósika
(† 1865), joka on kirjoittanut koko joukon historiallisia ro-
maaneja („Abafi“, „Zrinyi“, „Istvan Jósika“ y. m.) sekä Joo-
seppi von Eötvös († 1870), tuo ansiollinen valtiomies ja
sanomankirjoittaja, joka on kirjoittanut komedioita („Kritiku-
sok“, Arvostelijat) ja tragedioita („Boszú“, Kosto), mutta suu-
rimman maineensa saavuttanut historiallisten („Magyarország
1514-ben“, Unkari v. 1814) ja tapainkuvaus-romaanien kir-
joittajana. Näistä viimemainituista on erittäinkin „A falu
jegyzője“ (Kylä-notario) kiitetty. — Vielä elävistä romaanin-
kirjoittajista on Mauri Jókai (synt. 1825) mainioin. Hän on
ollut ja on yhä vielä äärettömän tuottelias; hän on kirjoitta-
nut yhteensä noin 150 nidosta romaaneja ja novelleja eli —
niinkuin hän niissä juhlapidoissa, jotka menneenä talvena Bu-
dapestissä vietettiin hänen 50:nen syntymäpäivänsä kunniaksi,
itse kertoi — niin paljon, että se täyttäisi tien Komorn'ista
Budapestiin (jos näet kaikki rivit hänen ulosantamissa teok-

sissaan ladottaisiin perätysten), joiden väli on 13 peninkulmaa. Hänen etevimmät romaaninsa ovat: „Az uj földes úr“ (Uusi maanomistaja), „Az arany ember“ (Kulta-ihminen), „Fekete gyémántok (Mustia temanttia), „Egy magyar nábob“ (Unkarilainen nabob) y. m. Novelleista mainittakoon „Csataképek 1848 és 1849-ből“ eli Sotakuvia vuosilta 1848—1849. Jökain teoksia on käännetty useihin ulkomaisiin kielin; ovatpa muutamat hänen novelleistaan suomeksikin ilmestyneet.

Esteetillisenä kirjailijana tunnettu on Aukusti Greguss, nykyään estetiikin professori Budapestin yliopistossa sekä Kisfaludy-Seuran sihtieri. Hänen „Tanulmányai“ (Studioita) sisältävät monta oivallista kirjoitusta esteetillisissä ja filosofillisissa aineissa.

Suuren maineen kirjallishistorioitsijana on saavuttanut Frans Toldy (syntyänsä saksalainen, nimellä Schedel), joka viime talvena kuoli Unkarin kielen ja kirjallisuuden professorina Budapestin yliopistossa. Paitse vähempiä esteetillisiä ja kirjallishistoriallisia julkaisemia sekä eri kirjoina että varsinkin aikakauskirjoissa, ovat hänen kuuluisimmat teoksensa: „A magyar nemzeti irodalom története“ (Unkarin kansalliskirjallisuuden historia), „A magyar költészet története“ (Unkarin runouden historia), „A magyar nyelv és irodalom kézikönyve“ (Unkarin kielen ja kirjallisuuden käsikirja), „Irodalmi arczképek és beszédek“ (Kirjallishistoriallisia kuvaelmia ja puheita). Sen ohessa on hän „Nemzeti Könyvtár“issaan (Kansallis-kirjasto) antanut ulos suuren joukon sekä vanhempain että uudempain unkarilaisten runoilijain teoksia.

Unkarin historian kirjoittaminen maan omalla kielellä alkoi, niinkuin muuallakin, riimikronikoilla, kunnes 16:n vuosisadan keskiaikoilla Tapani Székely valmisti ensimmäisen suorasanaisten aikakirjan. Häntä seurasivat Kaspari Heltay

(16:lla vuosisadalla), Juhana Szalárdy ja Mikael Cserey (17:n vuosisadan loppupuolella). Vasta 18:n vuosisadan loppu- ja 19:n alkupuolella astui kronikan sijaan varsinainen historian kirjoitus, ensinnä Jesaia Budai'n ja Benedikti Virág'in tekemissä Unkarin valtion historioissa, joista jälkimmäinen yritti Unkarin kirjallisuuteen istuttaa historiallista taidestyylä. Sittemmin kokoili Mikael Horváth kaikki saatavilla olevat historialliset ainekset ja tutkimukset ja toimitti ensimmäisen suuren, kansantajuisen isänmaan historian, „A Magyarok története“ (Unkarilaisten historia). Tämä ilmestyi ensiksi v. 1842, mutta sen jälkeen on useampia uusia parannettuja painoksia ulostullut. Vielä suuremmalle perustukselle ja laajemman kaavan mukaan rakensi Ladislao Szalay († 1864) „Unkarin valtakunnan historiansa“, jonka päättämisestä kuitenkin ennenaikainen kuolema häntä esti, niin ettei tämä etevä teos ulotu kauemmas kuin Karlovitz'n rauhantekoon asti.

Kirjailijoista kielitieteen alalla tulen vastedes kertomaan, kun otan puheeksi unkarin ja suomen kielten sukulaisuuden.

Huvittavia ja useihin vieraisiin kieliin käännettyjä kertomuksia laveista matkoistaan Aasiassa on tunnettu Herman Vámbéry ulosantanut.

Unkarin kieleen on myöskin toimitettu paljo käännöksiä klassillisista, sekä vanhan että uudemman ajan kirjallisista tuotteista.

Unkarin suurin ja nerokkain ja samassa myöskin kansallisin runoilija on Aleksanteri Petöfi, josta sentähden tahdon erikseen ja vähän laveammalta kertoa.

„Hänen nimensä“, lausuu O. Blomstedt Kirjallisessa Kuu-kauslehdessä julkaisemassaan Petöfin elämäkerrassa, jota seu-

raavassa olen käyttänyt, „on tunnettu yli koko sivistyneen maailman, hänen neronsa tuotteita on käännetty kaikkiin valtakielisiin, jopa pikku kansain kielisiin, itse suomeenkin, kuten tiedämme; ja näissä käännöksissäkin ne ovat saavuttaneet yleisen ihailun. Tätä niille tosin suureksi osaksi on tuottanut Petöfin neron ylipäänsä valtava mahtavuus, mutta paljon enemmän vielä juuri se seikka, että hänen runoelmansa ovat uppomagyarilaiset luonnoltaan, että ne saattavat ilmi viehättävän maailman ja katsantotavan, joka on aivan onto läntisen Euroopan sivistykselle. Tämä Petöfin runoelmain outous on aina siihen määrään totta, ettei ensimmältä hänen oman maansakaan taiturit tahtoneet häntä runoilijaksi tunnustaa. Petöfin kävi aivan samoin, kuin Aleksis Kiven meillä. Hänen runoelmainsa aineita pidettiin liian kansamaisina, liian raakoina, hänen kieltänsä ja esityslaatuansa liian kansantapaisena, liian siistittömänä. Niin peräti kansallinen hän oli“.

Aleksanteri Petöfi syntyi uudenvuoden yönä v. 1823 Kis-Körös'in pikkukaupungissa Vähä-Kumaniassa Tonavan ja Theiss-virtain välillä. Hänen isänsä oli teurastaja, sittemmin csárdan-isäntä, ja syntyänsä slavilainen, nimeltä Petrovitsch. Poika pantiin jo kuusivuotiaana Kecskemét'in evankeliseen kouluun (hänen vanhempansa olivat näet lutherin-uskolaisia) ja sittemmin Schemnitz'in lyceoon yli-Unkarissa. Mutta pikku Santeria ei koulussa-käynti miellyttänyt; hän karkasi Schemnitz'istä v. 1835 Pestiin, jossa hän antautui teaterin palvelukseen, mihin mielensä aina oli halunnut. Hän ei tietysti kuitenkaan päässyt näyttelijäksi, vaan n. s. statistiksi eli äänettömäksi jäseneksi, jonka ohessa häntä käytettiin juoksupoikana. Sittemmin otti eräs sukulainen hänet luoksensa Stuhlweissenburg'iin, josta lukuvuoden alussa lähetti hänet Ödenburg'iin lukemista jatkamaan. Mutta tänne tultuaan meni Pe-

töfi heti suoraa tietä kasarmiin, jossa pestautti itsensä sotamieheksi. Halpana rekryytinä seisoi hän nyt vahtia, ajan kuluksi piirustellen vahtikopin seinät täyteen runoja. Parin vuoden perästä sairastui hän ja sai eron sotilas-virasta. Sitte lähti hän Pápaan, aikomuksessa jatkaa keskeytynyttä oppikurssiaan, mutta läksyjien lukeminen ei nytkään miellyttänyt häntä; hän lueskeli vaan omin päin Unkarin historiaa ja ulkomaisten kaunokirjailijain teoksia. Opettajakollegiumi tuomitsi hänet eroitettavaksi opistosta joksikin ajaksi, ja nyt on miehemme taas maantiellä. Elättääksensä itseään ja samalla hartainta mielihaluaan noudattaaksensa meni hän muutamaaan kuljeksivaan teaterijoukkoon, mutta palasi vielä saman vuoden (1841) lopulla Pápan opistoon. Täällä hän nyt eli vuoden aikaa jotensakin rauhallisesti, päästen sill'aikaa Mauri Jókain tuttavuuteen ja ystävyYTEEN.

Seuraavana vuonna, 1842, ilmestyi ensi kerran painosta, Athenæum nimisessä aikakauskirjassa, yksi hänen sepittämistä runoistansa „Borozó“ (viininjuoja). Tämän alle pani hän vielä slavilaisen nimensä Petrovitsch, jonka kuitenkin pian muutti tuoksi magyarilaiseksi Petöfi'ksi, joka on suora käännös edellisestä ja siis vastaa suomenkielistä Pietarinpoikaa. Nyt valloitti hänet taasen tuo onneton teaterihimo ja hän meni erään kiertävään teaterijoukkoon. Mutta hänellä ei ollut vähintäkään kykyä näyttelijätaiteeseen, jonkatähden hän pian heitti sen ja lähti nyt, niinkuin ainakin, jalkaisin Pressburg'iin, jossa siihen aikaan juuri valtiopäivät avattiin. Siellä hän elätti itseään puhtaaksi-kirjoituksella valtiopäiväin kanslioissa, kunnes pääsi nuoren Koloman Lisznyai nimisen runoilijan tuttavuuteen, joka antoi hänelle rahaa ja lähetti hänet muutamaa sanomankirjoittajain luokse Pestiin. Täällä sai hän nyt kirjallista työtä; hän käänsi muun muassa unkarin kieleen

pari englantilaista ja ranskalaista romaania, ja useita hänen runoelmiansa painettiin pääkaupungissa ilmestyviin kaunotieteellisiin lehtiin. Jota enemmän niitä painettiin, sitä runsaammin herui hänen runosuonensa.

Vaan tuskin oli hän saanut muutamia kreutzeriä sääntöön, niin tuo vanha teaterihimo jälleen rupesi häntä riivamaan. Hän lähti Debreczeniin ja näytteli siellä, mutta niin huonosti, että joutui kaikkien naurun alaiseksi. Sentähden yhtyi hän pieneen näyttelijä-seuraan ja kierteli sen kanssa Debrecenin lähiseuduissa, mutta palasi parin kuukauden kulluttua sinne takaisin, aivan ryysyissä. Kaikeksi onneksi oli täällä hänen entinen koulutoverinsa Albert Pákh ja tämä, joka itse oli runottarien palvelija, otti nyt Petöfin hoitoonsa ja hankki hänelle asunnon. Tämä teki nyt työtä ahkerasti, opetellen ranskan kieltä ja kirjoitellen runoelmia, joita lähetti kaikkialle, tunnetuille ja tuntemattomille.

Nyt sai Petöfi eräältä aikakauskirjan toimittajalta Pestissä kutsumuksen tulla hänelle apulaistoimittajaksi. Kuusikymmentä kreutzeriä taskussaan (jotka Pákh oli hänelle antanut, veljellisesti jakaen hoikan kukkaronsa sisällön), runovihko rintaa vasten liivin alla, oljet saappaissa ja sauva kädessä lähti hän joulukuulla 1843 vaeltamaan Pestiin, päätäynnä suuria tuumia. Tänne tuli hän kuitenkin vasta seuraavana vuonna keväällä, koska kevät-tulvat Theis-virrassa pakoittivat häntä niitä kiertämään Tokaj'n ja Erlau'in kautta. Pestissä otti hänet ystävällisesti vastaan eräs magyarilainen räätäli, mutta pian sai hän mahtavammankin ystävän ja suolelijän. Meni näet silloin jo kuuluisan runoilijan Vörösmartyn luo ja pyysi hänen kuullaksensa saada lukea runoelmiansa. Tämä, joka luonnoltaan oli vähän tylymainen, otti tuon ei liioin siististi vaatetun nuorukaisen kohteliaasti vastaan, mutta

antoi jotensakin selvästi tietää, ettei hän tahtonut kuulla hänen kyhäyksiänsä. Siitä huolimatta veti Petöfi rypistyneen vihkonsa esille ja alkoi lukea, jottei Vörösmarty n auttanut muuta kuin kärsivällisyydellä kuunnella. Lukemisen päätettyä lausui Vörösmarty: „Te olette ainoa lyyrillinen runoilija, mikä Unkarilla milloinkaan on ollut, jos itsenikin joukkoon luen; Teistä on huolta pitäminen“. Siitä hetkestä alkaen on Vörösmarty Petöfin varmin suosija, ja tämän välityksestä pääsi hän jäseneksi „Nemzeti kör“ (Kansallinen seura) nimiseen kirjalliseen seuraan, joka antoi hänelle kunniapalkinnon hänen runoelmistaan ja painatti ne. Näin ilmestyi v. 1844 ensimmäinen kokoelma Petöfin runoelmia, nimellä „Versek, irta Petöfi Sándor“ (Runoelmia kirjoittanut Aleksanteri Petöfi). Siinä aikakauskirjassa, jonka aputoimittajaksi hän oli ruvennut, julkaisi hän paitse sitä joka numerossa jonkun uuden runoelman.

Vaan keskellä kaikkea tätä menestystä pääsi vielä keran tuo hänen onneton teaterihimonsa valloilleen ja hän päätti astua esiin Pestin kansallisteaterin näyttämöllä — tosiaankin teko, joka, niinkuin Blomstedt muistuttaa, johdattaa mieleen oikean suomalaisen itsepäisyyden. Mutta kun näytelmätoimi oli niin peräti vastoin kaikkea hänen luontoansa, ei se tälläkään kertaa häneltä onnistunut paremmin kuin että hän teki täydellisen „fiaskon“. Nyt vihdoin viimeinkin teki hän juhallisen päätöksen ikipäiviksi luopua teaterista ja yksinomaisesti pyhittää elämänsä kirjalliselle toimelle. Tästä lähtien alkaa hänen runolähteensä oikein kuohumalla kuohua, ja hän lähetti julkisuuteen yhden runojakson toisensa perästä, niinkuin „Kypressi-lehtiä Etelkan haudalta“, „Lemmenhelmiä“, „Tähdettömät yöt“, „Pilviä“ sekä myöskin epillisiä runoelmia, niinkuin „János Vitéz“ (Juhana sankari), „A helység kalapácsa“ (Kyläkunnan vasara), joka on komillinen sankariruno,

vieläpä yhden romaaninkin „A hóhér kötele“ (Mestaajan nuora) ja pari dramaa.

„Ja niinpä heräsi Petöfi sitten muutamana päivänä“, lausuu hänen ystävänsä Gyulai, „ja havaitsi olevansa kansanmieleisin runoilija, mikä Unkarilla milloinkaan on ollut. Missä hän kävelikin tai seiso, laulettiin hänen laulujaan; illoin nukkui hän niitä kuunnellen, aamusin, hänen herätessään, kaikui-
vat kadulta niiden sävelet hänen korviinsa“. Mutta arvostelijat ja korkeasti oppineet akateemikot eivät olleet yhtä suosio-
llisia häntä kohtaan; kansan lemmitty joutui heidän moitteensa ja ylenkatseensa alaiseksi ja he julistivat pannaan hänen sivistymättömän kielensä ja „raa’immassa talonpoikaiselämässä“ juurtuvan mielikuvituksensa! Vaan Petöfin mahtava runonero saattoi pian kaikki vastustajat vaikenemaan. Hänen maineensa ja laulunsa levenivät ympäri koko maata; kustantajat ja sanomantoimittajat maksoivat niistä tähän asti tavattomia palkintoja; hänelle pidettiin juhlia ja pitoja; hän teki matkustuksia maaseuduille ja otettiin siellä lauluilla, tulusoitoilla ja juhlakuluilla vastaan; astuessaan sisään Debreczen’in teateriin, jonka hän muutamia vuosia ennen niin vihel-
liäisellä tavalla oli jättänyt, nousi yleisö istuimiltaan ja pysyi seisoalla siksi, että hän innokasten eljen-huutojen kaikuessa oli istuutunut paikalleen loge’iinsa. Siihen aikaan oli hän rakastunut erään herraskartanon pehtorin tyttäreeseen, Julia Szendrey’hin, mutta vasta pitkällisten taistelijien perästä sai hän isän suostumuksen avioliittoon, joka rakennettiin syksyllä v. 1847. Lempiviikkonsa vietti nuori pariskunta kreivi Aleksanteri Telekin luona Siebenbürgenissä, nautti sen jälkeen mainion runoilijan Juhana Arany’in vieraanvaraisuutta Szalontassa ja asettui viimein Pestiin asumaan. Täällä luopui nyt Petöfi kokonaan entisestä levottomasta elinlaadustaan ja eli

hiljaisen perhe-elämän autuaita päiviä, runoelmia kirjoitellen sekä niitä painosta suoritellen ja kääntäen Shakspearen teoksia.

Kun sitte maaliskuun tapaukset v. 1848 tulivat, tervehti Petöfi niitä tietysti riemuhuudolla. Hän kirjoitti mainion valankumous-laulunsa „Talpra, magyar, hí a háza!“ (Ylös, magyarilainen, isänmaa kutsuu!), joka salaman nopeudella levisi yli koko Unkarinmaan ja sytytti kytevät mielet ilmituleen. Tätä laulua seurasi sitte ääretön joukko samanluontoisia runoelmia, jotka niinikään levisivät kansaan ja sotilaisin ja innostuttivat niitä urhoolliseen isänmaanpuolustukseen. Hän painatti ensimmäisen sensuurista-vapaan sanomalehden ja piti kaduilla julkisia puheita. Syyskuulla riensi hän sotakentälle, tuli katteeniksi 27:ssä Honvéd-pataljonassa ja otti semmoisena osaa taisteluihin Banát'issa. Tammikuulla v. 1849 meni hän Bem'in sotajoukkoon Siebenbürgenissä. Pian pääsi hän tämän suosioon, joka teki hänet ajutantikseen ja salakirjurikseen. Nyt seisoi Petöfi usein tappelujen tulessa, aina rohkeana ja urhoollisena; Mühlbach'in luona ripusti Bem itse urhoollisuuden-ristin hänen rintaansa. Tuli sitten heinäk. 31 päivä. Segesvár'in luona raivosi silloin hirveä tappelu, joka kesti klo 10:stä edellä puolen päivää klo 7:ään asti illalla. Venäläisten kenraali Skariatin menetti siinä henkensä, ja saman kohtalon alaiseksi oli Bem joutumaisillaan, joka syöksyi alas hevosen selästä ja vaan töin tuskin pelastettiin, sittekuin hänen kenraalitaapinsa oli hajalle karkoitettu. Tässä viime-mainitussa oli myöskin Petöfi. Hänen nähtiin tappelussa urhokkaasti taistelevan, sitte meni hän parin kolmen muun seurassa tappelukentän poikki erästä ohrapeltoa kohti — ja sen hetken perästä ei kukaan enää häntä milloinkaan ole nähnyt! Häntä itseä ei löydetty vankien eikä maasta ulosvaeltajain joukosta eikä myöskään hänen ruumistansa. Todenmukaista on,

että hän vihollisten takaa-ajaessa joutui sotaratsujen jalkoihin ja siinä poljettiin kuolijaksi, jonka jälkeen hän luultavasti korjattiin siihen yhteiseen hautaan, johon tappelussa kaatuneet kuopattiin. Mutta Magyarin kansa eli kauan siinä toivossa, ettei sen lempirunoilija vielä ollut kuollut, vaan että hän tappelusta oli päässyt pakoon ja jossain kaukana piileskeli itävaltalaisten kostoja, josta kerran vielä oli isänmaahansa palaava. Nyt on jo tämä toivo kaikissa kadonnut.

Köyhän teurastajan poika, ensimmäiset kaksikymmentä vuotta elämästään katupoika, opistolainen, kulkulainen, halpa sotamies, ympäri kuleksiva komeljantti, kirjuri, usein nälästä nääntymäisillään sekä kurjuuteen ja viheliäisyyteen vaipumaisillaan — ja sitä seuraavat viisi vuotta kansansa lemmitty, sen suurin runoilija, kansanmieleinen enemmän kuin yksikään muu häntä ennen, ihan uusien aineksien luoja kotimaiseen runouteen, nerokas ja tuottelias, sen lisäksi onnellinen aviomies ja isä, sitte kansanpuhujia, puoluejohdattajia, vihdoin sankari tappelukentällä ja lopuksi, vasta 25 vuoden iällä, nuoruutensa ja neronsa täydessä voimassa, tietämättömiin kadonnut, niinkuin lentotähti taivaalta, kansan suussa muinaistaruksi muuttuen!

Tämän elämä itse on runoelma!

Petöfin runoelmissa, joita hän viitenä viimeisenä elinvuotensa oli kirjoittanut enemmän kuin 3,000, ei löydy mitään oppinutta, hän on niin sanoakseni luonnonrunoilija, täynnä raitista alkuperäisyyttä. Kaikkialla kaikuvat hänellä kansansävelet pää-ääninä. Hänen mielikuvituksensa on rajaton. Missä Jumalan maailma loppuu, siellä luopi se itselleen uuden maailman, niinkuin hän eräässä runoelmassaan lausuu. Vaan an-

takaamme hänen itsen kuvata runotartansa. „Runoheponi“
nimisessä runoelmassaan *) hän laulaa:

Ei hepon' ole rodust' Englannin,
Ei hoikkasääri eikä kaitaluinen.
Ei Ala-Saksastakaan syntyisin,
Jykeä, karvanilkka, paksu, puinen.

Magyari-varsa runohepon' on,
Magyari-verta, karvakin sen säihkyy!
Ett' ihastellen säde auringon
Sen silkin hienoill' lautasilla läikkyy.

Se kasvanut ei talliss' ole lain,
Ei koulunkäynyt, sääty-hevon lailla;
Se vapaan ilman laps' on, ja sen sain
Ma Kumanian aukeill' aromailla.

En sitä konsanaan ma satuloi,
Ma ratsastaissa loimell' istun vainen;
Mut kun käyn selkään, lentää se min voi,
Se, näet sä, salaman on heimolainen.

Se mielukkaimmin puszta'han mun vie,
Siell' aava nummi on sen koto-paikka;
Se vainun saa jo, kosk' on sinne tie,
Jo hyppää, hirnuu, tömistää yht'aikaa.

Pidätän aina kyläin kohdallen,
Miss' impiä on kuni mehiläistä,
Ma kauneimmalta pyydän kukkasen,
Karautan taas kuin tuuli poies näistä.

Näin hepoin mua vie, kun käskyn saa,
Se saattaa pois mun vaikka maailmasta;

*) Suomentanut P. C.

Suu vaahdoss' on, ja ruumis suitsuaa
 Vaan innost' eikä pelvost', uuvunnasta.

Ei runohepon' uuvu konsanaan,
 Se uupua ei saa, on kielto hällä:
 Näet pitk' on mulla matka päällä maan,
 Ja toivojeni määrä etähällä!

Tavoita, hepo, virku temmoppas!
 Ja vuorien ja hautain yli kiidä;
 Jos vihamiehet estää kulkuas,
 Niin rajutuulen lailla sorra niitä!

Vaan tämä mahtava runohepo oli kuitenkin kerran uupuva ja sen ratsastaja saavuttava kuoleman semmoisen, jonka hän itselleen toivonut oli seuraavassa ihanassa runoelmassa*):

Lausuisiko joskus Luoja mulle:
 „Itse valitse, mun poikasein,
 Minkä kuolon soisit itsellesi!“
 Rukoelisinpa Hältä näin:

Tulkoon kuolo, kosk' on raitis syksy,
 Koska päivä vielä kultailee
 Keltalehtiä, ja kevät-lintu
 Lähtölauluansa laulelee.

Tulkoon kuolo, hiljaa, huomaamatta,
 Tulkoon käynnin kuulumattomin,
 Niinkuin luontoakin syksy hiljaa
 Vaivuttaapi talvis-unihin.

Lähtölaulun silloin ihanaisen
 Vielä laulaisin kuin lintunen,
 Laulun, mikä sielun pohjaan tuntuis,
 Kuuluis ylimpäänkin taivaasen.

Ja kun laulu lakkaa, silloin tullos
Huuliani kiini sulkemaan,
Suutelollas sulkemaan, oi neito,
Kallein mulle tyttäristä maan!

Jos en näin saa — silloin soisin kuolla,
Kosk' on armas aika keväinen,
Sotakevät, jolloin ruusut puhkee,
Veriruusut rinnast' urhojen.

Jolloin torvi, sodan satakieli,
Laulaa kesken savuun, salamain,
Silloin kuolo tulkoon, veriruusu
Puhjetkoon myös minun rinnastain.

Ja kun ratsun selästä mä vaivun,
Paina suukkos mulle huulihin,
Sulje huulen', Impi Vapauden,
Taivaan tyttäristä kallehin!

Yhdeksästoista Kirje.

Aineelliset pyrinnot Unkarissa. — Maanviljelys. — Etevimmät viljalajit ja niiden vuotuinen tulo. — Viljelystapa. — Viininviljelys. — Paraimmat viinilajit. — Vuotuinen viininvalmistus-määrä. — Hedelmänviljelys. — Maanviljelys-yhdistys Pestissä. — Karjanhoito. — Kalastus. — Silkinviljelys. — Metsänhoito. — Tulot puutavaroista. — Vuorityö. — Sen tuotteiden vuotuinen arvo. — Kalliin unkarilainen opali. — Maanomistukseen kuuluvia seikkoja. — Aateliset ja talonpojat. — Maan jako sen omistajain kesken. — Maan hinnat.

Kerrottuani nyt opetus- ja muista sivistyslaitoksista, jotka tarkoittavat henkisen elämän kohoittamista, on aika kääntyä

aineellisellekin alalle, koska kuitenkin tämä on kaiken henkisen edistymisen välttämättömänä pohjana. Katselkaamme siis, millä kannalla aineelliset pyrinnot: maanviljelys, karjanhoito, kauppa ja teollisuus Unkarissa seisovat.

Pää-elinkeino Unkarissa on maanviljelys. Jo ensimmäisessä kirjeessä kerrottiin, että maa kaikkialla Unkarissa on sangen hedelmällistä ja että noin 84 prosenttia siitä on viljelyksen-alaista. Etevimmat viljalajit ovat vehnä, maisi, ruis, kaura, tattari, ohra ja hirssi. Muita viljelyskasveja on: peruna, herne, virna, puna- ja valkojuuri, repsi (jonka siemenistä valmistetaan öljyä), pellava, hamppu, tupakka ja humala. Peltomaata on Unkarissa noin 17 miljoonaa holdia, jolta alalta tulot v. 1870 tekivät:

Rukiita	49,365,000	metzeninä*)
Vehnää	35,588,000	„
Maisia	35,567,000	„
Kauraa	20,887,000	„
Ohraa	18,066,000	„
Hirssiä	1,120,000	„
Tattaria	374,000	„
Perunia	20,139,000	„
Virnaa	1,043,000	„
Herneitä, linsiiä ja papuja	592,000	„
Pellavaa (siemeniä) . .	105,638	„
Hamppua (samoin) . .	520,000	„
Pellavaa (kehrättäväksi) .	30,309	sentneriä.
Hamppua (samoin) . .	569,996	„
Tupakkaa	748,526	„

*) 1 metzen on vähän enemmän kuin $\frac{1}{3}$ Suomen tynnyriä.

Vuotiset viljavarat riittävät ei ainoastaan maan omaksi tarpeeksi, vaan myöskin ulosvietäväksi; vilja on Unkarin kaupan etevimpiä vientitavaroita.

Mitä viljelystapaan tulee, niin ei se yleensä vielä seiso liioin korkealla kannalla, ja tulot maanviljelyksestä voisivat epäilemättä olla paljoka suuremmat, jos maata suuremmalla huolella ja taidolla viljeltäisiin. Tästä tekevät kuitenkin poikkeuksen ylimysten omistamat isot maakartanot, joilla maanviljelys suurimmaksi osaksi toimitetaan oivallisella ja järkipurteisella tavalla. Talonpojilla sitä vastoin on tavallisin viljelystapa se, että syysviljan perästä kylvetään kevätiljaa, jonka jälkeen maa jätetään kesannoksi yhdeksi vuodeksi ja välistä siellä täällä tarpeen mukaan vähän lannoitetaan. Mutta monin paikoin, joissa maan hedelmällisyys on voimallisempi, ei jätetä kesantoa ensinkään, vaan pelloissa viljellään vuosikymmeniä perätysten syys- ja kevätiljaa, maalle mitään lepoa suomatta. Ei myöskään kaikin paikoin peltoja lannoiteta, vaan käytetään karjan lantaa, varsinkin pusztilla, joissa ei löydy metsää ensinkään, poltin-aineeksi.

Vehnä-metzenin tavallinen hinta on noin 5 guldenia, joka tekee noin 35 Suomen markkaa tynnyriltä.

Yksi Unkarin tärkeimpiä elinkeinoja on viininviljelys. Etevimmat viinilajit ovat:

Tokayeri, viinien viini, joka kasvaa noilla 6—7 peninkulmaa pitkällä ja 6 peninkulmaa leveillä Hegya-vuorilla pohjais-Unkarissa ja jonka paras laji on tehty n. s. forminteri-rypäleistä.

Somlaueri, Badacsonyeri, Neszmélyeri, Villányeri, Ermelékéri ja varsinkin Rusteri ja Ödenburgeri, jotka kasvavat Platten- ja Neusiedler-järvien luona olevilla vuoriloilla ja kaikki ovat valkoisia tai tummankeltaisia viinejä.

Oivallinen viini on edelleen Méneseri, joka on tummanpunainen ja jota löytyy monta eri lajia, niinkuin „fekete hadarka, feketé bajor, lompó, fehér bodor“ y. m.

Syrmiassa kasvaa erinomaisen hyvää viiniä, enimmästä päästä punaista, niinkuin myös Erlau'issa. Mainiot ovat niinkään Budan eli Ofenin vuorilla kasvavat valkoiset ja punaiset viinilajit, niinkuin myös Pressburgin valkoiset viinit.

Erittäin kuuluisat ovat Siebenbürgenin viinit: Rieslinger, Csombord, Veszös y. m. m.

Kaikkiansa kasvaa Unkarissa 660,000 holdin alalla noin 300 eri viini- eli oikeammin sanoen viinipensaän lajia, joitten kasvin-raja ulottuu noin 1,000—1,500 jalan korkealle. Vuotuinen tulo näistä vaihtelee 24—40 miljonan eimerin *) välillä, joista ulkomaille viedään keskimäärin ainoastaan 1 1/2 — 2 milj. Jos otaksumme vuotuisen, omassa maassa käytettävän valmistuksen 30 miljonaksi, tekisi se kutakin henkilöä kohden Unkarissa 2 eimeriä eli 45 kannua vuodessa elikkä 1 korttelin päivässä.

Unkarin viinit ovat tunnetut ja kiitetyt ympäri koko maailmaa, vaikka ne kuitenkin vielä ovat ulkomailla verraten vähän käytäntöön tulleet. Syy tähän on etupäässä haettava siinä, että ulkomaalaiset ovat niin tottuneet Ranskan ja Espanjan viinien nautintoon, että heidän makuansa tässä kohdin vaah verkallensa voi toiseen suuntaan muuttaa. Edelleen ei viinin valmistus-tapa Unkarissa vielä yleensä ole kohonnut yhtä korkealle kannalle, kuin esim. Ranskassa, jonka ohessa Unkarin viinit ulkomaisten viinikauppiaitten käsissä useimmiten joutuvat kaikenlaisten vääristysten alaisiksi. Tähän tulee vielä lisäksi Unkarin eduton maantieteellinen asema, joka kul-

*) 1 eimer = 22 2/3 Suomen kannua.

jetusmaksojen tähden tekee kilpailun meren rannalla olevien maitten kanssa perin vaikeaksi.

Siitä huolimatta leviävät Unkarin viinit leviämistään ja niitä ruvetaan yhä paremmalla tavalla valmistamaan. Mainitsemista ansaitsee erittäin eräs Budan viinitarhan-omistaja, herra Frans Kerntler, joka on niitä harvoja viininvalmistajia, jotka tieteen vaatimusten ja monenvuotisen kokemuksen antaman opin mukaan käyttelevät viiniänsä. Hänen viininsä ovatkin sentähden saavuttaneet suurta huomiota, jotta ne esim. Budapestissä viime vuonna pidetyssä yleisessä viininäyttelyssä kaikki saivat ensimmäisen palkinnon. Puhtaat kun ne ovat kaikista vieraista ja terveydelle vahingollisista aineista, joilla viininvalmistajat tavallisesti sekoittavat tuotettansa, on niitä lääkärien käskystä ruvettu käyttämään pääkaupungin suurimmassa sairashuoneessa.

Eräs tällä alalla kokenut saksalainen kirjailija G. Rawald sanoo kirjassansa „Das Buch vom Weine“, jota jo on ilmestynyt kolme painosta: „Pohjaisessa Saksassa on Unkarin viini melkein vaan päällis(dessert)-juomana herkullisessa atriassa tunnettu ja silloinkin, moninaisten vääristysten tähden, ainoastansa vaillinaisesti; ja kuitenkin ei löydy yhtään viiniä maailmassa, joka jaloudessa, tulisuudessa ja armaisuudessa sen voittaisi, ei mikään ole niin maukas, niin terveellinen kuin se, ja niiltä, jotk'eivät sitä tunne, puuttuu hienon atrian korkein kaunistus, oivallisin vahvistus vanhoille ja kivulloisille“.

Yhteydessä viininviljelyksen kanssa sopii mainita hedelmänviljelystä. Unkarissa kasvaa mitä ihanimpia ja maukaimpia hedelmiä, niinkuin aprikoseja, persikoita, luumuja, kirsikoita, omenoita, päärynöitä, kastanjoita, meluunoita y. m. viinirypäleistä puhumatta, jotka ovat mitä herkullisimpia ajatella voipi. Erittäin kiitetyt ovat nuo suuret vesimeluunat,

jotka kasvavat 3—4 korttelin läpimittaisiksi ja kesän helteessä tarjoovat oivallisen virvoituksen. — Hedelmäin vuotuinen tulo on laskettu noin 2 1/2 miljonaa metzeniin.

Maanviljelyksen edistyttämistä varten löytyy Maanviljelys-yhdistys Pestissä, joka aikansa, varsinkin 1850 luvun loppu- ja 1860 luvun alkupuolella, jolloin valtiollinen elämä oli seisahduksissa, on paljon hyvää aikaan saanut, ei ainoastaan maanviljelyksen, vaan yleensä koko valtiotalouden alalla. Sen „Gazdasági lapok“ (Maatalouden sanomia) sisältyvät kaikenlaisia hyviä kirjoituksia kuin myös kertomuksia yhdistyksen kokouksista ja siellä keskustelluista asioista, ja herättivät koko maassa uutta intoa ja harrastusta maataloutta koskevissa asioissa. Paitse tätä emä-yhdistystä löytyy maaseuduilla vähitellen syntyneitä ala-yhdistyksiä samaa tarkoitusta varten. Näitten luku on tätä nykyä koko Unkarissa 55. Sen lisäksi löytyy vielä 5 viininviljelys-, 2 mehiläishoidon-, 2 puutarhuri- ja 1 kalanhoidon-yhdistystä.

Korkeampia maanviljelysopistoja löytyy 5 ja koko joukko alhaisempia, joiden kustannukset v. 1873 nousivat 600,000 guldeniin. Matkarahoiksi annetaan näiden opistojen opettajille vuosittain 7,000 guldenia; maanviljelys-lehdet nauttivat joka vuosi 6,000 guldenin valtio-apua.

Ne ajat ovat jo olleet ja menneet, jolloin Unkarin avaroilla pusztilla eli tasangoilla ei nähnyt muuta kuin äärettömiä karjalaumoja, jotka muistuttivat entisten aikain paimentolaiselämää. Nyt on jokaisella maatilkalla oma omistajansa, joka voimainsa mukaan koettaa sitä hyödyksensä käyttää, ja nuo muinaiset pusztat antavat yhä enemmän sijaa viljelyksenalaisille pelto- ja niittymaille. Karjanhoito Unkarissa on

kuitenkin yhä vieläkin tärkeä elinkeino, jonka tilaa seuraavat tilastolliset numerot v:lta 1870 tarkemmin osoittavat. Silloin löytyi

Hevosia	2,158,800.
Muuleja	3,300.
Aaseja	30,400.
Sarvikarjaa	5,279,000.
Lampaita	15,077,000.
Vuohia	573,000.
Sikoja	4,443,300.

Unkarilaiset ovat kaikkina aikoina olleet suuria hevosmiehiä, jonkatähden myös hevosten hoito heillä on seisonut etevällä kannalla. Myöhempinä aikoina on maan omaa oivalista hevosrotua parituksen kautta täysiveristen arapialaisten ja englantilaisten hevosten kanssa melkoisesti jalostettu. Valtion kustannuksella on hankittu useampia tammakartanoita ja siitöslaitoksia, joissa löytyy lähes 4,000 hevosta: oriita, tammoja ja varsoja. Joka vuosi pidetään myös suuria kilpajoja, runsailla valtiopalkinnoilla, jotka nousevat tuhansien guldenien suuruisiin summiin. Enimmin levinnyt on hevoshoito ala-Unkarissa.

Unkarilla on omituinen sarvikarja-rotu, jonka kohta tuntee sen valkoisesta tai valkoisen-harmaasta karvasta ja pitkistä, käyristä sarvista. Se on oivallinen työnvoimansa, nopeutensa ja lihavuutensa puolesta; sitä vastoin antaa se ver-raten vähän maitoa, vaikka tämä taas on erittäin hyvää laatua. Sarvikarjaa on koettu parantaa ulkomaisten, varsinkin Schweitzin, Hollannin ja Englannin rotujen kautta, mutta tällä tavoin saadut elukat eivät ole näyttäneet yhtä hyvin kuin maassa kotiperäiset voivat seisoa Unkarin vaihtelevaa

ilmanalaa ja siellä usein liikkuvaa karjanruttoa vastaan. Korkeimmalla kannalla on sarvikarjan hoito Siebenbürgenissä.

Kaikista maista Euroopassa on Unkari rikkain lampaista. Niinkuin edellä mainituista numeroista näkyy, tulee siellä yksi lammas kutakin valtakunnassa asuvaa henkeä kohden, ja keski- ja ala-Unkarissa, jossa lampaanhoito on korkeimmallaan, tavataan sentuja, joissa yhden neliöpeninkulman alalla elätetään 5,000, jopa 6,000:kin lammasta. Unkarin lammasten villa on erittäin hyvää ja hienoa laatua.

Siat ovat niinkään etevää lajia ja äärettömän lihavat. Tämä omaisuus on unkarilaisille itselle sangen suotuisaa, sillä he rakastavat suuresti sianrasvaa, mutta vähemmin ulkomalaisille, jotka eivät ole yhtä suuressa määrässä rasvaan meneviä. Kun sentähden siat ovat mitä tärkeimpiä vientitavaroita Unkarin kaupassa, on viime aikoina varsinkin Mecklenburgilaisten sikain kautta koetettu muuttaa tätä kotimaista sikarotua semmoiseksi, että sillä olisi vähemmin rasvaa ja enemmän lihaa.

Kalastusta viljellään Tonavassa sekä sen monissa syrjäjoissa, joista Theiss ja Save ovat suurimmat, niinkuin myös Platten- eli, niinkuin sen unkarilainen nimi on, Balaton-järvessä. Viimemainittu on erittäin tunnettu eräästä sangen hyvänmakuisesta kalanlajista, jonka nimi on „fogasch“. Mutta viimeksi kuluneena vuosikymmenenä ovat kalat Unkarin vesistöissä melkoisesti ruvenneet vähenemään, osaksi sentähden että virtoja on perattu ja laivaliikettä varten järjestetty, osaksi siitä syystä että kaloja on rajattomasti pyydetty, niiden kutujasta huolimatta. Sentähden onkin hallitus ryhtynyt toimiin tämän asianlaidan parantamiseksi, perustamalla muun ohessa kolme kalansiitös-laitosta. Yksityisiä seuroja kalanhoitoa varten on myöskin pantu toimeen.

Silkkimatoja kasvatetaan melkein koko Unkarissa, paitse pohjaisimmassa osassa, jossa silkkiäispuu raa'an ilman-alan tähden ei enää menesty. Silkin valmistus ei kuitenkaan vielä ole noussut niin korkealle kannalle, että sen voisi lukea asujamiston pää-elinkeinoihin. Cocon'ien (niitten silkkikeräin, joita silkkimato kehittää ympärillensä) vuotuinen tuote nousee 8,000:een sentneriin, joista Sotilasrajan osalle tulee 3,000.

Metsiä löytyy Unkarissa paljo, varsinkin sen vuori- maassa pohjaisessa ja idässä. Tavallisimmat puunlajit ovat, pohjaisessa osassa: kuusi, mänty, pyökki, tammi, lehtikuusi, jalava ja saarni sekä etelässä akasia, poppeli, tammi ja pyökki. Metsänhoito ei yleensä vielä ole millään järjestetyllä kannalla. Suurempain maakartanoin omistajat viljelevät ja hyväksensä käyttävät metsiään taidolla ja järjellä, kun sitä vastoin pienemmät tilanomistajat useimmiten raiskaavat ja hävittävät met- sää, huolimatta sen uudesta kasvamisesta.

Ajanmukaista ja maan oloihin vastaavaa metsä-asetusta ei Unkarissa tähän asti ole ollut, mutta semmoinen on parai- kaa tekeillä. Korkeampi metsänhoito-opisto on siellä jo löy- tynyt useampia vuosikymmeniä (Schemnitz'in kaupungissa), mutta opetuskieli siinä oli aina vuoteen 1868 asti saksa, jonkatähden siitä ei ollut mitään hyötyä unkarin kieltä pu- huvalle väestölle.

Mitä puun-hintoihin tulee, niin on viime vuosina kasva- vasta puusta keskimäärin maksettu kuutiojalalta:

Lehtikuusesta	20—30 kreutzeriä*)
Tammesta	10—25 "
Kuusesta ja männystä	8—15 "
Pyökistä, jalavasta ja saarnesta	4—12 "

*) 1 kreutzeri = 2½ penniä.

Sen puumäärän arvo, jota vuosittain maassa kulutetaan, on laskettu 25:een miljonaan guldeniin, ja yhtä suureksi on arvattu niitten puun-ainesten hinta, jotka joka vuosi viedään ulkomaalle (enimmästä päästä etelä-Europan satamoihin). Jos tästä luetaan pois 50 prosenttia vero-, kuljetus-, hoito- y. m. kustannuksiin, tekisi puhdas vuotuinen tulo Unkarin metsistä 25 miljonaa guldenia.

Siitä 15 miljonan holdin suuruisesta maanalassa, jolla Unkarissa kasvaa metsää, on valtion omaa 3,605,622 holdia. Siitä oli valtiolla v. 1873 tuloja 14,451,078 ja menoja 10,718,573 guldenia, jotenka siis puhdas tulo teki 3,732,505 guldenia. Kruununmetsät hoidetaan yleensä paremmin kuin yksityisten omistamat, mutta paljo on niittenkin suhteen vielä toiselle ja tuottavammalle kannalle asetettavana.

Unkari on erittäin rikas hyödyllisistä ja arvokkaista kivennäisistä, jonkatähden myöskin vuorityö siellä on tärkeä elinkeino. Maassa löytyy äärettömiä suola-, rauta- ja kivihiili-kerroksia sekä runsaita vaski-, hopea-, kulta- ynnä muita metalli-kaivoksia, joita jo vanhoina aikoina suurella menestyksellä viljeltiin. Myöhempinä aikoina on vuorenviljelys joutunut rappiolle, paitse raudan ja kivihiilen suhteen, joiden valmistus on yhä enenemässä päin.

Etevimten vuorityö-tuotteiden arvo oli v. 1871 seuraava:

Rautaa	7,464,550 guldenia
Kivihiiliä	5,982,829 "
Kultaa	1,879,406 "
Hopeaa	1,811,469 "
Vaskea	1,070,777 "
Lyijyä	360,732 "
Nikkeliä ja koboltia	294,374 "
Asfaltia	189,454 "

Kun tähän vielä luetaan valmistetun sinkin, elävähopean, antimonin, alunan, tulikiven, vihtrillin y. m. metallien ja kivennäisten arvo, nousee koko summa yllämainitulta vuodelta 19,646,511:een guldeniin.

Suurimmat suolakerrokset löytyvät Marmaros'issa ja Siebenbürgen'issä. Yksi niistä, Tordassa, on peninkulman pituinen ja levyinen. On laskettu, että niissä kaikissa yhteensä löytyy suolaa noin 50,000 miljoonaa sentneriä.

Kalliista kivistä ovat Unkarin opalit mainiot. Se on maidonkarvainen jalokivi, himmeästi punertavalla loistolla. Suurin opali, joka tähän asti on löydetty, säilytetään keis. luonnontieteellisessä kokoelmassa Wienissä. Sen arvo on laskettu 2 miljoonaan guldeniin.

Mitä maan omistukseen tulee, niin oli se Unkarissa aina vuoteen 1848 asti yksinomaisesti kruunun ja aateliston käsissä, ja varsinaiset talonpojat olivat melkein samassa tilassa, kuin meidän lahjoitusmaitten aluskuntalaiset Wiipurin läänissä, s. o. heillä ei ollut mitään omaa tilaa, vaan asuivat he työntekijöinä aateliston maatiloilla, maksaen kaikki verot ja muut ulosteot, joista aatelistet olivat kokonaan vapautetut. Nyt on tämä maa-orjuus lakkautettu ja talonpoika voipi aateliselta tilanhaltijalta omaksensa ostaa maata, jolla hänellä on aivan samat oikeudet ja vapaudet kuin viimemainitullakin. Tällöinen talonpojalle lohkaistu osa eli sektioni (leikkaus), niinkuin sitä nimitetään, käsittää tavallisesti 5—30 holdia. Tämä muutos on jo suurimmaksi osaksi toimeen pantu, niin että Unkarissa nyt löytyy vapaa ja itsenäinen talonpoikaissäätty.

Yksityisten maanomistajain koko lukumäärä Unkarissa (ilman Kroatiaa ja Slavoniaa) tekee uusimpien laskujen mukaan 2,486,255, jaetut seuraavalla tavalla:

5—	30	holdin omistajia	.	2,348,110.
30—	200	„	„	. 118,981.
200—	1,000	„	„	. 13,748.
1,000—	10,000	„	„	. 5,195.
Yli	10,000	„	„	. 221.

Jos koko yksityisten omistama maanala jaetaan ylläseisovan luokituksen mukaan, tulee siitä ilmi että

- 1) luokkaan kuuluu 15 milj. holdia eli 32 prosenttia.
- 2) „ „ 6,7 „ „ „ 14 „
- 3) „ „ 6,6 „ „ „ 14,5 „
- 4) „ „ 14,2 „ „ „ 32 „
- 5) „ „ 3,9 „ „ „ 7,5 „

Maa on siis jotensakin tasan jaettu omistajain kesken sillä tavoin, että siitä tulee noin $\frac{1}{3}$ suurten, $\frac{1}{3}$ keskinkertaisten ja $\frac{1}{3}$ pienten maatilain omistajille.

Unkarin koko viljelyksen-alaisesta maasta on vähän enemmän kuin $\frac{3}{4}$ eli 78,5 prosenttia yksityisten hallussa; jälellä olevaan 21,5 prosenttiin on valtiolla, kunnilla ja kirkoilla omistusoikeus.

Että maan arvo ja hinta ei voi olla sama kaikkialla, on itsestään selvää. Vaan harvoissa paikoissa voipi enää, niinkuin ennen, saada maata 50—100 guldenilla holdista. Keskimääräinen hinta tuottavasta maasta on nyt 200 guldenia, ja paikoittain, missä liike on vilkas ja muut asianhaarat edulliset, maksetaan aina 400 guldeniin asti holdista. Arennille annetusta maasta maksetaan vuodessa tavallisesti 15—20, välistä 25:kin guldenia holdista.

Kahdeskymmenes Kirje.

Teollisuus Unkarissa. — Sen tila entisinä ja nykyisinä aikoina. — Suojelusseura. — Teollisuus-yhdistys. — Teollisuuden-harjoittajain lukumäärä ja heidän vuotuiset tulonsa. — Etevimmat teollisuuden lajit Unkarissa sekä tilastollisia tietoja tehtaista, työväestä, valmistusmäärästä ja arvosta y. m.

Teollisuus Unkarissa seisoo vielä, muihin sivistysmaihin verraten, alhaisella kannalla, mutta on kuitenkin yhä eteenpäin menemässä. Se vanhempi teollisuus, josta Europan läntisissä valtioissa tavataan niin monta etevää jäännöstä, joutui Unkarissa noiden alituisten sotien ja varsinkin turkkilaisten valloituksen kautta kokonansa rappiolle. Kun sitte rauhallisemmat ajat tulivat, alkoivat yksityiset käsityöläiset taas harjoittaa ammattiansa ja saattoivat sen enimmästä päästä jotensakin hyvään kuntoon. Mutta tuo aina tämä vuosisadan ensimmäiseen puoliskoon asti voimassa ollut prohibitiivi- eli kielto- niinkuin myös ankara suojelustulli-järjestelmä piti kansaa ulkomaasta niin suljettuna, että uusimman ajan teolliset pyrintöt ja keksinnöt tuskin ollenkaan pääsivät maahan. Tästä on saanut alkunsa tuo Unkarin teollisuudelle omituinen seikka, että se, vaikka käsittävä melkein kaikkia teollisuuden haaroja, kuitenkin yhä vielä on enemmän käsityön- kuin tehtaantapainen, ja ett'ei se, vaikka monin kohdin tyydyttävä oman maan tarpeita, kuitenkaan ole voinut kohota sille kannalle, että se suuremmassa määrässä voisi valmistaa tuotteitaan ulosvientiä varten.

Vasta se kansallinen liike, jonka vaikutuksia me jo olemme nähneet valtiollisia, tieteellisiä ja taiteellisia oloja kertoessamme, aikaan saattoi pyrintöjä teollisuudenkin kohoittamiseksi. Kuummentapaisella innolla koetettiin parantaa, mitä oli laiminlyöty

ja muun ohessa perustettiin n. s. „suojelusseura“ (védegylet), jonka tarkoituksena oli edesauttaa kotimaista teollisuutta siten, että sen jäsenet ostivat ja käyttivät ainoastansa kotimaan teollisuuden tuotteita. Tämän seuran vaikutuksesta, joka pian sai lukemattomia jäseniä ympäri koko maata, magnateista alkaen alhaiseen työväkeeseen asti, syntyi maahan koko joukko tehtaita ja muita teollis-laitoksia, jotka muuten kenties vielä vuosikymmeniin eivät olisi toimeen tulleet.

Näin heräsi vähitellen halu teollisuuteen; kun sitte tulisteet helpoitettiin ja yleinen elinkeino-vapaus julistettiin (1859), tuotiin maahan yhä suurempi määrä vieraita teollisuus-tavaroita, ja vaikka nämä ensi alussa paljon vaikeuttivat kilpailua ja monelle myöskin matkaan saattoivat melkoisia tappioita, yllyttivät ne toiselta puolen teollisuuden-harjoittajia niitä jälittelemään ja siten ammatissaan edistymään. Yksityisten ammattimiesten sijaan syntyi osake-yhtiöitä, joista tosin muutamat menivät kumoon, mutta suurin osa pystyssä pysyi ja teollisuutta suuressa määrässä edisti. V. 1848 perustettu Teollisuus-yhdistys, joka sittemmin yksinvaltiias-aikakautena lakkautettiin, heräsi taas eloon ja tuli maan teollisten pyrintöjen keskikohdaksi sekä välittäjäksi teollisuuden harjoittajain ja hallituksen välillä, joka usein kysyi siltä neuvoa teollisuutta koskevissa asioissa. Tämä yhdistys pani toimeen teollisuuskouluja, mallikokoelmia, ammatti-kirjastoja, luentoja, teollisuus-näyttelyjä j. n. e.

Tästä huolimatta ei kuitenkaan koko valtakunnassa ole enemmän kuin 646,900 henkeä eli 4,2 prosenttia väkiluvusta, jotka harjoittavat teollisuutta ja käsityötä. Näistä oli 291,000 eli 1,88 prosenttia itsenäisiä teollisuuden-harjoittajia ja 355,900 eli 2,3 prosenttia toisen työssä olevia. Näiden vuotuisesta tuotteesta saapi, tarkempain tilastollisten tietojen puutteessa,

jonkinlaisen käsityksen verokirjoista, joissa teollisuuden ja käsityön harjoittajat ovat jaetut 19:ään luokkaan, sen mukaan kuin heidän tulonsa vaihtelee 100 ja 10,000 guldenin välillä. Niistä tulee ilmi, että kaupungeissa 68 ja maalla 83 prosenttia kaikista vastamainituista ammattilaisista kuuluu alimpaan luokkaan, joilla siis ei ole enemmän kuin 100 guldenia tuloa vuodessa; 27 ja 15 prosentilla on 200—400 guldenin tulot, jotta siis kaupungeissa löytyy ainoastansa 5 ja maalla 3 prosenttia semmoisia ammattilaisia, joilla on suuremmat tulot ja jotka siis käyttävät suurempaa työvoimaa. Kaikest tästä näkyy, kuinka Unkarissa varsinainen tehdasliike vielä seisoo äärettömän alhaisella kannalla käsityön ja n. s. pikku-teollisuuden suhteen.

Paitse jo mainituista seikkoja on tähän ikävään asianlaitaan ollut syynä varsinkin kulkuneuvojen niinkuin myös taitavain työmiesten puute. Edellisiä on kuitenkin jo johonkin määrin olemassa, vaikka, niinkuin ennen kerrottu on, niitä ei aina ole rakennettu kaupan ja teollisuuden vaatimusten mukaan, mutta taitavista työmiehistä, etenkin työmestareista, on puute yhä vielä suuri, josta melkein kaikilla teollisuuden aloilla saapi kuulla valituksia.

Mitä nyt yksityisiin teollisuus- ja käsityö-lajeihin tulee, niin mainittakoon tässä lyhyesti etevimmät niistä.

Ensi sijaan on epäilemättä asetettava rauta-teollisuus. Kaivoksista saadaan vuosittain noin $6\frac{1}{2}$ milj. sentneriä rautamalmia, josta valmistetaan vähän päälle 2 milj. kanki- ja lähes 300,000 sentneriä valin-rautaa. — Rautateoksia valmistetaan 30:ssä konepajassa ja 4,200:lla työmiehellä noin 700,000 sentneriä, joiden arvo on laskettu 5—6 miljonaan. Etevin niistä lienee se konepaja, joka on yhdistetty Budan suurenlaiseen laivatehtaasen ja jossa valmistetaan oivallisia

koneita ja muita pajatöitä. Siinä löytyy noin 400 seppää ja sen lisäksi suuri joukko muita päivätyöläisiä.

Kemiallinen tehdasteollisuus ei ole vielä paljon edistynyt. Tärkeimmät kemialliset tuotteet ovat: rikkihappo (10,000 sentneriä), soda (30,000 sent.), potaska (3,500 sent.), salpietari, aluna (8,000 sent.), väri-aineet (70,000 sent.), sodavesi (1 milj. pulloa), kynttilät, öljy (40,000 sent.), saipua, tulitikut (21 tehdasta 700:lla työmiehellä ja 600,000 guldenin valmistus-arvolla), ruuti (5,000 sent.), dynamiti (800 sent.), tärkki (50,000 sent.), luujauhot (37,000 sent.), liima (1,500 sent.), kalkki (70,000 metzeniä), kaasu (300 milj. kuutiojalkaa), sementti, piki, asfalti, lakka y. m.

Ruoka- ja nautintotavarain teollisuudesta on etupäässä mainittava jauhojen valmistus. Suuri osa viljasta valmistetaan näet ensin jauhoiksi, ennenkuin se viedään ulkomahan. Unkarissa löytyy kaikkiaan 24,924 myllyä, joista 17,229 käytetään veden, 6,361 hevosten tai härkän, 854 tuulen ja 480 höyryn voimalla ja joissa jauhetaan 32 milj. metzeniä viljaa joka vuosi. Suurimmat höyrymyllyt ovat Budapestissä, 14 luvultaan. Näissä löytyy 550 paria kiviä, jotka yhdessä vuorokaudessa voivat jauhaa 9,000 tynnyriä viljaa. Työmiesten lukumäärä on 2,200. — Unkarin ja etupäässä Budapestin jauhot voivat kilpailla parainten ulkomaisten jauhojen kanssa, sillä ensiksikin on vilja oivallista laatua ja toiseksi ovat myllyt erinomaisen tarkoituksenmukaisia. — Etevimvät jauhojenvientipaikat ovat Englanti, Brasilia, Hollanti ja Saksanmaa.

Väkiviinan-polttimoja oli v. 1870 66,082, joista 2,278 suurempaa ja hyvillä poltin-kaluilla varustettua sekä 63,804 vähempää, enimmästä päästä talonpoikien omistamaa ja hyvin yksinkertaisilla valmistuskaluilla. Vuotuinen valmistusmäärä on yli 2 milj. eimeriä, josta maksetaan veroa vähän päälle

6 milj. guldenia. Suurin osa tästä juodaan omassa maassa; ulosvientipaikat ovat Serbia ja Tonavan ruhtinaskunnat sekä Triest. — Viinaa poltetaan maisista, perunoista, rukiista, punaja valkojuurista sekä meluunoista.

Viininvalmistuksesta on jo edellisessä kirjeessä kerrottu.

Oluttehtaita oli 349, joissa valmistettiin 1,145,971 eimeriä olutta. Suurin osa näistä olivat aivan pieniä, joiden valmistusmäärä teki vaan 25—50 eimeriä.

Sokeritehtaitten luku oli 26; vuotuinen valmistusmäärä noin 300,000 sentneriä.

Tupakka-teollisuus on hallituksen monopoli eli yksinoikeus, jotenka siis kaikki tupakkatehtaat ovat hallituksen hoidon-alaisina. Ilman hallituksen lupaa ei kukaan saa viljellä ja myydä tupakkaa eikä sitä maahan tuottaa tahi siitä ulosviedä. Tupakkatehtaita on 9, joihin ostetaan vuosittain tupakkaa omasta maasta noin $5\frac{1}{2}$ miljonan arvosta. Valmistuksen määrä on 340,000 sentneriä, josta 370 milj. kappaletta sikareja. Sitä paitse tuodaan ulkomaalta tupakkaa ja sikareja monen miljonan guldenin arvosta. — Tupakka-teollisuus tuottaa valtiolle vuosittain 24 milj. guldenia ja maksaa $10\frac{1}{2}$ milj., jotenka siis puhdas tulo tekee $13\frac{1}{2}$ miljoonaa.

Kehruu-, kutoma- ja vaate-teollisuus on vähän edistynyt eikä tyydytä edes oman maan tarpeita. Pumpuli-kehruuhuoneita ei löydy koko maassa muuta kuin 5, eikä niissäkään ole enemmän kuin 120 työmiestä, jotka kehreävät noin pari tuhatta sentneriä puumulia vuodessa. Sen lisäksi löytyy muutamia villamylyjä, liina- ja lankatehtaita y. m.

Tähän luokkaan kuuluvaa teollisuutta harjoittaa ainoastansa noin 114,000 henkeä, joista suurin osa on käsityöläisiä ja enimmäkseen kaikista suutareja, sillä näiden luku, kisällit ja oppipojat siihen luettuina, nousee 32,000:een.

Nahan-valmistus on mitä vanhimpia teollisuuksia Unkarissa ja on viime aikoina kohonnut sangen etevälle kannalle, jotta sen tuotteet vetävät vertoja paraimmille ulkomaan nahkatavaroille. Nahkatehtaita on 20, 700:lla työmiehellä ja 3½ milj. guldenin valmistusarvolla.

Metalli-teollisuudesta ansaitsee erittäin mainitsemista kultasepän-työ, jota jo vanhimmista ajoista on harjoitettu suurella taidolla. Yksistään pääkaupungissa löytyy tämän ammattikunnan jäseniä toista sataa, jotka kunnialla kilpailevat noitten kiitettysin Wienin kulta- ja juveliseppien kanssa. Tämä osoittaa tavallaan unkarilaisten suurta taipumusta ja mieltymystä koristuskapineisiin.

Puu-teollisuus on niinkään sangen edistynyt ja voipi sekä tavaran hyvyyden että hintojen suhteen vetää vertoja muiden maiden tuotteiden kanssa. Etupäässä ovat mainittavat nuo 38 höyry- ja 99 vesi-sahaa, jotka antavat työtä 2,300:lle työmiehelle; valmistettuin tuotteiden arvo nousee lähes 6 miljonaa guldeniin. Edelleen löytyy suuri joukko vaunu-, huonekalu-, sorvari- y. m. tehtaita, joissa kaikkiaan yli 40,000 henkeä on työssä.

Kivi-, savi- ja lasi-teollisuutta edustaa 185 tiili-tehdasta, joissa vuosittain valmistetaan toista sataa miljoonaa tiiliä, 31 lasitehdasta 1 milj. guldenin valmistusarvolla, sekä joukko posliini-, vajanssi-, myllynkivi- y. m. tehtaita. Työväen lukumäärä näissä oli noin 42,000.

Paperitehtaita on 41, joissa 1,400 työmiestä vuosittain valmistaa 110,000 sentneriä paperia. Paperinvalmistukseen käytetään parhaasta päästä lumppuja, joita maassa löytyy niin runsaasti, että niitä joka vuosi viedään ulos noin 300,000 sentneriä.

Kirjapainoja löytyy noin 30. Työmiesten luku näissa on 1,500 paikoilla ja paperia käytetään 100,000 riisiä.

Kaikki nämä numerot ovat vuosilta 1870—1872.

Yhdeskolmatta Kirje.

Kauppa- ja liikenne-olot Unkarissa. — Kotimainen kauppa. — Ulkomainen kauppa. — Tärkeimmät tuonti- ja vientitavarat sekä niiden vuotuisen arvo. — Kauttakulku-kauppa. — Kulku- ja yhdistysneuvot. — Rautatiet. — Laivaliike. — Posti- ja sähkölennätinlaitokset. — Krediiti- ja pankkilaitokset. — Kotimainen säästökassa Pestissä.

Kääntyessämme nyt Unkarin kauppa- ja liikenne-oloihin, on ensiksi mainitseminen, ettei kaupasta oman maan asukasten kesken ja kotimaisten tavärain suhteen voi saada mitään selvää käsitystä, koska siitä vielä puuttuu tarkkoja tilastollisia tietoja. Varmaa on kuitenkin ettei se ole niin vilkas kuin monessa muussa maassa.

Kotimaisen kaupan esineinä ovat tietysti etupäässä maanviljelyksen ja karjanhoidon tuotteet, joita myydään joko suorastaan käytettäväksi taikka jollakin tavoin toiseen muotoon saatettaviksi, jonka jälkeen ne taas joutuvat kauppaan, sekä oman maan tarvetta varten että ulkomaahan vietäviksi. Tärkein kauppatavara, jota suuremmissa määrässä ostetaan tällä tavoin valmisteltavaksi, on ennen kaikkia vilja. Suurin osa siitä viljasta, jota ei omassa maassa tarvita, valmistetaan näet, ennenkuin se viedään ulkomaalle, jauhoiksi, jonkatähden siis myllyjen omistajat ja käyttäjät ovat pidettävät tämän sisämaan-kaupan etevimpinä ostajina. Niinikään on viini tärkeä kotimai-

nen kauppatavara. Muuten rajoittuu nyt puheena ollut kauppa jokapäiväisten taloudellisten tarpeitten ostoon ja myyntiin.

Ostajain ja myyjäin kokouspaikkoina on kaikkiaan 1,400 kaupunkia ja markkinapaikkaa. Näissä pidetään vuosittain 3—5 kertaa suuria markkinoita. Suuremmissa kaupungeissa, niinkuin Budapestissä, Szegedin'issä, Debreczen'issä, Kaschau'issa, Temesvár'issa y. m., ovat nämä markkinat kuitenkin jo menettäneet entisen merkityksensä, sittekuin liikenne rautateitten kautta on tullut paljoa helpommaksi ja aikaan saatantanut tasaisempaa kaupankäyntiä koko vuoden pitkään.

Kauppasäätyyn kuuluvia henkilöitä on Unkarissa kaikkiaan noin 60,000, joista 10,000 palveluksessa olevaa.

Ulkomaisen kaupan luonteen määrää Unkarille sen taloudellinen tila: se antaa ulkomaalle liikamäärän maatalouden tuotteistaan ja saapi siitä vaihdoksi korkeammalle kannalle edistyneen teollisuuden tuotteita. Tämä ei ole niin ymmärrettävä, ettei Unkarilla olisi mitään teollisuutta; päin vastoin on sitä, niinkuin edellisessä kirjeessä jo on osoitettu, kyllä olemassa, mutta suurimmaksi osaksi vaan käsityönä ja pikkuteollisuutena, täyttäen ainoastaan alhaisemman väestön tarpeita. Tätä ei sitä vastoin voi sanoa varsinaisesta tehdasteollisuudesta. Tehtaita on kyllä, kuten jo olemme nähneet, koko joukko, mutta tuskin yksikään niistä voi täyttää oman maan tarpeita.

Ne äärettömät summat, jotka tällä tavoin menevät tuontitavaroihin, korvataan suurimmaksi osaksi viljan, sikain ja villain ulosviennillä. Tätä Unkarin kauppaliikettä osoittavat tarkemmin seuraavat numerot:

	Tuonti.	Vienti.
V. 1868 —	319,702,541 guld.	329,995,351 guld.
„ 1869 —	408,970,946 „	329,749,608 „
„ 1870 —	344,076,877 „	342,876,945 „

Tärkeimpäin tuonti- ja vientitavarain arvo teki v. 1870:

	Tuonti.	Vienti.
Vehnää . . .	—	42,292,060 guld.
Jauhoja . . .	—	34,570,598 "
Sikoja . . .	13,501,731 guld.	36,058,172 "
Villoja . . .	—	25,543,502 "
Vaatteita, muoti- ja silkkitavaraa	47,821,841 "	24,240,679 "
Rauta- ja teräs- teoksia . . .	25,025,875 "	8,041,058 "
Rihkama- ja ko- rutavaroita . .	24,497,430 "	6,140,572 "
Nahkaa ja nahka- tavaroita . .	20,420,954 "	7,722,290 "
Rautatien-tarpeita	18,625,249 "	— "
Liinaa ja pellava- tavaraa . . .	16,451,988 "	3,876,597 "
Villatavaroita .	15,014,645 "	5,730,948 "
Puumulitavaroita .	5,495,256 "	6,636,146 "
Kutomatavaroita .	16,176,750 "	— "
Vuotia	16,011,424 "	5,161,977 "
Tupakkateoksia .	15,495,320 "	3,605,920 "
Sokeria	12,061,764 "	8,953,365 "
Kahvia	3,659,245 "	— "
Viiniä	—	9,373,645 "
Kauraa	—	8,388,772 "
Ohraa	—	7,928,774 "
Rukiita	—	7,553,228 "
Maisia	—	5,779,819 "
Siirtomaiden tava- raa	4,216,887 "	— "

Höyryvetureja ja vaunuja . . .	6,001,730 guld.	—
Koneita ja ko- neen-osia . . .	5,328,520 „	1,575,685 guld.
Paperia ja pape- riteoksia . . .	4,391,481 „	2,227,251 „
Rasvatuotteita .	3,123,598 „	6,463,460 „

Suurin osa tuontitavaroista on, niinkuin jo ennen on mainittu ja tästäkin luettelosta näkyy, tehdasteollisuuden tuotteita.

Viennin suhteen herättää huomiota se seikka, että raaka-ainetten ohessa myös tavataan paljo teollisuus-tavaraa, niinkuin liinaa, villa- ja puumulitavaraa, vaatteita, korutavaraa y. m., vaikka kuitenkin tämmöisiä tavaroita Unkarissa valmistetaan joko hyvin vähän ja huonosti taikka ei ensinkään. Asian laita onkin se, että nämä ovat semmoisia tuontitavaroita, joita ei ole saatu myydyksi ja jotka sentähden taas ovat viedyt takaisin ulkomaahan. Semmoinen takaisin-vienti tapahtuu joka vuonna, mutta v. 1870 nousi se tavallista suuremmaksi, sentähden että edellisen vuoden tuonti, niinkuin ylläseisovista numeroista näkyy, oli ollut ylenmääräisen suuri. — Edelleen tulee vasta annetusta luettelosta ilmi, että maahan tuodaan melkoisen paljo sikoja, vaikka siat kuitenkin ovat mitä etevimpiä vientitavaroita. Tämä seikka saapi selityksensä siten, että Serbiasta tuodaan laihoja sikoja Unkariin syötettäviksi. Suuri osa näitä serbialaisia sikoja viedään sitte taas ulos maasta, jolloin niistä tavallisesti saadaan kolmikertainen hinta ensimmäisen ostohinnan suhteen.

Niistä maista, joiden kanssa Unkari on tavarain-vaihdossa, ovat etupäässä mainittavat Itävallan maakunnat ja Saksan valtakunta. — Vähemmän-arvoinen on kauppa Tonavan-

ruhtinaskuntain Rumänian, Serbian ja Bosnian kanssa, sillä nämä ovat, niinkuin Unkarikin ja vielä suuremmassa määrässä kuin se, raaka-aineita tuottavia maita, jotka sisääntuontiin vaan tarvitsevat teollisuuden tuotteita. Tästä tekee kuitenkin poikkeuksen sika-kauppa, josta vastikään oli puhe. Viime aikoina on myöskin ruvettu sinne Unkarista viemään viiniä ja sokeria. — Kauppa Galitsian ja Venäjän kanssa on ollut perin mitätön, etupäässä kulkuneuvojen puutteen tähden, sillä aina vuoteen 1871 asti ei Unkarilla ollut muuta yhdistystä Karpathein takaisten maitten kanssa, kuin tavalliset maantiet.

Unkarin kauttakulku-kauppa käypi kahteen suuntaan, nimittäin lännestä itään ja päin vastoin, s. o. Itävallan ja Saksanmaan välillä toiselta sekä Tonavan-ruhtinaskuntain toiselta puolen. Edellisistä viedään jälkimmäisiin: kahvia; sokeria; kehruu- ja kutous-teoksia; vaatteita, muoti- ja korutavaraa; nahka-, lasi-, rauta- ja teräs-teoksia. Tonavan-maakunnista taas tuodaan: villoja, viljaa ja vuotia.

Kauttakulku-tavarain arvo nousi v. 1870 kaikkiansa 73,725,039:ään guldeniin, joista rihkama- ja muotitavarain 15 milj. sekä puumulitavarain 12 milj.

Jokainen tietää, kuinka tärkeät kulku- ja yhdistys-neuvot ovat kaupalle ja teollisuudelle. Luokaamme sentähden niihinkin lyhyt silmäys.

Maanteistä ei ole paljon sanottavaa. Ne ovat yleensä huonot ja märkänä vuodenaikana kovin vaikeat kulkea, varsinkin ala-Unkarissa, jossa ei ensinkään löydy kiveä ja soraa, joilla voisi niitä koviksi tehdä. Valtion ylläpitämäin teitten pituus tekee lähes 1,000 maantieteellistä peninkulmaa. Niiden kunnossa-pitämiseksi menee vuosittain viidettä miljoonaa guldenia.

Ensimmäinen rautatie avattiin liikenteelle v. 1846 ja oli $4\frac{1}{2}$ maant. peninkulmaa pitkä. Kaksikymmentä vuotta myöhemmin oli rautateitä 280 ja v. 1870 459 peninkulmaa. Sittemmin on niitä vuosi vuodelta tehty uusia, mutta valitettavasti en ole tilaisuudessa niistä antaa tarkempia tilastollisia tietoja.

Nuo 459 peninkulmaa maksoivat rakennus-kustannuksissa 331,754,007 guldenia, joka tekee 721,771 guldenia peninkulmaa päälle. Halvin rata oli tuo tasankomaan läpi käyvä, 46 penink. pitkä valtion-rautatie, jonka rakennus maksoi vaan 506,394 guldenia peninkulmalta; kalliin taas Karpathein yli käyvä Kaschau-Oderbergin rata, jossa peninkulma maksoi 1,230,176 guldenia.

Matkustajaliike teki v. 1870 4,642,255 henkeä ja tavari-
liike 106,283,279 sentneriä.

Tulot kaikista rautateistä ilmoitetaan samana vuonna tehneen 34,574,888 ja menot 17,389,668 guldenia, jotenka siis puhdas tulo olisi 17,185,220 guldenia elikkä 6,18 prosenttia rakennus-pääomasta. Tämä päätös näyttää kuitenkin vähän epäluotettavalta, kun tietää että esim. Englannin rautatiet, joilla kuitenkin liike on paljoo suurempi kuin Unkarissa, antavat vaan 4,15 prosenttia. (Suomessa teki tämä prosentti mennä vuonna 4,04). Luultavasti ei menoihin ole luettu nuo suuret summat, jotka menevät takausmaksoihin — kaikki yksityiset rautatiet, paitse yksi ainoa, olivat rakennetut valtion takauksella; valtiolla itsellä taas ei ollut muuta kuin nuo jo mainitut 46 peninkulmaa rautatietä — eikä kenties myöskään teitten kunnossapito-kustannukset. Jos niin on laita, alenee tuo korkea prosentti melkoisesti.

Rautatienrakennuksista ja niissä tapahtuneista monista peijauksista on jo ennen ollut puhe (katso yhdeksättä kirjettä).

Vesitietä tarjoo Tonava monien syrjäjokiensa kanssa, yhteensä 360 peninkulmaa höyrylaivoille ja 320 pienemmille aluksille ja veneille. Kuivina vuosina ovat ne kuitenkin monin paikoin laivaliikkeelle kelpaamattomat; usea niistä ei myöskään enään ole yhtä purjehdittava kuin entisinä aikoina. Niin ei laivat esim. Tonavalla matala-veden aikana pääse kulkemaan Pressburg'in ja Gönyön eikä myös Moldovan ja Orsovan väliä. (Tonavan pituus Unkarissa, Theben'istä Orsovaan asti, on 126 $\frac{1}{2}$ peninkulmaa). Theiss-virralla taisivat höyryveneet ennen päästä aina Tokaj'iin, jopa Vásáros-Námény'iinkin asti; nyt kulkevat ne säännöllisesti vaan Szegeidin'iin, korkeintaan Szolnok'iin saakka. Raab ei ole ensinkään purjehdittava; Savella menevät laivat ylöspäin vaan Zsizsek'iin ja Drau'lla ainoastansa Barcs'iin asti. Platten eli Balaton-järvellä kulkee yksi höyrylaiva kahden peninkulman pituista väliä. — Kanavista on mainittava Frans'in kanava, 15 peninkulmaa pitkä, Tonavasta Theiss'iin, joiden väliä se lyhentää 20 peninkulmalla.

Virta-höyrylaivat, joiden yhteinen hevosvoima-luku teki 12,571, kuljettivat v. 1870 2,141,459 matkustajaa ja 26 $\frac{1}{2}$ miljoonaa sentneriä tavaraa.

Merenrantaa on Unkarilla ainoastansa 26 maantieteellistä (= 18 Suomen) peninkulmaa ja sekin Kroatiassa, jonka lounaisena rajana on Adrian meri. Etevin satama siellä on Fiume, jolla ei kuitenkaan tähän asti ole ollut mitään suurempaa merkitystä kaupalle, sentähden että korkea vuorimaa teki vilkkaamman kauppayhdistyksen sisämaan kanssa mahdottomaksi. Nyt on Fiumeen saatu rautatie rakennetuksi ja tämä tulee tietysti muuttamaan asian laidan melkoisesti.

Posti-konttoreja ja toimistoja löytyi v. 1871 yhteensä 1,688. Postissa lähetettyin kirjeitten luku teki sinä vuonna

37 miljonaa elikkä 2½ kirjettä kutakin henkilöä päälle maassa. Tulot postilaitoksesta olivat 4,657,503 ja menot 4,561,275 guldenia, siis säästöä 96,228 guldenia.

Sähkölennätin-linjoja löytyi Unkarissa viimeksi mainittuna vuonna 1,618 peninkulmaa; lankain pituus teki 4,790 peninkulmaa. Lennätinsanomain luku oli kaikkiaan 3,911,415. Tulot 1,096,909 ja menot 1,039,938 guldenia.

Vaikka Unkarissa tätä nykyä on suuri ja yhä enenevä lukumäärä semmoisia julkisia laitoksia, joiden tehtävänä on vastaan-ottaa ja antaa rahoja korkoa vastaan, on kuitenkin niiden synty aivan uusi. Aina vuoteen 1840 asti ei koko Unkarin valtakunnassa löytynyt ainoatakaan rahanliike- eli krediiti-laitosta. Rahaa tarvitsevaiset saivat sentähden kääntyä yksityisten rahanomistajain luo ja varsinkin noiden rikasten kirkollisten arvonkantajain puoleen, jotka laissa määrättyllä 6 prosentin korolla antoivat lainoja kiinnitystä vastaan maataloihin.

Toinen entisinä aikoina tavallinen lainaustapa oli maatalain panttaus siten, että lainanantaja sai maatalan kokonaan haltuunsa ja nautti kaikki sen tulot korkona antamista rahoistansa. Tämä menetystapa synnytti tietysti monta ja pitkällistä oikeudenkäyntiä.

Vielä huonommin oli laita personallisen luottamuksen kanssa, joka oli kokonansa ilkeäin, enimmästä päästä juutalaisten koronkiskurien vallassa.

Parempi aika tämän suhteen koitti vasta v. 1840, jolloin ensimmäinen Kotimainen säästökassa Pestissä perustettiin. Se tapahtui 60 guldenin suuruisten osakkeitten kautta, joiden kirjoittajat eivät suinkaan voineet aavistaa, että

ne kolmenkymmenen vuoden kuluttua maksettaisiin 4,800 guldenilla. Alussa otettiin vaan vastaan rahasäästöjä, joita ensi vuosina asian uutuuden tähden tehtiin varsin vähän. Mutta ennen pitkää tultiin havaitsemaan laitoksen hyödyllisyyttä ja sisäänpanot kasvoivat kasvamisestaan, eikä ainoastaan köyhempään kansanluokkain puolelta, vaan myöskin rikkailta, joiden rahat tähän asti olivat maanneet kistun pohjassa korkoa kasvamatta. Laitos rupesi nyt myös harjoittamaan varsinaista pankki-tointa, niinkuin esim. vekseli-liikettä, ja saavutti yhä suurempaa luottamusta kaikissa kansanluokissa.

Pestin säästökassa herätti eloon samanlaatuisia laitoksia maaseuduilla ja vielä 1840 luvulla perustettiin 32 uutta säästöpankkia. 1848 ja 1849 vuoden seuraukset vaikuttivat tälläkin alalla pitkän seisahduksen, niin ettei koko 1850 luvulla perustettu muuta kuin yksi säästöpankki. Mutta perustuslaillisen vapauden takaisin saavutettua alkoi taas uusi virkeämpi elämä ja v. 1870 oli säästöpankkien lukumäärä jo noussut 136:een sekä muiden pankkien ja krediitilaitosten 36:een, joiden jälkimmäisten sisäänmaksettu osakesumma teki $21\frac{1}{2}$ miljonaa guldenia. Säästöpankeissa oli silloin tallelle pantu 117 milj. guldenia.

Sen jälkeen on pankki-toimi yhä enentynyt ja hyvällä menestyksellä työskennellyt, niin että keskimääräinen puhdas tulo niistä vuosittain, niinkuin vakuutetaan, on tehnyt, varsinaisista pankeista 19 ja säästöpankeista 30 prosenttia sisäänmaksetusta pääomasta.

Kahdeskolmatta Kirje.

Unkarin pääkaupunki. — Näköala linnasta Budan vuorella. — Käynti linnassa. — Pyh. Tapanin käsi. — Valtakunnan arvomerkit. — Linnan puisto. — Hentzin muistopatsas. — Marian taivaasen-astumisen kirkko. — S:t Gélértheyy eli Blocksberg. — Széchenyin-vuori. — Tunneli linnavuoren alitse. — Ketjusilta. — Itsemurhaajia. — Frans Joosepin tori. — Akademia-palatsi. — Korso. — Unkarilaisia kaunottaria. — Kaupungin sisä-osa. — Leopoldin kirkko. — Városliget eli Stadtwäldchen. — Eläintarha. — Batthyányin mausoleumi.

Keskuspaikka Unkarin valtiolliselle, tieteelliselle ja taiteelliselle elämälle on epäilemättä maan pääkaupunki Budapest. Se on Unkarille melkein sama kuin Parisi Ranskalle. Unkarilaiset ovat ylpeät tästä pääkaupungistaan ja sitä he syystä voivat ollakin, sillä Budapest on jo sangen komea kaupunki ja vielä komeammaksi se varmaan tulee, kun kaikki ne suurenlaiset rakennukset sen kaunistamiseksi, jotka tätä nykyä ovat tekeillä, ehtivät valmistua.

Lukijan suostumuksella tahdomme nyt tehdä pienen vaeluksen Budapestissä, tullaksemme vakuutetuksi siitä, mitä yllä on sanottu.

Me asetumme ensiksi kuninkaanlinnan balkongille Budan vuorella, saadaksemme yleisen silmäyksen koko kaupungin yli. Edessämme on mitä ihanin näköala, näköala, jonka vertaista sanotaan löytyvän vaan kolme muuta Europassa, nimittäin Konstantinopolissa, Napolissa ja Triestissä. Ennen kaikkia vetää huomiotamme puoleensa tuo alhaalla vuoren juurella ja sitä pitkin pohjasta etelään juokseva, mahtava Tonavan virta sekä sen yli käyvä muhkea ketjusilta, joka yhdistää Budan Pestin kanssa. Keskeillä virtaa melkein sillä kohdalla, jossa kaupungin piiri pohjaispuolella alkaa, on tuo suloinen Margaretan-saari. Vasemmalla kädellä näemme korkeita vuori-

ylänteitä, joiden kupeet ovat peitetyt viheriöivillä viinitarhoilla. Oikealla taas, aivan Tonavan reunalla, kohoo tuo jyrkkä S:t Gellérthegy eli Blocksberg, jonka harjalle rakennettu liunoi-tus voi joka taholta suojella kaupunkia vihollisia vastaan. Toisella puolella virtaa, sen vasemmalla rannalla, näkyy Pest komeine palatsineen ja rakennuksineen, ja sen syrjässä Vá-rosliget'in eli kaugungin-metsän tuuheat puut. Kaiken tämän takana levenee itään päin ääretön tasanko, jonka loppua sil-mämme ei voi selittää; koillisessa taivaan rannalla haamoitta-vat korkeat Karpathi-vuoret. Tämmöinen on se taulu, joka leviy-tyy ihastuneitten silmiemme eteen ja joka varsinkin iltasilla, laskevan auringon kultasäteissa, on sanomattoman viehättävä.

Astukaamme nyt sisään linnan huoneita katselemaan, joita kaikkiaan köytyy 203. Nämä ovat kauniisti, mutta ei millään tavoin loistavasti sisustetut. Suurimmat salit ovat valkoisen väriset somilla kullatuilla koristuksilla. Kuningat-taren asuntohuoneissa ovat seinät peitetyt sinipunervalla sil-killä. Taideteoksia ei Budan linnassa tavata ollenkaan, paitse pari suurta taulua, joista toinen kuvaa Zentan tappelua, toi-nen Frans Joosepin ja Elisabetin kruunausta. Vasemmassa kylkirakennuksessa on linnankappeli, jossa pyh. Tapanin oi-kea käsi pyhänjäännöksenä säilytetään. Samassa kylkiraken-nuksessa talletetaan valtakunnan arvomerkit, nimittäin pyh. Tapanin kruunu, kaunis byzantinolainen teos; valtikka; kul-tainen, jalokivillä koristettu valtio-omena; vaaleansinisestä sil-kistä tehty kruunausvaippa, jonka pyh. Tapanin puoliso Gisela on kaunistanut kalliilla kultakoristeilla, sekä pyh. Tapanin miekka. Näitä kalleuksia vartioitsee yöt päivät erityinen n. s. kruunun-vartijakunta. — Niistä komeista palatseista, jotka en-nen muinoin seisoivat tällä paikalla, ei enään ole mitään jä-lellä. Nykyinen linna on rakennettu Maria Theresian aikana.

Linnan edustalla vuoren rinteellä on erittäin soma puisto, koreilla kukka-istutuksilla, lehtimajoilla, suihkulähteillä y. m., joissa tuuheain puitten varjoissa voipi ihaila samaa ihanaa näköalaa, kuin linnan balkongilta ja ikkunoista. Tätä puistoa laajennetaan paraikaa, kuningatarta varten, jota unkarilaiset suuresti rakastavat ja joka myöskin puolestaan lienee heihin erittäin mieltynyt.

Paitse linnaa löytyy Budan vuorella paljo muita rakennuksia, sekä julkisia että yksityisiä, jotka tekevät erinäisen ison kaupunginosan. Tätä ympäröipi kaikilla puolin korkeat ja vahvat vallit, jotka ennen olivat järeillä tykeillä ja muilla puolustusneuvoilla varustetut. Tässä vallituksessa kestivät itävaltalaiset v. 1849 kolmen viikon aikana ankaraa piiritystä unkarilaisen armeijan puolelta Görgein johdolla, kunnes nämä vihdoin toukokuun 21 p:nä urhokkaalla väkiryynnäköllä valloittivat linnan, ammuttuansa valliin ison reiän. 1,000 itävaltalaista menetti siinä verisaunassa henkensä, niiden joukossa linnan päällikkö Hentzi. Tämän kunniaksi pystyttivät itävaltalaiset, sodan loputtua, linnan torille komean rautaisen muistopatsaan, joka siinä vielä tänäpäpä seisoo, unkarilaisten suureksi harmiksi. Aikomus lienee kuitenkin ottaa se siitä pois, Wieniin vietäväksi.

Linnavuorella olevista rakennuksista ansaitsee vielä mainitsemista pääkaupungin vanhin kirkko, n. s. Marian taivaasen-astumisen kirkko, joka on rakennettu kuningas Bela IV:n aikana. Sittemmin koristi sitä Matti Corvinus melkoisesti; turkkilaiset muuttivat sen moskeijaksi, jonka taas jesuitat asettivat entiseen kuntoonsa. Tornin seinässä näkyy vielä Matti Corvinus'en vaakuna, vuosiluvulla 1470. Tässä kirkossa kruunattiin Unkarin nykyinen kuningaspari v. 1867.

Useiden ministeristöin ja virkakuntain huoneukset ovat vielä siitä ajasta, jolloin Buda oli pääkaupunkina, jälellä linnavuorella olevassa kaupunginosassa, mutta aikomus lienee vähitellen muuttaa ne Pestiin. Niinikään ovat siellä ministeripresidentin ja Unkarin sota-armeijan ylimmäisen päällikön, arkkiherttua Joosepin palatsit.

Ennenkuin jätämme linnavuoren, seisahtukaamme vielä hetkiseksi sen läntiselle valliriville. Täällä on edessämme toinen näköala, ei tosin niin suurenlainen ja laaja kuin itäiseltä puolelta, mutta kyllä kaunis sentään. Alhaalla laaksossa jalkaimme juuressa on se osa Budasta, jota nimitetään Kristinan- ja Tában'in eli Rác'zin kaupunginosaksi. Ne ovat aivan yksinkertaisesti rakennetut, matalilla ja vähäpätöisillä huoneilla. Muutamia suurempia ja komeita rakennuksia löytyy kuitenkin täälläkin, niitten joukossa Unkarin lounaiseen osaan ja Italiaan vievän rautatien pysäyspaikka. Toisella puolella laaksoa näemme ylt'ympäri, mihinkä hyvänänsä silmämme luomme, korkeita vuoria ja kukkuloita. Vasemmalla kädellä on ensiksi tuo jo ennen mainittu S:t Gellérthegy — niin kutsuttu sentähden, että pakanalliset unkarilaiset v. 1047 siitä syöksivät alas Csanád'in piispan, pyh. Gellért'in — jonka rinne on täytetty vähäisillä valkoisiksi maalatuilla ja amfiteaterin-tapaisesti nousevilla huoneilla. Sen eteläisellä kupeella on kasvullisuus niin etuisa, että siinä kypsyvät viikunat paljaan taivaan alla. Siitä oikealle kohoo kaksikuippuinen Sáshegy eli Kotkanvuori, jossa paras punainen Budan-viini kasvaa, tavallisesti tunnettu Adlersbergerin nimellä. Sen jälkeen seuraa tuo kaikista kauniin, 1,200 jalan korkuinen Széchenyin-vuori eli, niinkuin sitä vanhalla nimellään vielä tavallisesti kutsutaan, Iso Schwabinvuori. Se on kokonaan peitetty tuuheilla tammipuilla, joiden tummasta vihannuudesta pistää

esiin koko joukko somia huviloita. Vuoren harjalla olevaan ravintolaan pääsee mukavasti sillä vuori-rautatiellä, joka sinne sitä varten on erittäin rakennettu. Széchenyin-vuori on näet pääkaupunkilaisten mieluisimpia huvipaikkoja, sillä siellä voipi hengittää raitista maa-ilmaa, nauttimalla mitä ihaninta näköalaa koko tuon suuren pääkaupungin ja sen ympäristön yli. Vielä oikeammalle löytyy useita viinitarhoilla peitettyjä vuoria, joista Johanneksenvuori on korkein, 1,656 jalkaa.

Mutta jo on aika astua alas korkealta asemaltamme linnavuorella. Se voi tapahtua joko kaunista käytävää myöten pitkin vuorenrintettä taikka myöskin vaunuissa, jotka pitkillä köysillä höyryn voimalla hinataan alas vuoren juurelle. Jos valitsemme jälkimmäistä kulkuneuvoa, jolla matkamme on tehty yhdessä minuutissa, näemme kohta alas tultuamme vasemmalla kädellä sen ison tunnelin eli maanalaisen tien, joka on porattu linnavuoren poikki matkan lyhentämiseksi Kristinan-kaupunginosaan. Se on 180 sylvä pitkä sekä 5 sylvä leveä ja korkea. Ensimmäinen aate tämän tunnelin kaivamisesta oli syntynyt kreivi Tapani Széchenyissä jo v. 1845, mutta vasta kahdeksan vuotta myöhemmin ryhdyttiin itse rakennukseen, joka valmistui yhden vuoden kuluessa.

Kääntäkämme nyt askelemme Pestiin päin, jonne päästäksemme meidän on kulkeminen tuon komean ketjusillan ylitse, joka juuri tässä kohden on rakennettu Tonavan poikki. Tähän suurenlaiseen rakennukseen ryhtyi v. 1842 eräs osakeyhtiö, jonka kreivi Tapani Széchenyi ja parooni Simon Sina olivat perustaneet. Työ kesti seitsemän vuotta ja maksoi 4 $\frac{1}{2}$ miljoonaa guldenia. V. 1870 osti hallitus sillan 7 miljoonalla, jotta tämän summan kuoletettua silta voitaisiin maksotta antaa yleisön käytettäväksi. (Tätä nykyä maksavat sillan käyttämisestä, jalkaisin-kävijät 2, yhden hevosen vetämät ajoneu-

vot 14 ja kahden vetämät 21 kreutzeriä). Silta lepää kahdella summattoman suurella graniitipatsaalla. Koko sillan pituus on 1,230 jalkaa ja patsaiden väli tekee 600 jalkaa. Kummassakin päässä koristaa siltaa kaksi suurta santakivestä hakattua jalopeuran kuvaa. Päättä melkein huimaa kun keskellä siltaa seisoessaan katselee alas tuonne nopeasti kiitävään virtaan, eikä sentähden ole ihmettelemistä että ne, jotka ovat kyllästyneet elämäänsä, tavallisesti valitsevat tämän sillan hyvästijättö-paikaksi maailmalle, hypäten siitä alas syvyyteen, josta heidät

„Harvoin Ahti antanevi,
Kun on kerran keksinyttä“.

Tämmöisiä elämään kyllästyneitä henkilöitä näyttää muuten Unkarissa tahi ainakin Budapestissä olevan enemmän kuin muualla, sillä melkein joka päivä tietävät sanomalehdet kertoa Tonavaan syöksyneistä ja siinä surmansa saaneista ihmisistä. On sentähden otettu puheeksi hankkia virralle muutamia pieniä veneitä, joiden tehtävänä olisi pelastaa noita onnettomia Kalman kourista.

Vaellettuamme sillan yli tulemme Frans Joosepin torille, joka on mitä kauniimpia paikkoja kaupungissa, ympäröitynä kun se on kolmella taholla komeilla rakennuksilla ja neljänellä Tonavan virralla sekä tarjoten viehättävän näköalan ylös linnavuorelle ja Blocksberg'ille. Keskellä toria seisoo tuo jo ennen (katso siv. 59) mainittu kruunaus-kumpu. Se ei kuitenkaan saane siinä enää kauan pysyä, koska se estää liikettä, vaan tulee muutettavaksi Városliget'iin. Sen sijaan aiotaan siihen pystyttää kreivi Tapani Széchenyin muistopatsas. Torin pohjaisella puolella näemme tuon kauniin, jaloimman renaissance-styylin mukaan rakennetun Akademia-palatsin.

Jos astumme sisään sen pää-ovesta, tulemme ensin pulskeaan, harmailla marmoripatsailla lepäävään vestibyliin eli etehiseen, jossa runoilija Vörösmartyn kuvapatsas seisoo. Vestibylistä viepi korridorin vasemmalle kädelle kirjastohuoneisiin, joiden lakea kannattaa somat raudasta valetut pylväät. Käytyämme niitä leveitä portaita ylös, jotka johdattavat ensimmäiseen kertaan, tulemme isoon ja loistavaan juhlasaliin, jossa Akatemian vuosikokoukset ynnä muut julkiset tieteelliset juhlallisuudet pidetään. Kolmelta taholta ympäröipi salia pilareilla lepääviä kaltereja; neljäs seinä, suurilla kaari-ikkunoilla, antaa toria päin. 24 karyatidia kannattavat lakea; seiiniä on aikomus kaunistaa kahdeksalla isolla freskomaalauksella Unkarin historiasta. Ensimmäisessä kerrassa on vielä koko joukko huoneita, joista yksi sisältää kuolleitten Akatemian-jäsenten kuvat. Toisessa kerrassa säilytetään mainio Eszterházyn taulukokoelma, josta jo on eräässä edellisessä kirjeessä kerrottu.

Jos sitte Frans Joosepin torilta lähdemme etelään päin, pitkin Tonavan rantaa, tulemme pitkälle rantakadulle, joka myöskin on nimitetty nykyisen kuninkaan nimen mukaan. Se on jaettu kahteen vierekkäin käyvään osaan, joista toinen on matalampi, toinen sitä muutamaa sylvä korkeampi. Edellinen on laivaliikkeen varsinainen keskuspaikka, sillä sen reunalle kiinnitetään kaikki höyrylaivat ynnä muut alukset. Jälkimmäistä taas käytetään yksinomaisesti kävelypaikkana, jonka tähden myöskin hevosilla ajaminen siinä on kokonaan kielletty. Se on, niinkuin muutamat muutkin kadut Pestissä, peitetty asfaltti-sementillä, jotta se on kova ja sileä kun pöytä. Virranpuoliselle reunalle, jossa seisoo sievä rautainen pistoaita, on istutettu kauniita ja tuuheita akasiapuita. Sen vastainen puoli taas on niin pitkältä kuin silmä kantaa täytetty komeilla kivimuureilla ja loistavilla palatseilla. Niistä ovat

erittäin mainittavat n. s. redutti — eräs suurenlainen ja omittuisen styylin mukaan, joka on yhdistys byzantinolaisista, maurilaisista ja gothilaisista aineksista, rakennettu palatsi, tavattoman suurella ja loistavasti koristetulla konsertti- ja tanssisalilla — sekä pääkaupungin suurin Hungaria niminen hotelli. Tämä rantakatu eli „korso“, niinkuin sitä myös nimitetään, on epäilemättä viehättävin paikka koko kaupungissa, ei ainoastaan ihanan näköalansa tähden (Tonava ja sen toissa puolella oleva Budan kaupunki korkeine vuorineen), vaan myöskin sen väkiliikkeen vuoksi, jonka siinä iltasilla tavallisesti näkee. Silloin ilmestyy näet siihen koko pääkaupungin „hieno maailma“ päivän kuumuuden perästä itseään vilvoitellaksensa. Aurinko saattaa jo olla laskenut Budan viinivuorten taakse, mutta sen loistoa tuskin kaipaa, sillä korsolla palaa sen sijaan kirkkaampia tulia — ne tulet, jotka säihkyvät siellä liikkuvien unkarilaisten kaunotarten tummissa, leimuavissa silmissä. Tämmöisten tulien piiriin on miespuolisen ihmiskunnan vaarallista vaarallisempi lähestyä, mutta siinä kohden on se aina menetellyt yhtä lyhytmielisesti kuin kärpänen palavan kynttilän ympäri, eivätkä unkarilaisetkaan tee tästä säännöstä mitään poikkeusta. Sentähden vilisee näiden kaunotarten ympärillä tiheitä miesparvia, jotka koettavat parastaan voittaaksensa heidän suosiotansa. Kauniina kesä-iltoina on korso niin täynnä kävelijöitä, että tuskin vapaasti eteen päin astumaan pääsee. Unkarin kieli kaikuu ylinnä; saksaa kuulee myöskin haastettavan, mutta se ei ole oikein „comme il faut“.

Mutta jättäkäämme jo korso ja sen vilkas, miellyttävä liike, kääntyäksemme kaupungin sisä-osiin. Emme kuitenkaan huoli tässä ruveta tarkemmin kertomaan kaikista niistä komeista rakennuksista — esim. kansallismuseosta, yliopiston kirjastosta, raastuvasta, postihuoneesta, juutalaisten synago-

gasta, tullihuoneesta, kreivi Károlyin, Festetics'in y. m. magnatien palatseista — jotka siellä näemme, koska se kenties tulisi ikävystyttämään lukijaa. Tahdomme vaan lyhyesti mainita, että ne suuressa määrässä kaunistavat Budapestiä ja antavat sille suurkaupungin muodon. Ettei kuitenkaan koko kaupunki ole täytetty tällaisilla palatseilla, jotka melkein kaikki ovat vasta viime vuosina rakennetut, lienee selvä. Se osa siitä, jossa vanhat rakennukset vielä seisovat, näyttää monin paikoin hyvinkin alkuperäiseltä ja vähäpätöiseltä. Siellä ei myöskään puhtaus ja siisteys, joka muuten Budapestissä on varsin kiitettävä, ole liioin kehuttavalla kannalla, varsinkin niissä kortteereissa, joissa alhaisempi juutalainen väestö asuu. Mutta nämä vanhat huoneet katoovat päivä päivältä yhä enemmän, ja uusia, komeita kivimuureja nousee niiden sijaan leveillä ja mukavilla kaduilla. Kaduista sopii erittäin mainita Vác- eli saksaksi Waitzner-katu, ei sen vuoksi että se olisi erittäin leveä tahi mukava — jos emme ota lukuun sen asfaltti-peitosta — vaan sentähden, että se keskipäivällä on yhtä yleinen kävelypaikka kuin Frans Joosepin rantakatu iltasilla. Molemmiin puolin on se täynnä loistavia kauppapuoteja, varsinkin kaikenlaisia muoti- ja koristustavaroita varten.

Lukijaa kenties kummastuttanee, ettemme ole mitään maininneet kirkoista. Asian laita on se, että Budapestissä ensiksikin on verraten vähän semmoisia, ja toiseksi eivät ne rakennuksensa puolensa ole mitään eteviä. V. 1851 alettiin tosin rakentaa suurta ja muhkeata kirkkoa, jonka keskeltä kohosi mahtava jonilaisilla pylväillä lepäävä kupooli, mutta tuskin oli tämä valmistunut, kun koko kupooli räjähti alas. Työ seisautui sitte useiksi vuosiksi ja kirkon ympäri rakennettiin iso basaari kauppapuodeilla! Nyt on kuitenkin taas ryhdytty uudestaan työhön ja Leopoldin kirkko — niin tulee se nimi-

tettäväksi — toivotaan muutamain vuosien kuluttua saatavan valmiiksi.

Liikettä kaupungissa välittävät ristiin rastiin kulkevat omnibus'it sekä rautakiskoja myöten hevosvoimalla vedettävät suuret vaunut, joihin voi mahtua 30—40 henkeä ja jotka eivät ainoastaan kulje itse kaupungissa, vaan myös hyvät matkat sen ulkopuolelle eri haaroille. Astukaamme yhteen semmoiseen esim. Deák-torilla. Me ajamme ensin kappaleen matkaa pitkin tuota leveää ja boulevardintapaisesti rakennettua Valtakunnan-katua, poikkeemme sitte teaterihuoneen kohdalla pitkälle Kerepesin-kadulle, jonka loppuun päästyä vielä ajamme pari poikkikatua ja olemme nyt Városliget'issä eli Stadtwaldchen'issä, niinkuin sitä saksaksi sanotaan. Tämä on sangen suuri ja kaunis puisto, jonka isot kastanja-, pyökki- y. m. puut helteisinä kesäpäivinä tarjoovat virvoittavaa siimestä. Keskellä puistoa on iso lampi, kahdella pienellä saarella, joista toista nimitetään Széchenyin-saareksi. Talvella, jos nimittäin lampi on jäässä, mikä usein tapahtuu, pääkaupungin herrat ja naiset siinä ahkerasti luistelevat, joka näyttää olevan hyvin suosittu huvitus. Iltasilla valaistaan silloin lampi usein lukemattomilla kirjavilla lyhdyillä ja rannalla soittaa pari soitilas-soittokuntaa; välistä pidetään siinä myös naamiohuvit ja tanssijaiset luistimilla. Kesällä taas liikkuu lammen pinnalla mitä somimpia veneita, joiden soutajat kilpailevat toinen toisensa kanssa. Puistossa löytyy useita ravintoloita, joitten edustalla iltasilla tavallisesti on joku soittokunta, sekä yksi kesäteatteri. Sen luoteinen osa sisältää eläintarhan, jossa ei kuitenkaan löydy paljon eläimiä; tarha itse on varsin miellyttävä ja parasten ulkomaisten mallien mukaan laitettu. Eteläpuolella puistoa taas löytyy sangen iso kortteeri, täynnä kauniita huviloita viehättävillä puu- ja kukkatarhoilla. Yhdessä

näistä asui Deák vainaja, joka suuresti oli mieltynyt Városli-
getiin ja siellä tavallisesti kulutti joutohetkensä.

Lähtiessämme takaisin samaa tietä, jota tulimme, sopii
meidän pysähtyä hetkiseksi kaupungin läntisellä puolella ole-
valle hautausmaalle katselemaan kreivi Lutvikki Batthyányin
suurenlaista mausoleumia eli hautakammiota. Kun tämä Un-
karin ensimmäinen ministeripresidentti v. 1849, vallankumouk-
sen kukistettua, Itävallan hallituksen käskystä kuolijaksi am-
muttiin, oli aikomus yön pimeydessä kaivata alas hänen ruu-
miinsa johonkin semmoiseen paikkaan, josta ei kukaan voisi
saada tietoa. Mutta suurella rahasummalla saatiin vartijat
lahjotuksi, niin että he käsistään antoivat kreivin ruumiin,
joka nyt suurimmassa salaisuudessa kätkettiin Fransiskanein
kirkkoon. Täällä se lepäsi toistakymmentä vuotta, siksi että
valtiollisen vapauden aika Unkarille taas koitti, jolloin ruumis
otettiin esiin pitkällisestä piilopaikastaan ja suurilla juhlame-
noilla haudattiin keskelle uutta kirkkomaata. Siihen raken-
nettiin sitte komea mausoleumi, jolle vielä Batthyányin kuva-
patsas tulee pystytettäväksi. Joka vuosi 15 p:nä maalisk.,
josta vallankumouksen alku luetaan, tulee sinne yliopiston
nuoriso suuren väkijoukon seurassa laulamaan isänmaallisia
lauluja ja laskemaan isänmaan marttyrin hautakammiolle kau-
niin muistoseppeleen.

Takaisin tullessamme kulkee tiemme ihan kansallisteate-
rin ohitse, jonne tahdomme poiketa iltaamme viettämään. Ker-
tomuksen käynnistämme siellä voimme kuitenkin heittää sik-
seen, koska jo viidennessätoista kirjeessä on ollut puhe tea-
teri-asioista. Huomenna tahdomme taas jatkaa vaellustamme
kaupungissa.

Kolmaskolmatta Kirje.

Teurastuslaitos Budapestissä. — Margaretan-saari. — Ihana luonto. — Vanhoja raunioita. — Margaretan-kylpyhuone. — Mustalais-musiiki. — Csárdás. — Margaretan-silta. — Tonavan leveys ja syvyys. — Gil-Baban hauta. — Lämpimiä lähteitä Unkarissa ja Budassa. — Ráczfördö. — Turkkilainen kylpy. — Käynti eräässä viinituvassa Budassa. — Unkarilaisia ystäviä. — Näköala ketjusillalta kuutamossa.

Käytyämme edelläpuolen päivää Kansallismuseon kokoelmia katselemassa, joista jo ennen on kerrottu, lähdemme päivällistä syötyämme Budapestin mainiota teurastuslaitosta tarkastamaan. Me astumme Pestistä etelään päin, pitkin Tonavan rantaa kulkeviin ratavaunuihin. Tultuamme kappaleen matkaa kaupungista näemme pian suurenlaisen rakennusryhmän, joka sisältää mainitun teurastuslaitoksen. Tämä on oikea mallilaitos, jonka vertaisia löytyy ainoastansa kolme neljä koko Euroopassa ja joka on maksanut viidettä miljoonaa Suomen markkaa. Teurastushuone ja sen kanssa yhteydessä oleva tori eläinmarkkinoita varten peittää 25 holdin maanalan. Laitoksen tallihuoneissa on sijaa 900:lle suuremmalle ja 2,000:lle vähemmälle elukalle, ja avonaisiin karsinoinhin markkina-torilla mahtuu 5,000 raavasta ja 10,000 kpl. pientä karjaa. Jotta teurastuseläimiä helpommin voitaisiin paikalle kuljettaa on ennen pitkää syrjärata rautatiestä siihen johdettava. Teurastuslaitos sisältää 40 teurastuskammiota, jokainen 24 neliö-sylen lattia-alalla; seinät ovat tehdyt punaisesta marmorista ja lattiat posliini-levyistä. Jokaisessa kammiossa on torvia vedenjohdatuksesta. Lihan säilyttämiseksi löytyy iso joukko huoneita, joiden ylisillä pidetään jäätä 12 jalan paksulta. Tähän menee vuosittain 60—70,000 sentneriä jäätä. On myöskin erinäisiä kamareita sisukalujen tyhjentämistä ja puhdistamista

varten. Keskirakennuksesta kohoo uhkea nelikulmainen torni, vedenjohdatusta varten, jonka säiliöön mahtuu 3,000 eimeriä vettä. Kaikki vesi, jota laitoksessa tarvitaan, saadaan siinä löytyvästä oivallisesta kaivosta, joka on 14 jalkaa leveä. Markkinapaikan keskellä seisoo pörssihuone. — Tämän jättiläisrakennuksen kaikki osat ovat tehdyt sen tarkoitukseen ja styyliin erittäin sopivasta aineesta (santakivestä, tiilistä ja punaisesta marmorista). Pääportti on koristettu kahdella muhkealla 8 jalkaa korkealla eläimenkuvalla, jotka kumpikin ovat hakatut 500 sentneriä painavasta santakiven-lohkareesta. Ovien yli näkee siellä täällä härän ja puhvelin päitä luonnollisilla sarvilla. — Teurastushuoneen hoito maksaa vuosittain 30,000 guldenia; puhdas tulo siitä sanotaan nousevan 180,000 guldeniin. Kaikki ne elukat, jotka pääkaupungissa syödään, ovat näet tässä laitoksessa teurastettavat. — Mitä itse teurastamiseen tulee, toimitetaan se semmoisella tavalla, että eläimen tuskat kestävät niin vähän aikaa kuin mahdollista. Minä näin teurastettavan muutamia härkiä ja lehmiä, ja se tapahtui seuraavalla tavalla. Elukka talutettiin sisään sarviin kiinnitetyistä nuorasta. Tämä nuora pujottiin lattiassa olevan ison rautarenkaan läpitse sekä vielä toisen renkaan läpi, joka oli seinässä. Sillä tavoin vedettiin elukka alas polvilleen, pää lujasti asetettuna lattiaa vastaan. Tämän perästä peitettiin sen silmät jonkinlaisella tiheällä luudalla ja heti sen jälkeen seurasi voimakas lyönti otsaa vastaan isolla kirvesvasaralla. Tämä on varustettu ulos pistävällä mukuralla, niin että lyönti särkee otsaluun ja elukka silmänräpäyksessä täydellisesti huumautuu. Nyt leikattiin leveällä ja ohuella, kovin terävällä teurastusveitsellä kurkku poikki, josta ulos virtaava veri koottiin alle asetettuun läkki-astiaan. Sitte ryhtyi useampia miehiä kuolleen eläimen kimppuun: nahka nyljettiin, sisuka-

lut kannettiin ulos ja liha vietiin lihakammioihin. Viimeiseksi valettiin lattia puhtaaksi vedellä, jottei mitään verta siihen jäisi ja tekisi tulon seuraavalle eläimelle vastenmieliseksi. Kaikki oli toimitettu muutamain minuuttien kuluessa.

Vaan kääntykäämme jo pois näistä verisistä askareista, jotka, kuinka hyvänänsä niitä toimitettaneenkin, kuitenkin aina ovat tunteelliselle ihmiselle vastenmielisiä ja joista vaan sen tähden olen kertonut, että se ehkä voisi saada aikaan jotain muutosta parempaan suuntaan siinä raa'assa ja eläin-parkoja kiduttavassa teurastustavassa, joka omassa maassamme valitettavasti vielä on aivan yleinen. Astukaamme sen sijaan höyrylaivaan ja lähtekäämme virtaa ylöspäin tuolle suloiselle Margaretan-saarelle, joka niinkuin ankkurissa oleva laiva, jonka muoto sillä onkin, lepää keskellä Tonavaa kaupungin pohjaisen rajapiirin kohdalla. Noustuamme maalle saaren eteläiselle niemelle tulemme kohta kauniisen ravintolaan, josta on erinomaisen ihana näköala virran ja sen kummallakin rannalla seisovien kaupunkien yli. Tästä pääsisimme hevosradalla saaren pohjaiselle niemelle, mutta sitä voimme käyttää takaisin palatessamme. Käymme sen sijaan jalkaisin samaa suuntaa kohti. Me voimme silloin ihailla mitä viehättävintä luontoa: harvinaisia ulkomaan puita ja pensaita, lemuavia ruusu- ja muita kukkatarhoja, viheriöiviä nurmikkoja kaikkialla, mihin hyvänänsä menemme. Olkoon kesä kuinka kuiva ja polttavan kuuma tahansa: Margaretan-saari ei siitä tiedä mitään, siellä seisovat puut, pensaat, kukat, nurmikot täydessä, suloisimmassa vihaannuudessa, sillä suurenlainen vedenjohto (maksanut 60,000 guldenia) antaa heille joka päivä virvoittavaa kastetta. Lyhyesti: me olemme oikeassa maallisessa paratiisissa, jota kynällä tuskin voipi kertoa. Siellä täällä tapaamme rautioita vanhoista luostareista, kirkoista ja linnoista, joita koko

saari muinaisina aikoina oli täynnä. Niiden joukossa on jäännöksiä kuningas Bela IV:n rakentamasta pyhän Neitsyen luostarista, jossa mainitun kuninkaan tytär Margareta eli nunnana. Hänestä on saari saanut nykyisen nimensä. Tultuamme saaren pohjaiselle rannalle seisoo edessämme komea, puhtaan renaissance-styylin mukaan rakennettu palatsi, isolla kupoolilla ja pilari-portaalilla. Se on Margaretan-kylpylaitos ja sisältää 52, suurimmalla mukavuudella sisustettua kylpykammiota. Siihen tarvittava vesi saadaan maanalaisen johdon kautta eräästä lähellä olevasta, 62 sylvästä syvästä arteesillisestä kaivosta, jonka vesi on 35 R. asteen lämpöistä. Kylpyhuoneen ympäristö on kaunistettu soireilla kukistoilla, useilla somilla huviloilla sekä kahdella ravintolalla. Viimemainittuin edustalla soittaa iltasilla tavallisesti joku mustalais-soittokunta. Istukaamme alas tuon suuren kastanjapuun alla olevalle sohvalle sitä vähäksi aikaa kuuntelemaan.

Mustalais- eli, niinkuin unkarilaiset sitä myöskin kutsuvat, kansallis-musiikki on jotakin Unkarille aivan omituista. Soittajat ovat paljaita mustalaisia; he eivät koskaan käytä nuottilippuakaan, mutta voivat siitä huolimatta korvan mukaan soittaa vaikka kokonaisen operan. Jokapäiväinen ahkera harjoitus lapsuudesta asti tekee sen mahdolliseksi. Tavalliseen soittokuntaan kuuluu noin 6—9 miestä, suurempiin 10—15. Etevin soittokone on viulu; sen lisäksi löytyy yksi paasi-viulu, yksi violoncello, yksi tahi pari klaneettia sekä n. s. simpali. Tämä on vähän meidän kanteleen muotoinen, mutta paljoa leveämpi ja useammilla kielillä varustettu, joita lyödään kahdella nappulalla ja jotka antavat omituisesti viehättävän pianon-sävelen tapaisen äänen. Tämmöisiä mustalais-soittokuntia on pääkaupungissa tiesi kuinka monta ja maaseuduilla tuskin lienee sitä suurempaa kylää, jossa ei asuisi pari kolme mus-

talais-soittajaa. Mitä heidän soittoonsa tulee, niin se epäilemättä ei täytä kaikkia harmonia-opin ja taiteellisen soitannon sääntöjä, mutta sanottakoon nyt mitä hyvänensä sen mahdollisesta epäsointuisuudesta ja aasialaisesta luonteesta, varmaa on, että sitä on erinomaisen hauskaa kuunnella, varsinkin unkari-laisia kansanlauluja ja tansseja esitettäissä. Viimemainituista on „csárdás“ (lue: tschaardaasch) yleisin. Se alkaa hyvin vitkaan ja sävelet ovat kovin lempeitä, milt'ei surullisia; sitte muuttuvat ne yht'äkkiä nopeiksi, yhä yltymistään yltyen, ja päättyvät mitä tulisimmilla nuoteilla, täynnä intoa ja himoa. Silloin leiskuvat soittajain mustat silmät, heidän ruumiinsa vävähtelee tahdin tulisen lennon mukaan, he elävät kokonaan sävelten huimaavassa vallassa. Tämä ei voi olla kuulijaankaan vaikuttamatta; sävelten kiitävä virta vetää hänet mukaansa, panee veren hänen suonissaan kuumemmin juoksemaan, saattaa hänet omituisen lumouksen ja intohimoisuuden alaiseksi.

Mutta menkäämme, ennenkuin joudumme peräti hurmaukseen, tulisia tunteitamme viileällä kylvyllä jähdyttämään. Siksi tarpeeksi olisi tosin Margaretan-kylpylaitos meitä likinnä, mutta lähdemme ennemmin Rácza-saunaan Budassa, jossa saamme n. s. turkkilaisia kylpyjä. Kymmenessä minuutissa olemme hevosradalla tulleet saaren eteläiseen päähän, joll'aikaa meillä on ollut tilaisuutta vaunuista katsella pääkaupungin vanhinta osaa Ó-Budaa, joka on vastapäätä saarta Tonavan oikealla rannalla ja jossa löytyy paljo jäännöksiä roomalaisajasta. Astumme taas laivaan ja sanomme jäähyväiset viehättävälle Margaretansaarelle, Tonavan suloiselle lempilapselle, lisäten vielä kertomukseemme, että saaren nykyinen omistaja on arkkiherttua Jooseppi, joka sen kaunistamiseksi on uhrannut miljonian.

Virtaa alaspäin kuljemme nyt kolme kertaa joutuisammin kuin ylöspäin tullessamme, mutta meillä on kuitenkin aikaa

vähän katsella ympärillemme. Edessämme on par'aikaa tekeillä oleva suurenlainen silta, 1,600 jalkaa pitkä, joka tulee kutsuttavaksi Margaretansaaren-sillaksi. Se on kokonaan rautainen, lepää kuudella isolla kivipylväällä ja tulee valmiina maksamaan kuudetta miljonaa guldenia. Vielä toinenkin silta Tonavan yli kaupungin etelä-rajalla on rakennuksen alaisena; se tulee toisiinsa yhdistämään virran molemmilla puolilla olevat rautatiet. Koska kerran on puhe Tonavasta, saatan samassa mainita, että sen leveys on yläpuolella Margaretansaarta 450—500 sylvä, alapuolella sitä 480 sylvä, ketjusillan kohdalla 240, Blocksberg'in juurella, jossa se on kapein ja vuolain, 160 ja tämän alipuolella taas 600 sylvä. Syvyys on tietysti vaihteleva; ketjusillan vieressä on se, Pestin puolella 21 ja Budan puolella 33 jalkaa. — Margaretan-sillan kohdalla näemme oikealla kädellä erään vuoren rinteellä vähäisen kupoolilla varustetun kappelin. Sen alla on erään turkilaisen pyhimyksen Gil-Baban (Ruusu-isän) hauta, jonne vielä tänä päivänä hurskaat mahomettilaiset kaikilta maailman tahoilta tekevät pyhiinvaelluksia. Erinäisen suostumuksen mukaan Karlovitz'in rauhanteossa v. 1699 on Unkarin hallitus sitoutunut ikuisiksi ajoiksi kunnossa pitämään tätä kappelia, jonka Budan pascha Muhamed 16 vuosisadan keskipoikoilla on rakentanut.

Vaan laiva laskee jo rannalle lähellä Blocksberg'ia ja kappaleen matkaa tätä kohti käytyämme seisoo edessämme, aivan vuoren juurella, iso kivirakennus, jonka seinällä luemme suurilla kirjaimilla maalattuna: „Ráczfördö“ eli suomeksi Ráczkylpyhuone. (Rácz, saksaksi Raitzen, on samaa kuin serbiläinen).

Tuskin lienee muuta kaupunkia koko Europassa, joka oivallisten kylpylaitosten suhteen voisi vetää vertoja Budapes-

tille. Tämä oivallisuus ilmestyy kylpyhuoneitten komeassa ja mukavassa sisustuksessa, mutta ennen kaikkia siinä luonnollisessa ja terveellisessä, lämpimässä kivennäis-vedessä, jota niissä on tarjona. Olemme jo ensimmäisessä kirjeessä kertooneet, että Unkarissa löytyy paljo lämpimiä lähteitä. Niitten luku tekee koko valtakunnassa 85, joissa veden lämpö määrä vaihtelee 22 – 52 R. asteen välillä. Näiden lisäksi tulee vielä 46 lähdetä haalealla vedellä. Erittäin rikkaat lämpimistä, enimmästä päästä tulikiven aineksia sisältävistä lähteistä ovat Budan vuorten juuret, niin että missä hyvänänsä täällä lävistää syvemmälle maahan rupee siitä lämmintä vettä esiin kuo-humaan. Tämä lämpimän veden piiri-ala ulottuu Tonavan virran alatse kauas Pestin puolisolille tasangoille, jonka tähden myös itse virrassa monin paikoin pistää ylös lämpimiä lähteensuonia. Näitä Budan lämpimiä lähteitä käyttivät jo aikoinaan roomalaiset, niinkuin myös turkkilaiset, jotka rakensivat niiden ylitse mukavia ja kauniita kylpyhuoneita. Sittemmin on näitä uusimpina aikoina monin tavoin laajennettu sekä mukavammiksi ja loistavammiksi tehty. Tätä nykyä on Budassa yhteensä kuusi tämmöistä kylpylaitosta. Suurin niistä on Császárfürdő (Keisarin-kylpy), vastapäätä Margaretan-saarta; siinä löytyy yksitoista lämmintä lähdetä.

Vaan astukaamme jo sisään Ráczfürdőön, joka on mitä komeimpia kylpylaitoksia koko Euroopassa ja se malli, jonka mukaan samanlaisia laitoksia on rakennettu Lontoosen, Pariisiin ja Wieniin. Ostettuamme itsellemme 60 kreutzerillä pääsölipun, menemme kauniin, peileillä ja tauluilla koristetun etusalin läpitse johonkin vaateenriisumis-kamariin, joita löytyy kaikkiansa 300, kolmessa eri kerroksessa. Vaatteet pääl-tämme heitettyämme ja niiden sijaan pienen esiliinan saatu-amme, lukitsemme kamarin oven ja sidomme avainen esilii-

nassa riippuvaan rihmaan, jottei kukaan saisi mennä vaatteitamme ja niiden taskuja tutkistelemaan. Sitte lähdemme pitkän käytävän kautta tuohon suureen kahdeksankulmaiseen bassiniin eli vesisäiliöön (tepidarium), johon yhtä haavaa voipi mahtua kolme-, neljäkymmentä henkilöä. Siinä on 4 jalan korkealta luonnollista, 30 R. asteen lämmintä kivennäis-vettä, jota siihen lakkaamatta kuohuu pohjassa olevan aukon kautta sekä bassinin reunan yli niinikään lakkaamatta juoksee pois, jotta siis vesi itse bassinissa aina pysyy puhtaana ja kirkkaana. Se huone, jonka keskellä tämä bassini löytyy, on iso, loistavasti sisustettu ja maurilaisen styylin mukaan rakennettu sali, jonka yli kuudellatoista punaisella marmoripatsaalla lepää kahdeksankulmainen, kuutta sylvä korkea kupooli. Tämän huipussa on iso, himmeäksi tahkotusta lasista tehty ikkuna, jonka kautta valo pääsee saliin. Ylt'ympäri on seinissä duschi- eli ruiskutus-laitoksia, joista mielensä mukaan voipi saada sekä kylmää että haaleata vettä selkäänsä, jos vesi bassinissa tuntuisi liian kuumalta. Näiden välissä seisoo kauniita Venus'en y. m. kuvia sekä mukavia marmori-sohvia, joille voipi oikaista itseään. Yhdessä kulmassa on hirveän iso, pronssista tehty kiinalaisen pää, joka kunkin minuutin kuluttua suustansa sylkee ulos vettä, siten ilmoittaen ajan kulkua, jota osoittamassa myöskin löytyy erinäinen kello. Seinäin ja bassinin välinen lattia, joka on pari sylvä leveä, on koristettu marmori-mosaikeilla. Venyttyämme bassinissa kymmenen tai viisitoista minuuttia nousemme ylös sen mukavia marmoriportaita myöten ja menemme salin vieressä olevaan hikoilu-tupaan (sudatorium), jonne istuudumme mukavaan nojatuoliin. Tämä huone on täytetty 32 R. asteen lämpoisellä ilmalla, joka on aikaansaatu siten, että säle-lattian alle on laskettu kuumaa höyryä sisältäviä rautatorvia. Tässä tarpeeksi hikoiltuamme menemme

eteenpäin toiseen huoneeseen, jossa ilma on muutamia asteita viileämpi. Täällä laskemme itsemme oikeaksi säleistä tehdylle puusohvalle, ja nyt tulee kimppuumme roteva mies, joka ensin saipualla ja pehmeällä niinitukolla pesee ruumiimme puhtaaksi ja sitte leveillä kämmenillään rupee sitä ankarasti hieromaan. Ensi kerralla tuntuu tämä hieronta jotensakin kovalta, jotta luulisi luunsa mäsäksi menevän, mutta siihen tottuu pian ja se on ruumiille sangen terveellistä. Noustuamme ylös annamme vielä puhdistaa hiuksemme ja partamme parilla munan-ruskeaisella, jonka jälkeen astumme lämpöisen vesiruiskutuksen alle. Sitte lähdemme toiseen hikoilu-tupaan, joka on täytetty 33—34 R. asteen lämpöisellä höyryllä. Siinä seisoo pyramidin-tapainen rakennus makuu-sijoilla. Me laskeudumme alas yhdelle semmoiselle, kylmään veteen kastettu iso vamppu pään alaisena, ja nautimme nyt „herttaista löylyä“, niinkuin Jukolan veljekset joulu-aattona pirtissään Impivaaran aholla. Jos ei sitä mielestäsi tässä ole tarpeeksi, niin mene viereiseen kamariin, jossa höyry on muutamia asteita kuumempi; siellä varmaankin on hiki nouseva hattuusi enemmän kuin haluatkaan. Saatuaamme tarpeeksi löylyä syntiselle ruumiillemme, lähdemme taas eteenpäin vaeltamaan ja astumme, kosk'emme Jumalan kiitos ole sairaita, sen huoneen ohitse, jossa löytyy lepo-vuoteita näitä varten. Nyt tulemme kahteen isoon kylpysaliin, jotka ovat saman komean styylin mukaan rakennetut kuin jo kerrottu ensimmäinenkin. Näissä löytyy yksi iso ja neljä vähempää bassinia, täytetyt lämpimällä, haalealla ja kylmällä vedellä, joissa vähitellen voipi jäähdyttää ruumistaan. Sen lisäksi löytyy suuri joukko senkin seitsemän-lajisia duscheja, joista voimme ruiskuttaa eri lämpö määrän asteista vettä päällemme ylhäältä, alhaalta, sivulta ja ylt' ympäriltä joko karkeammissa taikka hienommissa suihkuissa, mitenkä vaan

mielemme tekee. Kaikki duschit ovat niin laitetut, ettei muuta tarvitse kuin astua niiden alle tai päälle tai viereen, niin kohta rupee vesi suihkumaan ja lakkaa taas siitä pois astuttua. Näissä saleissa vietämme nyt noin kahden tai kolmen neljänneksen tunnin aikaa, kylpemällä ja kävelemällä sekä juomalla pari lasia raikasta vettä, jota ympäri kulkeva palvelija meille tarjoo suuresta hopeisesta kannusta. Kylpyvierasten huviksi näytetään tässä vielä edellä puolen päivää, nykymättömän musiikin soidessa, kaikenlaisia n. s. utukuvia, jotka ilmestyvät pimeälle seinälle ja siitä taas jonkun hetken kuluttua katoavat. Kun nyt olemme kylläksemme kylpeneet ja varelleet itseämme, sukellamme viimeiseksi, täydellisesti ruumistamme jäädyttääksemme, alas jääkylmään bassiniin ja lähdemme sen tehtyä vikkellästi kuivauskamariin. Siellä vastaan ottaa meidät mies isolla lakanalla, jolla hän pyyhkii ja hieroo ruumiimme kuivaksi. Sitte heitetään päällemme avara liina-vaippa ja jalkoihimme pistetään pehmeät tohvelit. Nyt marssimme messupaidan-tapaisessa puvussamme etusaliin, jossa, jos sinulla on liian pitkät hiukset tai parta tai kynnet, taikka jos känsät vaivaavat varpaitasi, voit saada ne kaikki leikatuiksi ja itsesi muuten „fiiniksi friseeratuksi“. Sillaikaa saatat polttaa sikarin ja lukea jotain sanomalehteä taikka katsella seinillä riippuvia tauluja. Kun nyt tämä toimi on tehty menemme takaisin vaatekamariimme, jonka ovella saappaamme seisovat lankattuina, jos nimittäin kylpemään mennessämme olemme muistaneet ne siihen asettaa. Vaatteet päällemme puettuamme olemme valmiit jättämään laitoksen ja tunnemme itsemme nyt ihan uusiksi ihmisiksi. Ja koko tämä uudesta-syntyminen mak-saa vaan puolitoista Suomen markkaa!

Ráczfördössä on eri osasto naisia varten, joka sanotaan olevan vielä loistavammin sisustettu kuin miesten puoli, mutta

sitä vartioidaan ankarammin kuin suurturkin haremia eikä sinne pääse yksikään miehen-silmä kurkistelemaan. Vielä löytyy täällä iso kylpyhuone alhaisempaa kansanluokkaa varten, jossa, niinkuin Suomessakin maaseuduilla on tapana, miehet ja naiset kylpevät yhdessä.

Nyt puheena olleen kylpylaitoksen omistaja ja johtaja on lääketieteen tohtori J. N. v. Heinrich, joka v. 1860 rakennutti sen nykyiset komeat huoneukset. Mutta jo Matti kuninkaan aikana seiso i samassa paikassa kylpylaitos, joka pilari-käytävän kautta oli yhdistetty kuninkaallisen linnan kanssa ja josta vielä on jäännöksiä edellämäinitussa kansan-kylpyhuoneessa. Vaan ilta on jo lähestymäisillään, emmekä enää voi mitään katsella kaupungissa, jonka katsottavimmat paikat sitä paitse jo olemme nähneet.

Lähdemme sentähden hakemaan itsellemme kunniallista saunaryyppyä, jonka koko päivän ympäri kuleksittuamme rehellisesti lienemme ansainneetkin. Sitä ei muuten ole vaikea saada, sillä Budapestissä on kaikkialla enemmän tai vähemmän komeita ravintoloita, joissa on juotavaa ja syötävää yltäkyllin. Mutta me emme valita noista komeista hotelleista, vaan menemme sen sijaan johonkin yksinkertaiseen viinitupaan, jossa tiedämme saavamme oikein hyvää Adlersbergin viiniä. Semmoisia löytyy Budassa koko joukko, sillä jokaisella viinitarhan-omistajalla on täällä myöskin oikeus anniskella viiniänsä. Näitä ei vieraan muuten ole juuri helppo löytää; mutta koska jo ennen olemme muutamat kerrat olleet niissä, niin tiedämme jo tien hyvin. Me astumme sentähden Blocksberg'in rinnettä ylöspäin ja tulemme, muutamia vääriä katu-solukoita käytyämme, eräasen „Három nyolcas“ (suomeksi: Kolme kahdeksatta) nimiseen viinilään. Istumme pienen pöydän ääreen vieras-huoneesen, joka on matala ja yksinkertai-

silla huonekaluilla varustettu, mutta kuitenkin sangen siisti. Pian tuopi isännän nuori tytär, sievä ruskeasilmäinen Etelka, meille pullon oivallista punaista viiniä, joka maksaa ainoastansa 60 penniä. Me juomme maljan Unkarin onneksi ja rupeemme nyt tarkastelemaan ympärystöämme. Koko huone on täynnä vieraita, sekä miehiä että naisia, jotka parvittain istuvat noitten pienten pöytien ympäri, iloisesti pakinoiden ja naureskellen. Keskustelun-aineena on tavallisesti päivän tapaukset, varsinkin valtiolliset, jotka erittäin miellyttävät kaikkia unkarilaisia. Koska täällä, niinkuin yleensä Budassa (joka alkuperäisesti on saksalainen kaupunki), puhutaan yhtä paljon saksan kuin unkarinkin kieltä, voimme mekin ottaa osaa kanssapuheeseen. Mutta onhan, hitto vieköön, viinipullomme jo aivan tyhjä. Entäs, jos otettaisiin toinen! Tulimmehan turkkilais-saunassa uusiksi ihmisiksi, ja näille täytyy kai myös antaa pullollinen tuota virvoittavaa nestettä. „Szép Etelka! Adjon nekünk még egy palaczk veres bort“ — Kaunis E., antakaa meille vielä pullollinen punaista viiniä! Kas niin, tuossahan se on! „Köszönöm“ — kiitoksia! Me joudumme nyt pakinaan parin koulun-opettajan sekä yhden ylioppilaan kanssa, jotka istuvat viereisessä pöydässä. Kielestämme tuntevat he, ettemme ole Unkarista kotoisin. „Saako luvan kysyä, mistä ollaan?“ — „Suomesta ollaan“. — „Ah, vai Suomesta! No, olemmehan sitte sukulaisia. Éljen Finnország“ (eläköön Suomi)! — „Éljen Magyarország!“ vastaamme me yhtä kohteliaasti. Lasia kilistetään, kättä paiskataan ja molemminpuolisen esityksen tapahduttua, ollaan niinkuin monen vuoden vanhat tuttavat. Kaikkein ensinnä tahdotaan nyt tietää, onko unkarin kieli ollenkaan yhtäläistä suomen kielen kanssa. „Mikä on suomeksi se, mikä se ja mikä se?“ — Me vastaamme. — „Mutta eihän se ole ensinkään meidän kielen

kaltaista!“ Meidän täytyy nyt selittää ettei näiden kielten sukulaisuus ilmesty niin paljon yksityisten sanojen yhtäläisyydessä, kuin itse kielten sisällisessä rakennuksessa, ja koetamme sitte esimerkeillä osoittaa väitöstämme todeksi miten parhaiten taidamme. „Vai niin, vai niin! Mutta miltäkän se Teidän kielenne puheessa kuuluu? Olkaa hyvä ja haastakaa sitä vähän!“ Me lausumme heidän kuullaksensa pari värssyä eräästä suomalaisesta runoelmasta. „Kaunista, sangen kaunista“, huutavat kuulijamme, „mutta eikö ole mielestänne unkarinkin kieli kaunista vai kuinka“? — „On, on, kaunistahan se on“, vastaamme tietysti ja lisäämme vielä paremman varmuuden vuoksi: „éljen a magyar nyelv“ (eläköön unkarin kieli)! „Éljen a finn nyelv!“ kaikuu nyt innokkaasti vastaamme ja nytkösten taas lasien pohjia tähystellään, sillä mikään ei unkarilaista niin ilahuta, kuin jos hän näkee että ulkomaalaiset hänen kieltänsä edes vähäisen käyttävät. Meiltä tehdään vielä sadotain kysymyksiä maastamme, sen luonnosta, sen kansasta ja tämän riennoista ja pyrinnoista. Näin kuluu aika hupaisesti ja joutuisasti, ja uudet tuttavamme osoittavat meille mitä sydämellisintä ystävällisyyttä.

Mutta vatsamme rupee jo huutamaan vakavampaa ravintoa kuin paljasta viiniä, ja me tilaamme itsellemme sentähden annoksen „gulyás'ta“. Tämä on oikea perimagyarilainen ruokalaji, valmistettu naudanlihan ja perunan palasista paprikaliemen kanssa. Paprika eli turkin pippuri (*capsicum annum*) on Unkarin kyökeissä yleisimmin käytetty ryyti, sangen karvas, mutta kuitenkin varsin maukas, kun siihen ehtii tottua.

Juotuamme vielä maljan unkarilaisten ystäviemme onneksi ja vaihetettuamme käyntökortteja, sanomme heille jäähyväiset ja lähdemme kotia päin astumaan. Jos on kuutamo, niin voimme ketjusillalta vielä ihailia mitä viehättävintä näköalaa:

kuun valaisemaa mahtavaa Tonavan virtaa, joka niinkuin leveä kiiltävä hopeavyö lepää edessämme niin pitkälle kuin silmä vaan kannattaa. Kulkiessamme sitte Pestin katuja pitkin kortteerimme, kuulemme tuon tuostakin noista kirkkaasti valaisuista ravintoloista ja kahviloista milloin hupaisia lauluja, milloin mustalaisten intohimoisia säveleitä, ja me tulemme pitkän vaelluksemme perästä siihen päätökseen, että Budapest ei ainoastaan ole kaunis, vaan myös iloinen kaupunki.

Neljäskolmatta Kirje.

Historiallinen katsahdus Budapestin menneisin vaiheisin. — Aquincum. — Buda ja Pest nimien alkuperä. — Budan loistokausi. — Matti Corvinus'en linnarakennukset. — Corvina. — Matti kuninkaan häät. — Turkkilaisten tuhotyöt. — Budapestin uudesta-virkistyminen. — Luonnon tuottamia onnettomuuksia. — Vedentulva v. 1838. — Ukkosen-ilma v. 1875. — Tilastollisia tietoja Budapestistä. — Asunnon ja ruoan hinnat siellä.

Tahdon vielä antaa muutamia historiallisia ja tilastollisia tietoja Unkarin pääkaupungista, jotka suurimmaksi osaksi ovat lainatut L. Hevesin käsikirjasta „Budapest und seine Umgebungen“.

Niistä kolmesta kaupunkikunnasta, jotka tätä nykyä yhteisnimellä Budapest tekevät Unkarin kauniin pääkaupungin, on sen vähin ja tätä nykyä myöskin mitättömin osa vanhin. Nykyinen Ó-Buda (Vanha Buda) sijaitsee sillä paikalla, jossa vanha roomalainen kaupunki Aquincum (Viiden lähteen kaupunki, sanoista „aquæ quinque“) eli, niinkuin myöhemmät roomalaiset kirjailijat sen kutsuvat, Acincum seisoi.

Tämän paikan muinaista tärkeyttä todistavat sekä roomalaisten kirjailijain lausunnot että myöskin lukuisat muinaislöydöt, joitten joukossa rahoja, joita keisari Diokletiano on antanut Aquincum'issa myntätä ja joissa luetaan kirjaimet S. M. A. Q., (Signata Moneta AQuinci), sekä vielä jälellä olevia jäännöksiä roomalaisesta vedenjohdosta ja kylpylaitoksesta. Keisari Valentinianon aikana oli tässä laivasilta Tonavan ylitse, jonka toispuolista sillanpäättä nimitettiin Contra-Aquincum'iksi ja joka jo oli barbarein maassa („trans in barbarico“). Nimi Buda lienee saanut alkunsa slavilaisesta sanasta „Wuda“ (vesi), jolla paikan slavilaiset alku-asukkaat nimittivät tätä „Vesi-kaupunkia“.

Mitä taas Pestiin tulee, näyttää se olevan bulgarein perustama, jotka ennen magyarein tuloa asuivat Tonavan ja Theiss'in välillä. Kummiinkin viittaa sana „pest“, joka bulgarin kielessä merkitsee: uuni (saksaksi Ofen), siihen ja niihin lukuisiin kalkki-uuneihin, joita siihen aikaan sanotaan tällä paikalla löytyneen. Vanha maantieteilijä Ptolemæus mainitsee Pestin nimellä Pesium.

Saksalainen asutus tunki sittemmin pois bulgarit, niin että jo 13:lla vuosisadalla saksalaiset olivat Pestin asukasten enemmistönä. Mutta saman vuosisadan keskipoikoilla hävittivät mongolilaiset kaupungin tykkänään, tasoittaen sen maata myöten. Näiden karkoitettua alkoi se taasen, varsinkin kuningas Bela IV:n viisaasta toimenpidosta, vähitellen uuteen eloon virkistyä. Kuningas Lutvikki suuri antoi rakentaa Budaan uuden komean linnan, jota Sigismund melkoisesti laajensi ja kaunisti.

Suurimman kukoistuksensa ja loistonsa saavutti kuitenkin Unkarin pääkaupunki Matti Corvinus'en aikana. Me emme tässä voi ruveta kertomaan kaikista niistä komeista linnara-

kennuksista, joita hän teetti Budan vuorelle ja jotka sisälsivät loistavia kullalla ja hopealla koristettuja saleja, korkeita pilarikäytäviä, kalliita taideteoksia sekä ihania puu-tarhoja marmorista tehdyillä huviloilla ja suihkulähteillä. Linnan kallisarvoisin aarre oli kuitenkin iso, 50,000 nidosta sisältävä kirjasto, tuo mainio „Corvina“. Jokainen teos oli nidottu silkkiin ja samettiin, kullatuilla hopeisilla heloilla ja hakoilla. Useimmat olivat kirjoitetut pergamentille, ja kuninkaalla oli aina kolmekymmentä kirjuria, joiden työnä oli kirjojen kopiointeminen. Sitä paitse oli Florens'issa neljä kirjapainoa työssä Corvinaa varten ja myöhemmin perusti Matti linnaansa oman kirjapainon, joka oli ensimmäinen Unkarissa. — Tämmöisessä loistavassa hovissa pidettiin tietysti myös loistavia juhlia, varsinkin silloin kun kuningas palasi kotia voitollisista turkkilaissodistaan, kalliita sotasaaliita ja vangittuja päälliköitä muassaan. Loistavin kaikista näistä juhlista oli kuitenkin se, jolla Matti kuninkaan häitä Napolin ihanan prinsessan Beatrix'in kanssa v. 1477 vietettiin ja josta aina meidän aikoihimme asti on säilynyt erinäinen kertomus. Semmoista koemutta ei Budan linna sitä ennen eikä jälkeen ole nähnyt. Herkullisia atrioita, iloisia tanssijaisia, uljaita turnauksia, huviretkiä Tonavalla j. n. e. vaihteli toinen toisensa perästä lakkaamatta.

„Kaikki kullassa kuhisi,
Hopeassa horjeksihe“

ja muun muassa oli ruokasalissa miehen korkuinen, pelkästä hopeasta tehty korea lähde, joka painoi 300 naulaa ja josta parahinta viiniä virtana tulvaili.

Vaan kaiken tämän loiston perästä seurasi mitä suurin viheliäisyys. Turkkilaiset ryntäsivät maahan, valloittivat pää-

kaupungin ja käyttivät itsensä yhtä hirveästi ja raakamaisesti kuin tätä nykyä Bulgariassa. Tapetuilta silvottiin päät ja heitettiin Tonavaan viemään tietoa voitosta Belgrad'in luona leirissä olevalle sotajoukolla. Budan loistava linna joutui hirveän häviön alaiseksi; sen ihanat taideteokset ja kuuluisa kirjasto joko hävitettiin taikka vietiin Stambuliin; nuo kauniit palatsit, pilarikäytävät, huvilat y. m. revittiin alas tai jätettiin rappiolle.

Puolitoista vuosisataa loisti puolikuu Budan vuorella; vasta v. 1686 valloitettiin linna turkkilaisilta takaisin, samana syysk. 2 p:nä, jona se oli joutunut heidän kynsiinsä. Tämmöisen hirveän rappiotilan perästä kaupunki tietysti vaan hitaasti voi elpyä. Rácz'ea eli serbejä kutsuttiin asuttamaan sitä hävitettyä kaupunginosaa Budassa, Blocksbergin ja linnanvuoren välillä, joka vielä tänäpänä heidän jälkeensä nimitetään Rácz-kaupungiksi (Raitzenstadt). Juutalaiset muutettiin Ó-Budaan ja heidän sijaansa tuli kroateja. Vähitellen tulivat myöskin saksalaiset takaisin. Pest, jossa tähän asti vaan muutamat viheliäiset mustalaiset olivat kauppaa harjoittaneet, kohosi niinkään verkalleen raunioistansa. Molemmat kaupungit julistettiin, Buda ensimmäiseksi ja Pest toiseksi kuninkaalliseksi vapaakaupungiksi, ja niille annettiin uusia etuoikeuksia.

Mutta vasta tämän vuosisadan keskipoikoilla ja erittäinkin 1867 vuoden jälkeen alkaa Budapest suuremmalla menestyksellä pyrkiä muiden nyky-aikaisten suurten pääkaupunkien rinnalle. Olemme jo kertoneet niistä suurenlaisista rakennuksista, palatseista, bulevardeista y. m., jotka viime aikoina siellä ovat ilmestyneet ja jommoisista ehtimiseen ilmestyy uusia. Näiden kaikkien valmistuttua on Budapest epäilemättä oleva mitä kauniimpia kaupunkeja koko Euroopassa.

Kaupungin kunnalliselle elämälle kovin tärkeä tapaus oli Budan ja Pestin yhdistäminen yhdeksi kunnaksi nimellä Budapest — todellinen kaupunki-avioliitto, joka vuosisatoja kestäneen uskollisen kihlauksen perästä molempien pysyväiseksi onneksi solmittiin vasta v. 1873.

Paitse vihollisten hävityksiä on Budapest silloin tällöin saanut kärsiä myöskin luonnon tuottamia onnettomuuksia. Menneellä vuosisadalla tapahtui muutamia suuria vedentulvia, jotka aikaan saattoivat paljon vahinkoa. Mikään niistä ei kuitenkaan ollut verrattava siihen kauheaan vedentulvaan, joka v. 1838 kohtasi pääkaupunkia. Maaliskuun 13 ja 15 päivänä välillä nousi silloin vesi Tonavassa 29 jalkaa yli tavallisen pintansa, mursi rikki kaikki sulkulaitokset ja peitti useimmat kadut Pestissä 12 jalan korkealle. Rivittäin kaatuivat huoneet maahan, perhettäin hukkui ihmisiä, ja ne, jotka olivat pelastuneet veden raivosta, olivat pakkasesta ja nälästä nääntymäisillään. Vihdoin 17 p:nä rupesi vesi laskeutumaan. Mutta mihinkä hirvittävään tilaan jätti se silloin nuo molemmat onnettomat kaupungit! Tuskin turkkilaiset olisivat voineet pahemmin sen kanssa menetellä. Pestin 4,251:stä asutusta huoneesta oli 2,281 kokonaan kaatunut alas, 827 oli suuremmassa ja 1,164 vähemmässä määrässä vahingoittunut. Budassa jäi kaupungin alhaisemmassa osassa olevasta 762:sta huoneesta vaan 97 seisomaan, 397 hävitettiin tykkänään ja muut olivat enemmän tai vähemmin joutuneet vahingon alaisiksi. Melkein ihmeeltä kuuluu, ettei kaikessa tässä onnettomuudessa kuitenkaan enemmän kuin 151 ihmishenkeä mennyt hukkaan. Vahinko hävinneistä huoneista yksistään teki Pestissä 10¹/₂ miljonaa guldenia, silloisen alhaisen laskun mukaan.

Toinen kamala onnettomuus kohtasi Budan kaupunkia minun siellä ollessani, 27 p:nä kesäkuuta 1875. Päivä oli

ollut hyvin kuuma ja ilma kovasti rasittava. Klo 7 aikana illalla alkoi äkkiä sataa peukalonpään kokoisia rakeita semmoisella rajuudella, että kaikki tuulen puolella olevat ikkunat särkyivät tuhansiksi pirstaleiksi. Tätä kesti noin puolen tunnin aikaa, jonka jälkeen alkoi kauhea ukkosen-ilma. Salammat leimahtelivat ehtimiseen, kamottavan ihanasti valaisten sysimustaa taivaankantta; jyrähdykset seurasivat toisiaan niin vikkelästi ja niin julmasti räiskähtäen ja rätisten, että olisi luultu kaikki pimeyden vallat irti päästetyiksi, ja vettä satoi kuin jos taivas olisi auennut. Vasta puoli-yön aikana taukosi vähitellen raju-ilma.

Se talo Tonavan rannalla, jossa minä asuin, oli noin toista kyynärää korkealle veden vallassa, joka oli raivonnut itselleen uran rantavallin läpi ja nyt äärettömällä kohinalla syöksyi virtaan. Satunnainen pahanvointi esti mua illalla ulos menemästä, jonkatähden siis pysyin huoneessani, tosin vähän levotonna mielessäni, ajatellessani ylläkerrottua 1838 vuoden vedentulvaa, mutta likimainkaan aavistamatta niitä hirmuisia tuhotöitä, joita yön kuluessa ylt'ympärilläni tapahtui. Kun näet seuraavana aamuna menin ulos, kohtasi minun hirveä näky. Kohta asuntoni vieressä oli kaksi kivihuonetta vallan raunioina. Siinä olivat seinät, katot, lattiat, huonekalut kaikki mullin mallin kamalassa sekasorrossa. Koko katu oli noin kyynärän korkealle täytetty vellin-tapaisella mudalla, jota vesi oli myötänsä tuonut viinitarhoista. Jota edemmäs sitte kuljin sitä kamottavammaksi tuli näky. Siellä täällä oli raunioita hävinneistä taloista. Missä taas seinät olivat jaksaneet vastustaa veden voimaa, siellä olivat huoneet kurjassa tilassa. Mudan-sekaista vettä seisoivat lattialla yhden tai parin jalan korkealle; huonekalut olivat aivan turmeltuneet ja ajelehtivat ympäri vedenpinnalla. Tuossa oli talo, joka seisoivat matalam-

pana kuin muut kadun vieressä; siinä oli vesi ulottunut aina kattoon asti, niinkuin räystän alla näkyvä ruskea viiva vielä osoitti. Koko piha oli niinkuin vetelä suo, täytetty kaikenlaisilla esineillä, huonekaluilla, ruokavaroilla j. n. e. Tässä taas oli kauppapuoti; autiona seisoi se nyt, sillä vesi oli turmellut kaikki, mitä siinä oli, ja kauppatavarat makasivat siellä täällä savessa. Aivan mahdotonta on sanoilla kuvailla kaikkea sitä viheliäisyyttä, jota kaikkialla oli nähtävänä ja joka kaikki oli muutaman tunnin kuluessa syntynyt. Jo varhain aamulla olivat ne ruumiit, jotka löydettiin raunioista, viedyt erääsen sairashuoneeseen. Niitten luku oli silloin 36, mutta päivän kuluessa ja vielä seuraavinakin päivinä löydettiin yhä uusia ruumiita sekä kaupungista että Tonavasta, jonne vesi oli myötänsä temmannut koko joukon onnettomia, niin että niiden sekä sinä yönä kadonneitten ihmisten lukumäärä, joista ei voitu mitään tietoa saada, nousi kaikkiaan 150:een. Monta sataa ihmistä oli menettänyt kaiken omaisuutensa, niin ettei heillä ollut muuta kuin vaatteet päällänsä, ja oikein sydäntä särkevää oli nähdä niitä syvintä surua ja epätoivoa osoittavia kasvoja, joita joka askelelta kohtasi. Kaikki Budan viinitarhat olivat täydellisesti hävitetyt. Niissä ei nyt nähnyt muuta kuin harmaata maata taikka lehdettömiä, savella peitettyjä viinimarjan varsia. Se vahinko, jonka alaisiksi viinitarhat joutuivat, laskettiin miljoniin, sillä ei siinä kyllä, että sen vuoden sato meni tyhjiin, vaan seuraavakaan vuosi ei ollut mitään antava. Kaikki viinitarhat olivat näet uudestaan istutettavat, ja viinipensas kantaa hedelmää vasta kolmantena vuonna.

Mutta mitenkä oli se mahdollista, että paljas sade, olkoonpa se nyt ollut kuinka ankara tahansa, voi noin suurta onnettomuutta aikaan saattaa? kysynee lukija. Sen selittää

Budan asema. Kaupunki on, niinkuin jo tiedämme, rakennettu korkeitten vuorten kupeille ja niitten välillä oleviin laaksoihin. Vesi juoksi siis alas vuoria pitkin näihin laaksoihin, niinkuin suuren maljan pohjaan, joka pian täytyi vedellä. Sieltä haki se itselleen tietä alempana olevaan Tonavaan, hävittäen kaikki, mitä eteen tuli. Laakson pohjassa oli tosin Tonavaan vievä kanava, n. s. pirun-oja. Mutta kun se alisessa osassaan oli holvattu, sen päälle kun näet oli rakennettu huoneita, niin ei se voinut niin äkkiä johdattaa virtaan tuota ääretöntä vedenpaljoutta, joka pakkasi siihen jättiläispainolla. Päin vastoin vaikutti tämä paino sen, että vesi holvi-ojassa niin sanoakseni repi rikki kapalovyönsä, s. o. paisui niin, että holvitus särkyi, josta tietysti samana hetkenä seurasi sen päällä seisovain huoneitten kaatuminen.

Budapestin asukasten lukumäärä teki, 1870 vuoden väenlaskun mukaan, 270,476 henkeä, joista Pestissä asui 200,476, Budassa 53,998 ja Ó-Budassa 16,002 henkeä. Siitä ajasta on tietysti kuitenkin väkiluku melkoisesti enentynyt ja noussee se tätä nykyä jo lähes 300,000 henkeen. Näistä on noin kolmeneljättä-osaa magyareja ja ei täyteen neljäs-osa saksalaisia.

Kaupunki-piirin ala ei ole erittäin iso, sillä se tekee vaan 18,862 unkarilaista holdia, siis tuskin 1½ neliöpeninkulmaa. Suurin osa tästä eli 17,526 holdia kuuluu Budaan, josta kuitenkin itse kaupungin ala ei tee enempää kuin 650 holdia; loput ovat viinitarhoja ja puistoja.

Pestissä, joka siis peittää 1,368 holdin suuruisen maanalan ja on jaettu viiteen kaupungin-osaan (Sisäkaupunki, Leopoldinkaupunki, Theresiankaupunki, Joosepinkaupunki ja Fran-

sinkaupunki), löytyi vastamainittuna vuonna 27 toria, 219 katua ja 5,259 huonetta. Budassa teki huoneitten lukumäärä 3,346.

Merenpinnan yli on se tasanko, jolle Pest on rakennettu, 362 jalkaa. Linnavuori Budassa on 490 ja S:t Gellértheyg 763 jalkaa korkea.

Niinkuin kaikissa suurissa kaupungeissa on Budapestissäkin jotensakin kallista asua. Kamarien hinta hotelleissa on 1—5 guldenia vuorokaudelta. Joka kauemman aikaa siellä asuu, hakee itselleen tietysti majaa yksityisten luona. Semmoista ei paremmissa kaupunginosissa saa alle 30—40 guldenin. Budassa ovat vuokrat halvemmat; 20 guldenilla saapi siellä varsin kauniin ja mukavan huoneen. — Ruoanhinnat eivät ole liioin korkeita; 1—1½ guldenilla voipi saada itselleen sangen tyydyttävän atrian, siihen luettuna myöskin puoli pullo hyvää viiniä. Ruoan tilaus tapahtuu aina ruokasetelin mukaan, sillä n. s. table d'hote ei ole tavallista. Lasi kahvia leivän kanssa maksaa 20—25 kreutzeriä. Juomara-haa annetaan aina passareille; siihen riittää 2—5 kreutzeriä kerraltaan.

Viiideskolmatta Kirje.

Vaalipuuhia pääkaupungissa. — Programmi-puheita. — Juhlallisuuksia niitten johdosta. — Programmi-puheitten sisältö. — Mauri Jókain programmi-puhe. — Ajan ja rahan tuhlausta. — Kuvaus vaalipuuhista menneinä aikoina. — Tisza Debreczen'issä.

Jos sinä, arvoisa lukijani, menneen vuoden kesäkuulla olisit ollut Budapestissä, niin varmaankin olisit luullut siellä

silloin jonkun suuren juhlan olevan vietettävänä. Muuhun päätökseen tuskin olisit voinut tulla noitten lukemattomien kansallisvärisien lippujen suhteen, jotka kaikista huoneista pistävät ulos kadulle, muutamain paikoin niin tiheästi että tuskin seinät näkyvät. Jos tarkemmin niitä katselet, huomaat kohta tuolla valkoisella pohjalla muutamia suurilla kirjaimilla painettuja sanoja. Otetaanpa selkoa, mitä siinä seisoo. Otaksuamme, että olemme Joosepin-kaupunginosassa. Tuossa liehuu hirveän iso lippu. „Éljen Jókai Mór!“ luemme siinä. Aha, arvelet, varmaankin vietetään joku juhla tuon mainion unkarilaisen romaanin-kirjoittajan kunniaksi! Tämä ei suinkaan olisi niin hullu selitys, mutta pahaksi onneksi on tuossa vieressä kohta toinen lippu, jossa seisoo: „Éljen Steiger Gyula!“ Ja mihiin hyvänänsä menet Joosepinkaupungissa, näet näitä molemmannlaisia lippuja, vaikka tosin ne, joissa Steiger'in nimi löytyy, ovat paljoa harvinaisemmat, kuin ne, missä Jókai on luettava.

Jos nyt menemme toiseen kaupungin-osaan, esim. Theresiankaupunkiin, niin näemme niinkään lukemattomia lippuja, mutta niissä emme enää havaitse noita yllämainittuja päällekirjoituksia, vaan sen sijaan muutamissa: „Éljen Falk Miksa!“, toisissa taas: „Éljen Horn Ede!“ Mitä komelijaa tuo on, kysyvät jo kummastuneena. Maltappas, saat kohta selityksen. Katso noita tuhansittain kaikille huoneen-seinille liisteröityjä paperiplakaatteja! Niissä on aivan samat sanat kuin lipuissakin, mutta sen lisäksi vielä: „Joosepin- tai Theresiankaupungin valtiopäivämies-kandidaati“.

Nyt lienee jo arvoitus selvillä. Heinäk. 1 p:nä oli näet pidettävä edusmiesten vaalit seuraavan kuun 20 p:nä avattaviin valtiopäiviin, ja nuo yllämainitut nimet lipuissa ovat semmoisten miesten omia, joita oli ehdotettu valtiopäivämiehiksi valittaviksi.

Unkarissa pidetään näet paljoa suurempaa puuhaa ja melua valtiopäivämiesten valitsemisen suhteen kuin meillä. Viikkokausia menee paljaisin semmoisiin puuhiin, ja kaikki nuo liput ovat jo neljättä viikkoa kaduilla liehuneet.

Niinkuin yllämainitusta näkyy, oli kussakin noissa mainitsemissani piireissä kaksi kandidaattia eli vaalilaista ehdolle asetettu. Sama oli laita pääkaupungin muissa vaalipiireissä, joita kaikkiaan on seitsemän (5 Pestissä ja 2 Budassa). Vaikka menneillä valtiopäivillä, niinkuin jo on kerrottu, nuo tähänastiset molemmat isot valtiolliset puolueet, Deákilaiset ja vasemmat, olivat yhteen sulanneet ja tämä yhteen-sulatus myöskin vaalipiireissä herätti yleistä tyydytystä ja iloa, niin astui siitä huolimatta tuo entinen puolue-jako taas suuremmassa tai vähemmässä määrässä esiin tulevien vaalien suhteen. Kumpikin asetti kandidaatinsa. Niin olivat esim. yllämainituista Jókai ja Horn entisen vasemman puolueen jäseniä, kun sitä vastoin heidän vastakandidaatinsa Steiger ja Falk kuuluivat Deákilaisiin.

Kun joku on vaalilaiseksi ehdotettu, tulee hänen pitää n. s. „programmi-puhe“, s. o. esittää mielipiteensä maan valtiollisesta ja yhteiskunnallisesta tilasta ja mitä hän valtiopäivillä sen suhteen aikoo toimittaa. Näitä programmi-puheita on tavallaan hyvin hauskaa kuulla ja lukea. Ne sisältävät näet tavallisesti täydellisen reseptin valtion nykyisen rappiok-tilan parantamiseksi: tuo Itävallan kanssa yhteinen kauppa- ja tulliliitto on lakkautettava, koska se tuottaa ääretöntä vahinkoa Unkarille, jonka kauppa ja teollisuus seisoo paljoa alhaisemmalla kannalla kuin Itävallan; niinikään on Unkarille perustettava oma kansallis-pankki (jommoista ei sillä vielä ole), ja sen raha-arvo asetettava itsenäiselle, Itävallasta eroitetulle kannalle; kansansivistys on kohoitettava; valtion suu-

ret metsä-, vuori- ja maa-omistukset, jotka hoidetaan niin huonosti, ettei ne tuota neljättä-osaakaan siitä, mitä ne voisivat tuottaa, ovat myytävät; tarpeettomain virkamiesten luku on vähennettävä, suurinta säästäväisyyttä noudatettava, kansan varallisuus kohoitettava j. n. e. j. n. e. Jos edes kymmenes osa siitä, mitä programmi-puhujat ovat ehdoittaneet, todellakin pantaisiin toimeen, niin olisi Unkari jo mitä onnellisimpia maita. Mutta täällä, niinkuin monessa muussakin maassa, ollaan suuremmat sanoissa, kuin työssä. „Ei suuret sanat suuta halkaise“, sanoo suomalainen sananlasku. — Muuten ovat nuo puheet muotonsa puolesta useimmiten erinomaisen hyvät ja somat, sillä unkarilaiset ylipäänsä ovat suuria ja taitavia puhujaita.

Ne tilaisuudet, joissa tämmöisiä programmi-puheita pidetään, ovat hyvin omituisia ja osoittavat kuinka paljon unkarilainen rakastaa ulkonaista menoa ja prameutta. Tahdon sentähden vähän tarkemmin kertoa yhdestä semmoisesta tilaisuudesta, esim. siitä, jossa Jókai piti puheensa.

Kokouspaikka oli iso puisto Joosepinkaupungissa. Jo tuntia ennen määrättyä kellonlyömää (9 aamulla) liikkui kadulla puiston edessä suuri kansanjoukko, joka yhä enenemistään eneni. Kaikille valitsijoille annettiin pieni viheriäinen höyhen, johon oli kiinnitetty paperilippu tahi Jókain muotokuva sanoilla: Éljen Jókai Mór! ja joka pistettiin hatun nauhaan. Vaikk'en ollut unkarilainen, vielä vähemmin valitsija, astuin kuitenkin ujostelematta esiin pyytämään tämmöistä puolumerkkiä, joka minulle annettiinkin. Pistettyäni sen hatuuni menin reippaasti puistoon. Tämä oli koristettu lipuilla; keskelle sitä oli rakennettu niinikään lipuilla kaunistettu puhujalava. Klo 9 lähti vaali-toimikunta ynnä suuri joukko valitsijoita noutamaan Jókaita hänen asunnostaan. Noin puo-

len tunnin kuluttua palasivat he takaisin juhlallisessa saatossa. (Tällä aikaa oli puistossa kuusi eri henkilöä pitänyt lyhyitä kehoituspuheita läsnä-oleville valitsemaan Jókaita, ylistäen tämän ansioita). Ensin ajoi yhdet vaunut, suurella lipulla, ikäänkuin tien raivaajana. Sen jälkeen tulivat ne vaunut, joissa päivän uros istui. Niiden eteen oli valjastettu viisi komeaa valkoista hevosta, kolme etu- ja kaksi taka-rivissä. Ajaja oli puettu magyarlaisen talonpojan suvipukuun: äärettömän laajat valkoiset housut ja hihat, nyöreillä ja suurilla hopea-napeilla koristetut liivit sekä n. s. kalpag eli pieni sulka-töyhtöllä varustettu hattu. Hänen vieressään istui yksi valitsija, pitäen korkealle hirveän suurta silkkilippua Jókain nimellä. Hevosten pätsimistä ja siloista riippui kansallisvärisiä nauhoja. Näitä vaunuja seurasi äärettömän pitkä jono muita vaunuja, kaikki lipuilla varustetut. Kun juhlasaatto läheni puistoa ja odottavaa kansanjoukkoa, rupesi tämä täyttää kurkkua huutamaan: Éljen Jókai! Jókai paljasti päänsä ja oli nähtävästi liikutettu kansan suosionosoituksista.

Vaan vaivalla taisivat hänen saattajansa raivata hänelle tietä tiheän kansanjoukon läpitse puhuja-lavalle. Jókai oli jo seisonut siinä kumminkin viisi minuuttia, mutta vielä kaikui kaikista läsnä-olijain (niiden joukossa myös tämän kirjoittajan) kurkuista raikkaita éljen-huutoja, kunnes vihdoinkin huuto „hatut päästä!“ pääsi kuuluviin. „Älkää huoliko, hyvät herrat, enhän minä mikään piispa ole, joka on ripittämään tullut“ — nämä olivat Jókain ensimmäiset sanat, jotka herättivät kaikuvaa naurua. Sen jälkeen alkoi hän pitää puhettaan, jota en saata olla tähän suomentamatta, vaikka se onkin pitkä. Jókai on näet yksi Unkarin etevimpiä miehiä, valtiollisellakin alalla. Tizsan hyvä ystävä, kuului hän ennen vasempaan puolueeseen, jonka asioita hän ajoi sekä valtiopäivillä että myös-

kin toimittamassansa „A Hon“ lehdessä. Nyt seisoo hän tietysti vapaamielisten leirissä ja on vanhan ystävänsä, nykyisen ministeripresidentin, sekä tämän johtaman hallituksen harras kannattaja. Hän on sen lisäksi mitä kansanmieleisimpiä miehiä koko Unkarissa, niinkuin hän epäilemättä tätä nykyä on sen etevin ja nerokkain kirjailija. Voipi siis olla hauskaa kuulla, mitä tällainen mies ajattelee maansa valtiollisista ja yhteiskunnallisista oloista. Hänen puheensa on sitä paitse muotonsa puolesta niin hauska ja humorillinen, että se jo senkin vuoksi ansaitsee tulla tunnetuksi. (Sivumennen mainittuna herätti kuitenkin tämä humorillisuus muutamalla taholla moitetta, koska muka valtiolliset asiat ovat niin vakaista laatua, ettei niistä sovi leikillisellä tavalla puhua!) Niitä suosituksen ja myöntymyksen osoituksia, joita puhe kuulijoissa herätti, en huoli erittäin mainita, sillä silloin saisin melkein joka lauseen perään panna välimerkkejä. Puhe kuului:

„Kunnioitetut kansalaiset!

Olen katsonut velvollisuudekseni ilmestyä Teidän eteenne, toivomuksenne mukaan pitääkseni programmi-puheeni. Minä luulen olevan parahinta niin vähän kuin mahdollista puhua siitä, kuinka kelpo isänmaan-ystäviä me olemme, kuinka paljon me jo olemme tehneet ja kuinka paljon me vielä tahdomme tehdä isänmaan hyväksi; sillä se on yleinen velvollisuus eikä edes mikään tunnusmerkki, koska me kaikki täytämme tätä velvollisuutta. Älkää myöskään tiedustelko minulta, kuinka hartaasti minä puolustan vapaamielistä puoluetta ja kuinka vilpittömänä minä pidän sitä, ei ainoastaan ystävyiden, vaan myöskin harastus-yhteyden kautta solmittua liittoa, joka yhdisti entisen Deakpuolueen entisen vasemman keskipolueen kanssa yhdeksi puolueeksi. Tämä on jotain, joka ei ainoastaan ole meille, vaan koko maalle eduksi, ja kunkin liiton vakavin perustus on yhteinen etu.

Jos minä jollakin tavoin hairahtuisin siihen metsään, jossa korupuheet kasvavat, ja rupeisin Teille esittelemään yleisiä pa-

rannus-kysymyksiä, niin huutaisitte minulle, luulen ma, yksimielisesti: Me tiedämme jo, olemme sen jo kuulleet, tiedämme sen ulkoa j. n. e., 440 kandidaattia on sitä jo toisinnellut; puhu jostakin muusta, sano meille mielipiteesi niistä kysymyksistä, jotka meitä lähinnä miellyttävät ja ovat polttavimpina tarpeina! Sanoppas: mitä tiedät pankkikysymyksen suorittamisesta, mitä tulli- ja kauppaliiton uudistamisesta tai purkaamisesta Itävallan kanssa? Mitä ajattelet yleisestä asevelvollisuudesta? Mitä tuumaa rautatien-politiikista ja monista muista kysymyksistä, jotka meitä lähinnä koskevat? Mutta varsinkin pankkikysymyksestä tahtoisimme oikein paljon kuulla sinulta!

Kunnioitetut kansalaiset! Jos joku kenraali kutsuisi armeijansa kokoon ja puhuisi sille: Nyt tahdon ilmoittaa teille koko tulevan sotaretki-suunnitelmani, minä tahdon teille sanoa, minkä monista vihollisistamme voimme itsellemme etsiä, minkä päälle ensiksi ryntäämme; tällä vihollisella on siellä ja tuolla vahvin asemansa, mutta me emme mene niitä vastaan, vaan, sukkelasti kaartaen takaa päin, heitämme hänet asemastaan, tehden samalla aikaa näennäisrynnäkön hänen sivustaansa vastaan, pettääksemme hänet kavaluudella ja kääntääksemme hänen huomiotansa pääpaikasta; tämä kaikki on kuitenkin pysyvä salaisuutena meidän kesken ja minä toivon, ettette sitä kenellekään ilmaise; jos hän edelleen tunnokkaana, rebellisenä sotapäällikkönä, joka ei pidä mitään salassa armeijaltaan, jatkaisi niinkuin seuraa: Minun täytyy teille edeltäpäin ilmaista, ettei meillä ole mitään ruutia, että meidän tykkimme ovat käyttämättömässä tilassa, meidän linnamme ilman varustusväkeä ja vaan kahdeksi viikoksi muonitetut, rahaa meillä on tuskin ensinkään, mutta siitä huolimatta olen minä vakuintettu, että me saamme voiton, koska minä luotan ensiksi vihollisen tyhmyyteen ja toiseksi hänen pelkuruuteensa; minä pidän taattuna, että hän pelästyksissään heittää meidän valtaamme kaikki asemansa, ja teiltä en minä vaadi rahan enkä veren uhrausta, kukaan teistä ei ole sotaretkellä minkäänlaatuista vahinkoa kärsivä ja kaikki yhteisesti palaamme runsailla saaliilla takaisin — jos mainittu sotapäällikkö tällä tavoin esittäisi sotasuunnitelmansa, niin viskaisitte kai Te kaikki häntä vastaan tuon tunnetun historialli-

sen kysymyksen „Oletteko Te Alvinczy?“ Niin paljo on varmaa, ettei semmoinen sotaretki tulisi meidän eduksemme päättymään. Minä pyydän anteeksi, että käytin semmoista typerää vertausta; se on kuitenkin mielestäni aivan paikallaan siihen tapaan katsoen, jolla me edusmies-kandidaatit tulevan sotaretken yleisölle ilmaisemme. Me olemme näetten ensiksi osoittaneet, missä hirveässä rahavarain-kurjuudessa maa omppi, että me seisomme perikadon partaalla ja töin tuskin voimme korot veloistamme maksaa. Äärimmäisen vasemman puhujat koettavat kumminkin vielä kaunistaa asian laitaa; he sanovat, että joku on varastanut ne suuret rahasummat, jotka olemme lainaksi ottaneet. No, jos ne olisivat varastetut, niin olisivat ne Jumalan kiitos kuitenkin jonkun meidän hallussa.

Mutta me lojaalit, hallitus-ystävälliset puhujat sanomme vielä pahempaa, me sanomme: kaikki nuo suuret summat ovat haudatut rautateihin ja haihtuvat pois koetteissa, jotka kerran ovat hyötyä tuottavat — kenties, mutta ei varmaan. Te voitte ymmärtää, sittekuin me tässä helvetin-konsertissa yksimielisesti olemme kuuluttaneet julki, kuinka suuressa määrässä maa on ruudin puutteessa, kuinka onnettomassa tilassa me olemme, mikä ääretön ilo on valtaava velkojiamme ulkomaalla, jotka jo ovat meille lainanneet, ja mitenkä iloisesti liikutetuiksi ne tulevat, jatk'eivät vielä ole meille lainanneet, mutta joilta nyt tahtoisimme lainata. Ja tunnustettuamme, ettei meillä ole rahaa, sanomme me, viitaten vastuksiemme pääsyyhyh: se vihollinen, joka meille kaiken tämän matkaan saattaa, on Itävallan rahamaailma, on Wien; siitä täytyy meidän vapauttaa itsemme. Mutta sittekuin me tällä tavoin olemme ilmi saattaneet vihollisemme, lisäämme siihen vielä avosydämisesti, että me juuri tältä viholliselta, Wieniltä, Wienin pankilta odotamme, että se antaa meille ne varat, jotka — jos ne kerran ovat käsissämme — panevat meitä tilaisuuteen osoittamaan, mitenkä heistä voimme irti päästä. Te voitte ymmärtää, että, niin pian kun olemme tämän verrattoman hankkeen ilmaisseet, Wienin pankki on kiihuhtava rahakammioillensa panemaan kolmikertaisen Wertheim-lukon.

Tällä programmilla on vielä *sekin* seuraus, että muut pankkihuoneet, jotka meille Lontoosta ja Parisista tekevät tar-

jouksia pankkikysymyksen ratkaisemisen suhteen, näistä kertomuksista näkevät, että me vaan tahdomme vetää heitä nenästä ja heidän kanssa vaan hieromme kauppaa, tehdäksemme Wieniläisiä mureammiksi, myönnytyksiin enemmän taipuviksi. Mutta mitä tekevät he semmoisessa tapauksessa? Mitä he kolme vuotta takaisin tekivät: paiskaavat salkkunsa kiinni ja antavat meidän istua.

Kunnioitetut kansalaiset! Nuo kolme muuta suurta kysymystä, s. o. tulli- ja kauppaliitto Itävallan kanssa, armeija-kysymys ja vihdoin kysymys rautatien-politiikista ovat kaikki täynnä salaisuuksia, joita ilmaisemalla me vaan vaikeutamme näiden kysymysten suorittamisen. Te olette kuitenkin kutsuneet minua saadaksenne tietää, mitä minä tekisin, jos tulisin tuleviin valtiopäiviin valituksi.

Hyvät herrat! Minä en ole mikään etevä puhuja, niinkuin Te sen nytkin voitte huomata, kartan laatimista en myöskään ymmärrä. Sentähden olen pyytänyt sihtieriäni olemaan niin ystävällisen, että valmistaisi minulle vähemmän kauniin, kuin järkevän programmi-puheen. Hän on sen minulle tehnytkin, se on minulla tässä taskussani, mutta minun on tunnustaminen, minua hävettää sitä lukea Teidän kuullaksenne, sillä se on niin järkevä, että Te kohta hoksaisitte, etten minä ole sitä kirjoittanut. Se sisältää kaksitoista eri suoritus-kaavaa pankkikysymykselle; kaikki mitä rautatien-komissioni, muistossa autuas, 25 kuukaudessa on valmistanut, on siinä 25 lyhyellä kokosivulla in nuce esitelty, jotta jokainen sen kerran kuultuaan saattaa käsittää; tulli- ja kauppaliiton suhteen on siihen semmoinen pyramiidi numeroita mätätty, että, jos niitä rupeisin luettelemaan, kunnioitetut kansalaiset eivät tänään enää ehtisi perheitään näkemään; mitä tulee puolustus-asiaan, on siinä ei ainoastaan Europan, vaan kaikkein viiden maailman-osan seisovain ja seisomatta olevain sotajoukkojen tila niin perinpohjin esitelty, että jokainen siitä heti paikalla voipi saada selkoa, mitä meidän sen suhteen on noudattaminen.

Vielä muitakin asioita löytyy tässä programmi-puheessa. Siinä on mainittu, että edusmies-kandidaati on valvova pääkaupungin etuja ennen kaikkia muita maan etuja, ja erittäinkin

kahdeksannen piirikunnan erinäisiä etuja taikka, jos minä ehkä asetettaisiin kandidaatiksi jossakin Budan piirikunnassa, johon minulla saattaisi olla jotain oikeutta, koska minä sielläkin olen talonomistaja ja viininvalmistaja — tämän piirikunnan etuja; ja vihdoin on siinä sanottu, mikä suuri diplomaatti edusmieskandidaatti on, mitkä suuret yhdistykset ja mikä vaikutus hänellä on hallituspiireissä, missä innokkaassa ystävyudessa hän seisoo puolueitten päällikköjen kanssa, niin että hän on heidän kaikki kaikessa ja, jos hän tahtoo, syö suurusta Frans Deák'in, päivällistä Koloman Tiszan ja illallista kreivi Lónyay'n kanssa.

Minä jätän kuitenkin, kunnioitetut kansalaiseni, koko tämän puheen taskuuni ja sanon Teille sen sijaan suorasta sydämestä, että minä siitä, *kuinka* pankki-kysymys tulee suoritettavaksi, tiedän ainoastaan sen verran, *että* se täytyy suorittaa, täytyy suorittaa kansan toivomuksen mukaan, siihen suuntaan, että pankki tulee itsenäiseksi, omantakeiseksi ja kansan hyvää edistäväksi laitokseksi. Mutta millä tavalla — sen tunnustan suoraan — tiedän minä juuri yhtä vähän, kuin muutkaan kunnioitetut edusmieskandidaatit; ja jos tietäisinkin, mitkä hankkeet hallituksella tämän kysymyksen perille ajamisen suhteen on, katsoisin suurimmaksi petokseksi sitä muille laverrella. Ihan samalla tapaa on laita kysymyksen tulli- ja kauppaliiton solmisesta.

Minä en tahdo ajaa laivaani kiinni semmoiseen paikkaan, josta en enää voi saada sitä eteenpäin kulkemaan. Numerot, asialliset tiedot tulevat ratkaisemaan, mitenkä tämä kysymys on suoritettava; niin on myöskin laita rautatie-kysymyksen niin myöskin puolustus- ja armeijakysymyksen. Viimemainitun suhteen tahtoisin vaan muistuttaa, että se on suoritettava semmoisella tavalla, ettei kaksinaisen monarkian puolustusvoima tule heikonnetuksi. Minä tiedän tosin, että se on meille raskaus, mutta raskaus, jota meidän tulee kantaa, sentähden että koko Europa seisoo aseissa ja sentähden että me, jos heitämme aseet luotamme, tulemme niin köykäisiksi, että ensimmäinen myrsky tempaa meidät mukaansa; kuitenkin toivon minä, että palvelus-aika vähennetään ja että Unkarin valtionjäsen voipi viettää sen kotona. Sen katson mahdolliseksi ja luulen, että

tämän kautta myöskin voidaan tehdä monta säästöä kustannuksissa. Armeijan varustuksen suhteen toivon vihdoin, että siinä myöskin pidetään silmällä Unkarin teollisuuden-harjoittajain ja kauppiamiesten etua.

Kunnioitetut kansalaiset! Näissä suurissa kysymyksissä odotan minä nykyiseltä hallitukselta suurenlaisia toimia, joiden aikaan saattamisessa minä heikkoin voimieni mukaan aion sitä auttaa. Mutta tähän kuuluvain yksityisseikkain suhteen en minä tahdo asettua millekään määrätylle kannalle, sillä silloin seisoin kahden vastapuolen edessä: joko täytyisi hallituksen panna toimeen minun lupaamiani yksityisseikkoja, joka on vallan mahdotonta, kosken minä ole sen valtuusmies; taikka olisin minä velvoitettu hallitukselle, jos ei se yksityisseikkain suhteen seuraisi minun viittaamaa tietäni, vastusta tekemään. Vaan semmoisissa suurissa kysymyksissä, joissa hallituksella on vastustajaa maan ulkopuolla, ei sitä pidä pakoittaa itseään kahdelle taholle puolustamaan: vastustajaa vastaan sen edessä ja vastustajaa vastaan sen selän takana. Te sanotte: mutta sopiihan sulla toki vihdoin olla joku mielipidekin. Aivan niin, minulla onkin yksi, mutta, jos niin olla pitää, olen minä ilmoittava tämän mielipiteen sanomakirjallisuuden alalla taikka itse parlamentissa. Jos se eroaa enemmistön mielipiteestä, taikka jos minä sen sijaan opin tuntemaan jotain parempaa ja tarkoituksenmukaisempaa, niin voin tehdä paluumatkan ja omistaa itselleni mitä parempaa on; mutta mitä minä kerran tässä paikassa olen programmina lausunut, en voi enää peräyttää, se on yhtä luja kuin liitto, niin pyhä kuin annettu kunniasana, josta minun silloinkin tulee kiinni pitää, jos se näyttäytyy huonolta, sillä *tällä* perustuksella olette Te minulle valtakirjan antaneet.

Kunnioitetut kansalaiset! Löytyy harrastuksia ja etuja, jotka näyttävät toinen toisensa kanssa vastakohtassa olevan. Niin esim. *uskonnonvapaus* ja *katolilaisuus* *). Minun tuskin tarvitsee sanoa, että minä vapaamielisen puolueen taistelijana toivon uskonnonvapauden sen puhtaimmassa merkityksessä voi-

*) Mauri Jókai on uskonnoltaan protestantti, reformeerattu.

tolle pääseväksi ja meidän valtiolaitokseemme juurtuvaksi. Mutta minä en tässä näe mitään vaaraa katolilaisuudelle Unkarissa; uskonnosta ei meillä enään ole mitään kiistoja, Jumalan löytää jokaisessa kirkossa ja myöskin sen ulkopuolella. Aikoja sitten olemme tottuneet molemminpuolisia asetuksia ja uskontunnustuksia kunnialla pitämään; mutta löytyy myöskin asiallisia kysymyksiä tässä kohdin. Kaikissa Europan maissa ovat hallitukset ottaneet kirkon omaisuuden takavarikkoon, ainoastaan Unkarissa hallitsee kirkko vielä omaisuuttansa; täällä ei kukaan sitä uhkaa ja minä voin Teille vakuntaa, että jos ilmestyisi joku hallitus, joka koskisi siihen omaisuuteen, joka on katolilaisuuden voimana, niin puolustaisivat protestantit itse sitä eivätkä kärsisi, että se ryöstettäisiin, ei ainoastaan isänmaanrakkaudesta, vaan koska he muistaisivat, että niinä surkeina patentali-aikoina, jolloin Wienin hallitus hyökkäsi protestanttien päälle, katoliset hengelliset arvonkantajat olivat ne, jotka tuolla istuivat konventeissaan ja kiihoittivat heitä, etteivät antaisi itseltään näitä laitoksia riistää, vaan viimeiseen asti oikeuksiaan puolustaisivat. Tämä mielipide on myöskin valtion-periaatteen kannalta oikea. Unkarissa on katolilaisuuden valta, niin kuin se on rajoitettu ja kontrollin alainen ja oleman pitääkin, melkoinen vaikutin valtion-periaatteen suhteen; ja valtion-periaate on minulle dogma; Unkarin valtion-periaate on uskonkappale, jonka suhteen arvossa pidettävät puolueet ovat yksimielisiä, jonka suhteen ei mitään riittäisyyttä löydy; sentähden en minä Unkarissa pelkää sitä kiihkokatolisuuden taistelua, joka koko Euroopassa niin kovasti raivoo. Minä luotan Unkarin papiston isänmaanrakkauteen ja vapaamielisen puolueen maltteellisuuteen.

Toinen kysymys, jonka edut näyttävät olevan toistensa kanssa ristiriidassa, on kysymys *valtiotaloudesta* ja *virkamiehistöstä*. Ne, jotka haluavat saada aikaan tasapainoa valtiotaloudessa, ovat sitä mieltä, että virkamiehistö maksaa liian paljon, tässä olisi säästettävä. Kunnioitetut kansalaiset! Minulla on se mielipide, että täytyy tehdä loppu tyhjänviroista, joissa ei ole mitään työtä; ylhäisiltä valtionvirkamiehiltä, joilla muutenkin on suuret palkat, täytyy ottaa pois n. s. pöytärahat. Virkamiehiä, jotka eivät tahdo tai osaa tehdä työtä, täytyy osoit-

taa muille elinkeinoille; mutta ikänä minä en tahdo enkä hyväksy sitä, että niitten keski- ja alaluokkaan kuuluvain virkamiesten palkat vähennettäisiin, jotka kansan ahkeroina päivätyöläisinä ansaitsevat leipänsä, että heidän muutenkin kova kohtalonsa tehtäisiin vielä kovemmaksi, että heidän pienestä ansiostansa noukittaisiin leipämuruja. Niin, minä lausun sen suoraan, maan todellisen edun kanssa yhtäpitävää on, että heidän tilaansa parannetaan, varsinkin, ettei heidän palkoistansa voi ottaa kahta kolmannesta takavarikkoon, että se aika, jonka perästä he saavat pensionia, määrätään lyhyemmäksi, kuin nuo pitkät neljäkymmentä vuotta, ja ennen kaikkia, että virankorotuksissa työ ja ahkeruus on ratkaiseva, eikä suojelus, persoonallinen ystävyys taikka todistus suuremmasta tai vähemmästä lahkolaisuudesta.

Kunnioitetut kansalaiset! Kolmas kysymys, jonka etu vaan näennäisesti on ristiriitaisuudessa säästäväisyyden kanssa valtiotaloudessa, on *kansansivistys*. Hyvästä kansansivistyksestä riippuu tulevain sukupolvien kohtalo. Kun Sadovan tappelun perästä kaksi itävaltalaista upsieria Gräfenbergissä menivät kävelemään, tuli heitä vastaan kaksi henkilöä siviilivaatteissa. „Katso“, sanoi toinen upsieri, „nuo ovat meidät Sadovan luona voittaneet.“ Ne eivät olleet preussiläisiä kenraaleja, vaan preussiläisiä kansakoulun-opettajia. Jos nyt kansakoulun-opettaja voi niin suuresti vaikuttaa sotilas-sodankäyntiin, mikä vaikutus hänellä sitte on oleva siinä sodassa, jota me käymme: varallisuuden sotaa? Tämänkin suhteen ovat edut yhteen soveltuvia. Minä hyväksyn sen, että uskontunnustukset pitävät omia koulujansa voimassa, mutta sen ohessa lisätköön valtio myös uskontunnustamattomien koulujen lukumäärää. Unkarissa ei ollekaan voi löytyä niin paljo kouluja, että voisi sanoa: meillä on semmoisia kylläksi; mutta minä toivon sekä uskonlahkolaisilta että valtiolta, etteivät he aseta kansakoulun-opettajia semmoiseen tilaan, joka on yhtä merkitsevä kuin hätä ja kurjuus. Kansakoulun-opettajain palkat koroitettakoon ja niiden alin määrä vahvistettakoon.

Edelleen ovat *maa- ja käsityö-teollisuus* kaksi toisistaan hajaantuvaa kysymystä. Luullakseni jokainen meistä tietää,

mikä tärkeä kysymys Unkarissa teollisuuden edistäminen on. Unkari tarvitsee uuden sotaretken ulkomaata vastaan, jossa ei ole sodittava rundilla ja tykeillä, vaan vasaralla, vipustimella ja muilla työkaluilla. Sen armeijan laadusta, jonka me voimme asettaa ulkomaata vastaan, riippuu voittomme tahi tappiomme. Köyhyydessämme täytyy meidän avata uusi kultakaivos ja tätä kultakaivosta ei voi muualta etsiä kuin teollisuuden-harjoittajain hakisissa käsissä. Maan velvollisuus on sentähden sopivilla toimenpiteillä helpottaa teollisuuden-harjoittajain kohtaloa ja asettaa heidät siihen tilaan, että he karttuneella tiedolla ja taidolla voivat kilpailla ulkomaan kanssa. Siinä on kuitenkin tarkasti huomioon otettava, että ne toimenpiteet, jotka hyödyttävät yhtä teollisuutta, eivät tee mitään haittaa maa-teollisuudelle hinnan eikä arvon suhteen.

Vielä on yksi kysymys, josta tahdon mainita, se näetten, että *maan* edut silloin tällöin joutuvat vastakohtaan *pääkaupungin* etujen kanssa. Viimekuluneilla valtiopäivillä oli meillä usein tilaisuutta kuulla, kuinka paljon maa jo on tehnyt pääkaupungin hyväksi, ja yhä vielä astuu tämä esiin uusilla vaatimuksilla. Minä sanon, maan täytyy tehdä *vielä enemmän* pääkaupungin eduksi, sillä Budapest on Unkari ja Budapestiä ja rautateitämme eivät minkäänlaiset vastukset voi meiltä riistää; se se on, joka todistaa, että Unkari ei ainoastaan ole ollut ja on oleva, vaan myöskin on. Minun harrastukseni eivät kuitenkaan tarkoita sitä, että Budapest tulisi Unkarin komeimmaksi ja kalliimmaksi kaupungiksi, vaan työskentelen minä siihen suuntaan, että Budapest Europan muitten kaupunkien joukossa olisi mitä raittiimpia ja varakkaimpia. Minä en lupaa mitään uusia boulevardjeja, mutta minä toivon, että Unkarin lainlaatijakunta on suojeleva Unkarin kauppaa ja tätä kauppaa tarkoituksenmukaisesti edistämällä antava Budapestille ne välikappaleet käteen, jotka sen yksistään voivat varalliseksi ja onnelliseksi tehdä. Ilman kauppaa ei löydy mitään rikasta maata eikä myös voi löytyä mitään rikasta kaupunkia. Maalta minä en Budapestille vaadi rahaa, vaan tarkoituksenmukaisia asetuksia.

Kunnioitetut kansalaiset! Minä ehkä väsyntän Teitä. Saattaa olla, että näitä vaatimuksia vastaan asetetaan ihan vasta-

päisiä vaatimuksia, silloin nousee kysymys: kuinka tulee edusmiehen menetellä? Minä sanon sentähden suoraan, että edusmies ei ole piirikuntansa edusmies, vaan koko maan. Edusmies ei ole vaalipiirinsä asianajaja. Asianajaja on velvoitettu puolustamaan jokaista hoidokkaansa asiaa; se on hänen ammatinsa, sen päälle on hän valan tehnyt. Edusmies on velvoitettu puolustamaan maansa asiaa. Jos tuomarin eteen astuu kaksi oikeutta käyvää riitaveljestä, on hän velvoitettu myöntämään asian toiselle, kieltämään sen toiselta. Edusmies ei kuitenkaan ole mikään tuomari, hän on lainsäätävä. Hänen täytyy pitää kummankin puolen oikeutta silmällä, hänen täytyy myöntää että sillä niin hyvin kuin tälläkin on oikeus, hänen ei tule tutkia, kummanko oikeus on suurempi tai pienempi, vaan täytyy hänen tyydyttää kumpaakin, toisen yhtä hyvin kuin toisenkin täytyy antaa perään ja laki pitää siis laadittaman kaikkien hyväksi. Sillä huonosti on sen maan laita, jonka lait ovat sillä tavoin laaditut, että sen johdosta yhden ihmisen, yhden kansanluokan, yhden kaupungin täytyy olla onnetonna, jotta toiselle ihmiselle, toiselle kansanluokalle, toiselle kaupungille hyvin kävisi! Kaikkien täytyy menestyä, jokaisen täytyy antaa toisen onnelliseksi tulla.

Kunnioitetut valitsijat! Näitä suuria tehtäviä varten olen minä Teille tuonut tunnetun, vähäpätöisen ky'yn. Minä en ole mikään valtiomies, en mikään ammatti-oppinut, en minkäänlainen etevä kyky. Ja sen ohessa en edes väitä, että minä elämäni ajan tätä yhtä harrastaisin, sillä minulla on vielä paljo muuta tekemistä. Tähän rikosteni luetteloon kuuluu vielä, että minä myöskin ymmärrän vähän saksaa, jota kohta tahdon käyttää siihen, että täällä Budapestissä, Unkarin pääkaupungissa, myöskin puhun saksaksi niille valitsijoille, jotka eivät hyvin ole ymmärtäneet unkarinkielistä puhettani."

Nyt kertoi Jókai lyhykäisesti puheensa saksan kielellä, jonka jälkeen hän lopetti esitelmänsä unkariksi seuraavilla sanoilla:

„Kunnioitetut kansalaiset! Minä olen unhoittanut tasakuuni tuon varmaankin kauniin ja järkevän puheen, josta Te

olisitte voineet paljon oppia ja josta Teillä epäilemättä olisi ollut suuri ilo, ja sen sijaan Teille suoraan ja selvästi sanonut sen vähän, mikä minulle oli mahdollista sanoa. Jos Te kaikesta tästä huolimatta minut parlamenttiin lähetätte, on Teillä minussa oleva halpa sotamies, joka kenties vielä voipi koroittaa itsensä korpraaliksi, mutta joka vahdissa ei nuku eikä tappelusta tiehensä pötki. Ja nyt kauniisti, ei suurella melulla, alkäämme sitä huutako, vaan toimikaamme sen mukaan: eläköön isänmaa!”

Kaikuvia suositus- ja éljen-huutoja seurasi näitä loppusanoja. Sitte astui eräs vaali-valiokunnan jäsenistä esiin ja lausui kunnioitetulle kandidaatille muntamia sanoja. „Me emme tahdo Sinulta,“ virkkoi hän, „mitään programmia, sillä luotamuksemme sinuun on rajaton. Me annamme Sinulle valkoisen lehden käteen, Sinä voit siihen kirjoittaa, mitä mielit; me olemme kuitenkin vakuutetut, että Sinua isänmaanrakkaus aina on innostuttava“. Taas kaikui innokkaita éljen-huutoja ja ken vaan taisi, tupki esiin Jókain luo hänen kättänsä liikistämään. Riemuhuudoilla vietiin hän sitte taas kotia, samalla tavalla kuin hän tuotukin oli, jolloin noin 300 valitsijaa 80:ssä vaunuissa teki hänelle saattoa.

Pari viikkoa tämän jälkeen valittiin Jókai melkein yksimielisesti Theresian-kaupunginosan edusmieheksi.

Sanoin että viikkokausia kulutetaan vaalipuuhiin. Siinä näet ei ole kyllä, että tuommoisia programmi-puheita pidetään sitä seuraavilla juhlasaatoilla, lipuilla ja éljen-huudoilla. Kussakin vaalipiirissä on sen lisäksi asetettu n. s. vaali-valiokunta, johon tavallisesti kuuluu 100 henkeä. Tämän toimena on muka „johdattaa vaalia“, mutta itse asiassa värvätä eli koota ääniä. Valiokunnat pitävät tiheita kokouksia, viime aikoina joka päivä; usein kokoonnutaan sen ohessa valitsijain kanssa komeille päivällisille tai illallisille, joissa sampanja-

korkkien paukuessa juodaan kandidaatille maljoja. Välistä on tämä itse saapuvilla ja silloin on tietysti innostus vielä tulisempi. Sanomalehdet eivät semmoisina aikoina sisällä paljoa muuta, kuin programmi-puheita, arvosteluja niistä ja niiden pitäjistä sekä kaikenlaisia tietoja vaali-liikkeestä ympäri koko maata. Mihin ikänänsä tulee, kuulee tuskin muusta puhuttavan kuin vaaleista ja vaali-kandidaateista.

Todellakin, kun ajattelee niitä, ei suinkaan pieniä kustannuksia, joita pannaan tuommoisiin turhamaisiin menoihin, lippuihin, plakaateihin, syömiseen ja juomiseen, sekä sitä ajan kulutusta, jota semmoiset vaalipuuhat vaativat, niin ei tätä kaikkea voi pitää muuna, kuin kevytmielisenä ajan ja rahan tuhlausena, joita kyllä voitaisiin ja tulisi paremmin käyttää. Ja kuitenkin olivat viimeiset vaalipuuhat Unkarissa aivan lapsia entisten rinnalla! Hiukset päässä melkein nousevat pystyyn, kun kuulee kerrottavan edusmies-vaaleista siihen aikaan, jolloin hallitus- ja vastustuspuolue vielä seisoivat jyrkästi toinen toistansa vastaan. Erittäinkin maaseuduilla oli silloin hurja elämä. Otaksukaamme esim. että yhdessä komitatissa asui kaksi suurta aatelista maanomistajaa, toinen Deákilainen, toinen vasempaan puolueeseen kuuluva, jotka kumpikin tahtoivat tulla edusmieheksi valituksi. Jo viikkokausia ennen vaalipäivää ryhdyttiin valmisteleviin toimiin asian perille saattamiseksi. Edusmieheksi toivova palkkasi yhden tahi useampia n. s. „kortes'ia“, s. o. miehiä, joiden varsinaisena tehtävänä oli värvätä ääniä talonpojilta*). Nämä kävivät ympäri kylissä, toisessa kädessä viinapullo, toisessa pläskin pötkylä ja lakka-

*) Vaikka nykyisen vaalijärjestyksen mukaan ei ole mitään estettä talonpojan valitsemiseen valtiopäivämieheksi yhtä hyvin kuin aatellisen maanomistajankin, niin ei semmoista kuitenkaan vielä ole kysymykseen tullut — niinkuin minulle on vakuutettu, talonpoikaissäädyn alhaisen sivistyskannan vuoksi.

rit täynnä setelirahoja. Usein kuljetettiin kyliin suuria kuormia syömä- ja juoma-varoja. Rahaseteleistä annettiin aluksi vaan toinen puoli, ja toinen saatiin vasta vaalin päätyttyä, kun oli nähty että asianomaiset todellakin olivat antaneet äänensä ehdoitetulle vaali-kandidaatille. Aika kului nyt juopoudessa ja ylensyömisessä sekä kaiken siitä seuraavan pahuden harjoittamisessa. Mutta ei ainoastaan rahalla ja viinalla värvätty ääniä; kortesit koettivat myös sanan voimalla asiatansa ajaa ja hyvään kortes-omaisuuteen kuului siis myöskin liukas kieli ja sujuva puheenlahja. Omaa kandidaattia kuvattiin tietysti mitä loistavimmilla väreillä, kun sitä vastoin vastapuoluelaista voimia myöten herjattiin ja häväistiin; edellinen tahtoi muka valtiopäivillä saada aikaan sen, että talonpojat joko kokonansa tahi ainakin suureksi osaksi vapautettaisiin verojen maksamisesta, kun sitä vastoin jälkimmäisellä oli tuo p—llinen aikomus niitä vaan kohoittaa, j. n. e. Tällä tavoin saatiin valitsijat semmoiseen vimmaan ja kiihoitukseen, että kun vihdoin vaalipäivä lähestyi, seisoivat kumpikin puolue niinkuin kiukkuiset koirat toistansa vastaan, täynnä hehkuvaa vihaa ja kostonhimoa. Sotamiehillä pidettiin kumpikin puolue toisistaan erillään, mutta usein syöksyivät nuo hurjistuneet joukot sotamiesrivien läpitse toisiansa vastaan, ja nyt alkoi hirveä ja verinen tappelus, jossa muutamat kuolijana jäivät tanterelle makaamaan, toiset tulivat pahasti haavoitetuiksi.

Näin koetti kumpikin vaali-kandidaati saavuttaa voittoa itselleen, ja oli hänellä siinä sitä suurempi toivo onnistua, jota enemmän hän saattoi panna rahoja likoon. Ei ollut mitään tavatonta, että tällä tavoin 10—12,000 guldenia pantiin menemään, mutta usein nousi summa 20—30,000:een, jopa välistä 50,000:eenkin asti. Myöskin hallitus antoi rahoja vaalipuuhin, saadaksensa ystäviänsä eduskuntaan ja sillä ta-

voin kannatusta itselleen vastustusta vastaan. V. 1869 olivat Deákilaiset Budapestissä Theresiankaupungin vaalipiirissä asettaneet ministeri Gorové'n edusmieskandidaatiksi. Häntä vastaan pani vasen puolue Jókai'n. Vaali-liike oli mitä kiihkeintä laatua; hallitus jakoi ulos 60,000 guldenia (150,000 Suomen markkaa) ostaaksensa ääniä Gorove'lle. Suurin makso yhdestä äänestä oli 500 guldenia, mutta löytyi paljo semmoisiakin, jotka tyytyivät 10 guldeniin. Siitä huolimatta voitti Jókai 16 äänellä, hallituksen ja Deákilaisten sanomattomaksi harmiksi.

Viime valtiopäivillä ilmestyi kuitenkin laki, joka kieltää kaiken „korteskeerauksen“, s. o. tuonlaista vaalipuhua ja julista äänten ostoa, kuin yllä on kerrottu. Viimeinen vaali-liike ei siis likimainkaan ollut samaa laatua kuin entiset. Siihen oli tietysti kuitenkin etupäässä syynä puolueitten yhdistys, ja toiseksi myöskin tuo viime aikoina yhä karttuva varattomuus, joka ei enää salli panna kymmentuhansia menemään edusmies-valtuuden saavuttamiseksi. Ei ole myöskään enään mitään toiveita ansaita tuolla tavoin pantuja rahoja takaisin valtiopäivillä, niinkuin ennen rautatienmyönnytys-ano-musten onnellisena aikakaunna.

Niinkuin edusmiesten ennen valtiopäiviä tulee valitsijoil-leen esittää valtiolliset mielipiteensä, niin on myös heidän velvollisuutensa niitten päätyttyä tehdä tili siitä, mitä he valtiopäivillä ovat toimittaneet. Nämä tilinteot tapahtuvat melkein samanlaisilla juhllaisuuksilla, kuin programmi-puheita pitäessä. Viime valtiopäiväin loputtua kävi Tisza, joka oli Debreczen'in edusmies ja, niinkuin tiedämme, valtiopäiväin aikana tuli ministeriksi, mainitussa kaupungissa tiliä tekemässä valtiopäivä-toimistaan. Siellä hänelle osoitettiin melkein epäjumalallista kunnioitusta. Koko kaupunki oli häntä vastaan-otta-

massa, riemusaatossa seurattiin hän kortteriinsa, musiikilla ja laululla, illalla oli kaupunki komeasti valaistu j. n. e. Sitte pidettiin loistavat päivälliset, joissa kaksikymmentä eri maljaa juotiin Tiszalle! Niissä häntä nimitettiin „isänmaan pelastajaksi“, „kansan valituksi“, „kovin kärsineen kansan Moosukseksi“ y. m.

Kuudeskolmatta Kirje.

Unkarin lainlaatijakunta. — Edusmiesten-huone. — Vaali-oikeus. — Lainehdoitusten käyttely. — Lakien ehtoitus-valta. — Herrain-huone. — Sen jäsenet. — Valtiokulunki-arvion hyväksyminen. — Käynti eduskunnan istunnoissa. — Alahuoneen kokoussali. — Ministerit Tisza ja Széll. — Puolueet eduskunnassa. — Sennyei, Simonyi, Miletics. — Presidentti Ghyczy. — Keskustelu kuninkaan siviili-listasta. — Erään serbiläisen edusmiehen lausunto kansallisuuksista Unkarissa. — Tiszan vastaus siihen. — Suosionosoituksia. — Oivallisia puhujaita. — Kokkapuheita. — Ankaria arvosteluja Unkarin valtiosta. — Kustannukset valtiopäivistä. — Pitkiä puheita, ajan tullausta. — Ylähuoneen kokoussali. — Unkarin primas Simor. — Ylähuoneen parlamentillinen merkitys. — Magnati-puvut. — Valtiopäiväin sulkeminen.

Kerrottuamme edellisessä kirjeessä valtiopäivämiesten vaaleista ja siihen kuuluvista puuhista, puhukaamme nyt vähäisen itse valtiopäivistä.

Unkarin lainlaatijakunta on järjestetty kaksikamarijärjestelmän mukaan, niin että siinä on ala- eli edusmiesten-huone ja yli- eli herrain(magnati)-huone.

Edusmiesten-huoneeseen kuuluu 439 jäsentä, joista 334 varsinaisesta Unkarista, 75 Siebenbürgen'istä, 1 Fiumesta (joka tekee ominaisen aluskunnan) sekä 29 Kroatiasta ja Slavoniasta.

Valtakunta on jaettu yhtä moneen vaalipiiriin, kuin edusmiesten luku on; ainoastaan Kroatia ja Slavonia lähettävät edusmiehensä suorastaan omista maanpäivistään.

Vaaliin oikeutetut ovat kaikki kotimaiset kansalaiset, jotka ovat täyttäneet 20 vuotta eivätkä ole kenenkään holhouksen alaisina tahi palveluksessa, jos

1) heillä kaupungissa on 300 guldenin arvoinen kiinteä omaisuus taikka maaseuduilla $\frac{1}{4}$ sektioni maatilaa joko itsellään yksinänsä taikka vaimonsa ja alaikäisten lastensa kanssa yhteisesti;

2) he ovat käsityöläisiä, kauppiamiehiä tahi tehtailijoita ja heillä on oma versta, kauppa tahi tehdas, taikka jos he käsityöläisinä tekevät työtä kumminkin yhden kisällin kanssa;

3) heillä omaisuudestaan on 100 guldenin taattu tulo;

4) he ovat tohtoreja, lääkärejä, asianajajojta, insinöörejä, professoreja, taiteilijoita, Unkarin tiede-akatemian jäseniä, apteekareja, kirkkoherroja, apulaispappeja, kunnan notarioita tahi koulunopettajia, jolloin ei tulojen määrästä pidetä mitään lukua;

5) aatelisten ja magnati-perheitten jäseniä, vaikkapa eivät täyttäisikään edellisissä kohdissa mainittuja ehtoja.

Näillä ehdoilla vaaleihin osaa ottavain lukumäärä tekee noin 1 miljonan elikkä $\frac{1}{15}$ osan koko asujamistosta.

Edusmiesten-huone valitsee itse presidenttinsä, varapresidenttinsä, sihtierinsä ja muut palvelusmiehensä. Presidentillä on vuosipalkka, tekevä 12,000 guldenia. Edusmiehet saavat siltä ajalta, jona valtiopäivät pitävät istuntoja, 5 guldenia 25 kreutzeriä päivältä sekä paitse sitä vuosittain 800 guldenia hyyryrahaa.

Valtiopäiviä aloitettaissa jaetaan edusmiehet arvanheiton kautta yhdeksään osastoon, joissa kussakin on yhtä monta jäsentä. Jokainen osasto valitsee presidenttinsä ja sihtierinsä.

Edelleen valitsee eduskunta pysyviäsiä komiteoita valtiovarain-, opetus-, kulkuneuvojen y. m. asioita varten.

Joka asia lykätään, ennenkuin se yhteis-istunnossa tulee keskustelun-alaiseksi, yksityisissä tapauksissa komiteoihin, mutta aina noihin yhdeksään osastoon.

Kukin osasto käyntelee lainehdoituksia huolellisesti ja valitsee päätöstänsä esittämään keskuudestaan yhden esittelijän. Nämä osastojen edustajat tekevät pää-komitean, joka ottaa lainehdoitukset uuden keskustelun ja neuvottelun alaiseksi, laatii päätöksestään pöytäkirjan ja valitsee sen esittämiseksi eduskunnassa niinkään keskuudestaan yhden esittelijän. Alahuone käyntelee lainehdoituksia ensin yleensä, sitte erinäis-keskustelussa ja lähettää hyväksymänsä lait ylähuoneelle, joka, jos se näitä vastaan tahtoo muistutuksia tehdä, ilmoittaa sen alahuoneelle lähetyskunnan kautta. Molemmat huoneet lähettävät vuoroitellen niin kauan lähetyskuntia, kunnes lainehdoitusten suhteen tullaan yksimieliseksi; vihdoin lykätään molempain huoneitten hyväksymät lainehdoitukset kuninkaan vahvistettaviksi, jonka jälkeen ne julkaistaan voimassa oleviksi laeiksi. Jos kuninkaalla olisi eduskunnan päätöksiä vastaan mitään muistuttamista, antaa hän sen valtiopäiville tietää vastauskirjoituksen kautta, ja otetaan semmoisessa tapauksessa lainehdoitus uudestaan käyttelyn alaiseksi.

Kuninkaalla on valta ehdoittaa lakeja ministeriensä kautta ja täytyy jokaisen lainehdoituksen, jonka hallitus valtiopäiville esittää, olla kuninkaan hyväksymä. Tämmöinen lakien ehdoitus-valta on paitse sitä jokaisella edusmiesten-huoneen jäsenellä.

Ylähuoneessa on istunnon ja äänen valta:

1) kuninkaallisilla arkkiherttuilla, jos he valtakunnassa ovat maatalan-omistajoina;

2) roomalais- ja kreikkalais-katolisilla arkkipiispoilla, Agram'in iso-provastilla, pyh. Martinsberg'in abbotilla, premonstratensien veljeskunnan iso-provastilla sekä kreikkalais-itämaalaisilla arkkipiispoilla ja piispoilla;

3) valtakunnan-lipun kantajalla, Pressburg'in kreivillä ja molemmilla kruununvartijoilla;

4) Unkarin ja Siebenbürgen'in komitatieen yli-ispán'eilla, Fogaras'in ja Nazód'in piirikuntain ylikatteeneilla, szeklerien tuolien ylituomareilla, saksilaisten kreivillä ja Fiumen kuvernöörillä;

5) kahdella tätä varten erittäin valitulla edusmiehellä Kroatiasta, Slavoniasta ja Dalmatiasta, niinkuin myös niillä magnateilla, hengellisillä ja maallisilla arvonkantajilla näissä maissa, joilla ennen v. 1848 oli Unkarin valtiopäiväin ylähuoneessa istunnon ja äänen valta;

6) ruhtinaallisten, kreivillisten ja paroonillisten perheitien täysi-ikäiset jäsenet, sekä ennen v. 1848 valtiopäiviin kutsutut Siebenbürgen'in regalistit.

Viime kerralla kutsuttiin tällä tavoin herrainhuoneeseen: 3 arkkiherttuaa, 31 hengellistä suurarvonkantajaa, 12 valtakunnan-lipun kantajaa, 57 yli-ispán'ia, 5 ylituomaria, 1 saksilaisten kreivi (comes), 1 Fiumen kuvernööri, 3 ruhtinasta, 218 kreiviä, 80 paroonia ja 3 siebenbürgiläistä regalistia.

Ylähuoneessa oli siis 414 jäsentä. Ylähuoneen presidentin ja varapresidentin nimittää kuningas; sihtierinsä valitsee huone itse niinkuin myös, tarvittaessa, komiteoita.

Valtiopäivät kutsutaan kokoon pääkaupunkiin kolmeksi vuodeksi ja ovat sen istunnot mahdollisuuden mukaan talvi-kuukausina pidettävät. Kuningas voi lykätä toistaiseksi tahi päättää valtiopäivät, vieläpä ne ennen noiden kolmen vuoden kuluttua hajoittaakin, jossa tapauksessa uusia edusmiesvaaleja

pidetään ja niin pian, että uusi eduskunta voipi kokoontua ennen kolmen kuukauden kuluttua sen jälkeen, kuin edellinen hajoitettiin.

Koska valtiopäivät vahvistavat valtiokulunki-arvion vaan yhdeksi vuodeksi eikä ilman uudistettua vahvistusta voida veroja määrätä ja ottaa, niin pitää valtiopäivät, jos ne lykättäisiin toistaiseksi, päätettäisiin tahi hajoitettaisiin ennen, kuin ministeristöt ovat antaneet tilintekonsa ja vuosikulunki-arvionsa sekä näistä päätös on tehty, vielä saman vuoden kuluessa kokoon kutsuttaman, niin että vastamainitut asiat ennen vuoden loppua voidaan ratkaista.

Nyt kerrottu valtiopäivä-järjestys lienee kuitenkin ennen pitkää muutoksen alaiseksi joutuva. Puuhataan näet paraikaa edusmiesten-vaalien suhteen uutta, vanhoista laeista peräti eroavaa ja ehdottomaan kansanedustukseen perustuvaa lainehdoitusta; niin myös aiotaan uudestaan järjestää tuota vanhan valtiosäännön jäännöksille rakettua ylähuonetta.

Menkäämme nyt vähäksi aikaa katselemaan Unkarin valtiopäiväin istuntoja, joiden pitämisestä yleisölle joka kerta annetaan tieto kadun kulmiin ripuistetuilla ilmoituksilla. Lähdemme ensin edusmiesten-huoneeseen, joka on komeassa rakennuksessa vastapäätä kansallismuseota. Tultuamme ylös kuulijain-lehterille näemme edessämme puoli-ympyrän muotoon rakennetun suuren salin, joka saapi valaistuksensa laessa olevista ikkunoista. Keskellä sivuseinää, lattiasta vähäisen koovalla lavalla, on presidentin katederin-muotoinen istuin; sen edessä, vähän alempana, kysymysten esittelijän sija, ja vielä alempana sihtierien ja pikakirjoittajain pöydät ja tuolit. Ylt-ympäri näitä ovat edusmiesten sohvat, amfiteaterin-tapaisesti

sijoitetut, edessä kirjoituspulpetit laatikkoineen. Ne ovat niin sanoakseni poikkikatujen kautta jaetut kuuteen korttieriin, jotta edusmiehet helposti voivat päästä paikoilleensa. Vastapäätä presidentin istuinta, tämän ja edusmiesten-sijain välillä, melkein keskellä salia, on ministerien mukavat nojatuolit, niittenkin edessä pulpetit. Yltympäri seiniä on joka taholla parvia kuulijoita varten. Sivuseinän parven alla, kummallakin puolella presidentin-istuinta, on sanomankirjoittajaille valmistettu kirkonpenkin-tapainen oltava, josta voivat hyvin kuulla keskustelumuksia ja niitä paperille panna.

Tarkastelkaamme nyt vähäisen salissa olevia valtio- ja edusmiehiä. Silmämme etsivät ensiksi Unkarin mahtavinta miestä tätä nykyä, ministeripresidenttiä Koloman Tiszaa, joka silloin vielä oli vaan sisä-asiaain ministerinä. Me löydämme hänet pian, tuolla kun hän istuu muiden ministerien joukossa. Vaikka hän ei vielä ole enemmän kuin 45:n vuoden ikäinen (Tisza on syntynyt 16 p:nä joulukuuta 1830), ovat kuitenkin hänen hiuksensa ja partansa jo aivan harmaat. Hänen vartalonsa on laiha ja hän näyttää yleensä heikolta ja kivulloselta. Nuo terävät silmät osoittavat kuitenkin, että miehessä löytyy henkistä voimaa ja jänteveyttä, jota ei niin äkkiä voida kukistaa. Hän istuu, kuten näyttää, aivan huoletonna nojatuolissaan, kuunnellen edusmiesten puheita tahi kirjoittaen muistutuksia paperille; välistä vetäytyvät hänen kuulensa pilkalliseen hymyyn, kun joku puhuja laskee tyhmyyksiä tai moitetta hallitusta vastaan. Mitä muuten hänen luonteesensa ja mielipiteisinsä tulee, on hän, omituista kyllä, täydellinen aristokrati eli ylimysystävä, ja hänen hartaimpia toiveitansa hoe-taan olevan kreivinarvo.

Tiszan vieressä istuu se ministeri, jolla tätä nykyä epäilemättä on vaikein työ Unkarin hallituspajassa, nimittäin val-

tiovarain hoitaja Koloman Széll. Häntä sopisi todellakin sanoa oikeaksi ministeri-keltanokaksi, sillä hän on vasta 32 vuoden iällä. Mutta

„Vähä on miehen nuoruudesta,
Nuoruudesta, vanhuudesta“

lauloi jo muinoin Joukahainen. Ja niin lienee Széll'kin, vaikka hän vielä on näin nuori, erittäin taitava valtiovarain-asioissa ja niiden hoidossa. Hän oli ennen sihtierinä valtiovarain-ministeristössä ja on siten hyvin perehtynyt nykyisiin vaikeihin toimiinsa. Ulkomuodoltaan on hän täydellinen „gentleman“, ja naislukijoitani varten voin vielä lisätä sen tiedon, että hänen vaimonsa on mainion Vörösmartyn tytär.

Muista ministereistä ei ole mitään erinäistä mainittavaa; he ovat melkein kaikki keski-ikäisiä miehiä ja luullakseni myöskin keskinkertaisia valtiomiehiä. Ainakin kaksi heistä on ollut vapauden-sodassa osallisena ja siitä kärsinyt rangaistustakin.

Oikealla puolella presidentin-istuimesta näemme oikean puolueen vastustuksen miehet, johtajansa parooni Paavo Senyein kanssa. Tämän voipi helposti tuntea siitä ympyräisestä lornetista, jota hän, oikean puolueen miehenä, tietysti pitää oikeassa silmässään.

Vasemmalla puolella taas istuvat äärimmäisen vasemman jäsenet. Nämä ovat enimmästä päästä vanhoja miehiä, oikein perimagyarilaisia ukkoja, jotka aina käyvät kansallispuvussa: tuossa kauhtanan muotoisessa, nyöreillä koristetussa attilassa ja kapeissa housuissa, jotka ovat pitkävartisiin saappaisiin pistetyt. Useimmat heistä ovat personallisesti taistelleet vapauden-sodassa; kaikki ovat he hurjia Kossuth'in lakolaisia ja hänen mielipiteittensä innokkaita puoltajia. Heidän johtajansa on Ernesti Simonyi, kiireestä kantapäähän asti vastustusmies,

täynnä karvaita pippuria, joita hän lakkaamatta viskelee hallitusta ja sen ystäviä vastaan. Hän on valinnut paikkansa niin kauas vasemmalle, kuin suinkin on voinut, aivan seinän viereen. — Tällä puolella istuu myöskin lahkolaistensa kanssa slavilaisten kansallispyrintöjen johtaja, serbiläinen Szvetozár Miletics, vanhanpuolinen lihavanlântä mies, jota paraikaa Unkarissa ahdistetaan maankavalluksesta. Slavilaisella puolueella ei tietysti kuitenkaan ole samaa tarkoituserää, kuin Kosuthilaisilla s. o. itsenäisen magyarlaisen valtion perustamista, he kun tahtovat kaikkien kansallisuuksien yhtä-oikeudelle perustuvaa liittovaltaa, mutta he vetävät sen takia yhtä köyttä näiden kanssa, että nämä tekevät hallitukselle vastusta. — Äärimmäisen vasemman puolueen miehet eivät muuten nauti juuri suurta arvoa yleisön silmissä; hallitukselle vaarallisina ei heitä ensinkään pidetä.

Näiden molempien puolten välissä istuu tuo suuri n. s. vapaamielinen puolue, joka niinkuin jo tiedämme on syntynyt entisen Deák- ja vasemman keskipuolueen yhdistyksestä ja on nykyisen hallituksen tuki ja kannattaja. Siellä näemme Frans Pulszky'n, kreivi Lónyay'n, Lutvikki Tizsan, Edvard Horn'in, Mauri Jókai'in, Lutvikki Csernátonin, Paavo Szontagh'in y. m. m. vanhaa parlamentintaistelijaa.

Presidenttinä on Kálmán Ghyczy, ennen vasemman keskipuolueen johtaja Tizsan kanssa, sittemmin valtiovarainministeri, josta virasta luopui, kun ei ehdoittamansa veronkorotus valtiovajauksen täyttämiseksi saavuttanut eduskunnan suostumusta. Hän on jo vanha ukko, erinomaisen lempeillä ja ystävällisillä kasvoilla, niinkuin hänen luontonsakin sanotaan olevan.

Mutta kuunnelkaamme nyt vähän keskusteluja, jotka tietysti kaikki käyvät unkarin kielellä. On juuri puhe valtio-

kulunki-arviosta ja sen hyväksymisestä. Yksi äärimmäisen vasemman puolueen miehistä, muistaakseni eräs Csanády niminen, nousee ylös ja, puhuttuansa laveasti valtiovarain nykyisestä rappiotilasta, ehdoittaa että sen parantamiseksi kuninkaan palkasta eli siviili-listasta, joka tekee 3,650,000 guldenia, pyyhkäistiin pois 1 miljonaa. Ministeri Széll vastaa tähän, että eduskunta kerran kaikkiaan on päättänyt, että kuninkaan siviili-lista aina vuoteen 1879:ään asti on tekevä vastamainitun summan, ja ettei siinä siis ennen tämän ajan kulluttua voi mitään muutosta tehdä. Csanády pyytää uudestaan puheenvuoroa ja ehdoittaa nyt, että pyydettäisiin kuningasta itseä hyväntahtoisesti luopumaan tuosta miljonasta. Joku vapaamielisestä puolueesta osoittaa tämän johdosta, kuinka se ei ensinkään olisi kansan arvon kanssa yhteensopivaa, jos tällä tavoin ruvettäisiin kuninkaan käyttörahoista jotain pois tinkimään. Mutta siihen vastataan vasemmalta puolelta: onko se enemmän kansan arvoon soveltuvaa, että tehdään summatomia velkoja, joista on epätietoista, koska ne maksetuiksi saadaan? Sen lisäksi mainitaan, että muiden maiden ruhtinaatkin, esim. Italian kuningas Victor Emanuel, ovat tyytyneet vähempään siviili-listaan, kun heidän maansa on hätää kärsinyt, että Itävallan keisarilla kaikista Euroopan perustuslaillisista hallitsijoista on suurin palkka (hänellä on näet Itävallasta yhtä paljon kuin Unkaristakin, siis yhteensä 7,300,000 guldenia eli 18,250,000 Suomen markkaa vuodessa, joka tekee 50,000 markkaa päivässä — „nätti summa kyllä!“) ja että hän siis kernaasti voipi tyytyä, hänkin, vähempään palkkaan, kumminkin siksi että maan raha-asiat joutuvat paremmalle kannalle. Vasemmalta puolelta kuuluu suostumus- huutoja, muualta mutinaa. Nyt seuraa äänestys, jossa Csanádyn ehdotus hylätään äärettömällä enemmistöllä. Lieneekö

kuningas sittemmin, tästä keskustelusta tiedon saatuaan, vapaatahtoisesti luopunut jostakin osasta palkkarahoistaan, en tiedä, mutta se on tuskin luultavaa, koska hän, niinkuin minulle Unkarissa kerrottiin, on hyvin säästeliäs herra, joka lähettää rahansa Lontoon pankkeihin korkoa kasvamaan.

Samalla tavalla kävi muitten siltä taholta tehtyjen ehdotusten vähennyksistä kabinetti-kanslian y. m. määrärahoissa. Nyt, niinkuin ainakin, tehtiin myöskin vastalause sitä osaa vastaan valtiokulunki-arviossa, joka koskee Itävallan kanssa yhteisiä menoja sekä yhteisen valtiovelan kuoletusmaksoa.

Tulee sitte muun muassa kysymys määrärahoista kansallisteaterille — vai olisko se ollut jollakin toisella kertaa, sitä en enää varmaan muista, mutta se onkin aivan yhdentekevää. Nuori serbiläinen edusmies, tohtori Polit pyytää sananvuoroa. Hän vaatii määräravoja muillekin teattereille, kuin vaan magyarilaisten, ja etupäässä serbiläiselle teaterille. Unkarin valtakunta, sanoi hän, ei ole ainoastaan magyarein valtakunta; siinä asuu muitakin kansallisuuksia, jotka ovat magyareja kahta vertaa lukuisimmat ja joilla on samat oikeudet valtiossa ja yhteiskunnassa kuin magyareillakin. He maksavat valtiokassaan veronsa, mutta näitä veroja käytetään yksistensä magyarilaisten kansallispyrintöjen edistämiseksi, vähintäkään lukua pitämättä muista kansallisuuksista. Enempää hän ei saanut puhutuksi, sillä salissa syntyi tämän johdosta hirveä melu ja hälinä, joka teki kaiken jatkamisen mahdottomaksi. Kuni ärsytetty jalopeura nousi nyt Tisza istuimeltaan, hänen silmänsä leiskuivat tulta ja vihasta vapisevalla äänellä antoi hän Polit rankalle aika läksytyksen hänen rohkeista sanoistaan. Kiittäkää onneanne, sanoi hän muun muassa, että olette tässä huoneessa, jossa jokaisella on vapaa puheenvalta, nuo sananne lausuut. Pakolaisina ovat serbiläiset ennen aikaan

maahan tulleet ja armosta siihen vastaan otetut; heillä ei siis ole mitään oikeutta ruveta Unkarin valtiolaitosta vastaan hyökkäyksiä tekemään. Jos semmoista muualla tapahtuu kuin täällä eduskunnassa, niin on hän, Tisza, mies näyttämään, ettei senkaltaisia yrityksiä rankaisematta jätetä. Loppumattomat éljen-huudot palkitsivat tätä ministerin urhokasta puhetta ja osoittivat, että hän oli suuren enemmistön mielen ilmi tuonut.

Tällöiset suosion tahi moitteen osoitukset ovat hyvin tavallisia Unkarin edusmiesten-huoneessa, ja usein syntyy siitä semmoinen sekamelske, että keskustelun täytyy pysähtyä useiksi minuuteiksi, vaikka presidentti kuinkakin kovasti kelloansa kilistäisi. Siitä ei huolita mitään ja vaikka kaikkialta huudetaan „halljuk, halljuk!“ (kuulkaamme), niin ei kuitenkaan yksikään kuule eikä vaikene, ennenkuin on saatu tunteille tarpeeksi ilmaa antaa.

Muuten ovat Unkarin edusmiehet enimmäkseen suuria puhujaita ja heidän istunnoissaan saapi usein kuulla esitelmiä, jotka sekä muotonsa että sisältönsä puolesta ovat oikeita mestariteoksia. Ulkonainen esitystapa on tavallisesti myöskin onnistunut ja puoleensa vetävä, ja kun siihen lisäksi tulee tuo täyteläinen, miehukkaasti sointuva unkarin kieli, niin ei ole ihmettelemistä, että nämä puheet herättävät suurta mieltymystä ja runsaita suosion-osoituksia. Ne ovat myöskin usein höystetyt kaikenlaisilla, välistä hyvinkin pistävillä kokkapuheilla. Näissä on varsinkin Tisza, joka on mitä etevimpiä parlamentti-puhujaita, koko mestari. Niin lausui hän esim. kerran, torjuessaan päältänsä vasempien hyökkäyksiä: „Minä olen puolestani aina seurannut sitä peri-aatetta, etten ryntää sen päälle, joka ei minulle mitään pahaa tee. Mutta politiikissa minä en pidä sitä peri-aatetta, jonka mukaan on kääntäminen toinenkin poski sille, joka toiselle on korvapuustin

lyönyt, seurattavana, vaan minä olen koettava, niin kauan kuin sitä saatan, olla ketäkään vastaan hyökkäämättä, mutta joka minua vastaan hyökkää, sille sivallan minä jos mahdollista yhden korvapuustin sijasta kaksi!“ Välistä nämä sukkeluudet menevät kauemminkin, kuin mitä ministeri-arvoon oikein näyttäisi soveltuvan. Oli eräässä istunnossa esim. kysymys, saisiko Ernesti Simonyi enää puhua siinä asiassa, joka oli keskustelun alaisena. Lieneekö hän jo puhunut niin monta kertaa, kuin huonejärjestyksessä sallittu oli, vai miten lie laita ollut, sitä en enää tarkoin muista; pää-asia oli, että Tisza nousi ylös ja osoitti, että Simonyilla oli oikeus saada sananvuoroa, mutta alas istuessaan lisäsi hän siihen vielä: „Paitse sitä voipi kernaasti antaa Simonyin puhua, sillä sitä, mitä hän tulee lausumaan, ei tarvitse ensinkään pelätä“. Seuraavan päivän istunnossa vastasi Tisza siihen, mitä Simonyi edellisenä päivänä oli puhunut, ja alkoi näin: „Ennenkuin ryhdyn varsinaiseen aineeseen, täytyy minun ensiksi tunnustaa se erehdykseni, johon eilispäivänä jouduin. Minä erehdyin, ajattellessani ja tätä ajatusta esiin tuodessani, ettei olisi pelkäämistä sitä, mitä edusmies Ernesti Simonyi oli puhuva. Minä erehdyin ensiksikin sentähden, että ennen kaikkia pelkään sitä, jota katson julkisille asioille vahingolliseksi. Ja minä en voi kieltää, että katson tuota satakertaista saman asian matkimista ja kalliin ajan kulutusta vahingolliseksi. Herra edusmies antakoon minulle anteeksi, minä en yleensä epäile, että hänellä siihen on oikeus; minä en myöskään koskaan tahdo häntä siitä estää. Hänellä on oikeus, niinkuin hän itse tunnusti, aina puhua yhdestä ja samasta asiasta, mutta silloin sallikoon hän myös minun muistuttaa häntä jostakin, jota hän itse varmaankin usein on kokenut. Me tiedämme, että ennen aikaan Pestin kaupunki oli positiivi-soitta-

jain varsinainen Eldorado; minä olen usein kuullut, että sama positivin-soittaja sadat kerrat vingutti samaa kappaletta, mutta koskaan en ole kuullut, että tämän satakertaisen vingutuksen kautta kappale olisi tullut kauniimmaksi, tehoisammaksi tai huvittavammaksi.“ Tähän vastasi Simonyi, ettei hän, niinkuin herra ministeri Tisza, ole saanut mitään unta positivia vääntääkseen, vaan on hänen tyytyminen vanhaan soittokoneensa.

Muuten sai puheena olevilla valtiopäivillä kuulla mitä ankarimpia arvosteluja Unkarin valtion nykyisestä rappioutilasta, sen raha-asiaihin viheliäisestä kannasta, sen virkamiesten kelvottomuudesta, sen huonosta oikeudenhoidosta ja hallinnosta y. m. — arvosteluja, joita, jos joku ulkomaalainen ne olisi esiin tuonut, epäilemättä olisi pidetty suurimpana loukkauksena unkarilaisia vastaan. Itse ministeri Széll lausui kerran eräässä istunnossa (19 p:nä huhtikuuta), puhuessaan vajauksesta valtiotuloissa ja sen peittämisestä, muun muassa seuraavat merkilliset sanat: „Maassa, jossa kansalainen ei saa omaisuuden eikä hengen turvaa, ei hallinnollisten, sivistyksellisten ja muiden etujen tyydytystä, ei voi tulla mitään puhetta verovoiman koroittamisesta.“ Vaan tämä mielestäni juuri osoittaa, että unkarilaiset oikein todenteolla aikovat ryhtyä nykyisten valtiollisten ja yhteiskunnallisten epäkohtainensa poistamiseen, sillä ensimmäinen askel siihen on tietysti se, että näitä epäkohtia peittelemättä tunnustetaan ja ilmi saatetaan. Olen myöskin vakuutettu, että se heille on onnistuva; siitä on takauksena unkarilaisten suuri valtiollinen kyky ja heidän palava isänmaan-rakkautensa. Nuo epäkohdat eivät myöskään aina liene niin hirveän mustia, joiksi niitä kuvaillaan; unkarilaisen tulinen luonne näkee usein sekä hyvät että pahat suurennuslasin läpitse.

Kustannukset viimeksi kuluneista valtiopäivistä vv. 1872—1875 nousivat 3,440,577 guldeniin 69 krentzeriin. Tässä melkoisessa summassa voitaisiin kuitenkin vastedes tehdä luulakseni ei niin vähäisiä säästöjä, jos edusmiehet voisivat totuttaa itseään lyhyempiä puheita pitämään eikä yhtä asiaa monta kertaa tahi lakkaamatta jauhamaan. Tämä viimemainittu muistutus ei ainoastaan koske vasemman, vaan myöskin oikean puolueen miehiä. Siitä alkaen kuin Tiszan ministeristö oli aikaan saatu aina valtiopäiväin loppuun asti, vaativat he näet herkeämättä, että hallitus tarkoin ilmoittaisi, mitenkä se aikoo tehtäviänsä toimittaa, mitenkä pankki-, tulli- ja kauppa-liiton-, rautatien y. m. semmoiset tärkeät kysymykset suorittaa. Programmia, programmia! sitä huudettiin melkein joka istunnossa, välistä peninkulman-pituisissa puheissa. Eikä tämä huuto tauonnut siitä monta monituista kertaa annetusta vastauksesta, ettei hallitus tätä nykyä voi antaa tarkempaa programmia, kuin mitä jo annettu oli, nimittäin että se yleensä tahtoo voimiensa mukaan ryhtyä kaikkien hallinnollisten ja muiden epäkohtain poistamiseen, mutta tapamalla tämä toimeen pannaan, on vastedes ilmi tuleva, jahka herrat edusmiehet vaan malttavat odottaa. Programmia, me tahdomme tarkkaa programmia, me emme ennen voi mitään luottamusta hallitukselle antaa! huudettiin vaan yhä edelleen, niinkuin muka hallitus olisi tarvinnut noiden muutaman kymmenkunnan luottamusta, kun sitä kannatti satoja lukeva enemmistö. Kuinka paljon kallista aikaa tällä tavoin tarpeettomasti tuhlatiin turhiin ja hyödyttömiin sanakiistoihin, on itsestään selvä. — Ilman vaaratta voinee myöskin johonkin määrin vähentää edusmiesten suurta lukumäärää, niinkuin jo ehdotettu onkin.

Vaan jättäkäämme jo alahuone ja lähtekäämme hetkiseksi ylä- eli magnati-huoneeseen. Se pitää istuntojansa Kansallismuseon juhlasalissa, joka on komea, korinttilaisilla marmori-pilareilla koristettu iso huone, samalla tavalla sisustettu kuin alahuoneenkin istuntosali, sillä eroituksella vaan että galleriat kuulijoita varten ovat salin kummallakin sivulla, kaksi päällitysten. Tultuamme istuntosaliin ja heitettyämme silmäyksen ympärillemme, vetää huomiotamme ensinnä puoleensa eräs tulipunaiseen silkki-viittaaan ja kalottiin puettu vanha mies, joka istuu erinäisellä nojatuolilla lähellä presidentin-istuinta. Naapuriltamme saamme tietää, että se on Unkarin korkein hengellinen arvonkantaja, Granin arkkiepiispa, ruhtinas-primas kardinali Juhana Simor. Tämän miehen vuotuiset tulot sa-
nottiin nousevan 1 miljonaan guldeniin, joka summa kuitenkin on puolta vähempi kuin mitä maan primas'illa entisinä aikoina oli. Siellä täällä salissa näemme useita muita prelateja sinipunervissa silkkikaapuissa, suuret kultavitjoissa riippuvat kultaristit rinnalla. Muut jäsenet ovat valtakunnan magnateja ja ylimyksiä, ja kaikki varustetut isolla käyräsa-
pelilla.

Ylähuoneesta olen jo ennen muistuttanut, ettei sen merkitys Unkarin parlamentillisessa elämässä ole liioin suureksi arvattava, se kun tavallisesti muuttamatta hyväksyy kaikki alahuoneen tekemät päätökset. Ainoastaan yhden kerran sillä-aikaa, kun Budapestissä oleskelin, tapahtui että se eräässä oikeudenhoitoa koskevassa kysymyksessä oli eri mieltä alahuoneen kanssa, mutta sovitus tuli toki silloinkin pian toimeen.

Valtiopäiviä suljettaissa olin tilaisuudessa ihmetellä niitä loistavia pukuja, joita magnatit juhlatiloissa käyttävät. Ne ovat melkein samankaltaisia, kuin ne, joissa keski-ajan ritarit kävivät. Hartioilla riippuu lyhyt viitta, n. s. dolmány, jonka

reunat ovat hienolla nahalla sekä kulta- tai hopea-kirjauksilla koristetut. Sen alla on pitkä liivi, jonka poikki käy kullasta ja hopeasta punottuja nyörejä, kiinnitetyt liiviin kalliilla kivillä koristetuilla napeilla. Housut ovat kapeat ja pistetyt sieviin, kiiltoonahasta tehtyihin pitkävartisiin saappaisiin (n. s. csizma), jotka ovat varustetut kullatuilla tahi kullasta tehdyillä kannuksilla. Vyössä riippuu suuri käyräsapeli, varain mukaan suuremmassa tai vähemmässä määrässä koristettu kalliilla kivillä ja kultakirjauksilla. Päässä on kalpag eli hienosta nahasta tehty korkea lakki, johon on pistetty pitkä ja kaunis sulka. Vaatteitten väri ja aine on vaihteleva: mustaa, sinipunervaa tahi valkoista samettia tahi silkkiä.

Valtiopäiväin sulkeminen tapahtui ylähuoneen istuntosalissa, jonne tietysti alahuoneenkin jäsenet olivat kokoontuneet. Ministeripresidentti luki, kalpag päässään, kuninkaan päättämispuheen, jota kaikki seisoalta kuulivat, paitse eräs äärimmäisen vasemman „punaisimmista“ jäsenistä, Tapani Patay, joka ei nähnyt hyväksi hallitsijalle osoittaa tätä pientä kunniotusta. Hän oli myöskin ainoa, joka ei ollut juhlapuvussa; päällään oli näet hänellä vaan jokapäiväinen harmaa takki. Puheen päätettyä huudettiin kuninkaalle ja kuningattarelle éljen!

Istuntojen aikana liehuu eduskunnan kokoushuoneella sekä Unkarin että Kroatia-Slavonia-Dalmatian kansallislippu. Edellisen värit ovat vihriäinen, valkoinen, punainen, jälkimmäisen punainen, sininen, valkoinen.

Seitsemäskolmatta Kirje.

Unkarin valtiojärjestelmä. — Kuningas, hänen velvollisuutensa ja oikeutensa. — Ministeristö. — Ylimmäinen Rätinki-hovi. — Kroatia-Slavonia-Dalmatian valtio-oikeudellinen asema Unkarin suhteen. — Unkarin sisällinen hallinto. — Municipiot ja niiden itsehallitus. — Komitatit ja niiden virkamiehet. — Kunta ja kunnallis-hallitus. — Oikeudenhoito. — Kansallisoikeudet. — Pari ankaraa lausuntoa Unkarin hallinnosta ja virkamiehistä. — Verorästejä. — Yleinen turvallisuus. — Unkarin rosvoja. — Oikeudentila viimeisinä vuosikymmeninä. — Uusi lakikirja. — Unkarin lainoppineitten päivä. — Sennyei ja Tisza komitatien itsehallituksen kysymyksessä.

Unkarin valtio on, niinkuin tiedetään, perustuslailinen monarkia. Valtion pää on kuningas; kuninkaan arvo on sitte vuoden 1547 perimöinen Itävallan Habsburg-Lothringin hallitsijasuvussa ja uloitettiin v. 1723 n. s. pragmatillisen sanctionin kautta, joka on yksi Unkarin tärkeimpiä perustuslakeja, myöskin tämän suvun silloiseen kolmeen naishaaraan ja niitten miessukuisille jälkeläisille.

Tämän ja vanhempain perustuslakien mukaan täytyy kuninkaan olla mainitun hallitsijasuvun laillinen perintöruhtinas ja uskonnoltaan katolilainen, sekä antaa itsensä kruunata. Kruunaus ei ole ainoastaan paljas juhlameno, vaan myöskin tärkeä valtio toimi, sillä ennen kruunaustansa täytyy kuninkaan sitä varten erittäin kokoon kutsutuilla valtiopäivillä antaa kuninkaallinen diplomi, jossa hän juhlallisesti lupaa voimassa pitää valtakunnan perustuslakeja, vapantta, itsenäisyyttä ja alueellista kokonaisuutta, jonka lupauksen hän kuninkaanvalalla vahvistaa.

Lain mukaan on kuninkaan persona pyhä ja loukkaamaton. Roomalais-katolisessa ja kreikkalais-katolisessa kirkossa on kuninkaalla ylin patronati-oikeus, jonka johdosta hän

siis nimittää näiden kirkkojen papit ja piispat; paavi vaan hyväksyy kuninkaan nimittämät ylipaimenet. Valtion-päänä on kuninkaalla myöskin ylin tarkastus-oikeus kreikkalais-itämaalaisen ja molempien protestanttisten kirkkojen niinkuin myös juutalaisten yli, joille laki vakuuttaa vapaan uskonnon-harjoituksen sekä kirkollisten ja koulu-asiain itsenäisen hoidon. Kuningas on edelleen ylimmäinen sotapäällikkö, jonka suoranaisen käskyn ja käytännön alaisena koko sotavoima seisoo; kysymykset sekä yhteisen armeijan että Unkarin maanpuolustuksen sisällisestä järjestyksestä ja johdosta ovat kuninkaan ratkaistavina, mutta Unkari pidätti itselleen kuitenkin oikeuden itse päättää kaikki ne asiat, jotka koskevat unkarilaisten sotajoukkojen aikakautista enentämistä, yhteiseen armeijaan tarvittavain rekryytein asettamista ja sen ehtoja, palvelusajan pituutta, sotaväen majoittamista ja ruokkimista. Lainsäädännän oikeus on kuninkaalle yhteinen maan eduskunnan kanssa, niinkuin jo edellisessä kirjeessä on kerrottu. Täyttävä eli toimeen paneva valta on kuninkaalla ministeriensä kautta; kuninkaan käskyt, asetukset ja päätökset ovat kuitenkin vaan silloin laillisia, kun joku ministeri on ne vastakirjoittanut. Ministeripresidentin ja tämän ehdoituksesta ministerit, sekä taas näiden ehdoituksesta korkeammat valtionvirkamiehet nimittää kuningas.

Hallitusjärjestelmä perustuu ministeristön vastauksenalaisuuteen, jonka mukaan jokainen ministeri on edesvastauksessa niistä asioista, jotka hän kuninkaan vahvistettavaksi esittää. Tärkeämmät valtio-asiat lykätään ministerineuvoston ratkaistavaksi, jossa kaikki ministerit istuvat, ministeripresidentin tahi itse kuninkaan esimiehenä ollessa; tässä tapauksessa ovat ministerit sekä omasta puolestaan että yhteisesti päätöksestä vastauksen-alaiset. Laki määrää ne tapaukset,

jolloin ministeriä voidaan edesvastaukseen vetää; edusmiestenhuone päättää, onko ministeri kanteen-alaiseksi pantava, jonka jälkeen ylähuone keskuudestaan valitsee tuomareja; alahuoneen lähettämän komissionin avulla avataan julkinen oikeuden-käynti, tuomarit julistavat tuomion ja määräävät rangaistuksen, ja kuninkaallinen anteeksi-annon oikeus voi tuomitulle ministerille ainoastaan yleisen anteeksi-annon tapauksessa tulla käytäntöön.

Paitse ministeripresidenttiä löytyy kahdeksan ministeriä, nimittäin sisä-asiain, raha-asiain, julkisten töitten ja kulku-neuvojen, maanviljelyksen sekä kaupan ja teollisuuden, kirkollis- ja opetus-asiain, oikeus-asiain, maanpuolustuksen ministerit ja ministeri K. Majesteetin luona. Sen lisäksi löytyy vielä yksi ministeri Kroatiaa ja Slavoniaa varten, joka on päähallituksen ja Kroatia-Slavonian maanhallituksen välittäjänä niitten asiain suhteen, jotka ovat Kroatialle ja Unkarille yhteisiä. Kukin ministeri määrää hallinnon laadun omassa toimituspiirissään; ulkonaisen muodon puolesta käytellään kuitenkin eri ministeri-toimistojen asiat yhtämukaisesti. Jokainen ministeri-toimisto on jaettu vastaaviin osakuntiin, joita johtaa yksi neuvos, jolla on apulaisina sihtierejä, concipistejä, ja concipistin-apulaisia. Kolmen tai neljän osakunnan päällikkönä on ministerineuvos. Ministerin sijaisena on valtiosihtieri.

Eroitettuna ministeristöstä, itsenäisellä toimituspiirillä, on sitte vuoden 1870 Ylimmäinen Rätinki-hovi, jonka tehtävänä on valvoa valtion tuloja, menoja, velkaa ja omaisuutta sekä tarkastaa valtion tililaskuja. Tämän presidentin nimittää kuningas valtiopäiväin ehdoituksesta elinajaksi.

Unkarin valtion vaakuna, pyh. Tapanin kruunun kanssa, nähdään kirjan lopussa olevalla kartalla. Nuo neljä val-

koista viivaa sen vasemmassa osassa merkitsevät Unkarin neljä suurinta virtaa: Tonava, Theiss, Save ja Drau. Oikeanpuolisessa osassa nähtävät kolme vuorenhuippua merkitsevät Unkarin kolme korkeinta vuorenharjaa: Fáttra, Mátra ja Tátra. Niitten päällä seisoo kaksinkertainen apostolinen risti. Niinkuin näkyy ovat kaikki kolmet kansallisvärit vaakunassa edustettuina, siten että pohja on punainen, virrat ja risti valkoiset sekä vuoret viheriäiset.

Siitä omituisesta valtiosuostumuksesta, joka v. 1867 tehtiin Unkarin kuningas- ja Itävallan keisarikunnan välillä sekä niistä perustuksista, joille se rakennettiin, on jo ollut puhe kahdeksansessa kirjeessä, johon siis tässä saan viitata (siv. 58, 59). Nyt on mainitseminen myöskin muutama sana Unkarin ja Kroatia-Slavonian valtio-oikeudellisesta asemasta.

Vuonna 1868 hyväksyivät Unkarin valtiopäivät ja Kroatian maanpäivät perustuslain, jonka mukaan „Unkari ja Kroatia-Slavonia-Dalmatia on yksi eroamaton valtio-yhteys“ sekä Itävallan että myöskin vieraitten valtioitten suhteen. Unkarin sekä Kroatian, Slavonian ja Dalmatian (joka viimeainittu maa kuitenkin tätä nykyä on Itävaltaan yhdistetty) kuningas kruunataan yhdellä ja samalla kruunulla sekä yhdessä ja samassa kruunausjuhlassa, ja kaikille pyh. Tapanin kruunun alle kuuluville maille vahvistetaan yhteinen kruunauskirja. Tämä kruunauskirja on annettava sekä unkarin että kroatian kielellä ja tulee sen vahvistaa myöskin Kroatia-Slavonia-Dalmatian perustuslait ja loukkaamattomuus.

Paitse Unkarille ja Itävallalle yhteisiä asioita, jotka tietysti myöskin ovat sitä Kroatialle ja Slavoniale, löytyy vielä

semmoisia, jotka koskevat vaan Unkarin ja Kroatia-Slavonian etuja ja ovat näille yhteisiä. Semmoisia ovat: kustannukset kuninkaallisesta hovista, sotamiehen otto (sotamiehet ovat kuitenkin pantavat kroatilaisiin rykmentteihin), maanpuolustus, asevelvollisuus, sotaväen ruokkiminen ja majoittaminen, valtiokulunki-arvio, yhteisen verojärjestelmän vahvistus, verojen otto ja hoito, valtion velat ja omaisuus, raha ja rahankanta, pankki- ja krediitilaitokset, yksinoikeudet, mitat ja painot, vekseli- ja konkurssi-asetus, kirjailijain ja taiteilijain omistusoikeus, kauppa-asiat, tulli, sähkölennätin, posti, rautatiet, meriliike ja kulkuneuvot.

Kustannuksiin näistä yhteisistä asioista olisi Kroatia-Slavonia velvollinen ottamaan osaa sen suhdan mukaan, joka on sen ja Unkarin verojen välillä. Tätä summaa ei Kroatia-Slavonia kuitenkaan tätä nykyä kykene suorittamaan, vaan saa Unkari sen tehdä ja päälliseksi vielä maksaa melkoiset rahat Kroatia-Slavonian sisällisen hallinnon ylläpitämiseksi.

Kaikissa muissa asioissa on Kroatialla ja Slavonialla täydellinen autonomia eli itsensähallituksen oikeus, jonka piiriin siis kuuluvat sisä-asiain, kirkon, koulun ja oikeuden hoito.

Tämän itsenäisen hallituksen päänä on n. s. „banus“, joka toimistansa on edesvastauksen-alaisena Kroatia-Slavonian maanpäiville ja jonka kuningas, Unkarin ministeripresidentin ehdoituksesta, nimittää. Hallitusjärjestelmän vahvistavat maanpäivät, sittekuin banus siihen on tehnyt kuninkaan hyväksynnän ehdoituksen.

Unkarin valtiopäiviin valitsevat Kroatian maanpäivät keskuudestaan 29 jäsentä alahuoneeseen ja 2 ylähuoneeseen. Itävallan kanssa yhteisiin delegationeihin valitsee Kroatia unkarilaisten edusmiesten joukkoon 4 jäsentä ala- ja 1 ylähuo-

neesta. — Unkarin hallituksessa on oleva erinäinen ministeri Kroatian ja Slavonian asioita varten.

Kroatiassa ja Slavoniassa on kroatin kieli yleisenä virkaja oikeuden kielenä. Tällä kielellä tehdään myöskin kaikki Unkarin ministeristöön menevät kirjoitukset, joihin vastaus on niinkään kroatin kielellä annettava. Unkarin valtiopäivillä on Kroatia-Slavonian edusmiehillä oikeus käyttää äidinkieltänsä ja kaikki siellä tehdyt lait ovat myöskin kroatin kielellä kuninkaan allekirjoitettaviksi lähetettävät.

Rajainsa sisäpuolella saa Kroatia käyttää kansallisvärijänsä ja vaakunataan, johon kuitenkin pyh. Tapanin kruunu on kuvattava. Unkarin valtiopäiväin istuntohuoneelle pitää Unkarin kansallislipun ohessa myöskin asetettaman Kroatia-Slavonia-Dalmatian kansallislippu.

Sisällisen hallinnon kaikki haarat juoksevat yhteen sisä-asiaiden ministerin käteen, jonka ylitarkastuksen alaisina myöskin municipiot eli nuo Unkarissa omituiset, muutamilla valtiollisilla oikeuksilla varustetut piirikunnat ovat.

Municipali-viranomaisilla on maan hallinnon suhteen erittäin tärkeä sija, he kun ovat välittäjät hallituksen ja kuntien välillä. Heidän vaikutuspiirinsä jakaantuu sentähden kahteen päähaaraan: he ovat toiselta puolen valtion-hallinnon välittäjiä, toiselta puolen taas municipioitten itsehallituksen edustajoina. Tämän itsehallituksen vaikutuspiiriin kuuluu: vuosikulunki-arvion määrääminen, kanta-omaisuuden hankkiminen tai myyminen, lainain ottaminen, omain virkamiesten vaali, uusien virkain asettaminen ja itsehallitusta koskevain asetusten vahvistaminen.

Municipiot ovat kahta lajia: 1) komitatit, joihin myös luetaan n. s. tuolit ja piirikunnat, ja 2) kuninkaalliset vapaakaupungit, joilla on itsenäinen oikeudenhoito. Itsehallituksen oikeuteen katsoen ei näiden välillä ole muuta eroitusta kuin nimen ja sisällisen järjestyksen suhteen. Komitatit tekevät näet useampia kuntia, kun sitä vastoin vapaakaupungit vaan käsittävät yhden kaupunkikunnan ja sen aluspiirin.

Municipion kokonaisuutta edustaa eduskunta, joka yleiskokouksensa (saks. Generalversammlung) kautta käyntelee kaikkia municipioin hallintoa koskevia asioita. Tähän eduskuntaan kuuluu toiseksi puoleksi municipiossa asuvat, korkeimmin verotetut ja valtiopäivämiesten vaaliin oikeutetut kansalaiset, toiseksi puoleksi valittuja jäseniä. Komitateissa tulee jokaista 500, kaupungeissa jokaista 250 henkeä kohden yksi edusmies. Edusmiesten koko lukumäärä ei kuitenkaan saa nousta yli 400. He valitaan vaalipiirien mukaan, niin että joka osa municipiossa on edustettu; vaali tapahtuu joka 3:s vuosi 6:ksi vuodeksi, sillä joka 3:n vuoden kuluttua luopuu arvanheiton kautta puoli edusmiehistä. Eduskunnan presidenttinä on komitateissa fö(yli)-ispán (tuoleissa yli-kuninkaantuomari) ja kaupungeissa pormestari. Yleiskokouksia pidetään tarpeen mukaan, kumminkin kerran keväällä ja kerran syksyllä. Asiain valmistamista varten valitsee eduskunta pysyväisen komitean kuudeksi vuodeksi.

Lait ja hallituksen antamat asetukset panee municipioissa täytäntöön sen oma virkamiehistö. Näitä asetuksia vastaan voipi municipio määrätyissä tapauksissa panna vastalauseen ja kolme kertaa lähettää ne takaisin, mutta jos hallitus tästä huolimatta vaatii asetusten täytäntöön panemista, on se viipymättä tehtävä, ja voidaan siitä sittemmin tehdä valitus eduskunnassa.

Municipali-oikeuksilla varustettuina komitatien ja kaupunkien päänä on yli-ispán, jonka kuningas, sisä-asiaiden ministerin ehdoituksesta, nimittää virkaan ja siitä eroittaa. Hän on täyttävän vallan edustaja, pitää silmällä municipali-viranomaisen itsehallitusta ja muita virkatoimia, tekee vaali-ehdoituksen virkamiehiä valittaissa, nimittää poliisin y. m. Komitatien muut yli-virkamiehet ovat: vara-ispán, notario, prokuratori, rahaston-hoitaja, ylilääkäri, yli-insinööri, arkiston-hoitaja, yli-rätinginpitäjä, orpolasten holhoja ja eläinlääkäri. Vara-ispán on komitatin ensimmäinen virkamies, joka johtaa hallintoa ja panee hallituksen asetukset ja yleiskokouksen päätökset täytäntöön. Kaupungeissa vastaa vara-ispán'ia pormestari, jonka rinnalla seisoo maistraati.

Viimeinen rengas hallintoketjuissa on kunta, joka edustajainsa istunnossa niinkään itsenäisesti käyntelee omia asioitansa ja kunnallis-hallituksensa kautta saattaa sekä näitten että municipali-hallinnon päätökset täytäntöön. Nämä edustajat valitaan samalla tavalla kuin municipioin edusmiehet, ja vaaliin oikeutettu on jokainen 20 vuotta täyttänyt kunnan-jäsen, joka omaisuudestaan maksaa välitöntä veroa. Kunnallis-hallituksessa on tuomari (esimiehenä), kaksi tai neljä kunnallisneuvosta, notario, rahastonhoitaja, orpolasten holhoja ja lääkäri. Nämä kaikki valitsee kunta itse, joko suoraan taikka edustajainsa kautta 3:ksi vuodeksi, paitse notariota, joka valitaan elinajaksi. Kustannukset kunnan hoidosta suorittaa tietysti kukin kunta itse.

Kaikki municipien virkamiehet valitsee eduskunta, s. o. komitatien ja kaupunkien yleis-kokous kuudeksi vuodeksi.

Saksilaisilla Siebenbürgen'issä on omituinen hallinto-järjestelmä (piirikunnat nimitetään siellä „tuoleiksi“), jonka päänä on n. s. comes, mutta siitä tulisi tässä liian pitkäksi kertoa.

Yhteisen turvallisuuden voimassa-pitäminen ei ole valtion, vaan yksityisten kuntain asia, vaikka tosin sisä-asiaain ministeri on ylimmäinen poliisi-viranomainen ja semmoisena ratkaisee kaikki hänelle vedotut asiat. — Vaivaishoito on niinkään ensi sijassa kuntain ja toisessa municipioin velvollisuutena; jos kunnat ovat erittäin köyhät, voivat he tähän tarkeitukseen saada valtio-apua.

Kaikki kustannukset itsehallinnostaan määrää municipio itse ja pitää myöskin huolta niitten suorittamisesta; tähän kuuluvat päätökset ovat kuitenkin lähetettävät sisä-asiaain ministerin vahvistettaviksi, koska niitä muuten ei saa täytäntöön panna; jos ei ministerin vahvistusta saada ennen 40 päivän kuluttua sen jälkeen, kuin päätös hänelle lähetettiin, saapi tämä laillisen voiman.

Oikeudenhoitoa ylläpitävät kuninkaan nimittävät tuomarit, joita ei ilman laillista tutkimusta ja tuomiota voida virasta eroittaa ja joilla ei saa olla mitään muuta virkaa tahi ammattia.

Ensi-asteisia tuomio-istuimia ovat kuninkaalliset oikeudet, Budapestin kuninkaallinen kauppa- ja vekseli-oikeus sekä kuninkaalliset piirikunnan-oikeudet. Ensin-mainittuja on 102, viimeainittuja 360. Näistä tuomio-istuimista vedotaan n. s. kuninkaallisiin pöytiin, joita on kaksi, toinen Pestissä toinen Marosvásárhely'issä. Korkein oikeus, johon molemmista viimeainituista vedotaan, on kuninkaallinen Unkarin curia Pestissä.

Kroatiassa ja Slavoniassa on niinkään kolme eri lajia oikeuksia, joista korkein on n. s. septemviral (seitsen-miehen)-pöytä.

Kansalais-oikeuksien suhteen sisältää Unkarin valtiosääntö periaatteen kaikkien kansalaisten yhtäläisistä oikeuksista ja velvollisuuksista, syntyperään, uskontoon tahi kansallisuuteen katsomatta. Jokainen Unkarin kansalainen on vapaaksi syntynyt ja voipi mielensä mukaan valita niitä keinoja, joilla luulee paraiten voivansa hengellisesti ja aineellisesti edistyä ja vaurastua, nauttien siinä lain suojaa. Eri uskontunnustajain oikeudet ja vapaudet ovat erinäisissä laeissa määrättyt. Laillisesti tunnustetut ovat ne seitsemän eri uskonlajikoa, jotka kolmannessa kirjeessä luetellaan; muut ovat lain suojelusta vailla.

Mitä nyt yleensä tulee hallintoon ja oikeudenhoitoon Unkarissa, niin ovat ne tähän asti olleet jotensakin huonossa huudossa. Useissa ulkomaalaisten tekemissä kirjoituksissa voipi lukea mitä hirvittävimpiä kertomuksia tästä asiasta, mutta niistä en huoli puhua, koska ne useimmiten osoittavat silminnähtävää vihaa unkaria ja unkarilaisia vastaan ja siis epäilemättä ovat suuremmassa tai vähemmässä määrässä puolneellisia. Tahdon sen sijaan tuoda esiin pari otetta Unkarin omista sanomalehdistä, joista ei voine sanoa, että ne tahtovat kuvailla maansa oloja huonommiksi kuin mitä ne todellakin ovat. Muistokirjassani näen seuraavat sanat, jotka löytyivät tuossa hallitusystävällisessä, suurta arvoa nauttivassa Pester Lloyd nimisessä lehdessä 2 p:nä toukokuuta 1875 eräässä kirjoituksessa, jossa osoitettiin, kuinka personallisen vapauden vakuus ei ole niin paljon valtiosääntö- kuin hallinto-oikeudessa, jota siis kaikin tavoin olisi harrastaminen ja edesauttaminen: „Mutta turhaan hakisi meidän valtio-elämäsämme edes vähäisimpiä jälkiä semmoisista harrastuksista.

Meidän kirjallisuutemme, meidän sanomalehtemme, meidän lainsäädäntämme ei ole ensinkään näitä kysymyksiä käytellyt ja jokapäiväinen elämä osoittaa vaan sitä rajatonta mielivaltaa hallinto-virkamiestemme puolelta, jolle Unkarin valtionjäsen melkein turvattomasti on altiiksi annettu. Vielä ei ole valtio meillä lausunut, mikä on poliisi-rikos, ei määrännyt, kuinka se on rangaistava, kuinka viranomaisten tulee menettellä. Kaiken tämän määrää vielä virkamies oman mielensä mukaan. Hän on kussakin yksityisessä tapauksessa lainlaattija ja tuomari yhtä haavaa. Ja virkamiestä saattaa tuskin syyttää lainrikoksesta, koska meillä tuskin on hallinto-lakia, jota hän voisi rikkoa. Mielivalta, se se on, joka vallitsee, niinkuin parhaimmassa poliisi-valtiossa. Meillä on ylhäällä edesvastauksen-alainen hallitus, alhaalla edesvastauksesta vapaita virkamiehiä. — — — Me emme ole käsittäneet vapautta tieteisopillisesti emmekä käytöllisesti. Me luulemme nauttivamme todellista vapautta, ja me olemme melkein rajattoman mielivallan alaisina virkamiesten puolelta; meidän käsityksemme vapaudesta osoitti itsensä ahdasmielisenä ja vääränä, meidän vapautemme silmänharhauksena.“ Samassa lehdessä 9 p:ltä samaa kuuta lausutaan municipali-virkamiehistä: „Se, jolla vaan on jonkinlaisia tuttavuuksia komitatissa, voipi päästä korkeimpiin virkoihin, olematta koskaan lukenut yhtäkään kirjaa hallinnosta, yhtäkään lakia tahi asetusta, ja olematta koskaan virkamiehenä palvellut. Municipali-laki ei hallinto-virkamiehiltä vaadi vähintäkään ammatti-taitoa. — — — Hallituksen tarkastus-oikeutta on pintapuolisesti ja vaan vähäpätöisten asiain suhteen käytetty; ilmeisistä, hiukset pysyyn nostavista väärinkäytöksistä oli hallitus yksinänsä tietämätön, taikka jos se niistä jotain tiesi, ei se niistä mitään huolinut, vaan heitti ne siksensä. Ei ketään vedetty edes-

vastaukseen, ei ole ainoatakaan esimerkkiä siitä, että jotain virkamiestä virkavelvollisuuksiensa laiminlyömisestä tai Unkarin valtion etujen loukkaamisesta olisi rangaistu taikka vi-rastansa eroitettu.“

Tässä näyttää siis totentuvan tuo vanha sananlasku: „jota useampi kokki, sitä huonompaa soppaa“, sillä sitte vuo-den 1867 on virkamiesten lukumäärää Unkarissa enennetty noin 10:llä prosentilla. Niitä sanotaan olevan tätä nykyä lähes 30,000, municipali-virkamiehiä lukuun ottamatta. Tällä tavoin tulisi 1 virkamies 500 kansalaista kohden, joka todellakin on sangen paljon. Tätä lukua lisättiin kuitenkin vielä mennä vuonna 400:lla uudella viralla, jotka asetettiin muistaakseni verojen ylöskantoa tahi kirjanpitoa varten ja joihin ilmoitti itsensä 5,000 hakijaa!

Tästä juotuu mieleeni verorästit. Näiden summa teki mennä vuonna yhteensä 40 miljonaa guldenia, joista pääkaupungissa yksistään oli enemmän kuin 5 miljonaa. Melkein uskomattomalta kuuluu, että enin osa rästeistä on saatavana suurien maakartanojen omistajilta. Nämä näet eivät vielä ole voineet oikein selviytyä tuosta muinaisesta onnellisesta tilastaan, jolloin talonpoika maksoi kaikki verot. Aivan todellisenä eikä minään harvinaisena tapauksena kerrottiin minulle, että ylimys, ylöskantomiehen tullessa veroja ottamaan, heitti tämän ulos ovesta, vieläpä välistä uhkasi häntä pistoolillakin. Mitään pahempia seurauksia hänelle siitä ei tavallisesta tullut, koska hänellä oli korkeita ystäviä tahi sukulaisia. Köyhemältä kansalta sitä vastoin kiskotaan verot säälimättä ulos, usein siten että heidän omaisuutensa otetaan takavarikkoon. Menneen vuoden kahtena ensimmäisenä kuukautena vedettiin yksistään Pestin komitatissa toista sataa henkeä oikeuteen siitä, että olivat murtaneet rikki tämmöisen takavarikon.

Mutta sen olivat he tehneet ottaaksensa esiin takavarikkoon pantuja ruokavarojansa, koska muuten olisivat nälkään kuolleet!

Yleinen turvallisuus hengen ja omaisuuden suhteen ei myöskään ole ollut Unkarissa liioin kehuttavalla kannalla. Ken ei olisi lukenut tahi kuullut puhuttavan Unkarin rosvoista, kumminkin tuosta mainiosta Rózsa Sándor'ista, joka 1848—49 vuoden sodassa sai oman retkeilijäkunnan johtaaksensa ja sillä teki itävaltalaisille paljon vastusta ja vahinkoa, mutta nyt, useammat kerrat karattuansa ja taas yhtä monta kertaa kiinni-tultuansa, istuu Munkács'in vahvassa linnassa? Nämä rosvot ovat tietysti viime aikoina paljon vähentyneet, mutta vielä mennä vuonna pyysi Biharin komitati sisä-asiaain ministeriltä, että sota-oikeus siellä julistettaisiin ja palkinto määrättäisiin komitatissa retkeilevän Kaapo Dobos'in rosvojoukon hävittämiseksi. — Joku aika sitä ennen tapahtui, että Szarvas'in postinkuljettaja murhattiin ja ryövättiin. Murhaajat, kaksi luvultaan, saatiin tosin kiinni ja hirtettiin; mutta mitä tapahtui? Mistään ei voitu saada miestä, joka olisi ottanut ruvetakseen postinkuljettajaksi tällä vaarallisella tiellä, joka sentähden oli hyvän aikaa ilman posti-yhdistystä. Vihdoin rohkeni eräs talonpoika ruveta postinkuljettajaksi, mutta sillä nimenomaisella ehdolla, että joka kerta häntä matkalla seuraisi neljä ratsastavaa poliisi-sotamiestä, hampaisiin asti aseissa! Näin kertoi ainakin eräs Budapestissä ilmestynvä lehti. — Sanomalehdissä näkee myöskin usein kerrottavan murhista, varkauksista ja muista rosvotöistä.

Tämä kaikki tietysti osoittaa, ettei oikeudenhoito ole ollut sillä kannalla, kuin sen olisi pitänyt olla. Erittäin kuuluu valituksia siitä, että oikeudenkäynti on kovin pitkälinen, jotta välistä voipi kulua useita vuosia ennenkuin asia lopullisesti ratkaistaan. Jossakin lehdessä luin, että eräs mies, joka 18

vuotiaana poikana oli syytetty hanhen varkaudesta, vielä 60 vuotisena ukkona seiso i kanteen-alaisena!

Ylläkerrotut ikävät seikat saavat kuitenkin selityksensä viimeksi kuluneitten vuosien tapauksista. V. 1848 ryhdyttiin suurella innolla silloisen huonon oikeudentilan parantamiseen ja useita uusia lakeja oli jo sitä varten valmiiksi saatu. Mutta vallankumouksen kukistettua määrättiin Unkarissa Itävallan lait ja oikeudenkäynti-järjestelmä noudatettaviksi, jotka olivat unkarilaisille ihan uusia ja heidän oikeudentunnollensa vieraita. Jo aina on uusien ja tuntemattomien lakien äkkinäinen säätäminen arveluttava ja oikeudenhoidolle vaarallinen, kuinka paljota enemmän siis nyt puheena olevassa tapauksessa, jolloin vielä lisäksi tuli tulinen viha sitä hallitusta vastaan, joka näitä uusia lakeja määräsi noudatettaviksi! Tämä viha kääntyi tietysti samassa myöskin itse lakeja vastaan, joita ylenkatsottiin ja voimien mukaan poljettiin, eikä siis ole ihmettelemistä, että oikeudentila sinä toistakymmentä vuotta kestäväenä aikana, jona nämä lait olivat voimassa, joutui rappiolle. Vasta 1867 vuoden jälkeen taisivat unkarilaiset taas ryhtyä tämän oikeudentilan parantamiseen, poistamalla nuo vastenmieliset lait ja säätämällä uusia niiden sijaan, jotka soveltuiivat kansalaisten oikeudentuntoon ja perustuivat heidän vanhoihin lakeihinsa, vaikka tietysti näissäkin jo oli paljo muutettavaa ajan vaatimusten mukaan. Mutta uuden lakikirjan tekeminen ei ole yhden päivän, eikä yhden vuodenaikaa työ, ja sentähden ei myöskään vielä oikeudenhoito Unkarissa voi olla sillä täydellisellä kannalla, jolle se epäilemättä on tuleva, jahka vaan tämä lakikirja valmistuu ja kaikki vanhat epäkohdat oikeudenkäynnin suhteen on saatu poistetuksi. Tämän tarkoituksensa saavuttamiseksi on jo paljon aikaa saatu, sillä viime vuosina on useita tähän kuuluvia lakeja säädetty,

niinkuin 593 §:ää sisältävä laki oikeudenkäynti-järjestyksestä siviili-asioissa (v:lta 1868) sekä laki tuomarivallan käyttämisestä (v:lta 1869), joka määrää että oikeudenhoito on hallinnosta täydellisesti eroitettava ja tuomareiksi nimitettävä ainoastaan tutkinnon-käyneitä, taitavia lainoppineita, jotka virassaan ovat aivan itsenäisiä sekä valtion että kansan suhteen. Viime valtiopäivillä hyväksyttiin myöskin uusi kauppalaki, joka sisältää 560 §:ää, ja luullakseni paraikaa on, niinkuin meilläkin, uusi rikoslaki tekeillä taikka ehkä jo valmistunutkin.

Vuodesta 1870 alkaen pidetään joka vuosi n. s. „Unkarin lainoppineitten päivä“, johon lakitieteen professorit, tuomarit ja asianajajat kokoontuvat keskustelemaan kaikenlaisista laki-asioista, sekä uusien lakien säätämisestä että vanhojen parantamisesta. Näistä keskusteluista on tietysti hallituksella ja lainlaatijakunnalla ollut suuri hyöty.

Lopuksi vielä pari sanaa tuosta omituisesta komitatien itsehallituksen oikeudesta. Niinkuin yllä on kerrottu, on se jotensakin laaja, jotta hallituksella siitä usein on suuria vastuksia, varsinkin semmoisissa komitateissa, joissa asuu epämagyarilaisia ja nykyistä valtiosääntöä vihaavia kansallisuuksia. Hallituksen kannalta olisi siis epäilemättä hyödyllistä lakikauttaa tahi kumminkin supistuttaa tuota itsehallintoa, ja sitä tahtookin parooni Sennyei ja oikea puolue. Mutta ministeripresidentti Tisza kuuluu olevan sitä vastaan, sentähden että komitati-järjestelmä Itävallan yksinvaltaisuuden aikoina oli varsin hyödyllinen Unkarin valtio-itsenäisyyden suojelemiseksi, ja tämmöinen aika ehkä vielä vastedeskin joskus voisi tulla.

Kahdeksaskolmatta Kirje.

Unkarin sotalaitos ja sen järjestelmä. — Yleinen asevelvollisuus. — Armeija ja meriväestö. — Maan-vartijaväki eli honvéd-armeija. — Nostoväki. — Unkarin sotaväen urhoollisuus.

Koska meillä asevelvollisuus on päivän tärkeimpiä kysymyksiä, lienee sopivaa muutamilla sanoilla kertoa, millä tavalla tämä asia Unkarissa on järjestetty.

Unkarin sotalaitos käsittää kolme osaa, nimittäin 1) varsinaisen armeijan ja meriväestön, joka 1867 vuoden valtiosuostumuksen mukaan on yhteinen Itävallalle ja Unkarille; 2) maan-vartijaväen eli honvéd-armeijan, joka on Unkarin kansallis-sotaväki, ja 3) nostoväen.

Näiden kolmen sotilaskunnan asettaminen ja sisällinen järjestelmä on tarkasti määrätty kolmessa eri laissa v:lta 1868, joista nyt tahdon esiin tuoda pääkohdat.

Asevelvollisuus on yleinen ja jokaisen asekuntoisen kansalaisen täytettävä itse kohdastansa. Se alkaa 1 p:stä tammiukuuta sinä vuonna, jolloin asevelvollinen täyttää 20 vuotta.

1) Armeija ja meriväestö.

Armeijan ja meriväestön tarkoitus on puolustaa yhteisen valtakunnan molempia valtioita ulkonaisia vihollisia vastaan ja niissä ylläpitää sisällistä järjestystä ja turvallisuutta.

Palvelusaika on 3 vuotta linjassa eli vakinaisessa harjoituksessa ja 7 vuotta reservissä.

Linjassa palvelevat miehet ovat velvolliset joka aikana noudattamaan asianomaisten sotapäällikköjen kutsumusta palvelukseen. Reservi voidaan ainoastaan K. Majesteetin käskystä kokoon kutsua, ja on silloin, jos ei koko reserviä tarvita, nuorimmasta ikäluokasta alku tehtävä.

Armeijan ja meriväestön täydellinen sotakanta määrättiin 1867 vuoden suostumuksessa 800,000 mieheksi, reservi myöskin siihen luettuna, josta lukumäärästä Unkarin osaksi tulee 330,000 miestä. Rauhakanta ei tee täyttä 300,000 miestä.

Suostumus tehtiin kymmeneksi vuodeksi; jos asianhaarat vaatisivat jotakin muutosta tämän sotakannan suhteen, on ilmoitus siitä ennen yhdeksännen vuoden kuluttua tehtävä delegationeille, jonka jälkeen kumpikin valtio tekee asiasta yhtämukaisen päätöksen.

Armeija ja meriväestö täydennetään: 1) sota-opistojen oppilailla; 2) vapaaehtoisilla; 3) varsinaisilla asevelvollisilla, ja 4) rekrytein asettamisella, johon joka kerta vaaditaan eduskunnan erinäinen suostumus.

Armeijaan ja meriväestöön vastaan otettavaksi vaaditaan, että otettava henkilö on Itävallan tahi Unkarin kansalainen, ettei hän ole tuomittu häpeällisestä rikoksesta, että hän on täyttänyt 17 vuotta eikä ole 36 vuotta vanhempi ja että hän on 59 Wienin tuumaa pitkä sekä niin henkisen kuin ruumiillisen kykynsä puolesta sotilaaksi kelpaava. Ulkomaalaisia voidaan vaan poikkeustiloissa K. Majesteetin suostumuksella ottaa vastaan armeijaan, jos heillä siihen on omalta hallitukseltaan lupa.

Palvelus-velvollisuudesta armeijassa ja meriväestössä ovat väliaikaisesti vapautetut: 1) itsensä elättämään kykenemättömän isän tahi lesken ainoa poika, taikka tämän kuoltua heidän ainoa vävymiehensä; 2) isän kuoltua itsensä elättämään kykenemättömän iso-isän tahi iso-äidin pojanpoika, jos ei heillä ole muuta poikaa; 3) orposisarusten veli; 4) avioton poika, joka elättää äitiänsä. Joka ei täytä velvollisuuttaan näitä sukulaisiansa kohtaan, on menettänyt vapautus-oikeutensa. Vapautus-asioista päättää asettamis-komitea, jonka päätöstä vastaan voidaan vedota sota-asiaain ministeristöön.

Laki on myöskin pitänyt huolta siitä, että korkeamman sivistyksen tahi ammattitaidon kannalla olevia taikka siihen pyrkiviä kansalaisia ei pakoiteta sotavelvollisuutensa täyttämistä varten keskeyttämään pyrintöjensä, mutta ettei myöskään toiselta puolen armeijalta riistetä niitä sivistyneitä voimia, jotka armeijan siveydelliselle edistymiselle ovat erittäin tärkeät. Akatemikot, yliopiston professorit, kymnaasien ja kansakoulujen opettajat, papit ja pappi-kandidaatit, ylioppilaat, ylikymnaasien ja ylirealikoulujen oppilaat, virkamiehet, lääkärit, kansakouluseminarien oppilaat ja ne, jotka perinnön kautta ovat saaneet maakartanon hoidettavaksensa, nauttivat näet laissa tarkemmin määrättyitä etuja ja helpoituksia, mutta eivät kuitenkaan ole asevelvollisuuden täyttämisestä vapautetut.

Näistä helpoituksista on erittäin mainittava se, että johonkin vastamainittuun säätyluokkaan kuuluva henkilö voipi, jos hän vapaaehtoisesti menee armeijaan tahi meriväestöön palvelukseen ja siinä itse kustantaa aseensa, vaatteuksensa ja ruokansa tahi ratsuväessä — hän voi näet itse valita, mihinkä armeijan-osaan tahtoo mennä — myöskin hevosen ja tämän appeen, rauhanaikana suorittaa asevelvollisuutensa täyttännän vaan yhden vuoden palvelusajalla, jonka jälkeen hän kohta tulee reserviin. Köyhille opistolaisille, jotka ovat ahkeria ja hyväntapaisia, antaa valtio aseet, vaatteuksen ja ruoan ilmaiseksi. Jos nämä vapaaehtoiset yksivuotisen palveluksensa jälkeen kunnialla suorittavat reservi- ja maanpuolustus-upsiereille määrätyn tutkinnon, nimitetään he linja-rykmenttien reservi-upsiereiksi. Asevelvollisuutensa aikana ovat he kutsuttavat vielä kolmeen aseharjoitukseen, jotka eivät kuitenkaan saa kestää kauemmin kuin 4 viikkoa erältänsä. — Ammattimiehet niinkuin lääkärit, apteekarit, papit j. n. e. sijoitetaan armeijassa vastaaviin ammatteihin.

Reservi-miehistö on velvollinen ilmestymään kolme kertaa aseharjoituksiin, korkeintaan 4 viikon ajaksi erältänsä. Paitse sitä kutsutaan se vuosittain syksyllä katselmukseen, joka ei kuitenkaan voi kestää kauemmin kuin yhden päivän.

Jokaisen kansalaisen tulee marraskuulla ennen sitä vuotta, jona hänen asevelvollisuutensa alkaa, joko kirjallisesti taikka personallisesti ilmoittaa itsensä asianomaisille; joka tämän lainmyö rangaistaan korkeintaan 100 guldenin sakolla taikka, varain puutteessa, korkeintaan 20 vuorokauden arestilla. Sitä asevelvollista, joka ei ilmesty sotaväenotto-komissionin eteen, pidetään karkulaisena ja pidennetään hänelle, jos hän sittemmin vapaaehtoisesti ilmoittaa itsensä asetettavaksi, palvelusaika linjassa yhdellä, mutta jos hän ei tätä tee, kahdella vuodella. Ne, jotka jollakin tavoin ovat avullisina tämmöisille karkulaisille, rangaistaan kolmen jopa kuudenkin kuukauden arestilla. Joka ehdon tahdon typistää itsensä, päästäksensä asevelvollisuutensa täyttämisestä, pistetään armeijaan ilman arvanheittoa, ja saa siinä palvella vielä kaksi vuotta yli lailisen määrä-ajan.

Asevelvollinen, jota sotaväenotto-komissioni ei ainaiseksi ole sotapalveluksesta hylännyt, ei ilman sota-asiaain ministerin luvatta, jota vaan poikkeustiloissa suodaan, saa mennä naimisiin, ennenkuin hän on astunut ulos kolmannesta ikäluokasta. Joka sen tekee pistetään ilman arvanheittoa armeijaan taikka rangaistaan, jos hän on sotapalvelukseen kelpaamaton, korkeintaan 1,000 guldenin rahasakolla.

Niitten asevelvollisten, jotka jonkun rikoksen tähden tahi perheellisistä syistä eivät ole sotamiehiksi asetetuiksi tulleet, tulee varainsa mukaan invalidein elättämiseksi suorittaa määrätty makso.

Jos asevelvollinen tahtoo ulkomaalle lähteä, tulee hänen siihen hankkia sota-asiain ministeristöltä lupa, jota ei kuitenkaan sota-aikana ensinkään anneta. Ulkomailla olevan asevelvollisen tulee kohta tiedon saatuaan, että valtakunnassa sota on syttymäisillään, viipymättä palata kotia ja ilman erinäistä kutsumusta ilmoittaa itsensä sotapalvelukseen.

Yhteisessä armeijassa ovat unkarilaiset asetettavat erinäisiin unkarilaisiin rykmenteihin.

Kustannukset yhteisestä armeijasta ja meriväestöstä suoritetaan yhteisen sota-asiain ministeristön käytettävänä olevista varoista.

2) Maan-vartijaväki eli honvéd-armeija.

Maan-vartijaväki eli Unkarin kansallis-sotaväki on täydentävä osa varsinaiselle armeijalle, jota sen sota-aikana tulee auttaa oman maan puolustuksessa. Rauhan-aikana voidaan sitä myöskin poikkeustiloissa käyttää sisällisen järjestyksen ja turvallisuuden ylläpitämiseen.

Sotavaaran uhatessa voipi maan-vartijaväen kokoon kutsuminen, joko osaksi taikka kokonaisesti, tapahtua ainoastaan kuninkaan käskystä, joka on Unkarin sota-asiain ministerin vastakirjoitettava.

Maan-vartijaväkeä voidaan ainoastaan poikkeustiloissa käyttää ulkopuolella Unkarin kruunun maita, mutta siihen vaaditaan kussakin tapauksessa lainlaatijakunnan erinäinen suostumus. Ainoastaan siinä tapauksessa etteivät valtiopäivät ole kokoontuneina ja viivytyksestä voisi syntyä vaaraa, voipi kuningas, yhteisen ministeristön edesvastauksella ja eduskunnan perästäpäin antamalla suostumuksella, komentaa maan-vartijaväkeä ulkopuolelle Unkarin rajoja.

Maan-vartijaväkeen otetaan kaikki ne asevelvolliset, joita ei tarvita varsinaiseen armeijaan eikä meriväestöön. Paitse sitä täydennetään se vapaaehtoisilla sekä semmoisilla, jotka jo ovat palvelleet aikansa armeijassa.

Palvelus-aika on niille, jotka palvelus-velvollisuutensa täytettyä armeijassa tulevat maan-vartijaväkeen, 2 vuotta ja niille, jotka tähän suorastaan sisäänkirjoitetaan, 12 vuotta.

Maan-vartijaväki tekee tätä nykyä 86 pataljonaa jalkaväkeä, 40 eskvadronia ratsuväkeä ja 20 mitraljösi-patteriaa, jotka ovat jaetut 7 osakuntaan ja 20 prikiin. Niihin kuuluu noin 150,000 miestä ja 1,500 upsiera. Tykistön järjestäminen ei ole vielä lopullisesti ratkaistu. Sota-aikana voi kuningas valtiopäiväin suostumuksella enentää pataljonain, eskvadronien ja patteriain lukumäärää.

Jalkaväki kutsutaan tavallisesti leikkuu-ajan perästä joka vuosi 2:ksi viikoksi komppania-harjoitukseen ja joka toinen vuosi 3:ksi viikoksi pataljona-harjoitukseen, jolloin pataljonat myöskin ottavat osaa suurempiin aseharjoituksiin linjajoukkojen kanssa. Sama on ratsuväen laita. Paitse sitä pidetään joka vuosi syksyllä katselmus, joka ei kuitenkaan saa kestää kauemmin kuin yhden päivän.

Rekrytien harjoitusta varten ja myöskin julkisen levon ja järjestyksen ylläpitämiseksi asetetaan rauhanaikana kunkin pataljonan asemapaikkaan yksi komppania jalkaväkeä sekä vähäinen osasto ratsumiehiä. Harjoitus ei saa kestää pidempää aikaa kuin 8 viikkoa vuodessa.

Paitse niitä henkilöitä, jotka kuuluvat näihin seisoviin komppanioihin sekä pataljonain taapeihin (joissa on 1 taapi-upsieri pataljonan-komentanttina, 1 upsieri, edellisen adjutanttina, 1 lääkäri, 1 pyssyseppä, 4 vältvääpeliä, 1 alaupsieri, 8 sotamiestä sekä 2 upsierin-palvelijaa), ovat kaikki maan-

vartijaväkeen kuuluvat asevelvolliset rauhan-aikana lasketut kotiluvulle ja voivat häiritsemättä elinkeinoansa tai ammatiansa harjoittaa.

Vapautusta palveluksesta maan-vartijaväessä suodaan samoilla perusteilla kuin yhteisessä armeijassakin. Niinikään ovat määräykset kurinpidosta ja yleensä sisällisestä järjestyksestä aivan samat kuin mainitulle armeijalle.

Maan-vartijaväen upsierit ja miehistö nauttivat palveluskautenansa, sekä rauhan- että sodan-aikana, samoja etuja ja palkkioita, kuin upsierit ja miehistö armeijassakin, ja ovat muuten näitten kanssa aivan samanarvoisia.

Kaikki maan-vartijaväkeä koskevat asiat käytellään Unkarin sota-asiain ministeristössä. Kuningas nimittää ylikomentantin sekä osakuntain päälliköt niinkuin myös upsierit, vastamainitun ministeristön ehdoituksesta. Sota-aikana on koko maan-vartijaväki komentanttineen ja upsieristoneen yhteisen armeijan ylipäällikön komennettavana.

Jotta yhteisellä sota-asiain ministerillä aina olisi tietoa koko valtakunnan puolustusvoimasta, antaa Unkarin sota-asiain ministeri hänelle aika ajoin ilmoituksia maan-vartijaväen tilasta, sen sijoituksesta, aseista j. n. e.

Kaikki kustannukset maan-vartijaväen ylläpidosta ja varustuksesta suoritetaan Unkarin omista valtiovaroista, ja nousevat ne vuosittain noin 7 miljonaan guldeniin. Sota-aikana sitä vastoin ylläpidetään maan-vartijaväki molempien valtioiden yhteisillä varoilla.

Maan-vartijaväki komennetaan unkarin kielellä ja sen lipussa käytetään Unkarin kansallisvärejä ja vaakunaa, K. Majesteetin nimimerkillä. Sillä on myöskin oma univormu, jonka helposti tuntee siihen kuuluvista punaisista housuista.

3) Nostoväki.

Nostoväki on maan puolustusvoimain viimeinen ponnistus valtakunnan suojelemiseksi sodan-aikana. Sen tarkoitus on auttaa varsinaista armeijaa ja maan-vartijaväkeä siten, että se kaikin tavoin ja kaikin puolin häiritsee ja vahingoittaa vihollista, katkaisee tahi parantaa kulkuneuvoja, toimittaa vakojan- ja sanansaattajan-virkaa j. n. e.

Nostoväki asetetaan niistä vapaaehtoisista, jotka eivät kuulu armeijaan ja meriväestöön eikä maan-vartijaväkeen. Se kutsutaan kokoon ja järjestetään kuninkaan käskystä maan sota-asiain ministeristön kautta, kun vihollisen ryntäys uhkaa maata. Ylipäällikön nimittää kuningas, mutta yli- ja ala-upsierinsa valitsee nostoväki itse.

Nostoväen upsierit ja väestö pitävät tavallisen vaatteuksensa ja kantavat tunnusmerkinä ainoastaan kansallisväristä nauhaa, joka sidotaan vasemman käsivarren ympäri.

Kaikki kustannukset nostoväen kokoon kutsumisesta ja ylläpitämisestä suoritetaan kummankin valtion yhteisistä sota-varoista.

Unkarin sotaväki on aina osoittanut suurta sotakuntoa, ja varsinkin ovat sen husaarit mainiot rohkeudestaan ja urhoollisuudesta. 1848—1849 vuoden sota antaa tähän monta monituista todistusta; tulisella innolla ja sankarintapaisella urhoollisuudella taistelivat silloin honvéd'it vapauden ja isänmaan edestä, vaaroja, kuolemaa pelkäämättä, siten todistaen että, niinkuin muinoin Kullervo lauloi,

„Somap' on sotahan kuolla,
Kaunis miekan kalskehesen“.

Yhdeksäskolmatta Kirje.

Matkustus maaseuduille. — Páltanya. — Vieraanvaraisuutta. — Unkarilainen kylä ja talonpoikaistalo. — Niitten rakennustapa ja sisustus. — Csárdás-tanssi. — Kansallispukuja. — Ilta Theiss-virran rannalla. — Csárda. — Ratsastusretki puztalla. — Muutamia tietoja hra Hunfalvyn maatilasta ja sen viljelyksestä. — Työväen palkat. — Verot. — Talonpoikain maanviljelys. — Heidän talvi-elämänsä.

Olemme viipyneet niin kauan Unkarin valtiollisten ja yhteiskunnallisten olojen alalla, että se monesta lukijasta ehkä jo on tuntunut kuivalta ja ikävystyttävältä. Kääntykäämme sentähden toisiin ja jos mahdollista huvittavampiin aineisiin. Koska tähän asti olemme yksinomaisesti oleskelleet pääkaupungissa, jonka merkillisyydet jo tunnemme, pyydän nyt suosiollista lukijaa seuraamaan minua pienelle matkalle maaseuduille. Onhan tavallista että lähdetään maalle, kun kaupunki-elämä rupee tuntumaan yksitoikkoiselta, varsinkin kesäaikana.

Herra Paavo Hunfalvy oli ystävällisesti kutsunut minua luoksensa maatilalleen Alföld'issä eli ala-Unkarissa, ja eräänä aamuna heinäkuun alkupuolella läksin hänen seurassa sinne sitä rautatietä myöten, joka Budapestistä viepi itään päin. Klo $\frac{1}{2}$ 12 päivällä tulimme Szolnok'in pysäyspaikkaan Theissvirran varrella, kuljettuamme hyvin viljeltyjen seutujen läpitse. Täällä oli meitä vastassa vaunut, joilla matkustimme suoraan etelään päin pari peninkulmaa. Maa oli paljasta tasankoa, ilman vähintäkään vuoren nyppylää, täynnä viljavia peltoja. Se ei kuitenkaan ollut rumaa, sillä siellä täällä löytyi joku pieni lehtimetsä ja teitten varrella kasvoi tuuheita akasiapuita. Oli juuri vehnän leikkuu-aika ja kaikkialla näkyi pelloilla ahkeraa työväkeä.

Klo 2 tulimme hra Hunfalvyn maatilalle, lähellä Tisza-Földvár'in suurta kylää. Sitä nimitetään hänen itsensä mukaan Páltanya'ksi, joka suomennettuna olisi Paavola. Täällä otti meidät sydämellisesti vastaan hra Hunfalvyn rouva ja eräs tämän nuori sukulainen, neiti Paula R., jotka jo olivat asuneet siellä pitemmän ajan. (Isäntä itse ei näet virkatoimista kaupungissa ollut ennen päässyt maalle). Páltanyassa viivyin kolme päivää, nauttien sille mitä sydämellisintä vieraanvaraisuutta Hunfalvyn herrasväen puolelta, jotka kaikin tavoin koettivat tehdä oloani heidän luonansa niin hupaiseksi kuin mahdollista. Hra Hunfalvy rouvineen ja vastamainittu neiti R. ovat käyneet kerran Suomessa, ja sentähden olivat he erittäin mieltyneet suomalaisiin vieraisiin, joita heillä jo ennenkin oli käynyt kaksi (tohtorit O. Blomstedt ja O. Donner). Päivät kuluivat nopeasti ja vietettiin milloin kävelyillä ympäri tiluksia, milloin huvimatkoilla ympäristöön, jotenka saattoin tutustua Unkarin maa-elämään.

Niin lähdettiin esim. eräänä päivänä Tisza-Földvár'in kylään, joka on Páltanyasta noin puolen tunnin matkan päässä. Tässä kylässä löytyy 2,000 asukasta, jotta sitä meidän maassa jo pidettäisiin kaupunkina. Unkarissa, varsinkin ala-Unkarissa, ovat melkein kaikki kylät hyvin suuret; useissa on monta tuhatta asukasta, ja verraten harvoin näkee yksityisiä taloja. Nuo äärettömät tasangot tekevät arvattavasti sen, ettei ihmiset mielellään tahdo elää ja asua yksinänsä tai vähemmissä ryhmissä, vaan kokoontuvat niinkuin karjalaumatkin suuriin parviin.

Kylän halki kävi täällä, niinkuin muissakin kylissä, leveä valtatie, jota useat poikkitiet risteilevät, niinkuin kadut kaupungissa. Näitä teitä pitkin seisovat talot riveissä, sillä tavoin että päät ovat tietä vastaan. Ne ovat rakennetut kui-

vatuista tiilistä ja kalkkivedellä valkoisiksi maalatut, niin että ne näyttävät varsin somilta. Katto on tehty oljista. Pihalla kasvaa tavallisesti muutamia akasia-puita. Me kävimme yhtä taloa sisältä katsastamassa. Ensin tulimme kyökkiin, joka täällä aina on erikseen asuinhuoneesta. Se oli tavallisen kamarin suuruinen, perässä useita liesiä, joista savu nousee suoraan ylös suuren, katon rajalla korsteiniksi supistuvan aukon läpi. Kyökissä näin keitto-astioita, vateja, lautasia y. m., kaikki siistissä järjestyksessä pitkin seiniä riippuvan. Kyökistä tulimme oikean-puolisen oven kautta asuintupaan, joka aina on rakennuksen päässä, niin että oven vastaisesta ikkunasta näkee ulos tielle. Täällä oli kaikki varsin siistiä ja puhdasta. Seinät olivat sisältä niinkuin ulkoakin lumivalkeat. Lattia ei ollut puusta, vaan kovaksi ja sileäksi sotketusta savesta tehty; se oli tasainen kuin pöytä. Oikeanpuolisessa seinässä, ovesta katsoen, oli niinikään ikkuna. Neljäs seinä sitä vastaan oli ilman ikkunatta, jotta koko tuvassa oli vaan kaksi ikkunaa. Nämä ovat verraten pienet: noin kolmen korttelin korkeat ja leveät. Tuvassa oli kolme isoa sänkyä, jotka olivat täytetyt patjoilla ja peitteillä, noin parin kyyrärän korkealle. Sen lisäksi löytyi peräseinällä penkki, jonka edessä seisoi pöytä, sekä muutamia tuoleja ja pari punaisen-kirjavaksi maalattua kistua. Seinällä riippui pieni kaappi, aivan samanlainen, jonka näkee meidänkin talonpoikaistuvissa, sekä muutamia kuvia. Nurkassa ovesta vasemmalle päin seisoo iso, niinikään valkoiseksi maalattu uuni. Se on ympyräinen ja ontelo sisältä, melkein ylös-alaisin käännetyn tratin muotoinen sekä noin puolentoista sylen korkuinen. Uunin suu on kyökissä, josta sitä siis lämmitetään. Tupaan ei tällä tavoin koskaan tule mitään savua, sillä se menee ulos uunin suusta. Ympäri tätä uunia ja siihen kiinni muurattuna käypi penkki,

jossa istuen talvella voipi nauttia herttaista lämpöä kuumasta uunista. Kyökistä vasemmalle löytyi vielä yksi asuinhuone, melkein samalla tavalla sisustettu, kuin yllä kerrottu, sekä sen toissa puolla, asuinrivin toisessa päässä, kalustohuone. Muutamissa taloissa on myöskin talli ja navetta saman katon alla kuin asuinhuoneet. Täällä seisovat ne pihalla.

Mitään työkaluja en tuvassa ensinkään nähnyt. Mutta unkarilainen talonpoika ei talvella tavallisesti teekään mitään työtä, ja kesällä on työpaikka tietysti pellolla.

Tässä talossa oli, niinkuin useissa muissakin, pihan puolella laka, s. o. katto ulottui noin sylen verran seinän yli, useitten pylvästen kannattamana. Nämä ovat tehdyt joko puusta tahi tiilistä. Jälkimmäisessä tapauksessa on niiden välissä noin puolentoista kyynärän korkuinen muuri, jotta tämä laka on tavallaan pilarikäytävä, joka näyttää sangen hupaisalta.

Kun kylät ovat niin suuret, kuin yllä on kerrottu, on selvä että talonpojilla usein on kovin pitkä matka tiluksille, jotka tietysti eivät kaikki voi olla kylän likimmäisessä ympäristössä. Sentähden on kaukaisemmille tiluksille rakennettu toinen pienempi asunto, n. s. tanya (lue: tanja), jossa peltoitien kestäessä sopii ruokaa keittää ja yöt maata. Nämä ovat samaan tapaan rakennetut kuin tavalliset asunnotkin, mutta tietysti pienemmiksi; seinät eivät myöskään ole maalatut, vaan ovat savenkarvaisia. Muutamissa tanyoissa on kaksi, toisissa vaan yksi suoja.

Kaikki oli varsin sievää ja siistiä, ja teki hyvän vaikutuksen katsojaan. Meidän talonpojilla olisi tämän suhteen paljokin täältä oppimista. Tuo lehtipuiden istuttaminen pihalle, joka antaa koko talolle niin kauniin ja hupaisan näön, olisi erittäin noudatettava esimerkki.

Ettei kuitenkaan kaikki talonpoikais-asunnot ole näin somia, tahdon lisätä, sillä löytyy niitä siistittämiäkin ja huonommassa korjuussa olevia. Näitten luku on luullakseni kuitenkin edellisiin verraten vähäinen.

Talonväestä oli kotona ainoastaan emäntä. Hän kantoi pientä lasta sylissään, oli sangen siististi vaetetettu sekä muuten käytökseltään varsin sievä, kohteliaasti ja ujostelematta vastaten tekemiin kysymyksiimme.

Oli näet sunnuntaipäivä, iltapuolella, ja nuoriso oli tanssimassa krouvitalon pihalla. Me lähdimme tietysti tätä katsomaan. Jo kappaleen matkan päässä, ennenkuin tulimme itse paikalle, kuuluivat mustalais-musiikin omituiset sävelet. Tullessamme krouvipihalle tanssittiin siellä par'aikaa csárdás'ta. Koko piha oli täynnä tanssivia pareja, kaikki kansallispuvuissa. Tämä on naisilla seuraava. Pää on paljas. Hiukset ovat jaetut ja niskassa solmitut palmikkoon, joka on koristettu kirjavilla, polviin asti ulottuvilla nauhoilla. Käsivarret ovat paljaat. Ainoastaan ylintä osaa niistä, noin korttelin pituudelta, peittää runsaissa laskuissa olevat paidan-hihat. Rinnalla ja kaulan ympäri on kirjavia huiveja. Hameet ovat lyhyitä, vähän alemmas polvia ulottuvia. Niitä löytyy useampia, kuten mulle on vakuutettu, aina 5—8 asti, sillä unkari-lainen tyttö pukee pyhäpäivinä päällensä tavallisesti kaikki hameet, jotka hänellä on. Päällimmäisen hameen väri oli erilainen, tavallisimmasti tummansininen. Edessä oli hameen päällä valkoinen esiliina. Jalassa saappaat. — Miehillä taas oli päässä pieni, kapeareunainen hattu höyhentöyhdöllä. Paidan-hihat olivat joko kaidat, rantimen ympäri kiinni, taikka myös laajat, niin että niiden suu oli noin kolmen korttelin leveä. Liivissä oli yksi tai kaksi tiheätä nappiriviä. Napit ovat tavallisesti aivan ympyröitä, noin pyssyn-luodin sūuruisia,

tinasta tai pläkistä tehdyt. Housut olivat valkoisesta liinasta, alemmas puolta polvea ulottuvat sekä niin leveät, että kun mies seisoo, ei voi kaatioita ensinkään eroittaa, vaan luulee, että hän on naisten alushameesen puettu. Jalassa on saappaat, jotka useilla olivat suurilla kilisevillä kannuksilla varustetut. Takkia ei käytetä kesällä, kuumuuden tähden; se on muuten lyhyt, aivan samankaltainen kuin miesten röijyt meillä. Päälysvaatteena on valkoisesta kankaasta tehty ja usein kirjavilla nauhoilla koristettu viitta (szür) sekä talvella suuret pitkäkarvaisista lammasnahoista tehdyt turkit (bunda).

Csárdás-tanssia on vaikea kertoa, sillä siinä riippuu hyvin paljo yksityisten tanssijain taidosta ja aistista. Niin paljon olkoon sanottu, että se tapahtuu ainoastaan parittain. Niinkuin nuottikin käy se ensi alusta verkalleen. Tyttö ja poika seisovat vastatusten, juhlallisesti liikuttaen jalkojaan tahdin mukaan. Sitte eroovat he; tyttö kuleksii tanssi-tahdissa ympäri tanssipaikkaa, olematta ensinkään huomaavinaan, vieläpä välttäenkin poikaa, joka häntä etsii. Vihdoin saapi tämä hänet kiinni ja nyt, kun musiiki on muuttunut tuliseksi, kiertävät he, poika pitäen kätensä tytön uuman ympäri ja tyttö laskien ne pojan olkapäille, hurjassa vauhdissa ympäri. Csárdás on varsin kaunis tanssi, ja kun sitä hyvin esitellään, kelpo mustalais-musiikin soittaessa, katselee sitä mieliksensä vaikka kuinka kauan hyvänänsä.

Katseltuamme vähän aikaa tanssia sekä sen jälkeen kylän kirkkoja, joita oli kaksi, toinen lutherilaisten, toinen reformeerattuin uskontunnustajain, lähdettiin Theiss-virralle, joka juoksee aivan kylän sivutse. Täällä astuttiin alas eräaseen kauniisen piilipuu-metsään, joka kasvoi virran reunalla. Rannalta oli näköala omituinen, mutta kuitenkin tavallaan viehättävä. Niin pitkältä kuin silmä kantoi ei näet nähnyt muuta

kuin äärettömiä peltoja ja niittyjä. Ilta oli jo lähestymäisil-
lään ja tulipunaisena laskeutui aurinko rusottaviin kultapilviin.
Kirkontorneista kuului kellojen heleä ääni, kehoittaen ihmi-
siä rukoukseen ja lepoon. Kaikki tämä teki kummallisesti
viehättävän vaikutuksen, ja minä luulin voivani ymmärtää,
kuinka unkarilainen niin voipi rakastaa näitä äärettömiä
tasankojansa, ettei hän niitä mihinkään muuhun maanpaika-
kaan vaihtaisi.

Mutta hämärä rupesi yhä enemmän levittämään himmeää
peitettään seudun yli ja kun tulimme kotia kimeltelivät jo täh-
töset pimeällä taivaankannella, niitten joukossa myöskin tuo
armas Pohjantähti, joka johdatti mieleeni kaukaisen synnyin-
maani. Unkarissa, niinkuin etelämaissa yleensä, on näet päi-
vän muutos yöksi paljoa lyhyempi, kuin Pohjolassa, niinkuin
myös päivän ja yön pituus siellä on tasaisempi kuin meillä.

Csárdás-tanssin nimitys, josta ylempänä kerrottiin, on
saanut alkunsa sanasta „csárda“, joka on unkarilainen maa-
kapakka, sentähden että näissä usein myöskin tanssitaan.
Minä olin aina halunnut saada nähdä tämmöistä csárdaa,
josta Petöfi tulisissa runoelmissaan niin usein puhuu, ja
lukija voi siis helposti ymmärtää kuinka iloiseksi tu-
lin, kun neiti R. seuraavana aamuna ehdoitteli, että läh-
dettäisiin ratsastamaan ulos pusztalle, jossa löytyi yksi csárda.
Tuota pikaa istuimme kahden komean ratsun selässä, jotka
nelistivät ulos avaralle arolle. Aamu oli erinomaisen kaunis;
ilma lämmin, mutta kuitenkin raitis. Minä katselin milloin
ympärilläni olevaa maisemaa, milloin vieressäni ratsastavaa
nuorta kumppaniani, joka oli — miksi en voisi sitä suoraan
sanoa? — kaunis ja viehättävä. Hänen tummista silmistään
loisti tuo lumoava, sanoilla kertomaton tuli, joka on Unkarin
kaunottarilla niin omituinen; ratsastuksesta tavallista enem-

män hehkuvat poskensa rusoittivat kuni laskeva ilta-aurinko; mustana kuin yö liehuivat hänen paksut palnikkonsa ja tuo sorea vartalo — mutta, se on totta, unkarilaisesta csárdastahan piti mun kertoman. No niin, tuossa tien varrella on semmoinen. Se seisoo aivan yksinäisenä avaralla lakealla. Minä astuin alas hevosen selästä, jättäen ohjakset neiti R:n käteen, ja menin sisään tupaan. Siellä venyi isäntä vuoteella, piippu suussa. Tupa oli sisustettu niinkuin tavallisesti, sillä eroituksella vaan, että keskellä lattiaa seisoi pitkä pöytä, penkkejä ja tuoleja ympärillä. Minä pyysin puolen mittaa viiniä (myöskin viinaa oli saatavana). Isäntä vei minut kellarin ja laski siellä tynnyristään punaista viiniä pieneen lasipulloon. Viini ei ollut erittäin kehuttavaa, mutta sammutti kuitenkin janon. Tämmöisiä csárdoja löytyy maalla hyvin paljo, aina tien varsilla, jotta matkustavaisten helposti sopii poiketa kurkkua kastelemaan. Mutta jo on aika palata takaisin odottavan ratsastajattaren luo ja pyytää häneltä anteeksi tämmöisestä todellakin suuresta epäkohteliaisuudesta, että „kavalieri“ poikkee kapakkaan ja antaa „dame“nsa sillä aikaa pitää kiinni hevosestaan. Tämä anteeksi-anto suotiinkin mitä suloisimmalla hymyllä, ja pian olivat ratsut juoksussa kotia päin, jonne tunnin kuluttua palattiin.

Nyt vielä muutamia sanoja hra Hunfalvyn maatilasta. Se käsittää 300 holdia, kaikki yhdessä nelikulmaisessa kappaleessa, jonka keskellä tilan asuin- ja muut huoneet ovat, kauniin puiston ympäröimänä. Metsää ei ole ensinkään, eikä myöskään aitoja. Huoneet ovat, niinkuin kaikkialla Alföldissä, päivän paisteessa kuivatuista tiilistä rakennetut.

Tilalla viljellään vehnää, kukuritsaa eli maisia, ohraa, kauraa, hirssiä, repseniä (eräs kasvi, jonka siemenet ovat melkein jauriskan-siemenen muotoisia ja joista valmistetaan

öljyä) perunia sekä heinää, 5-vuotisessa vuoroviljelyksessä. Vehnä on etevin viljalaji; sitä oli kylvössä 125 holdia eli lähes puoli koko alasta. Kukuritsaa ei täällä käytetä leivän-aineeksi, vaan syötetään sillä sikoja. (Pohjaisessa Unkarissa, jossa viljavarat ovat vähemmät, sekoitetaan kukuritsan ja ruikiin jauhoja yhteen ja valmistetaan leiväksi). Sen lehdillä syötetään karjaa ja varret käytetään poltto-aineeksi. Kukuritsa on näet iso, noin miehen korkuinen kasvi, tuuheilla lehdillä ja paksulla varrella. Repseni on herneen-muotoinen kasvi, jonka varsia myös käytetään poltto-aineeksi. Hirssi on niinkään eräs viljalaji, vähän ohran muotoinen.

Keskinkertaisena vuonna on sato 10:s jyvä, hyvänä 14:s ja huonona 8:s. Kukuritsa, jota istutetaan niinkuin perunia siemenittäin, antaa paljoa rikkaamman sadon: minä luin yhdessä tähässä, joka on noin 6—8 tuuman korkuinen ja 2 levyinen, 240 jyvää. Yhdellä varrella löytyy usein kaksi tämmöistä tähkäpäätä. Repseniä oli tänä vuonna kylvetty 25 holdia, ja saatiin siitä noin 300 metzeniä (1 metzen on 11 kappaa). Repseni-, niinkuin myös vehnä-metzenin hinta oli mennä vuonna $4\frac{1}{2}$ —5 guldenia (noin 12 suomen markkaa). — Kukuritsaa viljellään myös paljaana rehukasvina; silloin kylvetään se tiheään, niinkuin heinä, ja niitetään jo puolikasvaneena, jottei varret ehdi kovettua.

Karjaa oli Hunfalvyn tilalla seuraava määrä: 18 härkää, 5 lehmää, 1 sonni, 8 nuorta härkää, 6 vasikkaa ja 25 sikaa. Sen lisäksi 5 hevosta ja 3 varsaa. Kaikki peltotyöt toimitetaan tavallisesti härjillä. Nämä eivät koskaan käy laitumella, vaan syötetään kytkyessä.

Vilja puidaan hevosilla. Unkarissa ei näet käytetä riihiä, sillä kuuma ilmanala kyllä kuivaa viljan. Puimispaikaksi käytetään paljas maa, joka siksi tarpeeksi on sot-

kettu kovaksi savella, niin että se on tasainen kuin lattia. Siihen levitetään vilja-kuvot hevosten tallattaviksi. Ulos-tallattu ruumenensekainen vilja puhdistetaan sitte tavallisella viskurilla.

Työväkeä on: 1 pehtori eli n. s. gazda (Hra H. asuu näet vaan kesä-aikana maatilallaan), 4 renkiä, 1 kuski, 1 lehmän-ruokkija ja 1 sikapaimen. Naisväkeä ei löydy ensinkään (paitse sisä-piikoja). Lehmät ruokkii ja lypsää mies.

Työväen palkat ovat seuraavat:

Pehtorilla: 100 guldenia rahaa, 48 metzeniä vehnää, 14 metz. ohria, 2 metz. hirssiä (ryynejä), 80 naulaa suoloja, 80 naulaa silavaa sianlihaa eli pläskiä ja 3 holdia maata kukuritsan kylvöön. — Vanhimmalla rengillä, kuskilla ja lehmän-ruokkijalla kullakin: 40 guldenia rahaa, 15 metzeniä vehnää, 10 metz. ohria, 1 metz. hirssiä, 56 naulaa suoloja, 50 naulaa silavaa ja 1½ holdia kukuritsa-maata. — Muilla reingeillä on muuten sama palkka, mutta 8 guldenia vähemmin rahaa. — Kaikilla on tietysti sen lisäksi asunto ja poltto-aineet (kukuritsan ja repsenin varsia).

Omituista on, ettei talon oma väki ensinkään ota osaa vehnän leikkuusen, vaan toimitetaan se kokonaan vieraalla palkkaväellä. Pellolla niitti paraikaa minun siellä ollessani — samanlaisilla oikovartisilla viikatteilla, joita meillä käytetään kauran niittoon — 9 miestä, joilla jokaisella oli nuori poika tahi tyttö perässään sitojana. Työpalkaksi saivat nämä yhteensä $\frac{1}{13}$ koko sadosta ja sen lisäksi joka pari viikossa $\frac{1}{2}$ metz. vehnää, 3 naulaa silavaa ja 3 tuoppia ryynejä. Niitto kestää tavallisesti kolmatta viikkoa.

Pelloilla ei ole ensinkään ojia; kaikki on yhtenä lakeana, usein niin laajalle kuin silmä vaan kantaa. Ne harvat saateet, jotka täällä tulevat, imee tuo pehmeä maa kohta sisäänsä. Maa on erinomaisen hedelmällistä; se on mustaa ja lihavaa kuin

ryytimaa, ja ruokamultaa on usean jalan syvyydeltä. Sentähden talonpojat eivät lannoitakaan peltojaan, vaan käyttävät lantaa poltto-aineeksi. H:n tilalla lannoitetaan joka kuudes vuosi.

Ostaessaan 16 vuotta sitte tämän tilansa, joka lohkaistiin ulos erään suuremman maan-omistajan alusmaista, maksoi hra H. holdista 120 guldenia, siis koko tilasta 36,000 guldenia eli noin 90,000 markkaa. Tästä maksaa hän vuosittain veroa kruunulle 380 guldenia; kunnallismaksot nousevat noin 40 guldeniin.

Se, mitä nyt olen kertonut hra H:n tilasta, voinee antaa jonkunlaisen käsityksen vähemmästä herras-kartanosta ja sen hoidosta. Hra H:n tila ei ole verraten suuri, sillä niitä löytyy kartanoita, joilla on maata useampiin tuhansiin holdiin asti. (Kreivi Desseffy'llä esim., joka on yksi Unkarin rikkaimpia miehiä, on 10,000 holdia). Mutta nämä hoidetaan melkein samaan tapaan kuin vähemmätkin tilat.

Mitä talonpoikain maanviljelykseen tulee, niin ei se vielä ole liioin kehuttavalla kannalla. Unkarilainen talonpoika on yleensä laiskamainen työhön, jota hän ei mielellään viitsi tehdä enempää kuin mitä välttämättömästi tarvitaan. Kun sentähden maa on niin hedelmällistä kuin yllä on kerrottu, eivät talonpojat pane aivan suurta huolta sen viljelykseen: sitä kynnetään vähän, sitte heitetään siemen maahan ja siinä se viljelys on tehtynä. Karjanlantaa käytetään, niinkuin jo sanoin, enimmästä päästä poltto-aineeksi. Talvella ei unkarilainen talonpoika tavallisesti tee ensinkään työtä. Silloin hän enimmästä päästä venyy vuoteellaan, vetäen nahkaansa silavaa paprikan ja vehnäleivän kanssa sekä polttaen tupakkaa. (Alföldissä eli tasankomaalla eivät talonpojat koskaan syö muuta kuin pehmeää, valkoista vehnäistä, jota joka lauantaina lei-

votaan). Iltasilla menee hän sitte korcsma'an eli kapakkaan, jossa viini- tahi viina-lasin ääressä jutellaan valtiollisista tahi muista asioista, joista ensin joku, joka on lukenut sanomalehden, antaa tietoja. Nuoriso kuluttaa aikaansa tanssilla, joka on kaikkialla Unkarissa hyvin suosittu. Jos unkarilaiset talonpojat viljelisivät peltojansa paremmin, lannoittaisivat niitä ja muuten kunnollisesti korjuussa pitäisivät sekä talvis-aikana tekisivät esim. jotain käsityötä, niin on varmaa, että heidän tulonsa siten nousisivat kahden, kolmenkertaisiksi nykyisten suhteen.

Kolmaskymmenes Kirje.

Matka Debreczen'iin. — Maantiet Unkarissa. — Puszta. — Délbáb. — Debreczen. — Kalvinistein Rooma ja paavi. — Magyarikiihkoa. — Kymnaasi ja kollegiumi. — Kirkko. — Hupaista seura-elämää. — Superintendentti Valentin Révesz. — Herkulliset päivälliset. — Eräs ilta ravintolassa. — Puheita ja maljoja. — Ystävyyttä suomalaisia kohtaan. — Mustalaissoitantoa. — Herrassäätyisten kansallispuvut.

Lausuttuani sulimmat kiitokset kaikista niistä hauskoista hetkistä, jotka vieraanvarainen isäntäväkeni Páltanyassa oli minulle valmistanut, läksin sieltä takaisin samalle rautatielle, jota myöten tullutkin olin, ei kuitenkaan enää Szolnok'in pysäyspaikkaan, vaan sitä seuraavaan itään päin. Hra Hunfalvy oli kyllä ystävällinen tulemaan omilla hevosillaan minua sinne viemään, joka tietysti teki tuon muuten yksitoikkoisen matkan varsin hupaisaksi. Yöllä oli satanut jotensakin runsaasti, jotta hevosten oli raskas vetää vaunuja, ja

matka kului sentähden hitaasti. Maantiet ala-Unkarissa ovat näet paljasta multaa, sillä kiveä ja hiekkaa ei siellä ole mistään saatavana. Pitkällisen kuivan aikana ovat ne joten-sakin hyvät — ei kuitenkaan meidän maanteittemme vertaisia — mutta sateen jälkeen tietysti erittäin huonot ja ilkeät, sillä silloin tuo ennen kovettunut maa on pehmennyt melkein velliksi, johon vaunujen pyörät vajoovat välistä parin korttelin syvälle. Kolmen tunnin päästä tulimme Törös-Miklos'in pysäyspaikkaan, josta klo 12 päivällä läksin rautatiellä Debreczen'iin.

Tällä matkalla olin tilaisuudessa nähdä varsinaisia pusz-tia eli viljelemättömiä tasankoja. Niin pitkälle kuin silmä vaan ulottuu ei näe muuta kuin ääretöntä lakeaa, jossa kasvaa ainoastaan pientä ruohoa ja ohjaskäsiä; kaikin paikoin ei sitäkään. Siellä täällä seisoo yksinäisiä kaivon-tankoja, jotka ovat tehdyt samaan tapaan kuin meillä, s. o. maahan pystytetyn tukin päässä on poikittain pitkä tanko, jonka päähän on kiinnitetty ämpärillä varustettu varras. Paikoittain näkee suuria karja- tai sikalaumoja, joita vartioitsee leveähousuiset paimenet ja pörrötukkaiset koirat. Muutamia vau-nuja, jotka ovat joko tyhjät taikka myös heinillä tai muulla täytetyt, voipi nähdä liikkuvan pusztalla, missä vaan sopii, sillä mitään varsinaisia teitä ei täällä ole. Kaikki tämä tun-tuu matkustajasta hyvin yksitoikkoiselta ja antiolta.

Näillä pusztilla tapahtuu kuumina selkeinä kesäpäivinä ilma-kangastuksia (unkariksi délibáb, latinaksi fata mor-gana). Pidemmän tai lyhyemmän matkan päässä edessään voipi silloin nähdä kyliä, metsiä, järviä, jopa suuria kaupun-kejakin, kaikki aivan selkeinä ja eksyttävän yhtäläisinä luon-nollisten esineitten kanssa, mutta jotka taas katoovat yht-äkkiä kuin ne ovat ilmestyneetkin. Niin mielelläni kuin oli-

sinkin tämmöistä kangastusta katsonut, ei siihen nyt ollut tilaisuutta, sillä pusztan yli ajaessamme ei ilma ollut erittäin kuumaa eikä myöskään selkeää.

Debreczen, jonne tulin klo 4 j. pp., ei ole mikään kaunis kaupunki. Rakennukset siinä ovat enimmästä päästä yhdenkertaisia; kadut väärät ja vaan paikoittain puulla tai kivellä peitetyt, jotta ne sateen jälkeen ja varsinkin syksyllä ovat täynnä kuraa ja likaa. Kaupungin ulkomuotoa tekevät kuitenkin vähän hauskemmasi ne monet puistot, joita siinä löytyy. Melkein joka talolla on näet pieni puutarhansa tahi ryytimaansa. Nämä tekevät, että kaupunki näyttää melkein niinkuin se olisi suureen lehtimetsään rakennettu. Debreczenissä löytyy noin 50,000 asukasta, jotka kaikkein suurimmaksi osaksi tunnustavat reformeerattua uskoa. Sentähden kuuleekin kaupunkia välistä nimitettävän reformeerattuina eli kalvinistien Roomaksi, niinkuin sen edusmiestä valtiopäivillä, Tiszaa, on sanottu kalvinistien paaviksi.

Debreczenistä voipi sanoa, että se on magyarein oikea pääkaupunki, sillä sen asukkaat ovat kaikki, joku satamäärä juutalaisia lukuun ottamatta, pelkkiä täysiverisiä magyareja. Saksaa ei siellä kuule ensinkään puhuttavan ja vaikka useimmat sivistyneet sitä ainakin auttavasti ymmärtävät, eivät he kuitenkaan tahdo sitä puheessa käyttää. Sen tuli kohta ensi hetkenä kaupunkiin tultuani kokemaan. Menin näet kaupungin kymnaasiin hakemaan erästä sen professoria, hra Géresiä, jonka kanssa olin Budapestissä tutustunut. Opettajain kokoushuoneessa, jonne ensiksi astuin, istui kirjoituspöydän ääressä iäkäs, ulkonäöltään jäykkä ja tylymäinen mies, oikea vanhan-aikaisen pedagogin perikuva. Tervehdettyäni häntä kysyin saksan kielellä, oliko professori Géresi täällä tavattavana. „Géresi?“ kertoi hän ja iski minuun jotensakin tuiman sil-

mäyksen. „Niin, Géresi“, jatkoin minä, „onhan hän professorina tässä kymnaasissa“. „Nem értem“ (en ymmärrä), vastata tiuskasi minulle ukko ja rupesi taas kirjoittamaan. Vai niin, ajattelin itsekseeni, oletko sitä lajia miehiä, no, kylläpä siihenkin mutkan muistan. Kerroin uudestaan kysymykseni, mutta nyt unkarin kielellä. Se vaikutti. Ukko nousi ylös ja vastasi kohteliaasti, että G. luultavasti paraikaa oli kirjastossa, jonne neuvoi minulle tien. Täällä hänet pian tapasinkin.

Professori Géresissä sain nyt mitä kohteliaimman ja ystävällisimmän oppaan, joka koko sillä ajalla, jona Debreczenissä oleskelin, joka päivä piti minulle seuraa, vaikka juuri siihen aikaan kymnaasissa pidettiin vuositutkintoja ja hänen aikansa siis tavallista enemmän oli niukassa. Suurin osa päivistä meni tietysti näiden vuositutkintojen kuuntelemiseen sekä oppilaitoksen tarkastamiseen, jota varten juuri olinkin kaupunkiin tullut. En nyt kuitenkaan huoli tässä ruveta niistä tarkemmin kertomaan, koska jo ennen on ollut puhe Unkarin koulu-oloista. Olkoon vaan lyhyesti mainittu, että kymnaasi, sekä järjestyksensä että opetustapainsa suhteen, minusta näytti jotensakin vanhanaikuiselta. Silmäänpistävin epäkohta oli tuo suuren suuri oppilasmäärä yksityisillä luokilla, joka keskimäärin teki 80—100 välillä, mutta ensimmäisellä luokalla nousi aina 129:ään! Parahimmankin opettajan on tietysti tuiki mahdotonta tämmöistä poika-armeijaa kunnollisesti opettaa ja kurissa pitää. Syy tuohon haitalliseen asianlaitaan, jota tavataan muissakin uskonlahkolaisten itsekustantanimissä kouluissa, on jo ennen mainittu: varat eivät riitä palkkaamaan tarpeeksi paljon opettajia, valtiolta kun ei tähän saada apua mitään. Opetuskalusto oli kuitenkin jotensakin tyydyttävä ja erittäin mainitsemista ansaitsee kymnaasin suuri kir-

jasto, jossa on enemmän kuin 50,000 nidosta, sekä sen runsasvarainen fysiikallinen ja luonnontieteellinen kokoelma.

Kymnaasi on sijoitettu äärettömän isoon, nelikertaiseen ja nelikulmaiseen kivirakennukseen, jonka keskellä on avara piha. Tässä rakennuksessa löytyy, paitse kymnaasia, vielä porvarikoulu sekä kansakoulun-opettajain seminari mallikoulunsa kanssa kuin myös n. s. collegiumi. Tämä on omituinen oppilaitos, järjestetty melkein niinkuin yliopisto. Siinä löytyy näet kolme tiedekunnaksi nimitettyä osastoa, nimittäin jumaluusopillinen, lainopillinen ja filosofillinen, joissa pidetään luentoja useissa näihin kuuluvissa tieteissä. Mitään virka- tai muita tutkintoja ei niissä tietysti kuitenkaan voi käydä, vaan ovat semmoiset Budapestin yliopistossa suoritettavat. Tämöisiä opistoja löytyy Unkarissa useampia, ja niin omituisilta kuin ne ensi katsannolta näyttävätkin, ovat ne kuitenkin olleet sangen hyödyllisiä. Budapestin yliopisto on näet aina viime aikoihin asti ollut aivan umpikatolilainen, niin ettei siihen uskonnolle vieraissakaan aineissa ole otettu muita kuin katoliuskoisia opettajia. Protestantin-uskoiset ovat sentähden perustaneet itselleen tämmöisiä niin sanoakseni puoli-yliopistoja, joissa he voivat lapsilleen hankkia korkeampaa sivistystä, tarvitsematta lähettää niitä tuohon katoliseen yliopistoon tahi ulkomaille.

Kymnaasi- ja collegiumi-rakennuksella on tavallaan historiallinen merkellisyys siinä suhteessa, että sen suuressa juhlasalissa pidettiin Unkarin valtiopäiväin istunnot v. 1849, kun ne Pestistä olivat muutetut Debreczen'iin. Kaupungin kirkossa taas julisti Kossuth tuon mainion n. s. Debreczen'in päätöksen 14 p:nä huhtikuuta samaa vuotta, jonka kautta Habsburgin hallitsija-suku pantiin pois Unkarin kuninkaan-istuimelta. Tämä kirkko on hyvin suuri ja rakennustavaltaan kaunis, mutta,

niinkuin kaikki reformeerattuun kirkot, yksinkertainen ja kaikkia koristuksia vailla. Debreczen'in rakennuksista ansaitsee mainitsemista erittäin soma ja kaunis teaterihuone.

Se aika, joka jäi jälle koulutoimista, käytettiin parhaasta päästä seura-elämään. Herra Géresi vei näet minut hyvántahtoisesti useihin perheisiin, josta olin hänelle erittäin kiitollinen, sillä siten tulin yhä enemmän tuntemaan unkari-laisten erinomaista vieraanvaraisuutta ja kohteliasta käytöstä muukalaisia kohtaan. Niin olin eräänä päivänä kutsuttu päivällisille kaupungin superintendentin, hra Valentin Révesz'in luokse. Tämä on Debreczen'in kirkkopiirikunnan ylipaimen eli piispa. Hän oli erinomaisen ystävällinen ja kunnianarvoisa vanhus, jossa ei voinut havaita vähintäkään jälkeä siitä ylhäisestä ylpeydestä, joka tavallisesti seuraa tämmöisiä korkeita arvonkantajia. Sama oli laita hänen arvoisan puolisonsa, keski-iässä oleva, iloisenluontoinen nainen, joka nuoruudessaan nähtävästi oli ollut todellinen kaunotar. Tuon rakastettavan parikunnan huoneessa vietin nyt mitä hupaisimpia hetkiä, muutamain kymnaasin-opettajain seurassa, jotka niinikään olivat sinne vieraiksi kutsutut. Päivälliset olivat herkulliset: muistaakseni kahdeksan tai yhdeksän eri ruokalajia, joista toinen oli toistansa maukkaampi, useimmat perimagyarilaisia kansallisruokia. Viinejä oli kuusi eri lajia, niiden joukossa tulipunaista, hienonhajuista ermellékieriä, jota tarjottiin suurissa kristalli-maljoissa, sekä tokajeria, oikein „ehtaa sorttia“, joka oli paras viini, mitä vielä tähän asti olen maistanut, aivan omiansa panemaan

„ — — naiset naurusuulle,
Miehet mielelle hyvälle,
Hurskahat iloitsemahan,
Hullut huppeloitsemahan“.

Koko aterian aikana vallitsi mitä vapain ja ujostelematon kanssakäynti; kaikki kursailu ja teeskennelty juhlallisuus oli tykkänään pois heitetty. Päivällisen päätettyä käytiin katsoomassa superintendentin pientää puutarhaa, joka oli täynnä kauniita ja hyvästi hoidettuja kukkia. Itse asuntophuone oli sekä sisältä että ulkoa yksinkertainen ja kaikkea prameutta vailla, niinkuin sen omistajakin.

Eräänä toisena päivänä illastelin muutaman kollegiuminprofessorin Tóth'in luona hänen somassa huvilassaan kaupungin vieressä. Illallinen syötiin ulkona puistossa, keskellä viheriöiviä viinipensaita. Seurassa oli myöskin useita naisia, joiden rakastettavuus ja suloinen käytöstapa melkoisesti kohotti yhdessä-olon hupaisuutta. Ilta kului joutuisasti ja hauskaasti iloisilla ja leikillisillä kanssapuheilla sekä laululla, ja sydänyö oli jo lähestynyt ennenkuin erottiin.

Taas toisena iltana olin kutsuttu eräasen ravintolaan, jossa noin parikymmentä kymnaasin- ja kollegiumin-opettajaa sekä muita kaupunkilaisia, niitten joukossa myös superintendentti, minua mitä vieraanvaraisimmalla tavalla kestitsivät. Olen jo ennen kertonut, että unkarilaiset ovat suuria puhujaita, ja se tuli tässäkin tilaisuudessa loistavalla tavalla ilmi. Illan kuluessa pidettiin näet toistakymmentä puhetta, joita kaikkia tietysti seurasi innokkaasti juotuja maljoja. Eusiksi puhui professori Géresi, joka kertoi käynnistään Suomessa, kuinka häntä siellä oli vieraanvaraisesti ja sydämellisesti vastaan otettu, kuinka suomalaiset suuresti rakastavat unkarilaisia ja hartaasti ottavat osaa heidän valtiollisiin ja kansallisiin pyrintöihinsä, kuinka Deák'in nimi siellä on kaikkialla tunnettu ja suurimmassa kunniaassa pidetty y. m. ja esitti sitte lopuksi maljan läsnäolevalle „Suomen veljelle“. Tähän oli tietysti „Suomen veljen“ vastaaminen, ja lausui hän en-

sin niin hyvästi kuin taisi unkarin kielellä valituksensa siitä, ettei hän vielä osannut tätä kieltä niin paljon, että olisi voinut sitä nyt puheessaan käyttää. Tämä ensimmäinen lause otettiin nähtävästi suurella ilolla vastaan ja „kyllä se käy, jatkakaa vaan unkariksi, jatkakaa!“ kuului nyt monelta taholta. Sitä puhuja ei kuitenkaan valitettavasti ollut mies tekemään, vaan täytyi hänen jatkaa tuolla vähän suositulla saksan kielellä, jolla nyt kiitti viimeksi esitetystä ystävällisestä maljasta, jota ei tahtonut omistaa itselleen missään muussa omaisuudessa kuin suomalaisena, koska häneen yksityinen personansa oli liian mitätön tämmöiselle kunnianosoitukselle, puheli sitte yhtä ja toista jalosta magyarein kansallisuudesta, heidän ja suomalaisten heimolaisuudesta, Unkarin valtion piakkoin vietettävästä vuosituhannen-riemujuhlasta y. m. y. m. ja päätti maljalla Unkarin maalle ja kansalle. Malja tyhjennettiin tietysti kaikuvilla éljen-huudoilla. Sen jälkeen esitettiin maljoja Suomen ja Unkarin kansan yhteiselle äidille, Suomen sivistyshistorialliselle merkitykselle, Castrén'in muistolle, Lönnrot'ille ja Kalevalalle y. m. m. Erittäin miellyttävä oli eräs puhe, jonka Debreczen'issä ilmestyvän kirkollisen aikakauskirjan toimittaja hrá Frans Balog piti protestanttisuudelle Suomessa ja jossa hän, muistutettuansa että kristinusko on valtion perustuksena, huomautti siitä, että suomalaiset suuren Kustaa Aatolvin johdolla olivat urhoollisesti taistelleet protestanttisuuden ja uskonnonvapauden edestä. Kaikki puheet pidettiin unkarin kielellä, jota myös muuten enimmästä päästä käytettiin, ja hyvin usein kuuli sanat „kedves finn testvérünk“ (rakkaat suomalaiset veljemme), jotka monen muun lauseen ohessa osoittivat sitä suurta suosiota ja rakkautta, jota kaikissa läsnä-olevissa oli suomalaisia kohtaan. Meidän maamme ja kansamme oloja tiedusteltiin suurimmalla uuteliaisuu-

della, jotta tuskin ehdin tyydyttävästi vastata kaikkiin kysymyksiin. Puheitten välillä soitti koko illan kuluessa oiva, 13-miehinen muistalais-soittokunta viehättäviä csárdás'oja ja kansallislauluja, ja kun vihdoin puoliyön jälkeen lähdettiin, seurasivat meitä kauas kadulle Rákoczy-marssin tuliset sävelet.

Debreczen'issä käy vielä suuri osa herrassäätyisistä kansallispuvuissa, jotka Budapestistä jo melkein tykkänään ovat kadonneet. Tämä puku on seuraava. Päässä on pieni, lyhytreunainen hattu, melkein samanlainen kuin talonpojillakin. Takki, n. s. attila, ulottuu melkein polviin asti ja on edessä niinkuin myös selässä varustettu nyörikoristuksilla. Muutamilla on se lyhyempi ja ahdas. Sen väri on tavallisesti musta, välistä myös sininen. Housut ovat soukat, aivan säärtä myöten, ja pistetyt polviin asti ulottuviin saapasvarsiin. Etupuolessa, aivan liivien alla, on niissäkin nyöri-koristuksia. Herrassäätyiset naiset eivät enää käytä kansallispukuja muulloin kuin ehkä suuremmissa juhlatiloissa. Se on muuten tavallisen uuden-aikaisen naispuvun kaltainen, paitse että käsivarret, niinkuin talonpoikais-naisillakin, ovat melkein kokonansa paljaat, ainoastaan lyhyellä, valkoisella hihalla, ja että rinta eli liivi, joka istuu aivan ihoa myöten, on poikittain käyvillä hopea- tai kultanyöreillä koristettu. Sen lisäksi tulee valkoinen esiliina. Juhlatiloissa on miehillä, erittäinkin aatellisilla ja magnateilla, erinomaisen loistava puku, josta jo ennen on kerrottu. Niinkuin jo sanoin näkee Debreczen'issä enemmän kuin muualla kansallispukuja, ja oikea täysiverinen Debreczen'in „civis“ eli porvari ei ikänä pistä koipiaan leveihin housuihin. Kadulla kävellessään on hänellä usein pitkä tupakka-piippu suussa ja kädessä pieni raippa. Alhaisempi kansa käy tavallisessa unkarilaisessa talonpoikaispuvussa.

Ajokaluna käytetään Unkarissa tavallisesti nelipyöräisiä vaunuja, jotka ovat melkein samanmuotoiset kuin Itä-Suomessa tavalliset Venäjän tarataikat. Debreczen'issä ja sen ympäristössä sitä vastoin näkee kaksipyöräisiäkin rattaita, mutta ajaja ei istu niissä, vaan hevosen selässä.

Debreczen'issä aioin viipyä vaan neljä päivää, mutta uudet ystäväni siellä eivät laskeneet minua lähtemään ennenkuin viikon kuluttua. Tämä aika oli mitä hupaisimpia koko matkallani ja on aina kiitollisessa muistossani pysyvä.

Yhdesneljättä Kirje.

Lähtö Debreczen'istä. — Kirjava matkaseurue. — Tokajn vuoret ja viini. — Miskolcz'in kaupunki. — Kaunis näköala. — Muinaisjäännöksiä. — Käynti viinikellarissa. — Asszúbor. — Tanssijaiset.

Debreczen'istä matkustin rautatiellä pohjaiseen päin. Tie kulki yhä vielä avarain tasankojen yli, jotka kyllä olivat täynnä viljavia maisi- ja vehnä-peltoja, mutta sentään ajan pitkään tuntuivat yksitoikkoiselta. Tarkastelkaamme sentähden ajan kuluksi matkakumppanejamme. Niitten joukossa on ensinnäkin se mustalais-soittokunta, josta viime kirjeessä oli puhe ja joka nyt kuului olevan matkalla Kaschau'iin. Tässä lienee sopiva paikka mainita, etteivät nämä mustalaiset soittomiehet, niinkuin moni ehkä luulisi, ole tavallisten ympäri kuleksivien mustalaisten kaltaisia, huonoissa ja repaleisissa vaatteissa, likaisilla kasvoilla j. n. e. He ovat päinvastoin, ainakin suurempain soittokuntain jäsenet, „fiiniä herroja“, jotka tavalli-

sesti käyvät uusimman muodin mukaan tehdyissä vaatteissa, eivätkä muutenkaan ulkonaisen käytöstapansa suhteen anna mitään moitteita. Ainoastaan heidän tummat kasvonsa ja mustat silmänsä ilmaisevat heidän sukuperänsä. Mustalaiset matkakumppanimme pitivät iloista pakinaa, poltellen sikaria tai piippua, jommainen oli joka miehellä lumivalkeain hammastensa välissä. Tuossa istuu keskellä penkkiä kaksi pulskeaa unkarilaista talonpoikaa, avaroissa valkoisissa liinahousuissa ja sinisissä liiveissä, joissa kiiltää kaksi riviä suuria ympyräisiä hopeanappia. Vastapäätä heitä on puoleksi makaavassa asennossa nuori honvéd-sotamies punaisissa housuissa, jotka istuvat aivan ihoa myöten, ja kevyessä tummanruskeassa bluusissa, nojaten kivääriänsä vastaan. Hän silmäilee tuon tuostakin toisella puolella istuvaa nuorta talonpoikaistyttöä, joka on puettu tuohon kauniiseen kansallispukuun kirjavine värineen. Vielä löytyy vaunuissa joukko juutalaisia, joita Unkarissa aina tapaa missä ikänensä matkustaa. He näyttävät kaikelta muulta kuin viehättäviltä, miehet pitkissä kauhanoissaan, hiuskäherä korvan pielessä, ja naiset löysätukasaan, sormukset sormissa, sekä kaikki enemmän kuin luvalista olisi likaisia. Tällainen oli matkaseurueeni, jonka eri jäsenet olivat vilkkaassa keskustelussa toinen toisensa kanssa. Unkarilainen ei näet, niinkuin useimmiten suomalainen, istu törrötä vaunujen nurkassa mykkänä ja juhlallisen näköisenä, vaan rakentaa kohta kanssapuhetta matkakumppaniensa kanssa, olkootpa ne hänelle tutut tai tuntemattomat.

Mutta nyt on aika taas katsahtaa ulos vaunujen ikkunasta. Olemme tulleet Nyir-Egyházan pieneen kaupunkiin, josta emme kuitenkaan voi mitään sanoa, koska juna vaan pariiksi minuutiksi seisahtui pysäyspaikalle. Siitä kääntyy tie luoteiseen suuntaan. Pohjaiseen päin alkaa haamoittaa epä-

selviä vuorenharjanteita taivaan rannalla. Vähitellen tulemme niitä aivan lähelle: oikealla puolella kohoo tavattoman jyrkkä vuori, aivan tien vieressä, niin että vaunujen ikkunasta tuskin voi nähdä ylös harjalle. Juna seisahtuu, me kuulemme konduktöörin huutavan: „Tokaj, viisi minuuttia!“ Astuttuamme ulos huomaamme pysäyspaikan oven yli saman nimen. Olemme nyt siis niitten vuorien juurella, jossa tuo maailman mainio Tokajn viini kasvaa. Nämä vuoret ovat, niinkuin jo sanoin, kovin jyrkät ja täyttävät noin peninkulmaa pitkän alan pohjaispuolella rautatietä. Niiden eteläpuoli on täynnä viheriöitä viinitarhoja; viiniköynnökset olivat mielestäni muita viinipensaan-lajia lyhyemmät. Vaan täytyyhän tuota viinien viiniä nyt maistella, koska kerran on sen syntymäsijoilla. Riennämme siis sisään stationa-saliin ja tuotamme eteemme pienokaisen pullon sitä lajia. Tämä ei ole edes niinkään suuri kuin meidän tavalliset olutpuoliskot ja maksaa 80 kreutzeriä elikkä 2 markkaa. Viini maistuu oivalliselta ja kuitenkin se ei ole parasta lajia, sillä silloin se maksaisi viisi kuusi kertaa enemmän. Hienointa Tokajn viiniä viedään näet suurimmaksi osaksi ulkomaahan, jossa Venäjän keisari, Turkin sulttaani ynnä muut senlaiset mahtavat ja rikkaat herrat sitä tilaavat. Vaan jo soitetaan kolmas kerta, siis pian pillit pussiin ja sisään junaan. Nyt rupee jo hämärtämään ja pian tulee pilkkosen pimeä, niin ettei ulkoa näe muuta kuin rata-vartijain lyhdyt, jotka virvatulien kaltaisina kiitävät ohitsemme tahi oikeastaan me niiden ohitse. Pohjolan valoisista kesä-öistä, jolloin aurinkoinen „ei malta uinahtaa“, ei täällä tiedetä mitään.

Klo 10 illalla tulin Miskolcz'in pieneen kaupunkiin, jonne päätin jäädä yöksi. Seuraavana päivänä menin kaupunkia katselemaan ja nousin ensiksi sen vieressä olevalle korkealle vuo-

relle. Siitä oli sängen kaunis näköala: pohjassa Karpathein vuorimaa, etelässä paljasta tasankoa silmin siintämättömiin; juuri vuori- ja tasamaan rajalla sijaitsi kaupunki kauniissa laaksossa, jonka molemmat sivut olivat täytetyt viinitarhoilla. Laakson toisessa päässä näkyi komeat rauniot vanhasta linnasta, jonka neljä tornia göthiläisillä holvikaarilla vielä olivat verraten hyvin säilyneet. Miskolcz on mitä vanhimpia kaupunkeja Unkarissa, sillä se löytyi jo Arpádin maahan tullessa, mutta on muuten mitätön eikä tarjoa mitään erittäin katseltavaa. Siinä löytyy 24,000 asukasta kaikista uskonnoista — kaupungissa on kuusi eri lajia kirkkoja — joitten joukossa 7,000 juutalaista.

Jälkeen puolen päivän menin erään täällä asuvan akatemianjäsenen ja runoilijan J. Lévyyn luo, jolle mulla oli suosituskortti Pestistä. Hän otti minut ystävällisesti vastaan ja pian sen jälkeen istuin hänen ynnä parin kymnaasin-opettajan kanssa, joita käytiin hakemassa, isossa viinikellarissa saman vuoren sisässä, jonka päällä aamupäivällä olin seisonut. Pitkin sen kuvetta löytyy näet suuri joukko kaupunkilaisten omistamia kellareja. Nämä ovat hakatut sisään vuoreen, joka on pehmeästä santakiveä, ja ovat usein monta kymmentä kyynärää pitkät. Lämpöisimpänäkin kesänä ovat ne kylmät, jotta siis viini niissä pysyy hyvässä säilyssä. Se kellari, jonne minä nyt jouduin, oli hra L:n ja tuon toisen kymnaasin-opettajan yhteinen omaisuus. Tässä, niinkuin kaikissa muissakin viinikellareissa Unkarissa, löytyi kaksi osaa: avarampi etuhuone, jossa viini puserretaan ulos rypäleistä ja jossa säilytetään tätä tarkoitusta varten tarpeellisia puserrus-kaluja, ammeita y. m., sekä varsinainen kellari, jonka lattialla viinintynnyrit lepäävät kahdessa pitkässä rivissä, käytävä välissä. Me istuimme etuhuoneessa oven suussa, josta päivä tuli sisään,

sillä mitään ikkunata ei löytynyt. Keskellämme oli pystyssä seisova viinitynnyri, joka teki pöydän virkaa. Siinä sitte maisteltiin viiniä, jota pitkällä lasista tehdyllä vetopillillä tuotiin esiin tynnyreistä, ensin valkoista, sitte punaista, molemmat oikein oivallista laatua. Sen välillä syötiin voileipää juuston ja hanhenpaistin kanssa, jota vasta varten oli mukaan otettu. Tällä tavoin kului tietysti aika sangen rattoisasti, vilkkailla kanssapuheilla. Jo rupesi kaupunki laaksossa edessämme peittymään hämärään ja vaan viinivuorten harjalla välähtelivät laskevan ilta-aurion viimeiset säteet, kun isäntämme nousi ylös ja toi esille parahinta viiniä kellarissaan, n. s. „asszúbor“ia (saksaksi: Ausbruch), jota valmistetaan siten, että puoleksi kuivuneitten viinirypäleitten päälle kaadetaan viiniä seisomaan ja niistä nestettä ulos imemään. Se maistoi kuin „hunaja ja mesileipä“, ja sillä juotiin maljoja Suomen ja Unkarin onneksi.

Tämän tehtyä mentiin alas kaupunkiin, jossa eräässä puistossa par'arkaa pidettiin tanssijaiset. Siellä oli koossa suuri osa Miskolcz'in säätyhenkilöistä, pormestarista alkaen. Minä esitettiin tälle ynnä muutamille muille, ja pian oli ympärilläni iso joukko herroja, jotka suurimmalla uuteliaisuudella katsoa kurkistelivat halpaa personatani. Kukaan heistä ei näet ollut sinä illoisna ikänä nähnyt semmoista ihmistä, jota sanotaan suomalaisiksi, ja kun nyt äkki-arvaamatta tällainen olento ilmestyi heidän keskeensä, niin siitä tietysti uuteliaisuus korkeimmilleen, useammalla kun epäilemättä oli se käsitys suomalaisista, että ne ovat nahoissa käyviä puolivillejä ihmisiä. Kestäähän sitä katsoa, ajattelin itsekseni, vaikkei tänkaltainen „mönsträys“ juuri ollut liioin miellyttävää, ja istuin alas katselemaan tanssia. Tanssipaiikka oli paljas maa, savella sotkettu kovaksi ja sileäksi kuin pöytä.

Tässä hypättiin, mustalais-musiikin intohimoisten sävelten rai-
kuessa, tuota tulista csárdásta ynnä muita tansseja. Tanssi-
jain joukossa näin muutamia oikein kauniita neitosia. Hei-
dän suosittunsa näkyi olevan pormestarin nuori poika, joka
olikin koko ääretön tanssija.

Tanssia tuntikauden katseltuani palasin korttieriini ja
seuraavana päivänä jatkoin matkaani Erlau'iin.

Kahdesneljättä Kirje.

Matka Erlau'iin. — Ajo talonpoikais-kyydillä. — Kaunis maisema. —
Viinikellareja. — Majoitus Cistercienserien luostariin. — Luostari-elämästä
Unkarissa. — Kymnaasin kokoelmat. — Herkullinen illallinen refektoriu-
missa. — Messu. — Kollegiumi ja sen huoneukset. — Paavin patalakki. —
Linnan-raunioita. — Erlau'in tuomiokirkko. — Käynti erään luostariveljen
kamarissa. — Muutamia tietoja Cistercienseri-veljeskunnasta. — Noviciati.
— Luostari-opettajan huoleton elämä. — Paavin erehtymättömyydestä. —
Coelibatista. — Katolisten] pappien „sisaret“. — Lystäilymatka luostarin
viinitarhaan ja hedelmäpuistoon. — Runsas viininsato. — Suuri vero. —
Hupainen ilta refektoriumissa. — Arkiruokaa ja juhlaruokaa. — Aika piis-
panpalkka. — Kylpylaitoksia. — Gödöllö.

Matkustettuani Miskolcz'in kaupungista noin kahdeksan
peninkulmaa tulin Füzes Abonyi nimiseen pysäyspaikkaan,
josta menee syrjärata pohjaiseen päin Erlau'in (unkariksi:
Eger) kaupunkiin. Tässä olisin saanut odottaa neljä tuntia
rautatiellä Erlau'iin päästäkseni, jonkatähden päätin lähteä
sinne kyytihevosella, sillä matka ei ollut pitempi kuin vähän
kolmatta peninkulmaa. Asema-huoneen edustalla seisoi useita
unkarilaisia talonpoikia vaunujensa ja hevostensa kanssa kyy-
tiä odottaen, ja minä olin jo puhutellut yhtä heistä, joka

vaati 2 guldenia eli 5 markkaa kyytirahaa kun eräs juutalainen kauppamies vaimoineen tuli luokseni ja kysyi, enkö tahtoisi tulla heidän kanssa yksiin vaunuihin, jolloin kyytiraha tulisi helpommaksi. Minä suostuin tietysti heti tähän ehtoitukseen ja nousin nyt heidän tilaamiinsa vaunuihin, jonne neljänneksi tuli eräs nuori, ruskeasilmäinen magyarylais-tyttö. Täten pääsin neljänneksen vähemmällä kyytirahalla, s. o. 50 kreutzer'illä kulkemaan nuo pari peninkulmaa.

Jossakin edellisessä kirjeessä olen jo maininnut, että tavalliset ajokalut Unkarin talonpojilla on nelipyöräiset rattaat eli vaunut, melkein samanlaiset kuin ne, joita Wiipurin tienoilla käytetään, sillä eroituksella vaan, että Unkarissa näiden eteen aina valjastetaan kaksi hevosta. Poikkipuolin vaunukorjaa on kaksi istuinlautaa, kumpikin kahta henkeä varten; etumaisella istutaan takaperin elikkä selkä vasten hevosia. Kaikkein esimmäisnä vaunuissa on istuinsija ajajaa varten; siihenkin voi mahtua kaksi henkeä vieretysten istumaan.

Matkamme kulki ensi aluksi paljasten tasankojen yli, jotka täällä kuten ainakin ala-Unkarin pohjais-osassa olivat enimmästä päästä täytetyt kaikenlaisilla viljapelloilla, varsinkin vehnä- ja maisivainioilla. Edellisen päivän sateista oli tie pehmentynyt niin, että matka edistyi hitaasti, sitä enemmän kuin ilma oli kovin lämmin ja aurinko paistoi paahtavasti kirkkaalla taivaan kannella. Tultuamme erääsen suuren kylään pysähdyttiin tien varrella olevalle kaivolle hevosia juotamaan. Tämä kylä oli samaan tapaan rakennettu kuin se, josta 29 kirjeessä jo olen kertonut.

Toista tuntia ajettuamme ja muutamien suurten kyläin läpi kuljettuamme katosi taaksemme tasangot ja me tulimme nyt kauniiseen laaksoon, jonka molemmin puolin olevat ylänneet vähitellen muodostuivat yhä korkeammiksi vuoriharjan-

teiksi. Tie, joka kulki oikeanpuolista harjannetta pitkin, oli nyt kovaa, niinkuin meillä Suomessakin, ja siis hyvää ajaa. Vuoren kupeella löytyi suuria viinitarhoja ja niiden välissä pieniä kyliä, joiden valkoiset huoneet näyttivät sangen somilta niitä ympäröivien viheriäin akasia- ja silkkiäis-puiden välissä. Kauempana laakson pohjukassa näkyivät huiput Erlau'in kirkontorneista. Jota likemmäksi kaupunkia tulimme, sitä kauniimmaksi ja vaihtelevammaksi muuttui maisema. Alhaalla laakson pohjassa oli rautatie, jota pitkin juuri kiiti juna Füzés Abony'iin. Lähempänä kaupunkia näin tien varrella äärettömän joukon ovia, jotka näyttävät vievän vuoren sisään. Ne olivat paljaita viinikellareja, samanlaisia kuin se, josta viime kirjeessäni kerroin, ja kukin numerollansa varustetut. Yhdellä ovella näin numeron 316.

Kaupunkiin tultuamme noin kello 5 aikana j. pp. otin majani erääsen ravintolaan, josta heti menin hakemaan Cistercienseri-veljeskunnan kymnaasia. Olin näet tullut Erlau'iin juuri tätä oppilaitosta tarkastaakseni. Pian olinkin sen johtajan, hra Szvorényin luona, jolle annoin mukanani olevan suositus-kortin. Nähtyänsä siitä, että olin suomalainen, otti johtaja minut erinomaisella ystävällisyydellä ja sydämellisyydellä vastaan. Vähän kysyttyänsä matkani tarkoituksesta y. m. vaati hän minua kohta tulemaan luostariin asumaan. Minä otin tämän vieraanvaraisen tarjouksen ilolla vastaan, koska siten tulisin tilaisuuteen tarkemmin tutustumaan Unkarin luostarielämään, jota jo kauan olin hartaasti toivonut. Eräs luostarin-palvelija lähetettiin kohta kanssani kapineitani ravintolasta noutamaan, ja puolen tunnin kuluttua olin majoitettu isoon ja kauniilla huonekaluilla varustettuun vieraskamariin luostarissa. Vähän ajan perästä tuli johtaja luokseni ja nyt mentiin yhdessä katselemaan kymnaasin oppisaleja ja kokoelmia.

Ennenkuin jatkan kertomustani tahdon mainita, etteivät luostarit Unkarissa yleensä ole semmoisia laitoksia, kuin me sillä nimellä tavallisesti käsitämme, s. o. että niiden jäsenet olisivat suljetut kammioihinsa, jossa viettävät aikansa rukouksilla ja muilla hartauden harjoituksilla. Tosin löytyy semmoisiakin niin sanoakseni varsinaisia luostareja, niinkuin esm. Dominikanien, mutta useimpien hengellisten veljeskuntain toimena on nuorison opetus. Niin on erittäinkin laita Cistercienseri-veljeskunnan, jolla on iso joukko kymnaaseja, joita se omilla varoillaan kannattaa ja joissa veljeskunnan jäsenet ovat opettajina. Nämä asuvat tosin yhdessä ja heidän elämänsä on ylimalkain luostarintapaisesti järjestetty, mutta he voivat esim. lukukausien loma-aikoina jättää luostari-asunnon, matkustaa ulkomaille j. n. e., sanalla sanoen olla omat herransa-

Vaan palatkaamme nyt kymnaasin kokoelmiin, joita olimme lähteneet katselemaan. Nämä olivat paljoa runsaammat kuin koskaan olisin voinut aavistaakaan. Varmuudella voin sanoa, ettei yksikään kymnaasi meidän maassa voi siinä suhteessa tälle vertoja vetää. Useat isot huoneet olivat täytetyt arvokkailla ja hyvässä kunnossa olevilla fyysikkallisilla, kemiallisilla, luonnon- ja muinaistieteellisillä kokoelmilla. Oppisalit olivat niinkään avarat ja valoisat sekä tarkoituksenmukaisella opetuskalustolla varustetut. Laitoksella on iso, kolmenkertainen hevosenkengän muotoon rakettu kivimuuri, pieni puisto keskessä. Oppilasten luku sanottiin olevan neljättä sataa, jaetut kahdeksaan luokkaan.

Katseltuamme kaikki kokoelmat ja oppisalit vei johtaja minut vastamainittuun puistoon, joka oli varsin kaunis ja hyvin sievässä korjuussa. Siellä kävelimme ja istuimme hyvän aikaa, nauttien illan viileätä ilmaa, kunnes iltakello rupesi soimaan luostarin ja muiden kirkkojen tornista,

Nyt vei kohtelias isäntäni minut illalliselle luostarin re-fektoriumiin eli ruokasaliin. Tämä oli iso, soikea huone, keskellä lattiaa pitkä ruokapöytä. Sen ympärillä seisoi jo odottaen luostarin asukkaat s. o. kymnaasin opettajat, kolmetoista miestä, kaikki vaateetut Cistercienseri-veljeskunnan pukuun: pitkään valkoiseen viittaan, jonka yli käy edestä ja takaa musta vaatekaistale, aivan niinkuin meidän pappien messukasukat, mutta paljoa soukempi ja ruumiin ympäri kiinnitetty leveällä mustalla vyöllä. Minä esitettiin seuralle, ja sen jälkeen istuttiin, ruokarukouksen luettua, pöytään. Tässä nyt syötiin mitä herkullisin illallinen, kuudella eri ruokalajilla, joista toinen oli toistansa parempi. Viinejä oli niinkään yltäkyllin, kaikki oivallista laatua. Koko aterian aikana oli mitä vilkkain keskustelu, ja kysymyksiä tehtiin minulta Suomesta ja Suomen oloista niin paljon kuin suinkin ehdin vastata. Jo oli toista tuntia kulunut, ennenkuin erottiin ja mentiin levolle.

Seuraavana päivänä klo 8 aamulla menin opettaja- ja oppilaskunnan kanssa luostari-kirkkoon, jossa mainittuna tuntina joka päivä pidetään lyhyt messu. Oppilasten veisaama „Veni sancte spiritus“ (Tule pyhä henki), urkujen säestyksellä, kuului sangen kauniilta. Tämän jälkeen alkoivat vuositutkinnot, joita kuultelin koko edellä puolen päivää. Ne kävivät yleensä hyvin, varsinkin matematikissä; saksan kielessä sitä vastoin ei osoitettu juuri kehuttavaa taitoa.

Tutkintojen päätettyä läksin erään nuoren opettajan kanssa kaupunkia katselemaan. Ensiksi menimme kollegiumiin, jomoinen löytyy Erlau'issa niinkuin Debreczenissäkin. Siinä oli kuitenkin lukeminen jo päätetty, jonkatähden vaan katselimme sen huoneuksia. Nämä olivat sangen komeita, erittäinkin juhlasali ja kirjasto. Jälkimmäisessä löytyi hyvin tehtyjä laki-

maalauksia jotka kuvasivat katolisen kirkon hengellisiä veljeskuntia ja niitä neljä dogmaa, jotka Lutherus kielsi (pyhänjäänösten kunnioittaminen, munkistot eli hengelliset veljeskunnat, kirkon yliherruus ja viimeinen voitelu). Siellä säilytettiin myös koreassa lippaassa paavin punainen patalakki ja silkkinen nenäliina, jotka hän kerran jalomielisesti on lahjoittanut kollegiumille. Oli siellä myöskin nähtävänä tuon suuren runoilijan Vörösmartyn läkkitolppo. Nämä merkillisyydet katsottuamme niinkuin myös pienen taulugallerian, jossa ei kuitenkaan löytynyt mitään arvokkaampia taideteoksia, kiipesimme ylös tähtitorniin. Täältä oli lavea ja erinomaisen kaunis näköala kaupungin ja sen ympäristön yli. Eräällä vuorihuipulla kaupungin läntisellä syrjällä näkyi jäännöksiä vanhasta linnasta, joka turkkilais-sotien aikana oli kestänyt monta kovaa puuskaa. Niin oli kerrankin 300,000 turkkilaista piirtänyt sitä useampia viikkoja, voimatta sitä kuitenkaan valloittaa. Tässä tilaisuudessa sanotaan unkarilaisten naisten osoittaneen suurta urhoollisuutta ja tehneen turkkilaisille paljon vahinkoa, he kun linnan muureilta vierittivät näitten päälle suuria kiviä, kiehuvaa vettä y. m.

Katselmusmatkalta palattuamme mentiin suoraan refektoriumiin, jossa taas syötiin kelpo päivällinen, muistaakseni yhdeksällä eri ruokalajilla. Jälkeen puolen päivän kävin kaupungin tuomiokirkossa, joka on mitä kauniimpia kirkkoja Unkarissa, byzanthonilaiseen styliin rakennettu. Huomiota puoleensa vetää kohta se seikka, ettei siinä, niinkuin tavallisesti aina katolisissa kirkoissa, löydy paljo koristuksia, tauluja, lippuja, pyhänjäänöksiä j. n. e. Erittäin kauniit ovat ne isot korinttilaiset pilarit viheriästä marmorista, kullatuilla kapitäleillä, jotka kannattavat kupulakea. Kuorissa veisasi kymmenkunta pappeja yksitoikkoista messua. Ainoatakaan kuulijaa

ei näkynyt koko kirkossa; itse papit näyttivät kovin unisilta ja olisivat varmaankin mieluisammin olleet kotona päivällis-
unta vetämässä.

Kotiin tultuani menin tervehtimään sitä nuorta opettajaa, hra M:ia, jonka seurassa edellä puolen päivää olin käynyt kollegiumissa. Hänellä oli, niinkuin jokaisella muullakin luostariveljellä, oma huoneensa, mutta tämä ei suinkaan paljo muistuttanut luostari-elämästä. Minä olin odottanut saavani nähdä, jos ei juuri kuolleen pääkalloa, rukoustuolia j. n. e., niin kumminkin hyvin yksinkertaisesti sisustetun pienen kamarin. Sen sijaan oli nyt edessäni iso, valoisa huone, mitä somimmilla huonekaluilla ja muilla mukavuuksilla. Seinillä riippui muutamia kauniita tauluja, niiden joukossa myös eräs Rafaelin mukaan maalattu madonna, joka, ynnä kirjahyllyllä seisova ristiinnaulitun kuva, oli ainoa, joka ilmoitti huoneessa-asujan olevan hengellisen miehen. Istuttuamme pehmeään sohvaan ja sytytettyämme hienon sikarin, juteltiin ensin hetken aikaa yhtä ja toista joutavaa, kunnes minä käänsin puheen luostari-elämään, erittäinkin Cistercienseri-veljeskunnassa. Hra M. kertoi nyt siitä kaikenlaista, muun muassa että noviciatieli koe-aika on kolme vuotta. Näiden vuosien kuluessa voipi vielä luopua veljeskunnasta, mutta sen jälkeen ja papiksi-vihkiyksen tapahduttua ei ikänä enää. Ainoa keino sittemmin päästä luostarista on luopua koko katolisesta kirkosta ja ruveta jonkun toisen uskonlahon jäseneksi. Hra M. puolestansa oli varsin tyytyväinen kohtaloonsa eikä vielä koskaan, niin vakuutti hän, ollut kauppaansa katunut, kun tuli munkiksi. Niin surutonta elämää kuin luostari-opettajalla ei muka voinut juuri monella olla. Hänellä on kaunis huone, passaus, valo j. n. e. kaikki ilmaiseksi; määrättyinä aikoina pitää refektoriumissa olla hänelle valmisna kelpo ateria hyvillä viineillä,

Sen lisäksi on hänellä rahapalkkaa 312 guldenia (850 S. markkaa) vuodessa, joka koroitetaan joka viides vuosi 50 guldenilla. Kun hän antaa määrätyt tuntinsa, 14—18 viikossa, ja muuten hoitaa virkaansa moitteettomasti, ei kenkään ihminen voi hänelle mitään kärkeä ja komentaa, vaan hän on oma herransa ja voi käyttää aikaansa miten tahtoo, esim. tieteiden harjoittamiseen, kirjoitukseen j. n. e. Loma-aikana lukukausien välillä kesällä saattaa hän matkustaa mihin tahansa, esim. ulkomaille huvittamaan itseänsä, jolloin hän voi heittää tuon pitkän papin-viitan nurkkaan ja vaatettaa itsensä niinkuin muutkin ihmiset. Kaikista hengellisistä veljeskunnista on Cisterciensillä vapain elo ja olo. Hän kehoitti sentähden, puoleksi leikillä, puoleksi todella, minuakin antautumaan tämän veljeskunnan jäseneksi. Minä kiitin nöyrimmästi tästä ystävällisestä ehdoituksesta, mutta arvelin kuitenkin tyytyväni tilaani, vaikka kyllä myönsinkin hänen kuvauksensa houkuttelevaksi, etenkin mitä tulee noihin herkullisiin ruoka-aterioihin ja oivallisiin viineihin refektoriumissa.

Kysyin nyt mitä Unkarissa arvellaan paavin erehtymättömyydestä. Niin, lausui nuori ystäväni, se oli onneton seikka, tuo erehtymättömyyden juttu. Sitä ei olisi pitänyt julistaa, sillä siitä on katoliselle kirkolle ollut enemmän vahinkoa kuin hyötyä. Muuten on itse asiaa väärin käsitetty ja tahalla vääristely sekä pilkan alaiseksi saatettu. Paavi on syntinen ja erehtyväinen ihminen niinkuin muutkin, se on selvä. Mutta uskonnon ja siveellisyyden asioissa täytyy hänellä tietysti olla ylin päätösvalta, niinkuin protestanttisten kirkkojen ylipaimenilla. Muuta ei tuo erehtymättömyyden julistus tarkoitakaan, niinkuin sanat julistuskirjassa selvästi osoittavat: „*Romanus pontifex infallibilis est tantum in rebus fidei et morum, dum ex cathedra loquitur*“ (Rooman paavi on erehtymätön ai-

noastansa uskon ja siveellisyyden asioissa, opetus-istuimelta puhuessaan). Tämä käsitys paavista on jo kauan vallinnut katolisessa kirkossa, vaikka se nyt vasta julistettiin dogmaksi, jolloin, valitettasti kyllä, valittiin tuo erehdyttävä ja sopimaton sana: erehtymätön. Muuten ei koko dogmaa ole Unkarissa koskaan julkisesti ilmoitettu, ja jokainen saa siis siitä uskoa mitä tahtoo. Näin päätti hra M. puheensa erehtymätömyyden dogmasta, jota hän, sen verran kuin minä voin havaita, ei ensinkään uskonut, vaikka hän ex officio (viran puolesta) oli sitä puolustavanaan.

Koska nyt kerran on tullut puhe katolisesta kirkosta ja sen oloista, pitkitin minä, suokaa minun kysyä, mille pohjalle perustaa teidän kirkkonne lakinsa coelibatista (jonka mukaan katoliset papit eivät saa mennä naimisiin). Coelibati, vastasi hra M., ei ole mikään dogma, vaan paljas „disciplinari-keino“ eli kuria koskeva sääntö, joka julistettiin vasta 14 vuosisadalla ja jonka mikä paavi tahansa taas voipi kumota, jos niin hyväksi näkee. Mitä itse tähän sääntöön tulee, on siitä sekä hyötyä että vahinkoa, mutta ehkä kuitenkin enemmän hyötyä. Nyt rupesi hän, osoittaaksensa coelibatin hyötyä, tuomaan esiin kaikenlaisia seikkoja, jotka kuitenkin olivat jotensakin paikkaansa pitämättömiä. Niin mainitsi hän esim. muun muassa, että jos pappi olisi nainut mies, niin se voisi vaikuttaa haitallisesti salarippiin. Naiset eivät muka tunnustaisi kaikkia syntejensä niin tarkasti naineelle papille, he kun pelkäisivät, että tämä juttelisi ne vaimollensa! Naimatonna voivat papit paremmin antautua tieteensä viljelemiseen y. m. y. m. En kuitenkaan tahdo kieltää, lisäsi hän, että coelibati siveydellisessä suhteessa on vahingollinen, suurestikin vahingollinen. Ihminen on heikko — enempää hän ei ehtinyt sanoa, kuin koputus kuului ovella ja sisään astui palvelija il-

moituksella, että vaunut olivat valjastetut lystäilymatkaa varten ja että johtaja jo odotti meitä. Keskustelumme täytyi siis päättyä tähän ja meidän oli rientäminen alas pihalle, jottei johtaja saisi liioin odottaa. Sen mukaan mitä sittemmin muilta olen kuullut, ovat katoliset papit Unkarissa, niinkuin muuallakin, todellakin sangen „heikot“ puheenalaisessa suhteessa, ja jos ei heillä olekaan laillisia vaimoja, niin on heillä sen sijaan sitä enemmän epälaillisia semmoisia, jotka „sisaren“ tai jonkun muun läheisen sukulaisen nimellä asuvat heidän luonansa.

Vaan istukaamme nyt vaunuihin, joiden edessä kaksi komeaa hevosta jo levottomina maata tömistelee. Nämä vievät meidät hyvää vauhtia ulos kaupungista luostarin viinitarhaan, joka on siitä noin parinkymmenen minuutin matkan päässä. Se sijaitsee erinomaisen edullisella paikalla, loivalla vuorenrinteellä eteläänpäin ja on 30 holdia laaja. Tarhan yläpuolla, mäen harjalla, on vähempi puurakennus, jonka eteen vaunut pysähtyivät. Tämä on rakennettu ainoastansa viininkorjuuta varten. Viininkorjuu, joka Unkarissa tapahtuu syyskuun loppu- ja lokakuun alkupuolella, on näet iloinen aika; silloin tanssitaan, leikitään ja pidetään riemullista elämää. Tämmöistä korjuuta sekä sen kanssa yhdistettyjä huveja varten oli se rakennus tehty, johonka nyt astuimme sisään ja joka sisälsi kaksi isoa huonetta ja kyökin. Pari viinipulloa sekä lihaa ja leipää, jotka hra M. toi esiin eräästä kaapista, osoitti kuitenkin, ettei se muinakaan aikoina seisonut aivan käyttämättä. Näitä vähän maisteltuamme mentiin ulos viinitarhaan kävelemään. Se oli mitä rehoittavimmassa tilassa, köynnökset täynnä viinirypäleitä, jotka eivät kuitenkaan vielä olleet kypsyneitä. Johtaja sanoi, ettei hän pariinkymmeneen vuoteen muistanut nähneensä näin runsasta satoa; tarhasta

tulisi tänä vuonna varmaankin 4 tai 500 eimeriä viiniä. Toisella puolella tuota vuorta, lisäsi hän, on meillä vielä toinen viinitarha; siellä kasvaa paras viini, tuo tunnettu erlaueri. Varmaankin myypi luostari, arvelin minä, paljon viiniä, koska sitä niin runsaasti saadaan. Ei, vastasi johtaja hymyillen, kyllä se kaikki kotona juodaan. Tämän suhteen on kuitenkin muistaminen, että luostarissa käy paljo vieraita, jotka tietysti juovat hyvän osan tuosta vuotuisesta saaliista.

Kotimatalla kertoi johtaja, että Cistercienseri-veljeskunta on rikkain munkisto koko Unkarissa. Sillä on yhteensä 52,000 holdia maata ja veroa maksaa se valtiolle joka vuosi 70,000 guldania. (Aina 1848 vuoteen asti eivät Cistercienserit, yhtä vähän kuin muutkaan munkistot, maksaneet mitään veroa). Tämä veron maksaminen vaikutti kuitenkin sen, että siitä asti veljeskunnan vuotuiset tulot ovat kahdenkertaisesti enentyneet, sillä sen maatiloja ruvettiin nyt hoitamaan paljoa suuremmalla huolella ja taidolla kuin ennen.

Vielä käytiin luostarin hedelmäpuistossa, sekin sangen suuri (12 holdia) ja sisältävä persikka-, aprikosi- y. m. etelämaiden hedelmäpuita ja pensaita. Täältä ihailimme kaunista näköalaa kaupungin ja sitä ympäröiväin viinivuorten yli, joiden taa aurinko juuri oli laskeumaisillaan.

Refektoriumissa, johonka luostariin takaisin palattua kohta mentiin, viivytettiin tällä kertaa melkein puoliyöhön asti. Illallisen syötyä, jäätiin näet vielä pöydän ääreen tupakoimaan ja viiniä juomaan. Useilla oli n. s. tsibukat eli pitkät turkkilaiset piiput, joilla polttivat hienoa ja hyvänhajuista tupakkaa. Neljä palvelijaa seisoi passarina pöydän ympäri, täyttäen viinipulloja, kun ne tulivat tyhjiksi. Niitä juotiinkin illan kuudessa koko joukko. Että kanssapuhe ja keskustelut tulivat erittäin vilkkaiksi, tarvinnee tuskin mainita. Niiden esineenä

oli nytkin suureksi osaksi Suomenmaa, jonka kansasta ja oloista kyseltiin kaikenlaista, suomen ja unkarin kielen sukulaisuudesta j. n. e. Minua pyydettiin esittämään jotain suomalaista runoa, jotta saataisiin kuulla, miltä se meidän kiellemme kaikuu. Sen tein kernaasti ja lausuin nyt Oksasen „Koskenlaskijan morsiamet“ sekä Kallion „Oma maa“. Munkit kuultelivat mitä suurimmalla tarkkuudella ja lausumiseni päätyttyä kiittivät kaikki yksimielisesti suomen kieltä sointuisaksi ja ihanaksi.

Siitä, mitä nyt olen kertonut, huomannee lukija, ettei luostari-refektoriumissa juuri tarvitse pelätä nälkään kuolemista. Se kyllä näkyi munkkien ulkonäöstäkin, sillä useimmat olivat lihavia, pulskeita miehiä, joiden paistavat posket ilmoittivat täydellisintä hyvänvointia. Minä en voinut olla tätä mainitsematta hra M:lle, lausuen kummastustani heidän herkullisista aterioistaan. Noh, tämä on ollut aivan tavallista arkiruokaa, vastasi hän, mutta jospa olisitte täällä jonakin juhlapäivänä, joita meillä on sangen paljon, silloin vasta voisitte saada syytä kummastelemiseen.

Vielä viivyin luostarissa puolitoista päivää, kuunnellen tutkintoja, jotka täällä kestivät toista viikkoa, sekä käyskennellen kaupungissa ja sen ympäristössä. Muun muassa olin Erlau'in arkkipiişpan, toht. Samassan suuressa puistossa, joka on kauniimpia, mitä nähdä voipi, suurilla lasihuoneilla, suihkulähteillä j. n. e. Mutta kun on, niinkuin hänellä, 300,000 guldenin vuotuiset tulot, niin saattaa sitä jo hankkiakin itselleen kaikenlaista „komerrenkkia“. Tästä summasta sanotaan hänen kuitenkin antavan paljon köyhille ja armeliaisin laitoksiin. Kävin myöskin katselemassa kaupungin oivallisia kylpylaitoksia, jotka ovat osaksi turkkilaisten rakentamia; siellä löytyy näet, niinkuin Budassakin, luonnollisia lämpimiä

lähteitä, joista ei vesi koskaan loppu, kuinka paljon hyvänänsä sitä käytettäisiinkin. Illalla olin pienessä kesäteaterissa, jossa eräs ympäri-matkustava teaterijoukko näytteli pari komediaa, jotensakin keskinkertaisesti.

Seuraavana aamuna menin johtajan luo kiittämään kaikesta siitä suuresta vieraanvaraisuudesta, jota luostarissa asuessani olin saanut nauttia, sekä sanomaan jäähyväiset. Hän vaati minua vielä viipymään muutamia päiviä ja kun en sitä voinut tehdä, pyysi hän minua ja kaikkia suomalaisia, joitten matka vastedes käy Unkariin ja Erlau'iin, aina olemaan tervetulleita luostariin „kuinka pitkäksi ajaksi hyvänänsä“. Hra M. tuli minua vaunuilla saattamaan rautatielle, ja pian olin matkalla takaisin Budapestiin, jonne illalla saavuin.

Lähellä Budapestiä on rautatien varrella Gődöllön huvilinna, jonka valtiopäivät v. 1867 lahjoittivat kuninkaalle. Se sisältää 100 huonetta, joista muutamat ovat erittäin loistavasti sisustetut. Linnan ympärillä on soma puisto. Koko seutu on hyvin kaunis, täytetty tuuheita tammimetsiä kasvavilla vuoriloilla sekä viheriöillä laaksoilla ja niityillä.

Kolmasneljättä Kirje.

Görgein valokuva. — Matkustus Vysegrad'in. — Vesimyllyt Tonavassa. — Kenraali Arthur Görgei. — Hänen ulkomuotonsa. — Käynti Vysegrad'in linnan raunioilla. — Ihana näköala. — Silmäys linnan menneisiin vaiheisiin. — Görgein melipide Unkarin nykyisestä tilasta. — Haavoitus Komorn'in tappelussa. — Görgein kirjalliset teokset. — Pieni ote niistä. — Kaunis matkakumppani.

Seitsemättä kirjettä kirjoittaessani ja siinä Kossuth'ista ja Görgei'stä kertoessani, en suinkaan olisi voinut aavistaa,

että ennen pitkää olin personallisesti tutustuva viimemainitun kanssa. Tämä tapahtui seuraavalla omituisella tavalla.

Olin päättänyt ennen lähtöäni Unkarista hankkia itseleni eteväin unkarilaisten valtio- ja tiedemiesten, runoilijain, taitelijain j. n. e. valokuvia, ja tämä onnistuikin hyvästi, sillä niitä oli kyllin kyllä kirjakaupoissa ja muualla ostettavana. Vaan Görgein kuvaa en voinut millään muotoa saada, vaikka sitä kaikissa niissä paikoissa, joissa valokuvia oli myytävänä, kyselin, vieläpä erään kuvakauppiaan kautta annoin sitä Wienistäkin tiedustella. Tuo kiihoitti minua vielä enemmän saamaan tuon merkillisen miehen kuvaa, ja minä käännyin sen tähden hra P. Gyulain puoleen, jonka tiesin olevan hyvän ystävän Görgein kanssa, kysymyksellä tietäisikö hän mitenkä voisin saada usein mainitun kuvan. „Sitä Te luullakseni ette voi mistään saada“, sanoi hän, „sillä Unkariin palattuansa ei Görgei ole koskaan antanut kuvata itseään, mutta jos niin tahdotte, vien Teidät hänen luoksensa.“ Minä vastasin että katsoisin sen suureksi huviksi, jos saisin nähdä tuota mainiota miestä, mutta arvelin, ettei se ehkä olisi sopivaa sitä varten vaivata häntä käynnilläni. „Se ei tee mitään“, vastasi Gyulai, „Görgei ei ole mikään semmoinen mies, joka sitä pahaksensa panisi“. Menimme siis eräänä päivänä kenraalin asuntoon, mutta hän oli pari viikkoa sitte muuttanut maalle. Sen sijaan tapasimme hänen veljensä, asianajaja Tapani Görgein (myöskin osallisena ollut 1848—1849 vuoden sodassa), joka ilmoitti että kenraali oleskeli hänen kesähuvillassaan Vysegrád'in luona ja pyysi minua tekemään hänelle seuraa seuraavana aamuna, jolloin aikoi sinne matkustaa. Minä otin tietysti kiitollisuudella vastaan tämän ystävällisen tarjouksen, sitä mieluisammin kuin muutenkin olin aikonut lähteä tuota vanhaa Vysegrádin linnaa katselemaan.

Seuraavana päivänä varhain aamulla astuin siis uuden tuttavani kanssa „Szent Istvan“ (Pyhä Tapani) nimiseen höyrylaivaan, joka pian vei meidät Tonavan virtaa ylöspäin. Seutu, jonka läpitse Tonava pohjaispuolella Budapestiä juoksee, ei tarjoo juuri erittäin kertomisen ainetta. Oikealla rannalla (ylöspäin kulkiessa) on maa paljasta lakeaa, täynnä peltoja ja niittyjä. Vasen ranta taas on vuorimaata, jossa paikoittain näkee metsiä ja peltoja, siellä täällä jonkun pienen viinitarhankin. Noin puolentoista peninkulman paikoilla Budapestistä jakaantuu Tonava kahteen haaraan, jotka juoksevat toisistaan erillään aina Vysegrádiin asti, muodostaen siten pitkän saaren, jonka nimi on Endrei sziget (Anteron saari). Tämän saaren pohjaisessa päässä löytyy jäännöksiä vanhasta roomalaisleiristä.

Virrassa näin joukottain vesimyllyjä, jotka rakennustaltaan ovat sangen yksinkertaiset, mutta kuitenkin varsin käytöllisiä. Koko rakennus on näet vaan siinä, että kaksi alusta, toinen suurempi toinen pienempi, on laskettu ankkuriin vieretysten, noin parin kolmen sylen päähän toisistaan. Alusten välissä on iso ratas, jota virta pyörittää ja joka pannaee liikkeelle ne kivet, jotka ovat suuremmalle alukselle rakennetussa suojassa. Tämmöisistä myllyistä on se etu, ettei tarvitse mitään koskea tahi veden putousta eikä minkäänlaisia sulkulaitoksia vesirattaan pyörittämiseen, ja ettei kevättulva voi laitosta vahingoittaa.

Klo 9 tulimme määräpaikkaamme, Vysegrádin linnavuoren juurelle, jossa on iso kylä 1,200:lla asukkaalla. Rannalla seisoi veljeänsä vastaan ottamassa kenraali Arthur Görgei, jolle nyt sai kunnian tulla esitetyksi. Hän oli pitkä ja pulkea mies, älykkäillä ja terävillä silmillä sekä korkealla otsalla; koko hänen olentonsa osoitti miehuutta ja uljuutta.

Görgei on syntynyt 5 p:nä Helmikuuta 1818 ja on siis jo vanhemmalla puolella, jotta hänen hiuksensa ja partansa, joka peittää kasvojen ala-puolen, jo ovat harmaat. Vaan jos ajatuksissaan siirtää hänet takaisin siihen aikaan, jolloin hän paraimmassa iässään, 30 vuoden vanhana, Unkarin armeijan ylipäällikkönä rohkeasti taisteli isänmaansa vapauden edestä, johtaen urhoolliset sotajoukkonsa toisesta voitosta toiseen, niin voipi helposti mielikuvituksessaan eteensä luoda mitä uljaimman ja kauniimman sankari-haamun, jonka vertaisia harvassa löytynee. Silloin voipi myöskin ymmärtää, kuinka siihen aikaan ei löytynyt ainoatakaan unkarilaista kaunotarta, jonka sydän ei olisi ollut ilmi-tulessa tuon kauniin, uljaan, urhoollisista urhoollisimman nuoren kenraalin tähden. Vaan onnen aurinko tässä maailmassa harvoin loistaa kauan yhden henkilön päälle, ja sitä sai Görgeikin kovemmin kuin kenties kukaan muu kokea. Oltuansa koko kansansa lemmitty, melkein puoli-jumalana pidetty, viskasi tämä sama kansa häntä vastaan pahimman syytöksen, minkä millekään ihmiselle voipi tehdä, syytöksen isänmaan pettämisestä. Todellakin tragillinen kohtalo! — —

Mentyämme sitte hra Tapani Görgein huvilaan, joka seisoi parin kivenheiton päässä rannasta, ja siellä väbän virvoituksia nautittuamme, lähdettiin astumaan ylös vuorelle, jonka huipulla Vysegrádin vanhan linnan jäännökset ovat. Tämä vuori on 1,154 jalkaa korkea ja kaikin puolin kovin jyrkkä, jotenka sinne ylös pääseminen kesti hyvän aikaa, varsinkin kun ilma oli sangen lämmin. Hiki hatussa tultiin kuitenkin viimein vuoren harjalle, josta nyt silmäin eteen leveni mitä ihanin näköala. Kaikin puolin oli korkeita, viheriöivillä lehtimetsillä peitetyitä vuoriharjanteita; alhaalla vuoren juurella luikerteli tuo mahtava Tonavan virta, jonka pinnalla purjehti

veneitä ja laivoja; sen toisella puolla näkyi Nagy Maros'in kaupunki valkoisine huonerivineen ja somine puistoineen; rautatiellä, joka käypi kaupungin ohitse virran partaalla, kiiti juuri pitkä höyryjuna, jonka kolina herätti kumisevan kaiun ympäri olevilta vuorilta; kaiken tämän yli Unkarin heleän-sininen taivas paahtavan aurinkonsa kanssa.

Itse linnan jäännökset ovat suurenlaiset ja viime aikoina niin hyvästi korjatut, että voipi saada jotensakin hyvän käsityksen sen muinaisesta tilasta. Seinät ja vallit ovat monen sylen korkuiset, vielä nähtävillä ikkunoilla ja tykinrei'illä. Linnan iso vesisäiliö, joka on hakattu syvälle vuoren sisään, on pantu aivan entiseen kuntoonsa; siinä ei kuitenkaan ole vettä, jotta sen pohjalla voipi seisoa kuivin jaloin, astuttuansa sinne alas johtavia rautaisia tikapuita myöten. Linnasta meni ennen aikaan alas virran rannalle pitkä vallitus, josta vielä näkyy jäännöksiä. Sen päässä ranta-äyräällä seisoo tuo muhkea Salomonin-torni (niin kutsuttu sentähden että Unkarin kuningas Salomon siinä sanotaan istuneen 1½ vuotta vankina), joka myöskin on asetettu entiseen kuntoonsa. Tässä paikassa oli muinoin roomalainen leiri „Castrum ad Herculem“ ja vuoren itäisellä puolella oli roomalainen hautausmaa, josta on löydetty paljon muinaisjäännöksiä, niinkuin tiiliä, rahoja, tomu-astioita, lamppuja ja kyynelpulloja. Nimi Vysegrad on slavilaista alkuperää (vysse = korkea, grad eli hrad = linna). Jo pyhän Tapanin aikoina oli tämä paikka niin etevä, että sitä aikakirjoissa mainitaan „civitas“iksi. Linnan ikää voipi mukavasti määrätä Salomonin-tornista: sen alinen osa osoittaa byzanthinolaista rakennustapaa; keski-osassa huomataan 12:n vuosisadan tekolaatua, kun taas ylinen osa on Matti Corvinus'en ajoilta, joka uudestaan rakennutti linnan ja sitä laajensi. Kaarlo Robert I (Anjoun suvusta) oli en-

simmäinen kuninkaallinen linnaherra; hänen linnansa seiso vuoren juurella ja täällä vietti hän kolmet häänsä. Täällä syntyi myöskin kuningas Lutvikki suuri (v. 1326). Siihen aikaan vietettiin Vysegrádissa loistavia juhlia ja siellä majaili usein korkeita vieraita, niinkuin esm. Böhmin kuningas Juhana poikinensa, Kaarlo IV ja Puolan kuningas Kasimir, jotka hakivat kuninkaan ratkaisua riidanalaisissa valtiollisissa kysymyksissä. Kustannukset semmoisissa tilaisuuksissa olivat äärettömät; Böhmin kuninkaan ruokapöytään meni joka päivä 2,500 leipää, Puolan kuninkaan seurue joi päivittäin 108 tynnyriä viiniä. Vysegrádissa se myöskin oli, jossa vanha Feliziano Zách, jonka tyttären Klaran kuningattaren veli oli häväissyt, kostonhimoisena hyökkäsi pöydässä atrioitsevan kuninkaallisen perheen päälle, haavoitti kuninkaan, löi kuningattarelta useammat sormet poikki ja myöskin tavoitti molempain prinssien henkeä, mutta läsnä-olevilta hovipalvelijoilta pian hakattiin maahan kuolijaksi (17 p:nä huhtikuuta 1330). Rangaistukseksi tästä murha-yrityksestä hävitettiin sitte Zách'in perhe ilman armotta aina kolmanteen polveen. Onnetoman Klaran muistoksi on Vysegrádin nykyinen kirkkoherra vuoren rinteelle pystyttänyt kauas loistavan ristin kullatusta raudasta, sopivalla päällekirjoituksella, ja runoilija Juhana Arany on valinnut Klaran tragillisen kohtalon ihanimman balladinsa aineeksi. Sigismundo kuninkaan aikana oli Vysegrád niinkään suurten ruhtinasten kokouspaikkana ja lukuisat saksalaiset ja itävaltalaiset ruhtinaat kävivät siellä itselleen oikeutta etsimässä. Linna oli edelleen erittäin tärkeä sen vuoksi, että pyh. Tapanin kruunu siinä säilytettiin. Vysegrádin suurin kukoistus on kuitenkin yhteydessä Matti kuninkaan nimen kanssa. Senaikuiset mainiot miehet Martius Galeot, Nikolaus Oláh y. m. eivät voi löytää sanoja kylliksi, kuvaillaksensa

tuon verrattoman kuninkaanlinnan loistoa ja komeutta. Silloin löytyi siellä riippuvia puutarhoja, joihin Tonavasta johti ylös 40 marmorista astuinta, 7—8 kyynärää leveät; edelleen kuvapatsailla koristettuja marmorilähteitä, mosaikoittu kappeli alabasteri-alttareilla, komeita kylpyjä, lasihuoneita, kala-altaita ja yksi hippodromi (ratsastuspaikka); sen lisäksi 350 suurempaa ja vähempää salia. Syystä nimitti arkkipiispa Oláh linnaa „maalliseksi paratiisiksi“. V. 1526 puolustivat muutamat munkit urhokkaasti linnaa turkkilaisia vastaan, jotka sen kuitenkin Solimanin johdolla v. 1529 valloittivat, mutta jo seuraavana vuonna menettivät; sitte joutui se Zapolyan ja 1544 taas turkkilaisten käsiin, joilta se uudestaan 1595 riistettiin; v. 1605 saivat turkkilaiset sen jälleen haltuunsa, menettäaksensä sen v. 1661; vielä kerran, v. 1683, anastivat muslemit linnan, kunnes Lothringin herttua Kaarlo sen ainaiseksi vapautti puolikuun vallasta. Kaikki nämä piiritykset olivat tietysti melkoisesti vahingoittaneet tuota kaunista linnaa ja mitä varustusvärkeistä vielä oli jäljellä, antoi Leopold I v. 1702 räjähyttää ilmaan, jottei siinä muka kapinoitsijoille olisi mitään turvapaikkaa.

Tarkasti katseltuamme tuon muistorikkaan linnan jäännöksiä sekä hyvän aikaa ihailtuamme ympärillä olevaa kaunista näköalaa, astuimme vihdoin alas vuorelta. Päivällisen jälkeen istuttiin ulkona koko iltapuoli huvilan verandalla ja puutarhassa, ja juteltiin kaikenlaisista, pitkät tsibukat suussa. Siinä olin tilaisuudessa ihmetellä sitä erinomaista ystävällisyyttä, suoramielisyyttä ja vaatimattomuutta, joka ilmestyi kenraali Görgein koko olennessa ja josta suinkaan ei olisi voinut päättää olevansa Unkarin entisen diktatorin seurassa. Suurella uuteliaisuudella kyseli hän minulta Suomesta, sen luonnosta, sen kansasta, sen valtiollisista oloista, hallituk-

sesta, säädyistä ja varsinkin talonpojista, setalaitoksesta, kaupasta, teollisuudesta, valtio-yhteydestä Venäjän kanssa y. m. Ei yksikään unkarilainen minulta ole tiedustellut meidän maattamme ja kansaamme niin suurella mieltymyksellä kuin hän; kysymyksiä oikein sateli ja minulla oli täysi työ niihin kaikkiin vastauksia antaa. Enimmin viehätti kenraalia, niinkuin yleensä kaikkiakin unkarilaisia, joiden kanssa Suomenmaan luonto tuli puheeksi, meidän valoisat kesä-yömme, jolloin „aurinko loistaa myötään, päilyen veen vienossa taivahan kans“. Niitä halutti hänen kovasti nähdä, ja sanoi hän yhden nuoruutensa hartaimpia unelmia olleen kerran päästä Pohjolan ihania seutuja ihailemaan. — Oli myöskin puhe Unkarista ja sen valtiollisista oloista. Görgei kuuluu kerran sanoneen jollekin ystävällensä, kun tämän kanssa oli puhe viimeisten vuosien huonosta hallituksesta ja maan taloudellisesta rappiottilasta: „Näetkös, että Pestissäkin, eikä yksistään Világos'illa, voi saattaa isänmaata perikatoon!“ Niin piti hän nytkin tuota taloudellista tilaa maan kipeimpänä kohtana ja sen parantamista hetken polttavimpana kysymyksenä. Tämä on myöskin onnistuva, arveli hän, jahka kansallinen sivistys, joka Itävallan yksinvaltiyas-aikakaunna oli kokonaan tukehduksissa, ehtii juurtua ja laveampiin piireihin levetä. Unkarin toinen arka kohta, kansallisuuden-kysymys näet, oli myöskin hänen vakuutuksensa mukaan aikaa myöten onnellisesti ratkaistava, ilman että siihen tarvitaan mitään magyarilaistuttamista kielen puolesta, sillä slavilaiset kansanheimot eivät vielä ole hallitukseen kelpaavia („regierungsfähig“).

Muuten oli kanssapuheen-esineenä luonnontieteelliset aineet, ja varsinkin Darwinismi. Görgei on näet erittäin mieltynyt luonnontieteisiin ja niihin hyvästi perehtynyt; oltuansa vv. 1832—1845 Itävallan sotapalveluksessa opiskeli hän sen

jälkeen kemiaa Pragissa siksi että vapauden-sota syttyi. Tästä sodasta ja hänen osanotostaan siihen ei ollut ensinkään puhe. Minä tosin koetin saattaa kanssapuheen sille tolalle, kysyessäni siitä suuresta arvesta, joka hänellä on keskellä päälakea. Hän kertoi saaneensa sen Komorn'in luona, jossa huima sape-
lin lyömä sattui hänen päähänsä, juuri kuin hän lakillaan viittasi eräälle rykmentille jotain liikennettä tekemään. Kysymykseeni, kaatuiko hän siitä maahan, vastasi hän, ettei niin ollut laita ja ettei hän myöskään jättänyt komentoa, mutta sen enempää hän sota-tapauksista ei puhunut, enkä minä tietysti myöskään enää tehnyt muita kysymyksiä, nähdessäni, että hän tahtoi välttää tätä ainetta.

Hänen osanottonsa Unkarin vapauden-sodassa onkin kyllä selvästi ja täydellisesti esitetty hänen kirjassaan „Mein Leben und Wirken in Ungarn in den Jahren 1848 und 1849“ (Leipzig 1852). Tämä laeva teos — se käsittää näet kaksi vankkaa sidettä — sisältää mitä tärkeimpiä tietoja vastamainitusta sodasta ja Görgein toimista siinä sekä hänen ja Kossuthin keskinäisestä välistä; se on sen lisäksi muodon puolesta erinomaisen selvästi ja sujuvasti kirjoitettu, jotta sitä jokainen sota-asioita tuntematonkin huviksensa voipi lukea. Kossuthia vastaan ilmestyy siinä silmiinnähtävä viha ja katkeruus, joka usein muuttuu pistäväksi ivaksi. Merkillistä kyllä on tämä arvoisa teos Unkarissa jotensakin tuntematon (sotakouluissa sitä kuitenkin sanotaan luettavan), ja moni, kenties useimmatkin niistä, jotka Görgeitä kyllä ankarasti tuomitsevat, eivät ole sitä ensinkään lukeneet. Tätä valittaa hän itsekin eräässä pienessä kirjasessa „Gazdátlan levelek“ (Kirjeitä ilman adressitta), jonka hän vankeudestaan vapaaksi päästyään v. 1867 ulosantoi Pestissä, ja jossa hän sanoo, ettei kukaan vielä ole todellisilla perusteilla voinut osoittaa

ainoatakaan väitöstä hänen kirjassaan vääräksi. Siitä huolimatta ruvettiin kirjan ilmestyttyä häntä ja hänen kunniaansa vastaan tekemään yhä hurjempia hyökkäyksiä. „Minä myönän“, lausuu hän vastamainitussa kirjasessaan, „että tämä minua kauhistutti, sillä silloin en vielä tiennyt: että jokainen historiallinen katastrofi eli lopputapaus vaatii erityisen uhrinsa (ei ainoastaan ruumiillisessa merkityksessä); että kansa jokaisesta kauas sen tulevaisuuteen vaikuttavasta onnettomasta käänteestä historiassaan aina vaan tekee yksityisiä henkilöitä edestavastauksen alaisiksi, koska se sinä hetkenä, jona se itse-oloisena „minänä“ tahtoi syyttää itseänsä, katkaisisi oman kansallisen olemuksensa elämänlangan. Minä en silloin vielä tiennyt, että juuri siitä syystä on tavallaan kunkin viisaan ja älykkään kansanjohtajan velvollisuus jo aikoinaan varovasti itselleen etsiä sopivan syntipukin tuolle ei enää vältettävälle lopputapaukselle, jospa vaan siksi, että kansa noina raskaina lopputapausta seuraavina päivinä ei voisi olla tuota johtajaa vailla, johon se jo oli tottunut. Vihdoin ei silloin juohtunut mieleeni, mikä typerä toivomus se minun puoleltani oli, että sairas ottaisi nuo enemmän kuin katkerat pillerit lääkärin kädestä, jota hän ei ainoastaan ei ollut antanut kutsua, vaan vieläpä yleisen huhun mukaan piti myrkynsekoittajana.“ . . . „Minä olen kuitenkin, kuinka raskaasti kohtalo mua on painanutkin, oppinut kieltäytymyksen alaiseksi antautumaan. Minä en tahdo, niin kauan kuin elän, enää nostaa minkäänlaista vaatimusta, en siitä, että toimiani vv. 1848—1849, rehellisiä aikomuksiani ja harrastuksiani tunnustettaisiin; en siitä, että niitä mielipiteitä näistä toimista, jotka Aradin ja Pestin verituomioista alkaen aina tähän päivään asti ovat yleensä muuttumatta pysyneet, oikaistaisiin; en siitä, että tämän kautta tahrattu hyvä maineeni isänmaanystävänä jälleen puhtaaksi

pestäisiin. Kaikki mitä toivon on: ettei annettaisi lapsieni kärsiä mitään kaikesta siitä, josta minua isänmaassa syytetään. — Älköön kuitenkaan suosiollinen lukija ymmärtäkö mitään muuta sillä, mitä nimitän kieltäymyksekseni, kuin tätä, paljastaan tätä; hän joutuisi muuten taas hairausten alaiseksi, niinkuin ehkä silloin, kun minulta odotti, että (loukkaavasta kirjoitustavasta puhumatta) kieltäisin tahi peräyttäisin vähintäkään siitä, mitä kirjassani 1848—1849 vuoden sodasta olen lausunut. — Päin vastoin on minussa, kosk'ei minulla maineeni suhteen enään ole mitään menetettävänä eikä mitään toivottavana, vaan sitä vapaammin tuo ainoa vakuutus vallitseva ja, voimieni mukaan, kaikkia tekojani määräävä, että yksityisillä henkilöillä niinkuin kokonaisilla kansoillakin itsenäiset harrastukset vaan tiedon puulla menestyvät.“

Vaan jättäkäämme jo tämä asia. Görgei ei ole ensimmäinen eikä luultavasti viimeinenkään, joka aikalaisiltansa on tullut väärin tuomituksi; se on päin vastoin useinkin eteväin ja pontevain miesten kohtalo, ja vasta jälkimaailma on heitä ja heidän toimiansa tasapuolisesti arvosteleva. Miksikä tämä arvostelu Görgein suhteen on muodostava, ei tietysti vielä voi sanoa, mutta kummoiseksi se tulleekin, kaikkina aikoina on kuitenkin niihin urhokkaisuun taisteluihin ja voittoihin, jotka levittivät loistoa ja kunniaa Unkarin kansalle yhtenä nykyajan tärkeimpänä ajanvaiheena, oleva eriamättömästi yhdistetty nimi Arthur Görgei.

Minun oli aikomus vielä samana iltana palata takaisin Budapestiin, mutta isäntäni hra T. Görgei vaati minua jäämään yöksi luoksensa ja minä suostuin tietysti mielelläni tähän ystävälliseen tarjoukseen. Ilta oli erinomaisen kaunis — se oli kesäkuun lopulla — jonkätähden illallinen syötiin ulkona pihalla; niin tyven oli ilma, ettei pöydällä palavain

kynttiläin liekit vähintäkään leimunneet. Illallisen jälkeen istuttiin vielä kauan ja nautittiin luonnon juhlallista hiljaisuutta, jota vähäksi aikaa keskeytti erään unkarilaisen kansanlaulun surulliset sävelet, joita joku alhaalla virralla souteleva tyttö heleällä äänellä lauloi.

Seuraavana aamuna varhain astuin Budapestiin menevään höyrylaivaan, sanottuani sydämelliset jäähyväiset vieraanvaraiselle isäntäväelleni. Takaisinmatkasta ei ole muuta sanottavaa, kuin että se kului erinomaisen pikaisesti, sillä matkustajain joukossa laivalla oli eräs nuori, sanomattoman kaunis ja viehättävä unkarilainen tyttö, neiti Ilka H., jonka kanssa minun oli onni tutustua ja puheisin ruveta.

Koska tämän kirjeen alussa oli puhe Görgein valokuvasta, saatan sen lopussa mainita, että minun kuitenkin onnistui tulla sen omistajaksi; kenraali itse lahjoitti näet sen minulle.

Neljänneljättä Kirje.

Unkarin ja suomen kielen sukulaisuudesta. — Suomen ja unkarin kielen tutkijoita: Sajnovits, Gyarmathi, Reguly, Hunfalvy, Budenz, Barna; Ahlqvist, Blomstedt, Donner. — Suomen ja unkarin kielen opetus Budapestin ja Helsingin yliopistossa.

Edellisissä kirjeissä on monta kertaa mainittu, että unkarilaiset ovat suomalaisten heimolaisia. Lukijoita ehkä huvittanee saada tarkempia tietoja tästä heimolaisuudesta, jonkattähden nyt tahdon ottaa sen puheeksi.

Se, joka parhaimmin ja varmimmin osoittaa sukulaisuutta kahden tahi useampain kansain välillä, on yhtäläisyys näiden kielessä. Tämän yhtäläisyyden tulee ilmestyä itse kieli-rakennuksessa, eikä ainoastaan yksityisissä sanoissa, sillä lainaamalla voipi yhdestä kielestä tulla sanoja toiseen, vaikkeivät kielet ole ensinkään sukua toistensa kanssa. Niin löytyy esim. suomen kielessä paljo ruotsista lainatuita sanoja, jotka kyllä ovat ruotsalaisten sanain kanssa enemmän tahi vähemmän yhtäläisiä, ja kuitenkin kuuluvat nämä kielet kahteen toisistaan peräti eriävään kieliheimoon.

Vertaileva kielitiede, jonka esineenä on kielten luonnon ja sukulaisuuden tutkiminen, on vielä nuori; se on saanut alkunsa ja kehityksensä vasta tällä vuosisadalla. Tosin tutkittiin ja vertailtiin jo ennenkin kieliä toisiinsa, mutta näiden tutkimusten perustus oli ihan väärä ja paikkaansa pitämätön. Luultiin näet että muka heprean ja kreikan kieli, joilla pyhä raamattu oli kirjoitettu, olivat ihmiskunnan alkukielet. Näihin kieliin siis vertailtiin kaikkia muita kieliä, mutta vertailujen pohjana oli ainoastansa yksityisten sanojen yhtäläisyys. Saadaksensa niin paljon kuin suinkin tällaisia yhtäläisiä sanoja ilmi, käyttivät kielentutkijat senkin seitsemän temppeä, joista usein toinen oli toistansa hullumpi. Niin löytyi menneellä vuosisadalla meidänkin maassa monta oppinutta, jotka päivän selkeästi luulivat todeksi näyttäneensä että suomen kieli oli sukua heprean ja kreikan kielen kanssa, vaikkei kuitenkaan niiden välillä löydy sen suurempaa sukulaisuutta kuin suomen ja ruotsinkaan kielten kesken.

Mitenkä sitten sanskritin elikkä Indialaisten ikivanhan kielen ilmisaannon kautta menneen vuosisadan loppupuolella aivan uusi aika koitti vertailevalle kielitieteelle, ei sovi tässä laveammin esitellä. Olkoon vaan lyhyesti sanottu, että nyky-

ajan vertailevain kielitieteellisten tutkimusten perustuksena ei enään ole ainoastaan yksityiset sanat, vaan kielten koko luonto ja sisällinen rakennus. Sen mukaan myöskin määrätään yksityisten kielten keskinäistä sukulaisuutta.

Sillä tavoin on nyt saatu ilmi, että kaikki muut Europassa puhutut kielet ovat suuremmassa tai vähemmässä määrässä toistensa kanssa sukua, paitse unkarin, syrjänin, votjakin, tscheremissin, mordvan, suomen, lapin, liivin ja viron kielet, jotka kaikki kuuluvat samaan „suomalais-ugrilaiseksi“ nimitettyyn kieliheimoon. Turkin kieli taas on kolmatta kieliheimoa, joka kuitenkin seisoo lähempänä suomiheimoisia, kuin muita kieliä.

Ensimmäinen, joka koetti osoittaa unkarin ja suomalaisien kielten olevan toistensa kanssa sukua, oli eräs Juhana Sajnovits niminen unkarilainen jesuittamunkki, joka eli menneen vuosisadan loppupuolella. Hän oli näet erään toisen maanmiehen kanssa lähetetty pohjaiseen Norjaan tähtitieteellisiä tutkintoja varten. Täällä tuli hän usein lappalaisien pariin ja havaitsi pian että näiden kielessä löytyi sanoja, jotka olivat yhtäläisiä unkarilaisten sanain kanssa. Hän rupesi nyt tarkemmin tutkimaan lapin kieltä ja antoi matkaltaansa palattuaan v. 1770 ulos teoksen, jossa koettaa todeksi näyttää että unkarin ja lapin kielet ovat yhtä kieltä. Tällä teoksella ei tosin enään ole mitään tieteellistä arvoa, sillä vertailujen perustuksena on siinäkin vaan parhaasta päästä yksityisten sanojen yhtäläisyys, mutta se oli kuitenkin ensimmäinen yritys vertailevaan tutkintoon suomisukuisten kielten alalla ja on sillä siis semmoisena arvonsa.

Sainovits'in tutkintoja jatkoivat sittemmin muutamat muut unkarilaiset oppineet, niinkuin Samuli Gyarmathi, joka v. 1799 antoi ulos teoksen unkarin ja suomalaisten kielten heimolaisuudesta, ja Anton Regulý, joka noin kolme vuosi-

kymmentä sitte pitemmän ajan oleskeli Suomessa. Se, joka kuitenkin suurimmalla ahkeruudella ja menestyksellä on työkennellyt unkarin ja suomen kielen sukulaisuutta selvittääksensä, on Unkarin tiede-akatemian nykyinen kirjastonhoitaja Paavo Hunfalvy, joka niinikään itse on käynyt meidän maassa (v. 1869). Hän on tästä asiasta julkaissut monta arvokasta kirjoitusta ja muun muassa kirjoittanut suomalaisen lukukirjan unkarilaisia varten *). Unkarissa tätä nykyä etevin ja nerokkain tutkija suomisukuisten kielten alalla on kuitenkin epäilemättä Budapestin yliopiston professori Jooseppi Budenz, syntyänsä saksalainen. Hän tuntee suomen kieltä perinpohjin ja on, paitse muita arvokkaita teoksia, kirjoittanut unkarin kielellä oivallisen suomen kieliopin lukukirjan kanssa. Vielä sopii mainita Ferdinand Barna, Unkarin kansallismuseon kirjastonhoitaja, joka on kääntänyt Kalevalan sekä useita lauluja Kantelettaresta unkariksi.

Meidän maan tiedemiehistä on ensiksi professori August Ahlqvist tarkemmin ottanut tutkiaksensa unkarin ja suomen kielen sukulaisuutta eräässä asiaa sangen valaisevassa kirjoituksessa, joka on painettu Suomi kirjan II Jakson 1:seen osaan. Etevä tutkija tällä alalla ja hyvä unkarin kielen

*) Hunfalvy tuli aivan omituisella tavalla johdatetuksi suomen kielen tutkimiseen. Luettuansa lakitieteitä tuli hän v. 1848 valituksi Unkarin valtiopäiviin, joissa hän oli läsnä siinä istunnossa huhtik. 14 p:nä 1849, jossa Habsburgin hallitsija-suku pantiin pois Unkarin kuningas-istuimelta. Vaikka hän puolestansa oli äänestänyt tätä päätöstä vastaan, pantiin hän kuitenkin vallankumouksen perästä vankeuteen. Täällä tuomiotansa odottaen (joka vihdoin tuli vapauttavaksi) rupesi hän ajan kuluksi tutkimaan Strahlmann'in vanhaa suomalaista kielioppia, jonka oli hankkinut itselleen sen johdosta, että oli kuullut suomen kieltä väitettävän unkarin kielen sukulaiseksi ja nyt tahtoi siitä asiasta itse saada jotain selkoa. Luettuansa vaan muutamia lehtiä mainitusta kieliopista, käsitti hän kohta, että nuo molemmat kielet todellakin ovat läheistä sukua, ja siitä päivästä lähtien oli suomiheimoisten kielten tutkiminen hänen etevin tarkoitusperänsä.

tuntija oli myös Oskar Blomstedt, joka parhaimmalla iällään temmattiin pois Tuonen tupiin (v. 1871), kielitieteelle suureksi vahingoksi. Hän oli ensimmäinen dosentti unkarin kielessä Suomen yliopistossa. Paraikaa toimittaa professori Otto Donner tieteellistä teosta, jossa hän vertailee kaikkien suomalais-ugrilaisten kielten, niiden joukossa siis myös unkarin, sanajuuria toisiinsa. Kaikki nämä kolme ovat itse käyneet Unkarissa, viime mainittu monta eri kertaa.

Unkarin yliopistossa harrastetaan tätä nykyä suurella innolla suomen kielen oppimista. Tämän innon herättäjä ja ylläpitäjä on yllämainittu professori Budenz. Mennä vuonna piti hän, paitse luentoja vertailevassa suomalais-ugrilaisessa kielitieteessä yleensä, kaksi erityistä luentojaksoa varsinaista suomen kieltä varten. Toinen oli vasta-alkaville ja siinä luettiin suomen kielioppia sekä käännettiin suomesta unkariksi, ensinnä lukukirjasta ja sittemmin Kiven Margareta. Toiseen taas otti osaa suomen kielessä jo enemmän edistyneet oppilaat, ja nämä käänisivät Kalevalaa. Niistä oli varsinkin kaksi jo verraten hyvin harjaantuneita kieleemme, niin että he itsekseen käänisivät esim. Kiven Lean unkarin kieleen. Budenz'in oppilasten lukumäärä oli kaikkiaan kolmattakymmentä ja tulee arvattavasti vielä enemmän karttumaan, sillä mieltymys kieleemme on, niinkuin jo sanoin, suuri sekä opettajassa että oppilaissa.

Jos nyt kysymme, mitä meillä tehdään unkarin kielen oppimiseksi, niin on valitettavasti vastaus: ei niin mitään. Blomstedt vainaja teki tosin tämän suhteen hyvän alun, ja muutamat ylioppilaat rupeivät hänen johdollansa ahkerasti lukemaan unkarin kieltä, mutta hänen ennenaikainen kuolemansa teki siitä pian lopun. Löytyy kuitenkin pari vanhempaa yliopiston-jäsentä, jotka omin päin ovat oppineet unkarin

kieltä ja suomentaneet pari Jókain novellia. Sitten tuli tuo yliopistoamme ijäti häväisevä määräys, että suomi ja sen sukkiset kielet eivät saa kuulua filosofian kandidatin arvoa varten määrättyihin tutkinto-aineisiin, joka melkein tykkänään yliopistomme nuorisossa hävitti kaikki harrastukset suomalaisen kielitieteen alalla. Ja sillä kannalla se seikka on meillä — Herra tiesi kuinka kauaksi. Lukija voipi helposti ymmärtää miltä minusta tuntui tätä asianlaitaa unkarilaisille kertoa.

Videsneljättä Kirje.

Muutamia vertailuja unkarin ja suomen kielen välillä. — Isä meidän rukous unkarin kielellä. — Unkarilaisia ristiinimiä. — Muutamia lauseparia unkarin kielellä. — Äidinkielen viljelys Unkarissa. — Magyar nyelvör.

Kuullessansa unkarin kieltä puhuttavan ei suomalainen sitä ensinkään voi ymmärtää, mutta pian hän kuitenkin huomaa, että se on suomiheimoinen kieli. Pääkorko kussakin sanassa on näet unkarin niinkuin suomenkin kielessä aina ensimmäisellä tavulla. Tämä, ynnä vokaalisointu, jota myöskin löytyy unkarin kielessä, tekee että tämä kieli suomalaisesta tuntuu tutulta.

Aikoéssani nyt tuoda esiin muutamia vertauskohtia unkarin ja suomen kielen välillä, tulee ensiksi mainita pari sanaa unkarin kielen äänistä ja niistä kirjaimista, joilla niitä merkitään. Vokaalit ovat unkarin kielessä samat kuin suomenkin ja merkitään myös samoilla kirjaimilla, paitsi ä, jonka sijasta käytetään *e*, ja *y*, joka merkitään *ü*:llä. Pitkiä vo-

kaaleja ei merkitä, niinkuin suomen kielessä, siten, että kirjoitetaan kaksi vokaalia vieretysten, vaan vokaalin yli pannaan viiva. Niin kirjoitetaan esim. siis *vár* (linna), *ló* (hevonen), *úr* (herra), mutta luetaan: va ar, lo o, uur. Lyhyt *a* (ilman pituus-viivaa) äännetään omituisella, *a'n* ja *o'n* välisellä äänellä, ja lyhyt *e*, niinkuin jo sanottiin, melkein aina niinkuin *ä*. Sitä vastoin pitkä *a* ja *e* niinkuin meidän *aa* ja *ee*. — Konsonantti-äännet ja -merkit ovat samat kuin suomessa, seuraavilla poikkeuksilla. *S* merkitään *sz*'llä, esim. *szó* sana, lue: soo. Suomen kielelle vieraita konsonantti-ääniä ovat: *b*; *f*; *c* eli *cz* (äännetään kuin *ts*, esim. *acél*, teräs = atseel); *cs* (äännetään: *tsch*, esim. *csinálni*, tehdä = *tschinaalni*); *s* (äännetään: *sch*, esim. *sok*, paljo = *schok*); *z* (osoittaa hienoa s-ääntä, vastaava s'ää saksan kielien sanassa: *leise*); *zs* (suhu-ääni, vastaava venäjän *ж* tahi ranskan *j* sanassa: *jour*); sekä *gy* = *dj*, *ly* = *lj*, *ny* = *nj* ja *ty* = *tj* (esim. *magyar*, unkarilainen = *madjar*; *foljó*, virta = *foljoo*; *nyár*, kesä = *njaar*; *atya*, isä = *atja*).

Näytteeksi, mitenkä siis unkarin kieltä äännetään, tahdon tähän panna „Isä meidän“-rukouksen unkarin kielellä, luku-osoituksen kanssa. Tämä rukous kuuluu:

Mi Atyánk, ki vagy a mennyekben. Szenteltessék meg a te neved. Jöjjön el a te országod. Legyen meg a te akaratom, mint a mennyben, úgy itt e földön is. A mi mindennapi kenyerünket add meg nekünk ma. És bocsásd meg a mi vétkeinket, miképen mi is megbocsátunk azoknak, a kik mi ellenünk vétkeztek. És ne vigy minket a kísértetbe. De szabadíts meg minket a gonosztól.

Ylläseisova kappale luetaan seuraavalla tavalla:

Mi atjaank, ki vadj a männjåkbån. Sântåltåschscheek meg a te nävåd. Jöjjön ål a te orsaagod. Lådjan meg a te

akaratod, mint a mänjbän, uudj it ä földön isch. A mi mindännapi känjärynkät ad meg neekynk ma. Eesch botschaaschd meg a mi veetkäinkät, mikeepen mi isch megbotschaatunk asoknak, a kik mi ällänynk veetkästäk. Eesch nä viidj minkät a kiischeertätbä. Dä sabadiitsch meg minkät a gonostool.

Unkarin kielessä ei löydy erittäin paljo sanoja, jotka ulkomuotonsa ja merkityksensä suhteen olisivat aivan yhtäläisiä suomalaisten sanain kanssa. Semmoisista mainittakoon tässä esimerkiksi: *mész* = mesi; *kéz* = käsi; *víz* = vesi; *vér* = veri; *úr* = uros; *szarv* = sarvi; *tolvay* = tolvana; *vihar* = vihuri; *varju* = varis; *evés* = eväs; *ír* = ihra; *öröm* = riemu; *köny* = kyynel; *szü* = sydän; *baj* = vaiva; *ár* = arvo; *új* = uusi; *jég* = jää; *élni* = elää; *menni* = mennä; *vinni* = viedä; *tenni* = tehdä; *nyelni* niellä; *alá* = alle. Useimmissa sanoissa on sitä vastoin äänimuutoksia tapahtunut, määrättyjen lakien mukaan. Niin vastaa unkarin kielessä usein *h* suomen *k*'ta, esim. *hal* = kala; *hó* = kuu; *hallani* = kuulla; *halni* = kuolla. Samoin vastaavat *f* ja *p* toisiansa, niinkuin sanoissa *fa* = puu; *falat* = pala; *fő* = pää; *fecske* = pääsky; *félni* = pelätä, sekä *d* ja *nt*, esim. *adni* = antaa; *tudni* = tuntea. Tämöisten äänilakien selvittämisen kautta on tullut ilmi, että useimmat sanajuuret unkarin ja suomen kielessä ovat aivan samat, vaikkapa ne ensi katsannolta näyttävät kylläkin erilaisilta.

Mutta ei ainoastaan sanavarastossa löydy yhtäläisyyksiä puheena olevain kielten välillä, vaan vielä enemmän niiden sisällisessä rakennuksessa, joka seikka, niinkuin viimeisessä kirjessä on osoitettu, onkin paljoa suurempi todistus kielten sukulaisuudesta.

Niin löytyy unkarin kielessä tuo kaikille suomisukuisille kielille omittainen vokaali-sointu elikkä se laki, joka määrää,

että yhdessä sanassa pitää oleman vaan yhdenlaatuisia vokaaleja. Jokainen tietää ettei voi sanoa esim. talossä ja kädessa, vaan pitää näiden sanain kuulua: talossa ja kädessä. Unkarin kielessä vastaa päätte *-ban* suomalaista *-ssa*. Mutta tätä *-ban* ei voi liittää esim. sanaan *kéz*, yhtä vähän kuin suomessa kävi laatuun sanoa kädessa, vaan pitää *a'n* silloin muuttua *e'ksi*, niin että se tulee kuulumaan *kézben*. Sitä vastoin sopii *-ban* sanaan *ház*, joka merkitsee taloa; siis *házban* = talossa.

Niinkuin suomen kieli ei unkarinkaan kieli kärsi kahta konsonanttia sanan alussa. Ruotsalaisesta tahi oikeastaan latinalaisesta sanasta *skola* on suomi saanut koulu, jättämällä pois edellisen konsonantin. Unkarin kieli säilyttää tosin molemmat konsonantit, mutta pistää niiden eteen vokaalin, ja on siten samasta sanasta saanut muodon *iskola*. Samalla tavalla muuttuu nimi Stefan suomen kielessä Tapani'ksi, mutta unkarin kielessä tulee siitä *Istvan*. Toisinaan pistää unkarin kieli noiden molempien konsonanttien väliin vokaalin ja saa siten esim. slavilaisesta sanasta *krest* (крестъ) muodon *kereszt*, kun se sitä vastoin suomessa on tullut kuulumaan risti.

Nimisanain eli nominein taivutuksessa tavataan kummasakin kielessä samat omituisuudet: taivutusmuoto on vaan yksi; yksikön ja monikon päätteet, joita on suuri joukko, ovat yhtäläiset, ja mitään suvun eroitusta ei löydy. Näytteeksi pantakoon tähän muutamia nimisanain taivutusmuotoja.

hal, kala.

halak, kalat.

halban, kalassa.

halakban, kaloissa.

halból, kalasta.

halakból, kaloista.

halba, kalaan.

halakba, kaloihin.

halon, kalalla.

halakon, kaloilla.

haltól, kalalta.

halaktól, kaloilta.

halnak, kalalle.

halaknak, kaloille.

Suomalaista -mpi päätettä laatusanoissa eli adjektiveissa vastaa unkarin kielessä -bb, esim. *sárga* = keltainen, *sárgább* = keltaisempi; *durva*, = raaka, *durvább*, = raaempi. Keltaisin on: *legsárgább*; raain = *legdurvább*.

Laskusanat ovat unkarin kielessä seuraavat: *egy*, yksi; *két*, kaksi; *három*, kolme; *négy*, neljä; *öt*, viisi; *hat*, kuusi; *hét*, seitsemän; *nyolc*, kahdeksan; *kilenc*, yhdeksän; *tíz*, kymmenen; *száz*, sata; *ezer*, tuhat. — *első*, ensimmäinen; *második*, toinen; *harmadik*, kolmas; *negyedik*, neljäs; *ötödik*, viides j. n. e. 1876 on unkariksi: *ezer nyolc száz hetven hat*.

Asemasanat (pronominit) suomen ja unkarin kielessä osoittavat hyvin suurta sukulaisuutta, vaikkapa useat niiden muodoista näyttävätkin toisistaan vähän eroavaisilta. Tämä riippuu noista ennen mainituista, määrättyjen sääntöjen mukaan tapahtuvista äänimuutoksista, joita ei kuitenkaan tässä sovi laveammin esittää. Tahdon vaan lyhyesti esiin tuoda muutamia unkarin asemasanoja. *Én* = minä; *te* = sinä; *ő* *) = hän; *mi* ja *mink* = me; *ti* ja *tik* = te; *ők* = he. (*Ő* merkitsee, niinkuin suomessakin, sekä mies- että naispuolista sukua, koska unkarinkaan kielessä ei löydy suvuneroitusta). *Ki* = kuka; *mi* = mikä. *Az*, *a* = tuo; *ez*, *e* = tämä (edellisiä muotoja käytetään vokaalilla ja jälkimmäisiä konsonantilla alkavain sanain edessä). Näistä osoittavista asemasanoista on edellistä kielessä ruvettu käyttämään

*) *Ő* on tässä niinkuin monessa muussakin sanassa pitkä, ja pitäisi siis merkittämän pituusviivalla, joka ei tässä kirjassa kuitenkaan ole voinut tapahtua, sentähden ettei meidän kirjapainoissamme löydy semmoista kirjain-merkkiä.

artikkelina eli määriösanana, jossa kohdin siis on eroitus suomen ja unkarin välillä. Niin on siis *az ember* = ihminen; *a bor* = viini. Jos tahtoo sanoa: tämä ihminen, kuulu se: *ez az ember*, ja tuo viini: *az a bor*. — Yhtä vähän kuin suomen löytyy unkarinkaan kielessä omistavaisia pronomineja, vaan käytetään niitten sijasta liitepäätteitä. Niin esim.

<i>fá-m</i> , puu-ni.	<i>fá-nk</i> , puu-mme.
<i>fá-d</i> , puu-si.	<i>fá-tok</i> , puu-nne.
<i>fá-ja</i> , puu-nsa.	<i>fá-jok</i> , puu-nsa.

Mutta sijapäätteiden kanssa käytetään näitä liitepäätteitä unkarin kielessä eri tavalla kuin suomen. Edelliset asetetaan näet jälkimmäisten perään, eikä eteen, niinkuin suomen kielessä. Sanotaan siis esim. *fámban* = (puu-ni-ssa) puussani.

Tekosanain eli verbein alalla ei ole niin suuria yhtäläisyyksia suomen ja unkarin kielen välillä, kuin kielirakennuksen muissa osissa. Nuo lukuisat nimitapa(infinitivi)-muodot edellisessä kielessä puuttuvat kokonaan jälkimmäisestä. Sitä vastoin löytyy tämän tekosanoilla omituinen n. s. kohteellinen eli objektivinen taivutustapa, jota ei tavata suomen kielessä. Näytteeksi panen tähän yhden tekosanan, taivutettuna presens- eli lähi-ajassa kummallakin tavalla.

<i>várok</i> , varron.	<i>várom</i> , varron	häntä.
<i>vársz</i> , varrot.	<i>várod</i> , varrot	„
<i>vár</i> , vartoo.	<i>várja</i> , vartoo	„
<i>várunk</i> , varromme.	<i>várjuk</i> , varromme	„
<i>vártok</i> , varrotte.	<i>várjátok</i> , varrotte	„
<i>várnak</i> , vartovat.	<i>várják</i> , vartovat	„

Tekosanat taivutetaan siis eri tavalla, jos lauseessa on joku määrätty kohdesana eli objekti. Tämä tekee, että on

vaikea oppia tekosanoja oikein käyttämääu, koska aina ensin täytyy katsoa, onko lauseessa kohdesanaa ja minkäläatuinen se on.

Apu-tekosana kuuluu lähi-ajassa:

<i>vagyok</i> , olen.	<i>vagyunk</i> , olemme.
<i>vagy</i> , olet.	<i>vagytok</i> , olette.
<i>van</i> , on.	<i>vannak</i> , ovat.

Jälkisanvoja (postpositioneja) käytetään samalla tavalla kuin suomessakin, esim. *vagyok a tetö alatt* = olen katon alla; *jövök a tetö alól* = tulen katon alta; *megyek a tetö alá* = menen katon alle.

Suomen kielessä löytyy, niinkuin tunnettu, ääretön joukko johtopäätteitä, joilla johdetaan uusia sanoja. Sama on laita unkarinkin kielessä. Useat niistä vastaavat toisiinsa, esim. *-talan* = *-ton*: *tudatlan* = tuntematon; *-as* = *-us*: *irás* = kirjoitus.

Lause-opinkin alalla tavataan muutamia yhtäläisyyksiä. Niin sanotaan unkarin kielessä esim. *nekem van* aivan samalla tapaa kuin suomessa: minulla on.

Unkarin kielessä tavataan kaksi pää-murretta: toinen on ala-unkarin murre, joka käsittää Siehenbürge'nin, Debreczen'in, Szegedin'in ja Borsod'in puheenparret ja on nykyisen kirjakielen perustuksena; toinen taas ylä-unkarin eli *palóc*'in murre, johon paitse ylisen Unkarin puheenparsia myöskin kuuluu *széklerien* (joita pidetään Unkarin vanhimpina asukkaina) kieli Siebenbürge'nissä. Yleensä nämä murteet hyvin vähän ja pää-asiallisesti vaan ääni-opin suhteen poikkeavat kirjakielestä. Talonpojat puhuvat tavallisesti yhtä selvää, puhdasta ja sujuvaa kieltä kuin ylhäisin magnati tahi oppinein tiedemiës.

Unkarilaiset ristinnimet ovat nuo tavalliset europalaiset, joita kaikkialla käytetään, tietysti kuitenkin unkarin kielen

vaatimusten mukaan muodostuneina. Tavallisimmat niistä ovat: *András* = Antti; *Béla* = Adalbert, *Ede* = Edvard, *Ferenc* = Frans, *Gábor* = Gabriel, *György* = Yrjö, *Gyula* = Julius, *Imre* = Emrich, *Istvan*, *Pista* = Tapani, *János* = Juhana, *Kálmán* = Koloman, *Károly* = Kaarlo, *Lajos* = Lutvikki, *Miska* = Mikko, *Pál* = Paaavo, *Sándor* = Aleksanteri, *Vilmos* = Vilhelmi; — *Boriska* = Barbara, *Erszébet* = Elisabet, *Etelka* = Adelheid, *Gizela* = Gisela, *Ilona*, *Ilka* = Helena, *Janka* = Johanna, *Jolánka* = Jolanthe, *Luiza* = Lovisa, *Paula* = Paulina, *Vilma* = Vilhelmina.

Sukunimet ovat jo melkein kaikilla unkarilaisia; ennen löytyi paljo saksalaisiakin semmoisia, mutta viime aikoina ovat niiden omistajat muuttaneet ne unkarilaisiksi, tahtoen sillä tavoin jo nimellänsäkin osoittaa kansallisuuttansa. Unkarilaisista sukunimistä on jo edellisissä kirjeissä ollut kyllä esimerkkejä. Ristinnimet pannaan aina sukunimen jälkeen. Niin sanotaan siis esim. *Hunfalvy Pál* eikä *Pál Hunfalvy*, *Röeck Paula*, *Stetina Ilona*, j. n. e.

Näytteeksi kielen käytännöstä seuratkoon tässä muutamia lauseparsia jokapäiväisestä elämästä.

Jó reggelt, hyvää huomenta!

Jó napot, hyvää päivää!

Jó estét, hyvää ehtoota!

Isten hozta, tervetullut! (oikeastaan: Jumala on tuonut).

Hogy van (ön), kuinka jaksatte?

Köszönöm, igen jól, kiitän, varsin hyvin.

Tessek leülni, tehkää hyvin ja istukaa!

Örülök önt láthatni, iloitsen saadakseni Teitä nähdä.

Érti ön a magyar nyelvet, ymmärrättekö unkarin kieltä?

Tudja ön a finn nyelvet olvasni, osaatteko lukea suomen kieltä?

Ma igen szép az idő, tänäpäpä on varsin kaunis ilma.

Hány óra van, paljoko kello on?

Mibe kerül ez, mitä maksaa tämä?

Mikor indul el a vonat, koska lähtee juna?

Megtudná-e ön mondani, mely úton kelljen mennem, *hogy a Deák-utcába érjek*, voitteko sanoa minulle, mitä tietä minun on meneminen, tullakseni Deák-kadulle?

Hol lakik Barna úr, missä asuu herra Barna?

Honn van Budenz tanár úr, onko herra professori Budenz kotona?

Volt ön tegnap a magyar színházban, olitteko eilen unkarilaisessa teaterissa?

Voltam; ott Blahané most mint mindig elragadta a közönséget, olin; siellä rouva Blaha nyt niinkuin aina ihasuttu yleisöä. *)

Honnét való, mistä olette kotoisin?

Én Finnországból való, olen Suomesta kotoisin.

Ajánlom magamat, aláz'szolgája, hyvästi (oik. sulkeudun suosioonne), nöyrin palvelijanne.

Unkarilaisilla on, niinkuin meilläkin, paljo sananlaskuja. Muutamat niistä ovat aivan yhtäläiset suomalaisten sananlaskuin kanssa, esim. *Ökröt szarván, embert szaván* = sarvesta härkää, sanasta miestä; *Busuljon a ló, elég nagy a feje* = anna hevosen surra, hevose'll' on iso pää; *Macska is szereti a halat, de kerüli a vizet* = söisi kattiki kaloja, ei kastaisi kynsiänsä. Peri-unkarilainen sananlasku on: *Egy*

*) Pääte *-né* sukunimen perässä merkitsee tämän sukunimen omistajan vaimoa; se on samaa juurta kuin suomen: neito, nainen.

pohár bor a hazáért meg nem árt = yksi lasi viiniä isänmaan onneksi ei vahingoita.

Näytteeksi unkarilaisesta runoudesta panen tähän ensimmäisen väärsyn Aleksanteri Petöfin tekemästä vallankumouslaulusta v. 1848. Se kuuluu:

„Talpra, magyar, hí a haza!

Itt az idő, most vagy soha!

Rabok legyünk vagy szabadok?

Ez a kérdés, válaszzatok!

Esküszünk, hogy rabok tovább nem leszünk!“

Sanasta sanaan suomennettuna on tämä:

„Ylös, magyarilainen, isänmaa kutsuu! Nyt on (otollinen) aika, nyt taikka ei koskaan! Olisimmeko orjia vai vapaita? Tämä on kysymys, valitkaatte! Vannokaamme, ett' emme kauemmin jää orjiksi!“

Unkarilaisilla on myös paljo kansanlauluja. Näytteenä niistä saakoon tässä sijaa seuraava kaunis värsy, jonka eräs nuori unkarilainen tyttö piirsi käyntikortillensa, pyydettyäni häntä siihen kirjoittamaan jonkun unkarinkielisen lauseen:

„Messze jártam,

Másütt is volt

Jó dolgom.

Hej de szivem

Csak azt mondja:

Jobb otthon.“

Suomeksi on se: „Kaukana kävin, Muuallakin oli Mun hyvä olla. Mutta mun sydämeni Vaan sen lausuu: Parempi on kotona.“ Sisältö vastaa siis jotensakin tunnettua suomalaista sananlaskua: „Oma maa mansikka, Muu maa mustikka.“

Niinkuin lukija ylläseisovista kielinäytteistä itse voi havaita, ei unkarin kieli ole niin kaunista ja sointuisaa, kuin

meidän äidinkielemme. Mutta se kuuluu uljaalta ja miehukkaalta, ja sillä on, niinkuin suomenkin kielellä, erinomainen edistymisen voima. Tämä edistys on varsinkin viime aikoina, jolloin unkarin kieli on päässyt yleiseksi virka-, koulu- ja sivistyskieleksi, ollut huomattava. Unkarissa löytyy myöskin paljo äidinkielen ja sen viljelyksen harrastajoina, jotka suurella innolla työskentelevät sen edistyttämiseksi tieteen, taitteen ja käytöllisen elämän kaikilla aloilla. Nämä ovat tätä tarkoitusta varten perustaneet erinäisen aikakauskirjan, nimeltä *Magyar nyelvör* (Unkarin kielenvartija), jonka päätoimittaja on eräs kymnaasin-opettaja G. Szarvas. Tämä aikakauskirja sisältää kielitieteellisiä kirjoituksia, murteentutkimuksia, kansanlauluja, sananlaskuja j. n. e. Sen toimitukseen ottaa osaa toista sataa henkeä, niitten joukossa naisia-kin. Erityistä huomiota pidetään siitä, että kielestä saataisiin poistetuksi kaikki ne vastoin kielen lakeja johdetut sanat ja muut väärät sanamuodot, jotka aikojen kuluessa ovat siihen ilmestyneet. Tämä on synnyttänyt usein kovinkin ankaran kynäsodan mainitun aikakauskirjan toimittajain ja niiden välillä, jotka eivät tahdo luopua noista tähän asti käytetyistä, väärin seipitetyistä sanoista. Viimemainitut eivät yleensä tiedä uudemmasta vertailevasta kielitieteestä mitään, eivätkä myöskään tahdo tunnustaa unkarin ja suomen kielen sukulaisuutta. Tuskin tarvinnee mainita, että he yhä enemmän joutuvat takapajulle, ja että siis tässäkin asiassa se, mikä on järkevää ja oikeata, pääsee voitolle.

Kuudenesneljättä Kirje.

Unkarilaisten ja suomalaisten heimolaisuudesta. -- Edellisten vastahakoisuus tämän myöntämiseen ennen aikaan. -- Eräs Kossuth'in tekemä kirjoitus unkarilaisten syntyperästä ja sukulaisuudesta suomalaisten kanssa. -- Vastalause professori Ahlqvist'ilta samassa asiassa. -- Unkarilaisten tiedot Suomesta ja sen oloista.

Ne yhtäläisyydet koko kielirakennuksen ja myöskin yksityisten sanain suhteen, jotka löytyvät suomen ja unkarin kielessä ja joista viimeisessä kirjeessä annettiin muutamia viittauksia, osoittavat selvästi, että nämä kielet ja siis myöskin itse kansat, jotka näitä kieliä puhuvat, ovat toinen toisensa kanssa sukua. Tämä sukulaisuus on meillä suomalaisilla, aina siitä asti kuin täällä unkarin kielestä jotain on tietty, ollutkin tunnettu ja myönnetty. Niin ei sitä vastoin ole ollut Unkarissa laita. Aina viime aikoihin asti on siellä ylimalkain jyrkästi vastustettu tätä sukulaisuutta, jota ei ensinkään ole tahdottu olemassa olevaksi myöntää, ja löytyy niitä vielä tänäkin hetkenä monta, jotka siitä eivät tahdo mitään tietää. Ja syy siihen? kysynee lukija. Syynä on ollut se, että tuota sukulaisuutta on pidetty muka halventavaisena unkarilaisille. Kuinka voisivat he, mainioin Hunnien jälkeläiset — niinkuin he kumminkin itse väittävät — olla sukua niin halpaimin ja mitättömäin ihmisten kanssa, kuin suomalaiset ovat? Semmoinen väitös on loukkaava magyarein jalolle kansalle eikä se ole lähtenyt muusta kuin vihasta ja kateudesta heitä kohtaan.

Näin ajateltiin ja lausuttiin ennen aikaan ja ani harvat olivat ne, joilla oli toinen mielipide. Todistukseksi siitä tahdon tähän panna otteen eräästä kirjoituksesta, nimeltä: „Ma-

gyarein syntyperä“ *), jonka tekijä on Lutvikki Kossuth. Kirjoituksensa alussa valittaa tekijä, että tuskin miltäkään kansalta on niin suuressa määrässä tahdottu riistää oikeutta itse määrätä syntyperänsä, kuin unkarilaisilta. Saksalaiset ja slavilaiset historioitsijat ovat näet tahtoneet unkarilaisten sukulaisiksi tehdä kaikenlaisia barbarilaisia ja ylenkatsottuja kansanheimoja — ei minkäänlaisten tieteellisten perustusten nojalla, vaan sulasta vihasta ja kateudesta unkarilaisia kohtaan, siten loukataksensa ja naurunalaiseksi saattaaksensa heidän mahtavaa kansallistunnettansa. Että muutamat unkarilaisetkin kirjailijat ovat yhtyneet samoihin yrityksiin, herättää enemmän katkeruutta kuin ihmettelemistä, sillä valitettavasti ovat habsburgilaisten diplomatien kavalat juonet ja heikoille luonteille vastustamattomat keinot saattaneet heidän isänmaalliset tunteensa vaikenemaan.

Niitten monien typeräin mielipiteitten joukossa, joita on levitetty magyarein syntyperästä, sanoo tekijä, on sitä, että unkarilaiset olisivat suomalaista syntyperää, suurimmalla hartaudella puolustettu. Tekijä tahtoo siis etupäässä vastustaa tätä mielipidettä. Hän osoittaa että sukulaisuutta kahden kansan välillä todistaa ennen kaikkia yhtäläisyys niiden kielessä, tavoissa ja ulkomuodossa. „Mutta jos vertaa magyareja ja suomalaisia toisiinsa, niin havaitsee heidän välillensä yhtä vähän yhtäläisyyttä kuin ranskalaisten ja slavilaisten välillä. Ne kielitieteelliset vertailut, joita useat historioitsijat ovat julkaisseet magyarilaisten syntyperän suhteen, ovat korkeintaan todistaneet, että muutamat sanat suomen ja unkarin kielessä ovat toinen toisensa kanssa yhtäläisiä; vaan muutamat

*) *Gesammelte Werke von Ludvig Kossuth. Aus dem Ungarischen übersetzt und herausgegeben von G. Zerffy, Privat-secretair Kossuths, Leipzig 1850. III:s osa, sivu 183,*

sanat eivät vielä osoita mitään kielensukulaisuutta. Sana-juurien yhtäläisyys on siihen ensimmäisenä ehtona — muuten löytyisi tuskin ainoatakaan kieltä maailmassa, jota ei sopisi pitää sukulaisena jollekin toiselle. Mutta ettei tätä ehtoa ole olemassa mainittuin kielten suhteen, voipi jokainen tasapuolinen ensi silmäyksellä huomata. Niin, suomen kielen eroavaisuus unkarin kielestä on niin suuri, että jälkimmäisessä löytyy sadottain sanoja, joilla ensimmäisessä ei ole ensinkään mitään vastinetta. Mutta nämä ovat varsinkin semmoisia sanoja, joita vaan tavataan sivistyneillä kansoilla, sentähden niitä ei puutu magyareilta, vaan suomalaisilta“. — Tämän jälkeen koettaa tekijä tukea väitöksiänsä historian avulla, mainiten että unkarilaiset jo vuonna 884, Unkariin tullessaan, puhuivat aivan samaa kieltä kuin nytkin ja että siis on mahdoton otaksua, että heidän kielensä parin vuosisadan kuluessa olisi niin suuresti voinut muuttua suomen kielestä, jos nimitäin unkarilaiset ja suomalaiset kundennella vuosisadalla olisivat eronneet toisistaan, niinkuin magyari-viholliset historioitsijat väittävät.

Sitte jatkaa tekijä sanasta sanaan: „Minä luulen tosiaankin, ettei ole tarvis enempää todistusta sen mielipiteen kumoamiseksi, että magyarit muka olisivat suomalaista syntyperää. Suuremmaksi todistukseksi väitöksellemme mainittakoon kuitenkin se seikka, että magyarein ja suomalaisten välillä heidän ruumiillisen ja henkisen luontonsa suhteen on mitä silmäänpistävin erilaisuus. Suomalaiset kuuluvat, niinkuin tunnettu on, mitä rumimpaan ihmisrotuun, kun sitä vastoin varsinaiset peri-magyarit melkein ovat miehen-kauneuden alkukuvana pidettävät.

Jo vanhimmat historioitsijat ovat kuvailleet magyareja sotaisiksi, urhoollisiksi, jalosydämisiksi, ylevämielisiksi mie-

hiksi, joiden rehellisyys ja avosydämyys on tullut sananlaskuksi.

Ja suomalaiset?

Kavalat, viekkaat, rahanhimoiset eikä mihinkään jaleon innostukseen kykenevät. Niin, he asetetaan sekä ruumiillisessa että henkisessä suhteessa ihmiskunnan alimmalle portaalle, ja nämä olisivat magyarein veljet, isät?

Todellakin, jos emme tarkoin tuntisi habsburgilaisten historioitsijain salaisia aikeita, olisimme valmiit uskomaan, että he sulasta ihmisrakkaudesta ovat antaneet noille kurjille suomalaisille niin jalot pojat!

Sen jälkeen tekijä tahtoo todeksi näyttää, että unkarilaiset ovat Hunnien jälkeläisiä. Minkäänlaisia historiallisia todistuskappaleita tämän väitöksen tueksi ei kuitenkaan esiin tuoda, ainoastaan joitakuita muinaissatuja kansasta. Kirjoitus päättyy muutamilla pöyhkeillä korulauseilla magyarilaisen kansanheimon kunniaksi ja ylistykseksi.

Kun nyt semmoinen mies kuin Kossuth, jota koko kansa jumaloitsi ja jonka sanoihin se sokeasti luotti, tällä tavoin puhui suomalaisista ja unkarilaisten sukulaisuudesta heidän kanssa, niin oliko ihme, että tuota sukulaisuutta Unkarissa ruvettiin kaiken mokomin kammomaan? Onko taas Kossuth kirjoittanut nuo ylläkerrotut lauselmansa kansastamme, joiden vertaista hävyttömyydessä ja valheellisuudessa ei suinkaan mistään muualta löydettäne, todellisesta vakuutuksesta vaiko vastoin parempaa tietoa, on tietysti vaikea sanoa. Kossuthilla oli tosin se vika, että kun hän jotain ylisti tahi soimasi, niin teki hän sitä aivan silmittömästi, ilman minkäänlaista rajoitusta, ja paljo noista suomalaisia halventavista sanoista saanee siis lukea tämän vian vaikuttamaksi. Mutta sittenkään ei voi muuta kuin ällistyä tuosta äärettömästä kevytmielisyy-

destä ja pintapuolisuudesta, joka tässä, niinkuin ylipäänsä niin monessa muussakin Kossuthin työssä ja toimessa, ilmestyy, sillä jotensakin varmana saanee pitää, ettei Kossuthilla ollut vähintäkään, omaan kokemukseen perustuvaa tietoa suomalaisista eikä heidän tavoistaan ja henkisestä kyystään, mutta se ei kuitenkaan estänyt häntä riistämästä heiltä kaiken kunnan ja julistamasta heidät ihmiskunnan heittiöiksi! Eikä myöskään voi otaksua, että hän kirjoista olisi saanut tuommoisia tietoja suomalaisista, sillä se vähä, mitä ulkomaan kirjallisuudessa tavataan meistä, on minun tietääkseni kaikki aivan vastapäistä laatua, s. o. suomalaisia hyvin kiittävää.

Oli miten olikin, summa on se, että Kossuthin ja muiden samanlaatuisten kirjoitusten kautta se luulo pääsi suuressa yleisössä vallalle, että suomalaiset olivat puolivillejä raakalaisia, joitten kanssa ei p—kaan tahtonut olla sukua, ja että ne kielentutkijat, jotka tieteellisillä perustuksilla koettivat todistaa tämmöistä sukulaisuutta, saivat kärsiä suurinta vastusta ja epäluuloa.

Suomalaiset ovat kyllä jo vanhoista ajoista saaneet tottua siihen, että heitä ylenkatsotaan ja halpana pidetään, ja sentähden eivät he myöskään ole ottaneet liioin huoliakseen noista unkarilaisten heimolaistensa loukkaavista laverruksista, luultavasti arvellen: „suku on pahin.“ Niin peräti ilman muistutusta ei niitä kuitenkaan ole jätetty meidän puolelta. Siinä kirjoituksessa Suomi kirjassa, jossa professori Ahlqvist on tutkinut suomen ja unkarin kielen sukulaisuutta, on hän myöskin pannut ankanan vastalauseen tätä unkarilaisten käsitystapaa vastaan suomalaisista. Tekijä osoittaa kuinka loistava syntyperä ja sukupolvet kansoille eivät merkitse mitään, sillä tässä riippuu kaikki vaan omasta voimasta ja kunnosta. Kelläkään kansalla ei ole niin loistavaa sukuperää, kuin kreik-

kalaisilla, ja kuitenkin on heidän valtionsa joutunut aivan rappiolle. Toiselta puolen ylenkatsoivat keski-ajan ritarit kyllä noita schweitziläisiä talonpoikia, joiden sukupuu oli aivan tuntematon, mutta kun nämä talonpojat olivat osoittaneet sota-kuntoansa ja kukistaneet tuon mahtavan ja ylimielisen ritarin Kaarlo Burgundilaisen, rupesivat suuret aatelistet herrat, jopa kuninkaatkin hakemaan ystävyyttä ja liittoa noitten halpain lehmänpaimenten kanssa, ja tätä nykyä on heidän valtionsa mitä vapaimpia ja kukoistavimpia koko maailmassa. Suomalaisille saattaa siis olla aivan yhdentekevää, ovatko he sukua magyarein kanssa vai ei. „Mutta“, kysyy tekijä, „jos nyt tämmöinen sukulaisuus löytyykin, onko siinä mitään alentavaa magyareille? He, niinkuin suomalaisetkin, tulivat sivistymättömänä kansanheimona Europaan, jossa naapureiltaan saivat kristinopin ja länsimaisen sivistyksen, sillä eroituksella vaan, että suomalaiset asettuivat asumattomaan ja kylmällä ilnanalalla varustettuun maahan, jonka he vähitellen asuttivat, viljelivät ja tekivät europalaiselle sivistykselle mahdolliseksi, kun sitä vastoin unkarilaiset valloittivat jo ennen asutun ja viljellyn maan, jonka rauhalliset, korkeammalla sivistyksen kannalla seisovat asukkaat he joko pakoittivat lähtemään pois taikka tappoivat. Tämä alkua on siis molemmille kansoille jotensakin yhtäläinen, ja niin myöskin sittemmin heidän myöhempi historiansa. Unkarilaiset olivat kauan Saksan etumuurina turkkilaisia vastaan. Suomalaiset olivat vielä kauemmin Skandinavian etumuurina venäläisiä vastaan. Europalaiselle sivistykselle on kumpikin kansa tehnyt yhtä vähän. Välillisesti ovat kuitenkin suomalaiset edistäneet Euroopan hyvää siten, että he germanilaisten hallitsijainsa johdolla uskollisesti ja urhoollisesti ovat taistelleet uskonnonvapauden puolesta. Välillisesti ovat magyarit ehkäisseet Euroopan edis-

tystä siten, että he germanilaisten hallitsijainsa johdolla uskollisesti ja urhoollisesti ovat taistelleet sillä puolella, joka aina soti uskonnollista ja valtiollista vapautta vastaan. Ainoa, millä magyarit ovat rikastuttaneet Europan sivistystä, on heidän kaunis kansallispukunsa, jota useimmilla Europan kansoilla on ruvettu käyttämään erään sotilaslajin pukuna. Sitä vastoin ovat suomalaiset henkisellä alalla rikastuttaneet euro-palaista kirjallisuutta Kalevalalla, jonka vertaista likimainkaan ei unkarilaisilla ole ja josta heidän täytyy kadehtia meitä. Todellakin, kun tasapuolisesti toisiinsa vertaa näitä molempia kansoja, näyttää vaaka, kysymyksessä oikeudesta olla euro-palaisena kansana, painuvan suomalaisten eduksi ja jyrkästi täytyy meidän viskata takaisin magyarilaisten herrain ylenkatseelliset lausunnot suomalaisista, jotka vaan perustuvat siihen tietämättömyyteen ja liialliseen kansallisylpeyteen, jotka ovat niin yleiset magyareissa.“

Tällä tavain on siis meidän puolelta, niinkuin sanotaan, annettu sana sanasta ja tuota unkarilaisten „leukain nalkutusta“ voidaan sillä pitää kuitattuna.

Nyt on tuon sukulaisuuden kysymyksen laita Unkarissa aivan toisin kuin ennen. Unkarilaiset ovat tulleet tietämään, ettemme me suomalaiset sentään olekaan semmoisia raakalaisia, joiksi he meitä luulivat, vaan että mekin olemme sivistynyttä kansaa, yhtä hyvät kuin moni muukin tässä syntisessä maailmassa. Tämän oikeamman käsityksen herättämiseen ja levittämiseen on varsinkin hra P. Hunfalvy paljon vaikuttanut sekä tieteellisillä tutkimuksillaan suomen ja unkarin kielestä että myöskin sen matkakertomuksensa kautta, jonka hän ulosantoi Suomessa käytyänsä. Paitse sitä on Unkarissa viime aikoina käynyt useita suomalaisia, jotka tietysti ovat tehneet maansa ja sen oloja tutuiksi unkarilaisille. Tämä

kaikki on vaikuttanut sen, että tätä nykyä unkarilaiset jotenkikin yleisesti, ja ainakin sivistyneet heidän joukossansa, tunnustavat suomalaisia sukulaisiksensa ja suurella ystävällisyydellä ja sydämellisyydellä kohtelevat niitä suomalaisia, jotka sattuvat heidän luoksensa tulemaan. Erotessani Mauri Jókai'sta, jonka luona pikimmältään kävin eräässä asiassa, käski hän sanoa terveisiä suomalaisille, „sillä ovathan he meidän veljiämme.“ Ja Debreczen'issä käydessäni sain, niinkuin jo ennen on kerrottu, alinomaa kuulla lausetta: *kedves finn testvériünk* (rakkaat suomalaiset veljemme).

Tosin löytyy niitä vielä oppineittenkin joukossa muutamia, jotka pysyvät kiinni noissa vanhoissa ennakkoluuloissa suomiheimolaisuuden suhteen. Niihin kuuluu esim. Fogarassy, tuon suuren unkarilaisen sanakirjan päätoimittaja, joka Unkarin tiede-akatemian toimesta äskettäin on painosta ilmestynyt. Tämä vanhalla-olo on kuitenkin rangaissut itsensä, sillä hänen sanakirjansa on sen kautta tullut semmoiseksi, ettei se ollenkaan vastaa niitä vaatimuksia, joita nyky-ajan vertailevan kielitieteen kannalta voidaan tehdä tällaisen teoksen suhteen. Ankara suomiheimolaisuuden vastustaja oli myöskin Unkarin kielen ja kirjallisuuden professori Budapestin yliopistossa Fr. Toldy. Hän, niinkuin kaikki muutkin suomi-vastustajat, ei tuntenut ensinkään suomen kieltä eikä myös vertailevaa kielitiedettä. Sitä vastoin on H. Vámbéry, tuo kuuluisa Aasiassa-matkustaja (tätä nykyä itämaisten kielten professori Budapestin yliopistossa), joka ennen ei myöskään tahtonut mitään tietää suomen ja unkarin kielen sukulaisuudesta — sen sijaan väittäen turkin kieltä unkarin heimolaiseksi — nyt asettunut „oikea-uskoisten“ puolelle.

Mutta, niinkuin sanottu, nuo vanhalla-olijat sukulaisuuden kysymyksessä harvenevat harvenemistaan ja heidän mieli-

piteillensä ei anneta minkäänlaista arvoa. Kaikki, mitä nyt on sanottu puheenalaisesta asiasta, koskee melkein yksinomaisesti oppineita — yliopiston professoreja ja kymnaasein sekä koulujen opettajia —, sillä muiden kansaluokkain kanssa olin vähemmin tilaisuudessa seurustella, enkä siis myöskään voinut tulla tarkemmin tuntemaan heidän mielipiteitensä tässä asiassa.

Mitä muuten tulee unkarilaisten tietoihin Suomesta ja suomalaisista, niin ovat ne viime aikoina melkoisesti karttuneet. Ennen ei Suomesta yleensä tietty mitään taikka jos siitä jotain olikin tiedossa, niin sitä luultiin joksikin pohjaisnavan takaiseksi kammottavaksi maaksi, täynnä jäätä ja lunta, jossa asui kurjaa samojedein, ostjakein y. m. s. sivistyskannalla seisovaa paimentolais-kansaa. Nyt sitä vastoin melkein jokainen sivistynyt unkarilainen tietää kumminkin, missä Suomenmaa on, ja on ainakin „kuullut väitettävän“ että suomalaiset ja unkarilaiset ovat heimolaisia. Sen ohessa tapaa usein henkilöitä, joilla on sangen tarkkojakin tietoja oloistamme ja jotka suurella mieltymyksellä niistä puhuvat. Tosin vähän hämmästyin kun eräs ylioppilas minulta kysyi, „onko Suomessa kouluja“, mutta kun hän sitte sai tietää että siellä on yliopistokin, joka on ollut olemassa kolmatta sataa vuotta, rupesi hän nähtävästi „justeeraamaan“ ajatuksiansa Suomesta ja pitkitti uuteliaisuudella kysymyksiänsä. „Mutta operaa teillä ei kuitenkaan ole?“ kysyi hän vihdoin omituisella äänenkorolla, joka osoitti että hän nyt luuli saavansa kieltävän vastauksen (kävimme näet juuri unkarilaisen operahuoneen ohitse). „Ompa meillä semmoinenkin“, vastasin minä, „ja päälliseksi kahdella primadonnalla, joiden vertaista ei löydy koko pyh. Tapanin valtakunnassa.“ (Unkarissa ei näet tätä nykyä löydy mitään etevää kotimaista laulajatarta; koko mennä talvena

lauloi kansallis-operassa muukalainen taiteilijatar). Ylioppilas puri huultansa eikä enää tehnyt enempiä kysymyksiä.

Seitsemäneljättä Kirje.

Unkarilaisten kansallisuonne. — Sen hyvät ja huonot puolet. — Tullinen isänmaanrakkaus ja kansallisuuden-tunto. — Kansallisylypeys. — Hattomuus työhön. — Kansallinen kieli ja sen kunniaassa-pitäminen. — Kansallispuvut. — Unkarin naiset. — Heidän ulkonainen kauteutensa ja sisällinen sivistyksensä. — Turhamielisyyttä. — Isänmaallisia naisia. — Tulevaisuuden toiveita.

„Jos kypäriksi Luojan
Ma maailman sanoisin,
On Unkarini kaunis
Sen töyhtö varmaankin“,

lauloi kerran innoissaan Petöfi. Ja eräs vanha unkarilainen, vaikka latinankielinen sananlasku sanoo: „Extra Hungariam non est vita, et si est vita, non est ita“, s. o. ulkopuolella Unkaria ei ole elämää, ja jos onkin elämää, ei ole semmoista. Nämä lauselmät osoittavat tavallaan sitä innokasta rakkautta omaan maahan ja kansallisuuteen, joka palaa jokaisen unkarilaisen povessa. Tuskin löytynee toista kansaa koko maan-pallolla, joka tässä kohdin voisi unkarilaisille vertoja vetää. Isänmaatansa ja kansallisuuttansa pitää unkarilainen kalliimpana, pyhimpanä omaisuutenansa; niiden edestä on hän valmis uhraamaan kaikki, tavaransa, verensä, henkensä.

Tuo innokas isänmaanrakkaus ja omasta kansallisuudesta järkähtämättömästi kiinni pitäminen onkin suojellut ja

pystyssä pitänyt Unkarin kansaa kaikissa niissä kovissa kotaloissa, joita se niin usein on saanut kärsiä; se se on, joka on tehnyt, että Unkarin valtio pian saapi viettää tuhatvuotisen olonsa riemujuhlaa. Tämä tulinen, kaikki altiiksi paneva isänmaanrakkaus on unkarilaisen etevin ja kauniin kansallis-omituisuus.

Hänessä löytyy vielä paljo muita hyviä puolia. Hän on rehellinen, avosydäminen, jalomielinen, ritarillinen, oikea aatelismies sen sanan kauniimmassa merkityksessä. Mielipiteissään on hän itsenäinen ja vakuutuksensa edestä seisoo hän kuin mies. Hän ylenkatsoo kaikkea pikkumaisuutta, harrastuen mieluisammin korkeita ja yleviä asioita. Vieraanvaraisuudessa ja kohteliaassa käytöstavassa luonansa käyviä muukalaisia kohtaan ei kukaan häntä voita. Köyhille ja hätää kärsiville on hän armelias, ja jakaa näille mielellään vaikka viimeisen leipäpalansa. Sodassa taistelee hän urhoollisesti kuin jalopeura; missä kunniaa ja mainetta on voitettavana, sinne syöksyy hän vaaroja, kuolemaa pelkäämättä. Jokapäiväisessä elämässään on hän hilpeä, iloinen, puhelias, suruista ja vastuksista huolimaton; hupaisempaa seura-elämää et voi missään viettää kuin unkarilaisessa perheessä. Vihdoin on hän luonnon puolesta erittäin hyvästi varustettu: hänellä on terävä järki, hyvä käsitysvoima, oiva puheenlahja ja erinomainen valtiollinen kyky.

Ulkomuodoltaan ovat unkarilaiset kaunista, tummanveristä kansaa, vaikka usein tapaa vaaleanvereviäkin henkilöitä. He ovat enemmän pieni- kuin isokasvuisia, mutta hyvin soreita vartaloltaan. Muuten on heidän ulkonainen ryhtinsä uljas ja miehukas, osoittaen suurta vapauden ja itsenäisyyden tuntoa.

Että kuitenkin unkarilaisten luonteessa tavataan huonojakin puolia, lienee selvää, sillä eihän semmoisista yksikään

kansa ole kokonansa vapaa. Nämä huonot puolet eivät kuitenkaan luullakseni ole niin suuret kuin monessa muussa kansassa, eivätkä missään tapauksessa semmoiset, että ne voisivat heittää mitään suurempaa varjoa heidän muuten niin jalolle kansallis-luonteellensa. Unkarilaisten silmään-pistävin vika on epäilemättä heidän ylenpaltinen kansallis-ylpeytensä, joka onkin miltei sananparreksi tullut. Tämä ei sentään ehkä olisi niin suuresti moitittava, se kun on luonnollinen seuraus heidän yllä-kerrotusta tulisesta isänmaanrakkaudestansa, jos ei se samassa ilmestyisi äärettömänä ylenkatseena muutamia muita kansallisuuksia kohtaan. Tämmöisen ylenkatseen ja myöskin vihan alaiseksi ovat varsinkin slavilaiset kansanheimot joutuneet. „Tót nem ember“ eli „Slovakia ei ole ihminen“ on tavallinen sananlasku Unkarissa. Valakkilaisia eivät unkarilaiset myöskään pidä liioin suuressa kunniaassa ja juutalaiset ovat heidän silmissään vielä vähemmän ihmisiä kuin slovakit.

Toinen moitittava kohta unkarilaisissa on heidän vastahakoisuutensa kaikenlaiseen raskaampaan ja kärsivällisyyttä kysyvään työhön. Unkarilainen ei juuri kernaasti tahdo tehdä enemmän työtä, kuin mitä hänen välttämättömästi täytyy. Hän voi kyllä ryhtyä mihinkä työhön hyvänänsä ja tekee sen vielä lisäksi tulisella innolla, mutta tämä into sammuu tavallisesti pian, ennenkuin työ vielä on loppuun saatettu. Tämä taipuvaisuus joutilaana olemiseen on Unkarille tuottanut paljon vahinkoa, varsinkin taloudellisella alalla. Siitä on näet seurannut yhä enenevä varattomuus ja velkaantuminen. Sen sijaan ovat saksalaiset ja varsinkin juutalaiset, jotka kuten tunnettu ovat erinomaisen uutteria ja ahkeraita työntekijöitä, jälkimäiset sen lisäksi viekkaita ja itsekkäitä, saaneet käsiinsä suuren osan kaikenlaisista tuottavista yrityksistä, etenkin kaupan ja teollisuuden alalla, ja samassa tietysti myöskin pää-

omat. Melkoinen joukko unkarilaisten magnatien ja aatelisten suurista maatioista sanotaan olevan velasta pantattuna juutalaisille, ja enemmän kuin yksi komea palatsi Budapestissä on näitten omistama. Mihin taas juutalainen kerran on kyntensä iskenyt, siitä hän ei leikillä irtaudu. Hyvin monen unkarilaisen kuulinkin sentähden kiroovan sitä hetkeä, jolloin juutalaisille suotiin kansalais-oikeus Unkarissa, koska he niinkuin kalvava koi syövät kansan ydintä. *) Oikeus ja tasapuolisuus vaatii kuitenkin myöntämään, että enemmän sivistyneitten juutalaisten joukossa tavataan monta etevää ja kunnioitusta ansaitsevaa miestäkin, jotka sekä valtiollisella ja yhteiskunnallisella että tieteellisellä ja kirjallisella alalla ovat yhteiseksi hyväksi paljon aikaan saaneet. Mutta nämä ovat tavallisesti jo suuremmassa tai vähemmässä määrässä magyari-laistuneet.

Unkarilaisten vähemmin kiitettäviin omaisuuksiin kuuluu vielä se, etteivät he yleensä ole juuri tarkkoja siveydellisyyden käskyjen noudattamisessa. Tämä muistutus ei kuitenkaan

*) Koska kerran on puhe juutalaisista, saatan samassa mainita, että kaikkialla Itävalta-Unkarin monarkiassa, missä matkustin, Pragissa, Wienissä, Budapestissä, kuulin valituksia juutalaisista. Missä nämä kerran saavat jalansijaa, siellä leviytyvät he niinkuin sienet sateen jälkeen, anastaen kaikki tuottavat toimet itselleen. Varsinkin alhaisemman väestön ymmärtävät he rahalainoilla, joista kiskovat suunnattomat korot, ja muilla viekkailta keinoilla niin kietoa pauloihinsa, että se kokonaan on heidän vallassansa. Tavallinen kysymys, kun ulkomaalaisten kanssa tuli meidän maan oloista puhe, oli: „onko Suomessa paljo juutalaisia?“ Kun tähän vastasin kieltäväisesti, ilmoittaen ettei juutalaisilla Suomessa ole kansalais-oikeutta, sanottiin: „onnellinen maa, jossa ei ole juutalaisia!“ ja lisättiin se varoitus, ettemme Herran tähden vastedeskään päästäisi niitä maamme, sillä sitä tulisimme ikuisesti katumaan. Suomen viimeksi kokoon-tuneilla valtiopäivillä tehtiin kuitenkin, niinkuin tunnettu on, porvarissäädyssä anomus siitä, että juutalaiset saisivat Suomessa kansalais-oikeuden. Kaikeksi onneksi mokoma anomus hylättiin ja toivottavaa on, että se aina vastedeskin heitetään pöydän alle, jos sitä vielä uudistettaisiin.

koske unkarilaisia suuremmassa määrässä kuin muitakaan etelämaitten asukkaita, joiden suonissa veri juoksee monta vertaa tulisemmin kuin meidän pohjanmaalaisten ja jotka sentähden helpommin joutuvat himojen valtaan.

Miksikään varsinaiseksi paheeksi ei voine lukea unkarilaisten tunnettua taipumusta prameuteen ja ulkonaiseen loistoon sekä turhanpäiväiseen kerskailemiseen, joka tosin välistä saattaa mennä järjellisyiden rajoja ulommas, niinkuin seuraava tapaus osoittaa. Muutamia vuosikymmeniä takaisin oleskeli eräs ruhtinas Eszterházy Lontoossa. Hän oli Unkarin rikkain mies, jonka vuotuiset tulot nousivat 4:ään miljonaan guldeniin. Lontoossa oli ruhtinas kerran läsnä kilpa-ajoissa, joissa näki erinomaisen kauniin ja komean täysiverisen arapialaisen oriin. Hän kysyi sen hintaa, mutta hänelle vastattiin, ettei unkarilainen magnati voisi semmoista hevosta ostaa. Ruhtinas veti heti esiin pistoolinsa ja ampui hevosen paikalla kuolijaksi, lausuen: „tämän voi unkarilainen magnati tehdä; mitä se nyt maksaa?“ „25,000 puntaa sterlingiä“ (125,000 Suomen markkaa) vastattiin. Eszterházy otti esiin lompakkonsa ja maksoi heti summan. — Toisella kertaa kutsui hän luokseen muutamia vieraita, joille lupasi keittää niin kallista teetä, etteivät mointa ikinä olleet juoneet eivätkä vastedeskään tulisi juomaan. Kaikki odottivat tietysti suurimmalla uuteliaisuudella, mimmoista se niin kallis tee olisi. Teekyökki tuotiin nyt pöydälle, ruhtinas otti esiin suuren pakan setelejä, rupesi niillä lämmittämään teevettä ja poltti sillä tavoin, kuten minulle vakuutettiin, 100,000 guldenia eli $\frac{1}{4}$ milj. Suomen markkaa. Tämän teon perästä katsottiin kuitenkin tarpeelliseksi panna ruhtinas holhonalaiseksi ja antaa hänelle vuotiseksi eläkkeeksi vaan 60,000 guldenia, joka hänen mielestään oli perin mitätön summa.

Nyt kerrottu tapaus lienee kuitenkin laatuansa yksinäinen, jottei siitä siis saa tehdä mitään muuta yleistä johtopäätöstä, kuin että unkarilaisilla magnateilla oli tapana oleskella suurissa ulkomaan kaupungeissa ja siellä elää komeasti ja tuhlaavaisesti. Näistä tämmöisistä ulkopuolella oman maansa rajoja asuvista ja siellä rahojaan tuhlaavista unkarilaisista ylimyksistä on Petöfi kirjoittanut ankaran runoelman, joka päättyy sillä hirveällä toivomuksella, että hauta viskatkoon ulos heidän luunsa ja taivas kirotkoon heidän sielunsa. Tuo ulkomaalla-asuminen on kuitenkin viime aikoina paljon vähentynyt, siitä yksinkertaisesta syystä, etteivät varat enää sitä salli. Aivan loppunut se ei sentään vielääkään liene, koska viime valtiopäivillä yksi magnatihuoneen jäsenistä vastusti erästä lainehdoitusta veron määräämisestä ylellisyys-tavaroille, niin kuin vaunuille, biljardeille y. m. siitä syystä, että se muka tekisi elämän pääkaupungissa kalliimmaksi magnateille, jotka muutenkin „mieluisammin oleskelevat Wienissä ja Napolissa kuin siellä.“

Vaan missä hyvänänsä unkarilainen oleskelleekin, ei hän kuitenkaan koskaan unohda kansallisuuttansa; sitä suojelee hän kuin silmäteräänsä ja pitää kunnianansa aina olla ja ilmestyä magyarina, sekä kielen että mielen puolesta. Ei tarvitse kauan olla Unkarissa huomataksensa, kuinka kaikkialla omalle kansallisuudelle ja kielelle on annettu se arvo ja kunnia, joka sille on tuleva. Kansallisvärit hohtavat talonpoikaistytön päänauhoista alkaen valtakunnan vaakunaan asti; kansallinen kieli kaikuu hevospaimenen suussa autiolla puztalla yhtä sointuvasti kuin valtiopäiväin ja ministerien keskusteluissa pääkaupungin loistavissa saleissa. Sillä kielellä ovat myöskin kaikki nimet ja päällekirjoitukset virkahuoneilla, kaduilla, rautateillä, kauppapuodeilla y. m. julkisissa ja yksi-

tyisissä laitoksissa, jotta kohta, missä hyvänänsä käyneekin, näkee minkä kansan keskellä ja missä maassa on. Ei löydy vähintäkään seikkaa, jonka suhteen ei kansallista oikeutta ja muotoa suurimmalla huolella suojeltaisi. Kun esim. kuningas ensikerran 1867 vuoden jälkeen tuli Budan linnaan asuntoa pitämään ja antoi vetää ylös linnan huipulle mustankeltaisen Itävallan lipun, tehtiin hänelle kohta muistutus siitä, ettei hän nyt asunut Wienissä Itävallan keisarina, vaan Budapestissä Unkarin kuninkaana, jommoisena hänen linnallaan tuli pitää Unkarin kansallislippua. Tästä muistutuksesta suuttuneena vastasi kuningas, että hän siinä tapauksessa vedättää linnan harjalle myöskin Kroatian lipun, koska hän on Kroatiankin kuningas. Mutta siihen eivät taas unkarilaiset suostuneet: Unkarin kuninkaanlinnan huipulla ei muka saa olla mikään muu kuin Unkarin kansallislippu; jos ei kuningas tahdo sitä käyttää, olkoon peräti ilman liputta, „tertium non datur“ (kolmatta neuvoa ei ole). Kuningas valitsi viimeksi-mainitun keinon, ja on, Budapestissä asuessaan, mitään lippua käyttämättä.

Kansallispuvuista on jo ennen ollut puhe. Tahdon tässä vielä mainita, että 1860-luvun alkuvuosina, jolloin yrityksiä tehtiin Unkarin eduskunnan yhteen-sulattamiseen Itävallan kanssa, vaatteustakin käytettiin mielenosoituksena itävaltalaisia vastaan. Siihen aikaan kävi näet jok'ainoa unkarilainen kansallispuvussa ja jos joku ilmestyi kadulle muulla tavoin vaate-tettuna, esim. korkeassa hatussa, saattoi helposti tapahtua, että tämä nakattiin myttyyn hänen päähänsä.

Itse hellästi rakastaen omaa äidinkieltään, laskee unkarilainen myöskin suurta arvoa siihen, jos näkee jonkun muukalaisen sitä suosivan. Jos tämä osaa lausua edes muutamia sanoja unkariksi, tekee se hänet jo kovin iloiseksi. Unka-

rissa ollessani käytiin unkarinkielisiä käynti- eli visiiti-kortteja, joissa siis myöskin ristinnimeni, unkarilaisessa muodossa, oli sukupimeni jälestä. Kuinka monta kertaa, tämän kortin jollekin annettuani, kuulin vastaan-ottajan ihastuneena lausuvan: „ah, unkariksi, kuinka kohteliasta!“ Ja Debreczenissä käydessäni otti eräs sanomalehti, joka ilmoitti tuloni sinne, erittäin mainitaksensa tästä pikkuseikasta, antaen samassa letkauksen eräälle nimitetylle kaupunkilaiselle, joka, vaikka olevinansa unkarilainen, kuitenkin käytti saksankielisiä käyntikortteja!

Nyt vielä muutamia sanoja Unkarin naisista. Ken ei ole kuullut unkarittarien kauneutta kehuttavan! Sähkövät silmät, hehkuvat posket, sysimustat hiukset, sokea vartalo, suloa koko olennessa ja tulta joka suonessa — näillä omaisuuksilla varustettuina kuvaillaan tavallisesti Unkarin neitosia. Tämä kuvailu onkin todellisuuden kanssa jotensakin yhtä pitävä, ja tuommoinen pieni unkarilainen kaunotar voipi vartioimattomalle miessydämelle olla todellakin vaarallinen. Varsinkin on tuo katse, jonka hän luopi tummista, pitkäripsisistä silmistään, lumoova ja unkarittarille jotain aivan omituista, josta heidät helposti tuntee. Heidän olennessaan löytyy jotain haaveksivaista, joka kuitenkin yht'äkkiä voipi muuttua tuliseksi kiihvastukseksi; silloin ovat nuo kauniit kasvot niinkuin yksi ainoa liemuava liekki, jonka hehun luulisi poroksi polttavan koko tuon lempeän, viehättävän olennon.

Mitä Unkarin naisten sisällisiin omaisuuksiin tulee, niin ovat ne yhtä viehättäviä kuin ulkonaisetkin. He ovat iloisia, hilpeitä, teeskentelemättömiä, mitä suloisimpia seurakumppaneita, joitten parissa ei suinkaan aika pitkäksi tule. On toki heilläkin heikko puolensa — kellä ei ole semmoisia! He laskevat liian suurta arvoa ulkonaiseen kauneuteen ja loistoon,

muistamatta että se kuitenkin on sisällinen, henkinen sivistys, joka on naisen, niinkuin miehenkin, suurin kaunistus ja kunia. Paljo aikaa ja rahaa tuhlataan sentähden koreitten ja uusimman muodin mukaisten vaatteusten ja koristeiden hankkimiseen sekä tanssijaisissa käymiseen, jolloin tietysti henkinen sivistys tulee samassa määrässä laiminlyödyksi. Tämä rajoittuukin useimmissa tapauksissa siihen, että osataan vähän ranskaa pakinoida ja pianoa soittaa. Mutta minun täytyy kohta rientää lisäämään, että tähän valitettavaan asianlaitaan ovat suurimmaksi osaksi miehet syyvät. He näet yleensä halveksivat naissivistystä, katsoen sitä tarpeettomaksi ja pitäen naisia niin sanoakseni vaan leikkinukkeinansa, joilta eivät vaadi muuta tietoa kuin että he — niinkuin eräs unkarilainen nainen, jonka kanssa tästä asiasta oli puhe, lausui — „voivat eroittaa oven ikkunasta“. Sitä turhamielisyyttä, jota harvoilla poikkeuksilla suuremmassa tai vähemmässä määrässä löytyy kaikissa Eevan tyttärissä, pitävät he hereillä ja antavat sille uutta lisäkettä kaikenlaisilla sievistelyillä ja korupuheilla sekä suullisesti että kirjallisesti. Niin on esim. tavallista, että sanomalehtiin painetaan tarkkoja kertomuksia sekä julkisista että yksityisistä baaleista eli tanssijaisista, joissa kertomuksissa myöskin puhutaan naisten ulkomuodosta. Lystillisyyden vuoksi tahdon tähän panna pätjän eräästä semmoisesta baali-kertomuksesta, joka oli julkaistu muutamassa Budapestissä ilmestyvässä isossa päivälehdessä. Se kuuluu:

— — — „Tanssittiin aina aamuun asi. Tuossa rikkaassa naisseppeleessä vetivät erittäin huomiotamme puoleensa suloiset neidet Irma ja Louise Mérey, kaunis Marie Heinlein, ihana Therese Horváthy, lempeä Agnes Csimula, viehättävä Klara, herra Josef v. Meyerin tytär, ihailtu Marie Genssky, armaat sisarukset Irma ja Magdalene Adamansky, edelleen tuo kaikkia miellyttävä Adèle Varga, usein suosittu Marie Takáts, rakas-

tettava Malvine Genssky, iloinen Julie Szalay. Läsniä olivat sen lisäksi vielä ja tanssivat ahkerasti rouvat v. Illés, v. Löw, v. Matits, v. Patalatits, Reitz ynnä muut. Kaikkein ihastusta herätti kuitenkin tuo pieni, kukkатыtöksi vaatetettu ja sievästi asteleva Mariska Leéb“.

Mutta ei ainoastaan naisten ulkomuodosta tuommoisissa kertomuksissa puhuta, otetaanpa vielä lisäksi heidän vaatteuksensakin tarkastuksen alaiseksi. Todisteena siitä saakoon tässä vielä sijaa seuraava kertomus eräistä ylimysten toimeenpanemista julkisista tanssijaisista, painettu niinkään yllämainitussa päivälehdessä:

— — — „Paroonitar Paul Sennyey oli baali-emäntä. Hänen suloutensa ja hempeytensä alaisiksi taipuivat ylimy-
neitojen ja ritarien loistavat parvet. Pukuna oli hänellä lila-
silkkihame mustalla pitsikoristuksella ja hopeasta kudotuilla
muratti-lehdillä. Hupaisuuden vuoksi mainitsemme, ettei hänellä
käsissä ollut nuo tavalliset valkoiset glacé-hansikat, vaan kel-
taiset hirvennabkaiset hansikat. Hänen suoranaisen suojeluk-
sensa alaisena oli hänen sisarensa tytär, paroonitar Fiath, joka
oli puettu siniseen atlas-hameeseen. Ihanuutensa ja nuorekkaan
suloutensa tähden olivat huomattavat kreivinnat Zichy (rosa-
silkissa yhtäläisellä illusioni-päällyksellä). Näiden äiti, kreivinna
Zichy-Kornis, oli heleänpunaisessa samettipuvussa. Rouvain
Pongrátz-Joannovics'in (valkoisessa atlasissa valkoisella joutsen-
ja pitsikoristeella) ja Forinyák'in (sinisessä silkissä punaisen-
ruskealla sametilla) junolliset vartalot olivat myöskin läsnä tässä
baalissa. Ensimmäisen suuruuden tähtinä ovat vielä mainittavat:
rouva Joannovics-Hray (vaaleankeltaisessa silkissä ja mustassa
sametissa), kreivinna Károlyi-Csekonics (rosa-silkissä), neiti Schoss-
berger (rosa-atlasissa), neiti Strasser (sinisessä atlasissa kukkais-
köynnöksillä), rouva Kacsóh-Lukács, tuo juristi-baaleissa mennä
vuonna niin suosittu Rosa Lukács (mustassa silkissä punaisella
koristuksella), rouva v. Hollán (mustassa sametissa valkoisilla
pitseillä), ministeri Szenden molemmat tyttäret (toinen valkois-
essa, toinen rosa-tarlatanissa), neiti Kapitanovics ja Eleonore

Neugebauer (valkoisessa atlasissa sinisillä lisäyksillä), Gisela Molnár (rosa-atlasissa valkoisella illusionilla), Szeniczey (valkoisessa tarlatanissa kukkasilla), sisarukset Rapp (valkoisessa tarlatanissa) ja vihdoin rouva Nyiry, jonka robe (merenviheriäisestä silkistä tummanviheriäisellä sametilla) loistonsa tähden nosti erittäin huomiota. Vielä täytyy meidän mainita eräs ilmiö, joka puheena olevassa baalissa ensikerran näyttäytyi pääkaupungissa. Se on valtiopäivämiehen ja aatelitilan-omistajan J. Szemzön puoliso. Tämä nosti huomiota sekä ihanuutensa että myöskin rikkaan vaatteuksensa puolesta. Hänellä oli merenviheriäinen raskas silkkihame, kokonansa peitetty lehmänkielokukilla. Kaulassa riippui loistava opali-koristus. — Me tunnustamme suoraan, ettemme likimaillekaan vielä ole luetelleet kaikkia loistotähtiä eilis-illan baali-taivaalla“.

Kun nyt tuommoisissa turhanpäiväisissä kertomuksissa naisten ulkomuotoa ja vaatteusta julkisesti arvostellaan, niin ei ole ihmeellistä, että näiden turhamielisyys siitä enenee ja että he luulevat ulkonaista kauneutta ja koristusta pääasiaksi, jonka rinnalla sisällinen sivistys on vähäpätöinen tahi peräti mitätön asia. Silloin tulee atlas-hame heidän ainoaksi kartakseen, jott'eivät muusta atlaksesta tiedä enempää, kuin että, niinkuin eräs unkarilainen nainen, luulevat esim. Suomenmaan olevan Amerikassa!

Tuskin tarvinnee mainita, etteivät kuitenkaan kaikki Unkarin naiset ole nyt esiteltyä lajia, vaan että poikkeuksia löytyy paljokin. Minun oli onni tehdä useampien todellakin sivistyneitten, jalosydämisten ja isänmaallisten unkarilaisten naisten tuttavuutta, jotka kaikin voimin työskentelevät nais-sivistyksen parantamiseksi isänmaassaan ja jotka voisivat olla esikuvana minkä maan naisille hyvänänsä. Vastikään sain yhdeltä tällaiselta naistuttavaltani kirjeen, jossa hän kertoo että joku aika takaisin muutamat isänmaalliset naiset Budapestissä olivat! pitäneet kokouksen, jossa oli keskusteltu mi-

tenkä voitaisiin aikaan saada suurempaa yksinkertaisuutta naisten vaatteuksessa ja luopua muodin vahingollisesta hirmuvallasta.

Jahka nyt vaan valtio ehtii ja kykenee kustantamaan enemmän kouluja korkeampaa naissivistystä varten, ja nämä ovat jonkun aikaa toimessa olleet, niin on varmaa, että unkarittaret, sittekuin laajemmat tiedot ja syvempi sivistys yhdistyvät heidän ulkonaiseen kaunuteensa ja sulouteensa, tulevat mitä viehättävimmiksi naisiksi maan päällä.

Edellä-oleva lyhyt luonteenkuvaus on epäilemättä monissa kohdin vaillinainen, mutta voinee kuitenkin antaa jonkinlaista käsitystä kaukaisten heimolaistemme luonnon ja mielen laadusta. Siitä näkyy, ettei unkarilaisia ilman syyttä ole nimitetty jaloksi magyarin kansaksi. Ne muutamat kohdat, jotka ehkä vielä vähän himmentävät tätä jaloutta, ovat epäilemättä ennemmin tai myöhemmin ainakin osaksi katoavat; siihen pakoittaa unkarilaisia aivan yksinkertaisesti täytymys. Heidän täytyy esim. luopua tuosta työn-haluttomuudestaan, koska he muussa tapauksessa jäävät muista kansoista liian paljon takapajulle. Ja sitä he eivät tahdo, he tahtovat päin vastoin, että heidän maansa ja kansansa tulisi mahdollisuuden mukaan suureksi, rikkaaksi ja onnelliseksi.

Kahdeksasneljättä Kirje.

Kansallisista oloista Unkarissa. — Unkarin luontevuus kansallisen valtion olopaikaksi. — Monilukuisia kansallisuuksia. — Näiden viha magyareja vastaan. — Kansalliset olot entisinä aikoina. — Unkarin kielen ja kansallisuuden ylivalta. — Laki kansallisuuksien yhtä-oikeudesta. — Yksi valtio- ja virkakieli. — Kansallisuuden-lain noudattaminen. — Slovakilaisien kymnaasien ja kirjallisuuden-seuran hävittäminen.

Tahdon nyt viimeiseksi ryhtyä aineesen, joka on erittäin huvittava, varsinkin meille suomalaisille, mutta myöskin ver-raten vaikeaa esittää — aineesen, jonka suhteen unkarilaiset ovat erinomaisen arat ja jossa heidän kanssa, jos siitä tulee puhe, pian voipi joutua ankaraan sanakiistaan. Minä tar-koitan Unkarissa asuvain eri kansallisuuksien olosuhteita.

Harva maa on luontonsa puolesta niin sopiva yhden ainoan kansakokonaisuuden olopaikaksi kuin Unkari. Se tekee aivan itsenäisen alueen, jota kaikin puolin ympäröipi luon-nolliset rajat ja jossa kaikki on niin mukavasti asetettu ja luonnolta runsaasti siunattu, kuin suinkin toivoa saattaa. Maan läpi juoksee yksi ainoa mahtava virta, joka yltympäri saapi vedenlisiä vuoristosta. Tämä vuoristo taas ympäröipi maata, niinkuin korkea muuri, kolmelta taholta: lännessä, poh-jassa ja idässä. Sen välinen ala taas ei ole yhtenä ainoana yksitoikkoisena tasankona, vaan jaettu kahteen osaan, joista toinen on suurempi, toinen pienempi.

Niin on luonto täällä luonut esiin monenmuotoisen maan, joka itsekseen suljettuna, myöskin kaikkialla voipi itsestään toimeen tulla. Sen avaroilla tasangoilla aaltoilee viljavia peltoja ja kiertelee lukemattomia karjalaumoja; tuo kaunis ylänkö-maa on peitetty viheriöivillä metsillä ja viinitarhoilla;

virrat antavat runsasta työtä kalastajaille ja laivamiehille, ja vuoriseuduissa ovat metsästys ja metallikaivokset tuottavia. Tämä luonnon näin suosima maa sopisi sentähden oivallisesti asuinsijaksi yhdenmoiselle ja voimakkaalle kansakunnalle; missään ei kansallinen valtio voisi paremmin menestyä.

Vaan kuinka on todellisuudessa asian laita ollut? Ihan vastapäinen. Juuri tämä maa on jo ammoisista ajoista ollut alituisena taistelukenttänä erilaisille kansallisuuksille, niinkuin historiasta kyllä tiedämme. Ja vielä tätä nykyä asuu siinä, paitse varsinaisia unkarilaisia eli magyareja, kuusi eri kansallisuutta, juutalaisia ja muita vähempiä kansanheimoja lukuun ottamatta. Mitkä nämä ovat ja kuinka suuri heidän lukumääränsä on, siitä on jo toisessa kirjeessä kerrottu. *)

Nämä monilukuiset kansallisuudet ovat tietysti suurena haittana Unkarin valtion onneilисelle edistymiselle. Mutta sii-

*) Siinä tilastollisessa kongressissa, joka tänä vuonna syyskuulla pidettiin Budapestissä, on Unkarin tilastollisen viraston päällikkö Kaarlo Keleti antanut seuraavat tiedot Unkarissa asuvain eri kansallisuuksien lukumäärästä (Kroatiaa ja Slavoniaa lukuun ottamatta):

Magyarilaisia	6,156,421.
Rumänilaisia	2,470,069.
Saksalaisia	1,820,922.
Slovakilaisia	1,817,228.
Serbiläisiä ja Kroateja	473,995.
Ruthenilaisia	469,420.
Muita kansallisuuksia	11,295.

Yhteensä 13,219,350.

Jos vertaamme näitä numeroja niihin, jotka löytyvät 7 ja 8 sivulla, näemme että koko asukasmäärä siellä tekee 13,237,234. Syynä siihen on se, että viimeainittuun summaan on luettu ne 17,884 henkeä, jotka tekevät Fiumen vapaakaupungin asujamiston. Ylläseisovassa taulussa on, niinkuin näkyy, magyarilaisten lukumäärä $\frac{1}{2}$ milj. suurempi kuin taulussa 7:llä sivulla, arvattavasti sentähden, että siihen myöskin juutalaiset ovat lukuun otetut. Samalla tavalla on rumänilaisten lukumäärä 150,000 suurempi, kun sitä vastoin muiden nimittämättömän kansallisuuksien luku on noin 110,000 vähempi. Kenties tämän seikan voinee selittää siten, että mustalaiset, joiden lukumäärä nousee noin 100,000:een henkeen, ovat luetut rumänilaisiin.

hen tulee yksi seikka lisäksi, joka vielä suuremmassa määrässä enentää tuota haittaa. Juurikuin tahtoen tehdä pilkkaa maan suljetusta asemasta ovat näet viisi noista kansallisuuksista ulkopuolelta Unkarin rajoja niin sanoakseni maahan työnnettyjä kiiloja, ja, mikä vielä pahempi on, heidän päävoimansa on juuri noitten rajain ulkopuolella. Lännestä tulee näet sisään saksalainen asutus, luoteesta tscheckiläisten ja mähriläisten sukua olevat slovakilaiset, koillisesta venäläisten likeiset heimolaiset ruthenilaiset, idästä ja kaakosta rumänilaiset sekä etelästä serbiläiset, joiden kahden viime mainitun pääkansa asuu ihan Unkarin rajalla. Kaikkein näitten keskellä asuvat nyt itse magyarit, joiden siis täytyy kärsiä sitä, että he omassa maassaan ovat alituisessa piiritystilassa kaikenlaisten heille vierasten kansanheimojen puolelta, joita heidän on kurissa pitäminen.

Tämä asema on tosin kunniarikas, mutta kovin vaikea puolustaa. Magyarein täytyy etsiä kaikki voimansa itsestään yksinään, kun sitä vastoin jokainen noista muista kansallisuuksista saapi ne ulkoa, pääkansastaan toissa puolen maan rajoja. Tämä pääkansa pitää huolta heidän henkisistä ja varsinkin kansallisista tarpeistansa; kaikki kansalliset pyrintöt ja kiihoitukset, jotka liikkuvat pääkansassa, löytävät pian tien tuohon Unkarissa asuvaan syrjähaaraan, rajoista ja aseuksista huolimatta.

Seurauksena tästä onkin, että jok'ainoa noista viidestä kansallisuudesta seisoo täydellä sotakannalla magyareja vastaan, jotka yksinänsä tahtovat olla maan herraina ja hallitsijoina. Heissä kiehuu tulinen viha viime mainituita vastaan, joka kaikissa tilaisuuksissa, milloin yhdellä milloin toisella tavalla tulee ilmi. Tämä viha on vähemmin huomattava läntisissä saksalaisissa ja ruthenilaisissa, jo enemmän

slovakilaisissa, mutta suurimmassa määrässä Siebenbürgen'in saksalaisissa, valakkilaisissa ja ennen kaikkia serbiläisissä ja kroatilaisissa.

Näin ei kuitenkaan aina ole ollut laita. Unkariin tultuansa ja sen valloitetuansa, jättivät magyarilaiset siellä asuvat kansallisuudet häiritsemättä heidän kielensä, tapojensa ja kansallisten oikeuksiensa täydelliseen nautintoon. Mitään magyarilaistuttamista ei ensinkään tullut kysymykseen. Kaikki elivät tyytyväisinä toinen toisensa vieressä yhteisen kuninkaan ja lainsäädännön suojassa, joka viimeainittu oli kokonansa aateliston käsissä. Aatelisto, joka tosin suurimmaksi osaksi oli magyarilainen, mutta johon kuitenkin kuului jäseniä muistakin kansallisuuksista, hallitsi näet yksinensä maassa. Se yksinensä teki päätökset komitati-kokouksissa ja valtiopäivillä, ollen niin sanoakseni se kitti, joka piti valtakunnan eri osat ja kansallisuudet koossa. Lyhyesti: Unkarilla ei ollut mitään kansain-, vaan ainoastaan aatelin-historiaa, ja tämänkin aatelin-historia oli vähemmän kansallinen, kuin valtiollinen.

Aivan itsestään tuli latina, joka keski-ajan tavan mukaan oli yleisenä laki- ja oppineitten kielenä, Unkarissa ensin välittäväksi kieleksi noitten eri kansallisuuksien kesken, sittemmin yleiseksi virka- ja koulukieleksi. Sitä käytettiin myöskin ylhäisemmän seura-elämän kielenä, jota naiset puhuivat yhtä hyvin tahi huonosti — sillä klassillista tuo latina ei suinkaan ollut — kuin miehetkin. Näin elettiin, kansallisuuteen katsoen, rauhassa ja sovussa yhteisen latinan kielen avulla, ja kun tuo hirveä turkkilaisvaara uhkasi maata, astuivat kaikki kansallisuudet yksimielisesti sitä vastaan. Kun sittemmin muut kansat Euroopassa rupesivat käyttämään omaa kansallista kieltään laissa ja kirjallisuudessa, pysyi Unkari vielä lähes kolme vuosisataa kiinni latinassaan.

Vasta tämän vuosisadan alkupuolella tapahtui muutos toiseen suuntaan, keisari Jooseppi II:n jo ennen kerrottujen saksalaistuttamis-yritysten johdosta (katso sivv. 32, 33). Kun tämä latinan sijaan aikoi asettaa saksan kielen, heräsi magyarein kauan uuvuksissa ollut kansallistunto uuteen eloon. Siitä alkaen rupeevat he harrastamaan ja työskentelemään oman kielensä koroittamiseksi yleiseksi valtio-, virka-, koulu- ja sivistyskieleksi. Jo kohta vuosisadan alussa asetettiin unkarin kieli yhtävertaiseksi latinan kielen kanssa; ainoastaan kuninkaallinen curia käytti vielä viimemainittua kieltä. Mutta kuninkaan piti pitämän huolta siitä, että unkarin kieltä kaikkialla, varsinkin kouluissa ja kymnaaseissa, opittaisiin. V. 1830 määrättiin, ettei kukaan enää saisi mitään virkaa, jos ei hän ymmärrä unkarin kieltä. Kymmenen vuotta myöhemmin asetettiin unkarin kieli tuomio-istuinten ja komitastien virkakieleksi, ja kaikilta papeilta vaadittiin taitoa tässä kielessä. Vihdoin v. 1844 koroitettiin unkarin kieli yleiseksi virka- ja koulukieleksi, jota myöskin valtiopäivillä oli käytettävä; Kroatian ja Slavonian edusmiehille sallittiin kuitenkin oikeus vielä kunden vuoden kuluessa eduskunnassa käyttää latinan kieltä. Vallankumouksen jälkeen koetti Itävallan hallitus 1850-luvulla taasen sortaa unkarin kieltä ja sen sijaan levittää saksaa, mutta huonolla menestyksellä. Vuosi 1867 teki näistä hankkeista täydellisen lopun ja sen jälkeen on unkarin kieli Unkarissa yhä edistymistään edistynyt, niin että se nyt vallitsee yksinomaisena valtio-, virka- ja koulukielenä. Virkamiesten suhteen ratkaistiin kielikysymys sangen yksinkertaisesti: ne, jotka eivät määrättyjen vuosien kullutta olleet oppineet unkarin kieltä, erotettiin sen pitemmittä mutkitta viroistaan.

Että tämä magyarin kielen ja kansallisuuden ylivalta oli herättävä suurta vastustusta ja vihaa epämagyarilaisissa kansanheimoissa lieenee selvää ja on jo ennen mainittu. „Mutta eikö näille kansanheimoille ole suotu mitään oikeuksia ensinkään oman kielensä ja kansallisten oikeuksiensa suhteen?“ kysynee lukija. On niinkin. V:ltä 1868 löytyy laki kansallisuuksien yhtä-oikeudesta, josta tärkeästä laista tässä tahdon vähän laveammin kertoa.

Koska Unkarin kaikki kansalaiset, sanotaan johdannossa, valtiosäännön perusteitten mukaan ovat valtiollisessa suhteessa yksi kansa, jakamaton Unkarin kansa, jonka yhtä-oikeutettuna jäsenenä jokainen kansalainen isänmaassa on, mihinkä kansallisuuteen hyvänänsä hän kuulunee; koska edelleen tämä yhtä-oikeutus ainoastaan maassa olevien eri kielten virallisen käytännön suhteen voi tulla erinäisten säännösten alaiseksi ja vaan siinä määrässä, kuin maan yhteys, hallituksen ja hallitushoidon käytöllinen mahdollisuus sekä tarkka oikeudenhoito vaativat, on kansalaisten täydellinen yhtä-oikeus kaikissa muissa olosuhteissa loukkaamattomaksi jätettävä, ja eri kielten virallisen käytännön suhteen seuraavat säännökset noudatettavana:

Koska kansan valtiollisen yhteyden johdosta Unkarin valtiokielenä on unkarin kieli, on Unkarin valtiopäiväin virka- ja keskustelu-kieli vastedeskin yksinomaisesti oleva unkarin kieli; lait säädetään unkarin kielellä, mutta ovat myöskin julkaistavat kaikkien maassa asuvain kansallisuuksien kielillä oikeaksi vahvistetussa käännöksessä; maan hallituksen virka-kieli on vastaisuudessakin kaikissa hallinnon haaroissa unkarin kieli.

Oikeuksien protokollat laaditaan valtion virkakielellä, mutta niitä voidaan sen ohessa kirjoittaa kaikilla niillä kie-

lillä, jota vähintänsä viides osa oikeuspiiriä edustavasta yhteystöstä tai komissionista protokollakieleksi pyytää. Niissä tapauksissa, jolloin eri teksteissä on eroavaisuuksia, on unkarilainen teksti ratkaiseva.

Oikeuksien edessä voipi jokainen, jolla siellä on sananvalta, puhua joko unkariksi taikka äidinkielellään, jos tämä ei ole unkarin kieli.

Oikeudet käyttävät hallitukselle lähetetyissä kirjoituksiinsa valtion virkakieltä, mutta myöskin toisella palstalla sitä kieltä, jota sen ohessa protokollakielenä käyttävät. Keskinäisissä kirjoituksissaan voivat he käyttää joko valtiokieltä taikka sitä kieltä, jonka se oikeus, jolle kirjoitus lähetetään, edelläsanoitulla tavalla on unkarin rinnalla protokollakielekseen ottanut.

Sisällisen virkatoimen alalla käyttävät oikeuksien-virkamiehet valtion virkakieltä; jos tämä tuottaisi virkamiehille käytöllisiä vaikeuksia, voivat he kuitenkin poikkeustiloissa käyttää jotakin oikeuspiirinsä protokollakieltä. Mutta niin usein kuin valtiotarkastus ja hallintoseikat sen vaativat, ovat heidän kertomuksensa ja keskustelemus-kirjansa myöskin valtiokielellä annettavat.

Oikeuksien virkamiehet käyttävät oikeuspiirinsä alueella virallisissa kirjoituksissa kuntien, eduskuntain, yhtiöitten, laitosten ja yksityisten kanssa mahdollisuuden mukaan näitten kieltä.

Jokainen maanasukas voipi niissä tapauksissa, joissa hän ilman asianajajaa joko kantajana tai kanteenalaisena, taikka myöskin anomuksen-tekijänä personallisesti tai valtuusmiehen kautta hakee lain suojelusta ja tuomari-apua, käyttää omassa kunnallis-oikeudessa äidinkieltään ja muissa oikeuksissa niiden protokollakieltä.

Tuomari käyteele näissä tapauksissa kannetta tahi anomusta sillä kielellä, jolla hakemus on tehty ja jota riitaveljet ymmärtävät; protokolla tehdään sillä kielellä, jonka riitaveljet, oikeuspiirin protokollakielistä valitsevat, jolla kielellä myöskin päätös on annettava; tuomari on kuitenkin riitaveljen pyynnöstä velvoitettu antamaan päätöksen muullakin kielellä, jos nimittäin se kieli on joku oikeuden protokollakielistä. Tuomari on niinkään velvollinen riitaveljille selittämään tahi tulkitsemaan tärkeämpiä asiakirjoja, jos nämä ovat kirjoitetut semmoisella kielellä, jota he eivät ymmärrä. Kutsumus oikeuteen on annettava kutsuttavan kielellä, jos tästä voidaan kohta selkoa saada, mutta muussa tapauksessa sen kunnan protokollakielellä, jossa kutsuttava asuu, tahi myöskin valtiokielellä.

Kirkolliset oikeudet määräävät itse virkakielensä.

Vedotuissa oikeuden-asioissa, jos näitä ei ole unkarin kielellä käyritelty, taikka jos niitä seuraa asiakirjoja muulla kuin mainitulla kielellä, antaa vetomus-oikeus kääntää asiakirjat valtion kustannuksella unkarin kieleen ja ottaa asian tässä käännettyssä muodossa tarkastuksen alaiseksi. Kaikki päätöksensä ja tuomionsa antaa vetomus-oikeus aina unkarin kielellä. Jos sitte asia tulee takaisin ensi-asteiseen oikeuteen, on tämä velvollinen julistamaan ja ulosantamaan päätöksen tahi tuomion sillä kielellä, jota riitaveljet tahtovat, jos tämä on oikeuden protokollakielinä.

Kaikkien hallituksen nimittämäin tuomarien virkakieli on yksinomaisesti unkarin kieli.

Seurakunnat voivat — koululain rajain sisäpuolla — itse määrätä opetuskielen kouluissaan.

Korkeammat kirkolliset yhteystöt ja viranomaiset määräävät itse keskustelu-, protokolla- ja virantoimitus-kielensä, mutta jos tämä ei ole unkarin kieli, on kuitenkin, valtion

ylitarkastus-oikeuden suhteen, protokoliin liitettävä oikeaksi vahvistettu unkarinnos niistä. Eri kirkot ja korkeammat kirkolliset asianomaiset käyttävät keskinäisissä kirjoituksissaan joko valtion virkakieltä taikka sen kirkon kieltä, jolle kirjoittavat.

Korkeammat kirkolliset viranomaiset käyttävät kirjoituksissaan hallitukselle protokollakieltänsä, mutta toisella puolella valtiokieltä. Seurakunnat käyttävät vastamainituissa kirjoituksissa valtiokieltä taikka omaa protokollakieltänsä.

Opetus-asiain ministeri on velvollinen mahdollisuuden mukaan pitämään huolta siitä, että valtion kustantamissa oppilaitoksissa kaikki kansalaiset, mitä kansallisuutta hyvänensä he ovat, niissä seuduissa, joissa he suuremmassa joukossa asuvat, saavat omalla äidinkielellään opetusta siihen asti, jolloin korkeampi akatemiallinen sivistys alkaa. Tämöisissä seuduissa oleviin korkeampiin valtiokouluihin pitää asetettaman opettajanvirka kutakin paikkakunnalla yleisemmin käytettyä kieltä varten.

Maan yliopistossa on unkarin kieli opetuskielenä; maassa käytettyjä muita kieliä ja niitten kirjallisuutta varten on kuitenkin opettajan-virkoja yliopistoon asetettava.

Kunta-kokoukset valitsevat itse protokolla- ja virkakielensä. Protokolla on sen ohessa kirjoitettava sillä kielellä, jota viidesosa äännösvaltaisista jäsenistä tahtoo.

Kunnan virkamiehet ovat velvolliset keskuuksissaan kunnan asukasten kanssa käyttämään näiden kieltä.

Kirjoituksissaan omille oikeuksillensa ja hallitukselle käyttää kunta valtiokieltä taikka omaa virkakieltänsä, muille oikeuksille taas valtiokieltä taikka jotakin näiden protokollakielistä.

Jokainen kansalainen voipi hakemuksissaan omalle kunnallensa, kirkollisille viranomaisillensa, oikeuksillensa ja halli-

tukselle käyttää äidinkieltään, mutta muille kunnille, kirkollisille viranomaisille ja oikeuksille joko valtiokieltä taikka jotakin näiden protokollakielistä.

Kunta- ja kirkonkokouksissa voipi jokainen äännösvaltainen henkilö estämättä puhua äidinkieltään.

Niihin hakemuksiin, jotka lähetetään hallitukselle muulla kuin unkarin kielellä kirjoitettuina, annetaan päätös unkarin kielellä, mutta siihen on liitettävä myöskin käännös sille kielelle, jota hakemuksessa on käytetty.

Kaikissa yksityisissä laitoksissa, niinkuin kouluissa, yhtiöissä, seuroissa y. m. käytettävän kielen saavat perustajat määrätä.

Koska virkoja asetettaissa on katsottava ainoastaan hakijan kykyyn ja kuntoon, ei kenenkään kansallisuus voi tämän suhteen minkäänlaisena esteenä olla, olkoonpa virka mikä tahansa. Päin vastoin on hallitus pitävä huolta siitä, että maan virkamiehet ja varsinkin yli-ispánit valitaan eri kansallisuuksista sekä että he osaavat virassaan tarvittavia kieliä.

Tämän lain säännökset eivät koske Kroatiaa, Slavoniaa ja Dalmatiaa, joiden edusmiehet Unkarin valtiopäivillä voivat käyttää kroatian kieltä. —

Tämä kansallisuuden-laki on siis, kuten jokainen voipi havaita, niin vapaamielinen kuin suinkin semmoisessa monikansaisessa maassa kuin Unkari on, sopii toivoa. Se on selvää, etteivät kaikki nuo seitsemän maassa puhuttua kieltä voi olla virkakielinä; siitä syntyisi oikea babylonillinen kielen-sekoitus ja sen lisäksi tietysti suuria käytöllisiä vastuksia. Tässä kohdin pitää aivan paikkaansa tuo vanha Homerolainen lause: „monivaltaisuus ei ole hyvä, yksi valtiaana olkoon!“ Unkarissa tulee siis olla yksi yleinen valtio- ja virkakieli ja se on tietysti oleva magyarein kieli, sen kansallisuuden, joka

lukumäärältään on kutakin noista muista kansallisuuksista vähintänsä kahta vertaa suurempi ja joka paitse sitä on Unkarin valtion perustanut ja sen koossa ja voimassa pitänyt. Mutta tämän yhden yleisen virallisen kielen ohessa tulee kunkin eri kansallisuuden kielen saada sitä suojelusta ja viljelystä, joka on jokaisen kansallisuuden luonnollinen oikeus. Tätä luonnollista oikeutta onkin puheena oleva kansallisuuden-laki tarpeeksi silmällä pitänyt. Se myöntää eri kansallisuuksille korkeampia kouluja heidän omalla äidinkielellään; se sallii edelleen heidän käyttää tätä äidinkieltään kunnallisissa toimissa ja kokouksissa, sekä hakemuksissa omille oikeuksille ja hallituksellekin; se määrää vielä, että, jos niin tahdotaan, päätöskin on annettava sillä kielellä, jolla hakemus oli kirjoitettu. Ja enempää ei suinkaan kohtuullisesti voi vaatia.

Tähän asti on siis kaikki hyvä. Mutta nyt tulee eräs seikka, joka muuttaa asianlaidan tykkänään. Ja se on se tosi-asia, että vaikka tuommoinen tasapuolinen ja vapaamielinen kansallisuuden-laki on paperilla olemassa, sen määräyksiä todellisuudessa kuitenkin varsin vähän noudatetaan. Sen laita on melkein sama kuin eräässä toisessa maassa, jossa myöskin on ilmestynyt pari kieli-asetusta, joiden säännöksistä ei myöskään juuri paljon huolita. Niin on esim. sitä lain määräystä, että opetus-asiain ministerin tulee pitää huolta siitä, että kaikille kansallisuuksille valmistetaan tilaisuutta saada valtion kustantamissa oppilaitoksissa opetusta omalla äidinkielellään siksi että korkeampi akatemiallinen sivistys alkaa, seurattu siten, ettei valtio kustanna ainoatakaan korkeampaa oppilaitosta, jossa joku muu kuin unkarin kieli olisi opetuskielenä. Laissa löytyy tosin sanat „mahdollisuuden mukaan“, joilla luultavasti tahdotaan puolustaa tätä omituista asianlaittaa. Mutta ei siinä kyllä, ettei epämagyarilaisille kansalli-

suuksille kustanneta mitään korkeampia oppilaitoksia, hävitetäänpä vielä niitäkin, joita nämä omilla varoillansa kannattavat. Niin suljettiin esim. ne ainoat kolme slovakinkielistä kymnaasia (yksi katolilainen Znyo-luostarissa ja kaksi evankelista Thúr St. Márton'issa ja Revúcassa), jotka slovakilaiset olivat omalla kustannuksellansa perustaneet voidakseen hankkia lapsilleen opetusta kansallisella kielellänsä; päälliseksi otettiin kymnaasien rahastot takavarikkoon ja pistettiin valtion taskuun. Syyksi vedettiin, että noissa kymnaaseissa ilmestyi panslavillisia ja Unkarin valtiolle vaarallisia vehkeitä. Minkälaiset nämä vehkeet oikeastaan olivat, siitä en voinut saada tarkempaa selkoa, vaikka sitä moneltakin kyselin. Mutta jossakin böhmiläisessä lehdessä luin, että nuo valtiolle vaaralliset vehkeet olivat siinä, että kymnaaseissa käytetty isänmaanhistorian oppikirja oli liian paljon slovakilais- ja liian vähän magyarylais-mielinen — nuo isänmaanhistorian oppikirjat näyttävät kaikkialla olevan oikeita kiusankappaleita! — sekä että kymnaasin-nuoriso jossakin julkisessa tilaisuudessa oli käyttänyt slavilaisväristä lippua Unkarin kansallislipun sijasta.

Näitten (1874 vuoden lopulla) hävitettyin kymnaasien sijaan päätti evankelinen seurakunta Thúr St. Márton'issa — sen lain nojassa, joka eri uskonlahkolaisille suopi oikeuden vapaasti perustaa oppilaitoksia — asettaa mainittuun kaupunkiin uuden slovakilaisen kymnaasin. Tämä tapahtui tammi-kuun alkupuolella v. 1875. Opetus-asiain ministeri, jolle ilmoitus asiasta oli tehtävä, antoi myöskin suostumuksensa siihen sillä ehdolla, että ennen 1 päivää seuraavaa helmikuuta nuden kymnaasin voimassa-pitämiseksi olisi taattu 4,000 guldenia vuosittain 10 vuoden kuluessa — arvattavasti siinä luulossa, että tämä summa oli mahdoton saada kokoon parin viikon kuluessa. Mutta se saatiin kuitenkin; jo muutamain

päiväin kuluessa oli Böhmissä kirjoitettu enemmän kuin 30,000 guldenia. Tammikuun lopulla saatettiin sentähden opetusasiain ministerille ilmoittaa, että vaadittu summa oli taattu. Vaan mitä teki tämä? Hän kielsi kun kielsikin kymnaasin avaamisen! Näin kertoivat kumminkin slavilaiset lehdet asiasta. Varmaa on ainakin, että rahoja kerättiin tuon uuden kymnaasin perustamiseksi, mutta ettei opetusasiain ministeri antanut suostumustaan sen avaamiseen, ja ettei slovakilaisilla tätä nykyä ole ainoatakaan omankielistä kymnaasia.

Yhtä onnettomasti kävi sen „Matica Slovenská“ nimisen kirjallisen seuran, jonka slovakilaiset v. 1863 olivat perustaneet tieteellisten ja opettavaisten kirjain ulosantamista varten slovakin kielellä. Sisä-asiain ministeristön käskystä lakkautettiin tämä seura mennä vuonna ja sen rahavarat otettiin takavarikkoon, niinkuin „A Hon“ lehti tiesi kertoa, „maanpetollisten vehkeitten ja virheellisen hoidon tähden.“

Tämmöistä itsevaltaista menetystapaa muita heikompia kansallisuuksia kohtaan ei tietysti voi muuta kuin vakavasti moittia. Se on kyllä totta, että Tapanin kruunulle ei voi olla miksikään eduksi, että sen alle kuuluu toista tusinaa kansallisuus-irvikuvia, joista useimmilla ei voi olla mitään mahdollista tulevaisuutta, ja että se siis olisi sille hyödyllistä, jos nämä kansallisuudet saataisiin vallitsevaan kansaan yhteen sulatuiksi; totta on myöskin, että useat noista kansallisuuksista menevät vaatimuksissaan liiallisuuksiin ja näyttävät olevan aivan mahdottomia tyydyttää, että he juonittelevat ja vehkeilevät Unkarin valtio-yhteyttä vastaan ja että heitä siis täytyy tavallista ankarammassa kurissa pitää, jos tämä valtio-yhteys on voimassa pysyvä. Ei siis sovi kieltää, että useinmainitut kansallisuudet itse suureksi osaksi ovat syylliset siihen menetystapaan Unkarin hallituksen puolelta, jonka alaisiksi ovat

joutuneet. Mutta sittenkin voinee väittää, että tämä menetystapa on liiaksi kova ja ankara, ja että vähemmälläkin kovuudella olisi samaan tarkoitukseen päästy. Jos esim. noissa slovakilaisissa kymnaaseissa todellakin ilmestyi valtiolle vaarallisia vehkeitä, mikä kyllä on mahdollista, niin eiköhän niitä olisi voitu tukehduttaa muulla tavoin, kuin hävittämällä koko oppilaitokset? Onhan opin ja sivistyksen hankkiminen omalla äidinkielellään kuitenkin jokaisen kansallisuuden luonnollinen oikeus, varsinkin kun ne lukumäärältään ovat niin suuret kuin Unkarissa, vaikkapa kohta onkin myöntäminen, että magyareilla on sekä historiallinen että valtiollinen oikeus olla herraina siinä valtiossa, jonka he itse ovat perustaneet ja voimassa pitäneet.

Tuommoinen jyrkkä menettely, jota kuulin useain tasa-puolisten unkarilaistenkin moittivan, ei sitä paitse liene valtiolliseltakaan kannalta viisasta. Mutta tästä enemmän seuraavassa kirjeessä.

Kaiken tämän ohessa ei kuitenkaan voi unkarilaisia oikeastaan soimata heidän menettelystään muita kansallisuuksia kohtaan Unkarissa. He eivät näet suinkaan tahdo ketään näistä tahallansa sortaa, siksi on vapauden ja yhtä-oikeuden aate heihin liian syvälle juurtunut. He ovatkin näille kansallisuuksille suoneet aivan samat valtiolliset oikeudet ja vapaudet, joita itse nauttivat. Se on vaan kielikysymys, joka on riidanalaisena aineena. Ja tämän suhteen on magyareilla mielestään oikeus olla niin sanoakseni isäntinä omassa talossaan, jota siis myöskin saavat järjestää oman mielensä mukaan, sitä enemmän kun koko talo muussa tapauksessa joutuisi aivan rappiolle ja ehkä vielä ryöstönkin alaiseksi. Paitse sitä on heidän mielestä Unkari mitä paraimpia maita koko maailmassa ja magyarein kansallisuus mitä jaloimpia kansallisuuk-

sia maan päällä. Tässä maassa ja tämän kansallisuuden jäsenenä eläminen on siis heistä onni ja etu semmoinen, jonka nautintoon jokaisen Unkarissa asuvan epämagyarilaisen kansallisuuden pitäisi pyrkimän. Mutta kosk'eivät nämä itsestään käsitä sitä onnea, on heitä siihen saattaminen. Se ei tapahdu sorronhalusta, vaan siitä todellisesta vakuutuksesta, että siten kaikkien hyvää edistetään, että se on ainoa keino, jolla Unkari voipi tulla mahtavaksi ja rikkaaksi ja onnelliseksi valtioksi, jota tietysti jokaisen isänmaanystävän tulee harrastaa.

Yhdeksäsneljättä Kirje.

Unkarilaisten ylivalta Unkarissa ja keinot sen pysyttämiseen tulevaisuudessa. — Unkarin saksalaistuminen taikka magyarilaistuminen. — Kansallisuudentunne epämagyarilaisissa kansanheimoissa. — Eräs esitelmä professori Greguss'ilta, koskeva unkarilaisten yhteiskunnallista hegemoniaa. — Slavilaisuus ja magyarilaisuus. — Unkarin valtiollinen tulevaisuus. — Unkarilaisten maailmanhistoriallinen tehtävä.

Voiko magyarein kansa vastaisuudessakin säilyttää valtiollista ja yhteiskunnallista ylivaltaansa Unkarissa? on kysymys, josta ei ainoastaan unkarilaiset, vaan myös ulkomaalaisetkin kirjailijat kiistelevät, ja joka unkarilaisissa seuroissa usein on keskustelun-alaisena.

Saksalaiset kirjailijat väittävät sen voivan tapahtua ainoastaan siten, että unkarilaiset luopuvat yksipuolisista magyarilaisista kansallispyrinnöistään ja sen sijaan levittävät

saksalaisuutta. Tämän väitteen perättömyyden, jonka alkusyynä saanee pitää saksalaisten tunnettua „annekteeraus“-halua, huomaa jokainen järki-ihminen; se on yhtä typerä kuin meidän maan ruotsikiihkoisten väitös, että muka ruotsalaisuus yksistään voipi Suomen kansaa perikadosta varjella.

Unkarilaiset itse taas arvelevat siten voivansa pysyttää herruuttansa Unkarissa, että he magyarilystävät koko maan, sulattavat kaikki muut kansallisuudet itseensä. Tämä on epäilemättä varsin oikea arvelu. Mutta toinen kysymys on, onnistuuko heille tämä magyarilystättäminen? Suuri ja kenties suurin osa unkarilaisista on siinä uskossa, että se on onnistuva, jo parin vuosikymmenen kuluessa, ja sillä itsevaltaisella tavalla, josta edellisessä kirjeessä on kerrottu. Tämä magyarilystättämis-työ on sentähden heidän mielestään hengen asia, ja sen perille saattamiseksi ovat kaikki voimat liikkeelle • pantavat. Myöntää täytyykin, että sitte vuoden 1867 on Unkarin magyarilysttuminen astunut melkoisen askelen eteenpäin. Magyarein kansa hallitsee kaikilla aloilla valtiossa ja yhteiskunnassa, magyarein kieli on yleisenä valtio- ja sivistyskielenä. Mutta toiselta puolen on myöskin tunnustaminen, että samalla ajalla epämagyarilystenkin kansallistunne on melkoisessa määrässä virkistynyt ja kiihoittunut — tietysti seurauksena juuri noista magyarilystättämis-yrityksistä. Jos nämä kansallisuudet ilmestyisivät aivan itsekseen eristettyinä, niin ei olisi hetkeäkään epäilemistä, että he ennen pitkää taipuisivat magyarein jänteveyden ja rautaisen tahdon alle ja muutuisivat magyareiksi. Mutta nyt tulee siihen tuo onneton asianlaita, johon jo kerran ennen on viitattu, että näillä kansallisuuksilla on päävoimansa Unkarin rajain vieressä ja toissa puolla. Saksalaiset, böhmiläiset, venäläiset, rumäniläiset, serbialaiset — kaikki luovat ne silmäyksensä Karpathein yli siellä

asuviin heimolaisiinsa, antaen näille sekä aineellista että henkistä kannatusta. Kuinka paljon hyvänensä unkarilaisten onnistuisikin uuvuttaa ja tukehuttaa epämagyarilaisten kansallishenkeä, niin tulisi siihen luullakseni kuitenkin aina virtailemaan uutta elinvoimaa ulkoa päin, melkein samaan tapaan kuin Lernaion satapäiseen lohikäärmeeseen, jolle aina kohta kasvoi uusi pää, jos joku entisistä hakattiin pois. Nyky-aikana, jota syystä nimitetään kansallisuuksien aikakaudeksi, ei enää käy pieniäkään kansakuntia, joissa kansallishenki kerran on eloon herännyt, väkivallalla ja ulkonaisella voimalla masentaminen, saatikka sitte semmoisia, joilla on niin laaja sukuperä kuin slavilaisilla. Siihen vaaditaan toisenlaisia aseita.

Tämä mielipide on saanut jo edustajia itse unkarilaisissakin, ja minä en voi kieltää itseltäni sitä huvia, että tähän panen muutamia otteita eräästä esitelmästä, jonka kaunotieteen professori Budapestin yliopistossa, tohtori Aukusti Greguss, muutamassa tilaisuudessa v. 1867 piti juuri puheenalaisesta kysymyksestä *). Se sisältää mielestäni erittäin järkeviä ja viisaita mietteitä, joita meidänkin kansallisten olojemme suhteen sopii onkeen ottaa. Tohtori Greguss lausuu:

„— — Se asia, jonka olen esitelmäni esineeksi valinnut, on minun vakuutukseni mukaan ensimmäinen yhteiskunnallisten kysymystemme rivissä. Se on kysymys, voipiko Unkarin kansa, joka on Unkarin perustanut ja tähän asti tämän maan muita kansanheimoja hallinnut, onnellisesti muuttuneitten olosuhteitten johdosta pysyttää yhteiskunnallista hegemoniaansa (johtaja-virkaansa) ja millä tavoin?

Eräässä akatemian menneenvuotisessa istunnossa oli minulla jo tilaisuus lausua mielipiteeni tästä kysymyksestä, mutta minä luulen, ettei ole kylläksi sitä vaan jonkun kerran käytellä, vaan täytyy yleistä huomiota siihen johdattaa niin usein

*) Greguss Ágost Tanulmányai, Pest 1872, I Osa, siv. 30.

ja niin tehokkaasti kuin mahdollista on, erittäinkin tämän kansan sivistyneitten luokkain huomiota; sillä tämä kysymys on kysymys meidän olemisestamme, ja juuri tätä nykyä, jolloin panslavillisen politiikin polyypi-kourat meihin yltymäri tarttuvat, polttavin kysymys olemisestamme.

Käykäämme suorasti kysymykseen. Onko Unkarin kansanheimo vastedeskin säilyttävä yhteiskunnallista hegemoniaansa maan muitten kansakuntain yli?

Vastaus voipi varmaankin vaan olla: on, jos se tulee heitä voimallisemmaksi; sillä aina hallitsee se heimo, joka voimallisempi on.

Niin on siis seuraava kysymys; millä tavoin voimme tulla vahvemmiksi ja voimallisemmiksi?

Historian todistuksen mukaan riippui ennen valta aseista, ja aseelliset olivat herroina. Mutta aseitten valta ei milloinkaan ollut riittävä: mandschulaiset valloittivat Kiinan, asettuivat sen valta-istuimelle ja muuttuivat itse kiinalaisiksi. Yhteiskunnallisten laitosten oivallisuus yhdistyy myöskin turhaan aseitten valtaan: roomalaiset, maailman herrat, joutuivat kreikkalaisen vaikutuksen alaisiksi. Paljas lukumääräkään ei ole ratkaiseva: tuskin puolen miljonan lukuiset unkarilaiset perustivat keskelle kolmekymmentä kertaa lukuisampia kansakuntia valtakunnan, joka kahdenkymmenen vuoden päästä viettää tuhatvuotisen olonsa juhlaa. Aineellisen vallan ohessa on myöskin henkinen tarpeellinen. Hengen alaiseksi taipuu luonnon raaka poikakin, ja neroa, varsinkin lainsäätäjiä ja runoilijoita, Confuciusta, Moosesta ja Solonia, kunnioittavat itse sivistymättömät vuosisadatkin johtajinansa.

Mutta neron, niinkuin miekankin valta on enemmän sattunainen ja hetkellinen kuin varma ja pysyväinen. Valloittaja menettää valtansa, niin pian kuin hän heittää aseet luotansa. Voipiko kansa tehdä valtansa varmaksi ja pysyväiseksi? Historia antaa tähän kysymykseen vastauksen. Aseellisen valloittajan työn ottaa aineellisella alalla käsiinsä se, joka tämän valloituksen perustuksella hankki itselleen tavaraa ja rikkauksia, rikas. Henkisen valloittajan, neron työtä jatkaa henkisten rikkoksien viljelijä ja kokoilija: sivistyksen työmies, olkoonpa se

opettajan ja kasvattajan muodossa, taikka — pääasiallisesti — tiedemiehenä ja taiteilijana. Aseet ja nero valloittivat vaan, säilytetyksi tulee valloitus rikkauden ja sivistyksen kautta.

Lanta on jotakin likaista, ja kuitenkin antaa lannoitettu maa ihanimmat hedelmät. Niin saavat myöskin rikkaus ja sivistys alkunsa suurimmasta siveydellisestä liasta: orjuudesta. Koska hänen vaan täytyy käskeä, mitä hän tahtoo, ja hän ylpeydessään jättää itse ajattelemisenkin muitten tehtäväksi, hemmotuu ja tyhmistyy herra; palvelija sitä vastoin, jonka täytyy tyydyttää herransa oikkuja, on sen kautta pakoitettu toimiskelemaan, aprikoinaan, oppimaan, kaikenlaisiin keinoihin harjaantumaan, ja huomaa silloin, että hän ruumiin ja hengen puolesta seisoo yli herransa. Silloin pyrkii hän tietysti valtiaisuuteen: jos se on mahdollista, nousee hän herraansa vastaan ja kukistaa hänet julkisessa taistelussa, niinkuin Spartacus pelästyneen Italian; jos hän ei voi tätä tehdä, taistelee hän viekkauuden kavala taistelua häntä vastaan, niinkuin juutalaiset keskellä kristillistä maailmaa. Hajoitettuna, vuosisadat pitkään vainotuna, saattaa kuitenkin tämä vähin murtoluku Europan yhteiskunnassa kerskata suhteellisesti suurimmasta rikkaudesta ja suurimmasta sivistyksestä. Niin tulee orjasta eilen herra tänäpä, sorrettu muuttuu sortajaksi, tyranniuden ja orjuuden hävittävä näytelmä alkaa uudestaan, ja kiusattujen kansain valtameri lainehtii ja kuohuu lakkaamatta, kunnes se yhtäläisen vapauden tasoittavasta voimasta muodostuu sileäksi pinnaksi.

Rikkaus ja sivistys ovat ne molemmat voimat, jotka tekevät kansat mahtaviksi; ne ovat myöskin ne voimat, jotka jokaisen kansan keskuudessa vakuuttavat jollekin yhteiskunnan osalle hegemonian toisten yli. Jos me siis Unkarin niin sekalaisessa yhteiskunnassa tahdomme säilyttää itsellemme hegemonian, johtavan aseman, täytyy meidän kaikkia voimiamme ponnistamalla pyrkiä mitä suurimpaan rikkauteen, mitä laajimpaan sivistykseen.

Meidän täytyy (jos kohta kiroommekin semmoista mielenlaatua) tunnustaa sen Gran'in arkkipiispan logikaa oikeaksi, jonka sanotaan lausuneen, että ensiksi täytyy tehdä Unkari köyhäksi, sitte saksalaiseksi. Meidän täytyy myöskin myöntää tuon

yhden meidän mainioimman oppineen, parooni Jooseppi Eötvös'in lausetta paikkaansa pitäväksi, että Unkarin kansan tulevaisuus on sivistyskysymys. Sillä yhteiskunnallinen laki kuuluu: rikkaampi ja sivistyneempi kansa hallitsee köyhempää ja sivistymättömämpää.

Kovien kohtalojen seurauksista köyhdyimme yhä enemmän, mutta veljeskansamme astuvat yhä eteenpäin sivistyksessä. Valtiolliseen tukeen emme enää voi luottaa, sillä täytyy myöskin — niinkuin oikeus sen vaatii — antaa lain turvaa yksityisten kansallisuuksien vapaalle edistymiselle, mutta yhteiskunnallinen yhtäoikeus tekee kullekin isänmaamme asukkaalle mahdolliseksi saattaa vaikutuksensa voimaan. Mitä on siis tekeminen, suojellaksemme unkarilaisen kansallisuuden hegemoniaa?

Vastaus on yksinkertainen: Arpádin kansan täytyy ruveta kilpailemaan muitten kansanheimojen kanssa sekä aineellisella että henkisellä alalla ja pyrkiä rikkaampana ja sivistyneempänä pysyäkensä. Niin kauan on asema käsissämme.

Sivistyksen ja rikkaaksi-tulemisen välikappaleet ovat meilläkin samat kuin muilla kansoilla. Sivistyksen välikappaleet ovat: opetuksen tarkoituksenmukainen järjestäminen, tietojen levittäminen ja tieteiden ja taiteiden viljeleminen; rikkauten taas: maanviljelyksen, teollisuuden ja kaupan edistyttäminen.

Meidän isänmaatamme nimitetään yksinomaisesti maanviljeleväksi maaksi, ja tämä lause ei ainoastaan merkitse, että me etupäässä olemme kutsutut maanviljelykseen, vaan myöskin, ettei valitettavasti kaupalla ja teollisuudella meidän valtiotaloudeksamme vielä ole sitä sijaa, joka niillä pitäisi olla, että siis vieras teollisuus ja vieras kauppa vievät meiltä enemmän rahaa ulos, kuin maanviljelyksemme, teollisuutemme ja kauppamme ulkomaalta tuovat sisään.

Sentähden että me pääasiallisesti olemme osoitetut maanviljelykseen, emme saa laiminlyödä teollisuutta ja kauppaa; jota enemmän niitä viljelemme, sitä kukoistavammaksi on maanviljelyksemme tuleva. Isämaassamme löytyykin seutuja, jotka paremmin sopivat teollisuudelle kuin maanviljelykselle. Niin esim. ylämaa. Se on teollisen liikkeen pääpaikka, ja ilolla

huomaamme, että se kääntyykin tälle uralle, vaikkei kuitenkaan vielä likimainkaan siinä määrässä, kuin kansallisvarallisuutemme sitä vaatisi. Kuinka paljon metalleja myymme raa'altansa ulkomaalle, joka ne meille valmistaa ja kalliista hinnasta lähettää takaisin! Tarvitsee vaan muistuttaa raudasta ja kopoltista.

Valtiotalous on todistanut ja rikasten ja köyhäin kansain tila osoittanut sen, että maanviljelys yksinänsä — ilman teollisuutta ja kauppaa — ei voi kohoittaa kansallisrikkautta, vieläpä että valtiot ilman maanviljelystä helpommin voivat enentää varallisuuttansa, kuin ilman teollisuutta ja kauppaa.

On sentähden suuri ja vahingollinen erehdys, että vanhemmat meillä yhä vielä estävät lapsiansa teollisiin ja kauppatoimiin antautumasta. Unkarilainen näkee kauppa- ja tehtailijäsäädysssä jotain alentavaista. Ja kuitenkin — kuinka kunnioitettavia ammatteja nämä ovat koko sivistyneessä maailmassa! Kuinka tuottavia, ja meillä sen lisäksi vielä kuinka isänmaallisia! Koska ylämaa isänmaassamme ei ole magyarilaisten asumaa, pitäisi magyarilaisen sitä enemmän ottaa sen teollisuutta ja sen kauppaa käsiinsä; sillä kenellä nämä on, sillä on myöskin hegemonia ylämaan yhteiskunnassa. Unkarin tasangot lähettäkööt sentähden varakkaat ja toimeliaat miehensä vähemmän magyarilaiseen ylämäkeen, maanviljelyksen piiristä teollisuuden piiriin; vanhempamme taas luopukoot tuosta Hindulaisen-tapaisesta typeryydestä, joka halveksii kaupan- ja teollisuuden-harjoittajia; he määrätäkööt lapsensa teknillisiin elinkeinoihin, asutakoot heillä ylämaan ja vakuntakoot siellä hegemoniaamme.

Rikkaus kehitti varsinkin uusimpina aikoina aavistamattomia voimiansa. Se yhdisti kaukaisia kansoja, rakensi siltoja avarain merien yli höyryn ja sähkön avulla, mutta ainoastaan erään toisen voiman liitossa, joka on vielä mahtavampi kuin se: tieteen ja sivistyksen. Uskallammeko kieltää, että meillä tämän suhteen vielä on paljon tehtävää? Se on totta, me korotimme kirjallisuutemme melkoiseen voimaan, me ubrasimme ilolla satatuhansia tieteiden edistämiseen, tunnustimme vielä isänmaallisen taiteenkin kohoittamista isänmaanystävän velvollisuudeksi; vaan kuinka kaukana olemme kuitenkin vielä länsimaisista kansoista jällellä!

Rikkauden ja sivistyksen mahdollisimmasti pikainen ja ponteva käyttäminen on minun nöyrän mielipiteeni mukaan ainoa keino, jolla vastaisuudessakin voimme pysyttää hegemoniamme eri kansojen yli isänmaassamme. Ja nyt voisin minä päättää esitelmäni, jos ei, tarkoituserän suhteen, kaksi tärkeää vastaväitettä, toinen siveydellisyyden, toinen viisauden nimessä, tehtäisi mielipidettäni vastaan. Saapiko — kysytään siveydellisyyden nimessä — saapiko meille asettaa semmoisen tarkoituserän, joka, perustaessaan meidän herruuttamme muiden yli, ei ole muuta kuin väkivaltaa? ja onko tarkoituksenmukaista, pitkitetään viisauden nimessä, että, jospa semmoiseen tarkoituserään tahdotaankin pyrkiä, se julkisesti esiin tuodaan?

Minä luulen olevan helppoa nämä epäilykset karkoittaa.

Mitä ensimmäiseen vastaväitökseen tulee, joka meidän yhteiskunnallisen hegemoniamme vakuuttamisessa näkee tyranniutta, koska me tämän hegemonian johdosta tulemme mahtavammiksi kuin muut kansalaisemme, niin lienee se muistutus riittävä, että jokainen yhteiskunnallinen kysymys on pääasiallisesti vallankysymys. Koko ihmiskunnan historia liikkuu vallan hankkimisen, pysyttämisen ja enentämisen ympäri, tuhansia ja taas tuhansia esimerkkejä antaa se sen totuuden valaisemiseksi, jonka unkarilainen sananlasku terävästi, mutta sattuvasti esiin tuo: Jolla on hampaat, se puree toisia, ja jota Darwin'in teoria käyttää koko elävän luonnon suhteen. Älkäämme pettäkö itsiämme sillä, että nyrkki-oikeus olisi muka ollut vaan menneitten pimeäin vuosisatain luonteen-osoite: se pysyy ja hallitsee vielä keskellä nykyajan sivistystä. Vai tahtooko kenties joku epäillä, että tänäpäpäkin voimakas määrää lakeja heikolle?

Jos näemme, että valtaan pyrkiminen on yhteiskunnan ikuinen ja pysyvä tarkoitus-suunta; jos sekä sielutiede että elämä meitä vakuuttavat siitä, että tämä vallanhalu on olennainen osa ihmisen luonteesta: niin olisi mielettömyyttä pyytää tätä aistoa hävittää; meidän tulee ainoastaan harrastaa tämän halun jalostamista järjen osoituksen mukaan. Mutta järki osoittaa siihen, että meidän vaan siinä määrässä on tätä aistoa tyydyttämisen, kuin oman itsemme, perheemme, heimomme, kan-

samme ja koko yhteiskunnan hyöty sitä meiltä vaatii. Ja missä on yksilön yhtä hyvin kuin ihmiskunnan hyöty? Siinä, että ruumiillinen ja henkinen hyvinvointimme kasvamistaan kasvaa, että kykymme yhä täydellisimmiksi kehittyvät. Johtakaamme sentähden vallanhalnamme siihen suuntaan, että se vaikuttaa meidän kehityksemme täydellisentämistä; silloin joudumme siihen, että valta tulee välikappaleeksi ihmisellisen yhteiskunnan aineelliselle ja henkiselle edistymiselle. Vaan kun ei voi ajatella aineellista ja henkistä hyvinvointia, varsinkaan siveydellistä elämää ilman vapautta, mutta vapaus yhteiskunnassa on sama kuin totuus tieteessä: niin on selvää, ettei järjenumkainen valta sodi oikeuden ja siveydellisyyden peri-aatteita vastaan.

Ja sentähden on luonnollista ja oikeutettua, että pyrimme sitä hegemoniaa, joka magyarilaisilla tähän asti on ollut Unkarin kansakuntain keskuudessa, pysyttämään ja enentämään, mutta tietysti vaan vapaan kilpailun pohjalla, joka muillekin kansoille avaa kaikki tiet heidän kykynsä ja voimansa edistämiseen.

Mutta — lausutaan viisauden nimessä — jos tämä pyrintö onkin hyvä; eikö ole virhe, varomattomuutta, sitä julkisuuteen tuoda, niin sanoaksemme peliämme ilmaista?

Minä luulen, ja historiakin todistaa sen, että rehellinen ja vilpitiön politiiki aina myöskin oli terveellisin. Tunnustakaamme sentähden aikomuksemme, tunnustakaamme se sitä ennemmin, koska me kuitenkin turhaan voisimme sitä kieltää. Jokainen olento, jokainen heimo, jokainen kansa, jokainen valtio pyrkii toisia vallitsemaan. Sitä on turhaa kieltää; asian laita on niin.

Jos meidän tarkoituseränämme olisi kansallisuuksien hävittäminen, ja me tähän tarkoituserään päästäksemme tahtoisimme käyttää petollisia aseita, silloin, niin silloin olisi meillä tosin syytä peittää korttimme, väärää peliämme salataksemme. Mutta meidän tarkoituserämme ei ole siveydellisyyden kanssa ristiriitaisuudessa, niinkuin jo olemme osoittaneet, se ei ole mikään hävityssota, vaan ainoastaan yhteiskunnallisen hegemoniamme suojelemista ja säilyttämistä, ja meidän aseemme ovat kunnialliset.

Pois siis kaikki ulkokullattu peittelemine: tunnustakaamme se suoraan, että tahdomme olla mahtavimmat tässä osassa Eurooppaa, johon Luoja meidät on asettanut; mutta me emme tahdo olla mahtavimmat tyranniuden, vaan vapauden kautta, ei barbarilaisina valloittajina, vaan sivistyksen levittäjinä, ei hävityssodan, vaan rauhan kilpailussa. Pois tuo teeskennelty ystävällisyys, joka veljellisyuden nimessä ojentaa kansallisuuksille kättä ja hymyillen heitä pauloihinsa viekoitellessaan tahtoisii heidät allensa polkea. Ilmestykäämme miehuullisesti, jalosti ja julkisesti, ja vaatikaamme heitä taisteluun, taisteluun, jossa me yhteiskunnallisen yhtä-oikeuden ja vapaan kilpailun alalla ottelemme rauhan ja hengen aseilla. Tätä taistelua ei kuitenkaan käy välttäminen; ryhtykäämme siis siihen suoraan ja sitä mieluisammin, kuin siinä kukistuminen ei myöskään ole mikään häpeä, sillä eihän tappio ole mitään muuta kuin osanto voittajan rikkauteen ja sivistykseen. Taistelkaamme sentähden ja koettakaamme voittaa veljiämme rikkauden ja sivistyksen kautta.

Kansallisuuksien taistelu oli tähän asti osaksi väkivaltainen sorto, osaksi ilkeät syytökset ja juonet; tästä alkaen olkoon se kunniallinen, julkinen ja ritarillinen turnailu. Älkäämme kammotko nimittää asiaa sen oikealla nimellä: se on taistelu; pitäkäämme vaan vaaria, että se on kunniallinen taistelu. Petollinen rauha on vielä pahempi kuin kenties moitittava taistelu, ja sen täytyy peräytyä tuon välttämättömän taisteluun edestä, juuri kunniallisen rauhan saavuttamiseksi. Mutta kunniallinen rauha voipi vaan olla kunniallisen taistelun seurauksena.

Kansallisuuden kannalta katsoen ei meillä olekaan mitään sotaa pelättävänä: sillä onhan kansallisuuden-kysymys kysymys kansan-oikeudesta, kysymys demokratiasta (kansanvallasta). Mutta koska kansain edulle ei mikään ole niin haitallista kuin sota, ei demokratian lopullinen voitto voi olla mikään muu, kuin ikuinen rauha.

Jos me tässä vapaan kilpailun taistelussa emme voittaisi muita kansallisuuksia, vaan muut kansallisuudet meidät, niin olemme kaiketi kaatuneet. Mutta minä kysyn jokaiselta isänmaanystäväältä, eikö meidän, tosin särjetyllä sydämellä, mutta

totuuden mukaisesti, täydy tunnustaa, että me tässä tapauksessa olemme ansainneet häviömme? Välikappaleet ovat käsissämme! Jos emme niitä käytä, on se oikeuden mukaista, ihmiskunnan eduksi, että semmoiset tempaavat ne pois käsistämme, jotka voivat niitä paremmin käyttää.

Kysymys, joka meitä enimmin miellyttää, on: onko unkarilaisella vielä tulevaisuutta? voipiko hän vielä vastedeskin pyryttää hegemoniaansa muitten kansain yli isänmaassamme? Vastaus on myöntävä, mutta vaan sillä ehdolla, että hän voipi käyttää rikkauden ja sivistyksen voimia joutuisammin ja pontevammin kuin muut.

Mitä on meidän tekeminen, tähän tarkoitukseen päästäksemme?

Niinkuin entinen diplomaatti sanoi: „sotaan tarvitaan kolme asiaa: rahaa, rahaa ja taas rahaa“, niin voimme me sanoa, että rikkaaksi ja sivistyneeksi tullaksensa tarvitaan myöskin kolme asiaa: työtä, työtä ja vieläkin työtä.

Kolmenkertaista työtä! Sillä kansamme monien oivallisten omaisuuksien joukossa ei valitettavasti työteliäisyys ole tarpeeksi kehittynyt; ja juuri työteliäisyyden puute on se Akilleen-kantapää, johon kansat saavat kuolinhaavansa. Kuolettakaamme sentähden laiskuutemme; ylellisyyteen pantavain menojen sijasta kartuttakaamme tulojamme, korttileikin sijaan ottakaamme kirjoja käteemme, ahkeruuden suhteen karkoittakaamme itsestämme pois itämaalainen, pyrkikäämme päästäksemme Europan läntisten kansojen rinnalle — sanalla sanoen, älkäämme hävetkö työtä älkäämmeikä väsykö siihen, ja älkäämme olko vaan olevinamme herroja, jos todella tahdomme herraina pysyä!“

Kukaan ei voine kieltää, että unkarilaiset ainoastaan sillä tavalla, kuin edellisessä esitelmässä on osoitettu, voivat pyryttää johtavaa asemaansa Unkarissa. Taistellessaan muita kansallisuuksia vastaan tulee heidän käyttää yksistään henkisiä aseita, sillä ainoastaan ne voivat heille vakuuttaa varman ja pysyvän voiton.

Yksi meidän etevimmistä valtiomiehistämme on hiljakoin lausunut nykyisen serbialais-turkkilaisen sodan ja sen aseman johdosta, jolle unkarilaiset sen suhteen ovat asettuneet, pitäessään turkkilaisten puolta: „Se on kurja vapaa-mielisyys, se, joka erinäisille kansanheimoille ulosmittaa, toiselle vapautta, toiselle sortoa ja orjuutta, kaikki valtiollisten myötä- tahi vasta-tuntoisuuksien mukaan. — Hallitusten laita on toinen. Heidän täytyy menetellä valtio-edun mukaan. Mutta missä jonkun valtion edut eivät sovi yhteen ihmiskunnan etujen kanssa, todistaa se, että sen politiiki on huono ja ettei sillä ole mitään tulevaisuutta.“ Tätä totuutta pitäisi unkarilaisten kansallis-politiikinsa suhteen enemmän kuin tähän asti silmällä pitämän. Kaikkialla maailmassa rupeevat kansalliset ennakkoluulot yhä enemmän haihtumaan. Unkarilaisilla on epäilemättä syytä pelätä slavilaisuutta, mutta tämä pelko lienee heissä kuitenkin suurempi kuin tarpeellista olisi. Etelä-slavilaiset heimokunnat seisovat vielä liian alhaisella sivistyskannalla, heiltä puuttuu yksimielisyyttä ja ennen kaikkia valtiollista malttia ja kykyä, jotta he vielä pitkään aikaan voisivat unkarilaisille, joissa nämä omaisuudet löytyvät paljoa suuremmassa määrässä kuin heissä, erittäin vaarallisiksi tulla, sillä edellyttämyksellä tietysti, etteivät unkarilaiset jää edistyksessään samaan paikkaan seisomaan, vaan voimiensa mukaan pyrkivät yhä eteenpäin sekä aineellisella että henkisellä alalla. Ei myöskään liene epäilemistä, että Europan länsivallat pitävät siitä huolta, ettei slavilaisuus Europan kaakkoisessa osassa pääse suurempaan valtaan, kuin sen tulee ja mitä Europan valtiollisen tasapainon pysyttämiseen soveltuu.

Mitä muuten Unkarin valtiolliseen tulevaisuuteen tulee, niin en sen suhteen tahdo ruveta mitään horoskopia eli ennustus-peiliä asettamaan, jospa semmoiseen löytyisikin yltä-

kyllin sekä unkarilaisten itsen että muukalaisten tekemiä mal-
leja. Semmoinen peili saattaa helposti näyttää kuvat ylös-
alaisin, ja parasta on siis heittää sikseen kaikki aprikoimi-
set, onko Itävalta pian yhdistettävä Saksan valtakuntaan, onko
Habsburg'in hallitsijasuku sitte muuttava Unkariin, onko To-
nava-maissa tekeytyvä suuri liittovalta, jossa kaikki nuo eri
kansallisuudet ovat yhtä-oikeutettuina jäseninä, ja onko tämä
liittovalta järjestettävä perustuslaillisen monarkian vai tasa-
vallan peri-aatteen mukaan j. n. e. j. n. e. Niin paljo lie-
nee kuitenkin varmaa, että jos tuommoinen liittovalta joskus
syntyy — mikä kyllä olisi suotavaa — niin tulevat magya-
rilaiset siinä olemaan johtajina, siitä selvästä syystä, että he
ovat ainoat koko tuossa kirjavassa seurassa, joilla on oikea
historiallinen pohja ja oikea valtiollinen kyky.

Unkarilaisten asia olisi keksiä joku sovelias „modus vi-
vendi“ eli elämisen-tapa noille monilukuisille kansakunnille
Europan kaakkoisessa osassa, joku semmoinen, joka, samalla
kuin se suojelee yksityisten kansallisuuksien oikeutta ja va-
pautta, perustaa vakavan ja tukevan, yleistä europalaista sivisty-
tystä levittävän ja suojelevan valtiorakennuksen itää vastaan.
Tämän katsoisimme unkarilaisten maailmanhistorialliseksi teh-
täväksi.

Neljäs-kymmenes Kirje.

Lähtö Unkarista. — Karpathein vuorimaa. — Vaihtelevia maisemia. — Slovakilaiset. — Suurin matka Suomesta Unkariin ja mitä se maksaa. — Takaisin-katsaus. — Turanilaisen kansanheimon sivistyskyky. — Mitä suomalaisilla on unkarilaisilta oppimista. — Likemmän tuttavuuden toivottavuus unkarilaisten ja suomalaisten välillä. — Kaksi kauan eronnutta, mutta toinen toisensa taas löytänyttä veljestä.

Eräänä iltana heinäkuun lopulla läksin Budapestistä kotimatkalle. Rautatien asemahuoneelle oli minua tullut saattamaan professori Budenz, joka koko ajan Unkarissa ollessani oli minulle, niinkuin kaikille muillekin siellä käyneille suomalaisille, osoittanut erittäin suurta ystävällisyyttä ja apua, josta tässä saan lausua sulimmat kiitokseni.

Matkani kulki aluksi samaa rautatietä myöten itään päin, jota olin Miskolcz'ista palatessani käyttänyt. Hatvan'in pysäyspaikassa kääntyy se pohjaiseen päin ja tulee pian Karpathein vuorimaahan. Tämä tarjoo matkustajalle paljon vaihtelevaisuutta maisemain ja näköalain suhteen, vaikka taas matka, niinkuin ainakin vuorisissa seuduissa, kuluu hitaasti. Oli vaan ikävää, että juna iltapäivällä lähti Budapestistä, sillä tultuamme vuorimaahan oli jo yö lähestymäisillään, ja kun matkaa pitkitettiin läpi yön, jäi minulta siten suuri osa vuorimaan ihanuudesta näkemättä. Siihen oli kuitenkin vielä seuraavana aamuna ja edelläpuolen päivää tilaisuutta. Juna kulki tuhansissa mutkissa milloin hirveäin vuorisyvänteitten reunalla, milloin pimeäin tunnelien läpitse, milloin taas korkeitten siltojen ylitse, jotka olivat syvänteitten poikki rakennetut. Vuorten kupeilla kasvoi monin paikoin honka- ja kuusimetsiä; yleensä luonto muistutti pohjaisista maista. Tämän

vuoriseudun asukkaat ovat slovakeja, jotka enimmästä päästä näillä paikoin ovat köyhiä ja varattomia, sillä nuo kiviperäiset vuorenrinteet ja niiden välillä olevat laaksot eivät tietysti läheskään ole yhtä hedelmällisiä kuin tasankomaa. Slovaki-laisen tuntee helposti hänen leveälierisestä hatustaan sekä isosta, melkein satulan-tapaisesta vyöstään, jota hän pitää valkoisenharmaan mekkonsa yli.

Päivällisen aikana tuli juna Jablunkan vuorensolaan, jossa valtakunnan raja käy. Siinä heitin nyt jäähyväiset ihanalle Unkarin maalle, jossa olin saanut kokea niin paljon vieraan-varaisuutta, niin paljon sydämellistä ystävyyttä ja veljellisyyttä, ettei se ikänä kiitollisesta muistostani haihdu. Matkani kulki sitte Schlesian ja Preussin kautta Stralsund'iin, sekä siitä Itämeren poikki Ruotsiin ja sieltä kotia Suomeen. *)

Edellisessä olen koettanut antaa niin täydellisen kuvauksen, kuin olen saattanut, Unkarin maasta ja kansasta. Me olemme siitä oppineet unkarilaisissa tuntemaan jalon, mutta kovia kohtaloja kärsineen kansan. Nämä kovat kohtalot eivät

*) Suorin tie Suomesta Unkariin menee Venäjän, Puolan ja Schlesian kautta Pietarin, Varsovan ja Oderberg'in kaupunkien läpitse sekä viime-mainitusta Karpatheihin vuorien ylitse. Jos lähtee esim. Helsingistä ja matkustaa yhtä mittaa tätä tietä, tulee jo neljäntenä päivänä Budapestiin. Tämä matka maksaa toisen luokan vaunuissa noin 200 markkaa, johon sopii lisäksi lukea 30 markkaa ruokaan ja yhteen yökorttieriin. Jos sitte oleskelee Budapestissä kolme viikkoa, käyden teaterissa ja muissa huvituksissa sekä tehden pieniä huvimatkoja maaseuduille, niin mennee siihen noin 300 markkaa. Koko matka edes takaisin sekä kolmen viikon olo Budapestissä ja sen ympäristössä, siis kaikkiaan yhden kuukauden matkustus, tulisi tällä tavoin maksamaan noin 760 markkaa. Mutta jos ajaa kolmannen luokan vaunuissa ja muuten elää säästäväisesti, saanee tästä summasta vielä lukea pois ainakin 100 tai 150 markkaa, jotenka puheena oleva matkustus siis myös voidaan tehdä noin 650 tai 600:lla markalla. Raha on tietysti laskettu alpari-kurssin mukaan.

kuitenkaan ole voineet masentaa sitä; niinkuin teräs tuleessa vaan karaistuu ja sitkeämmäksi muuttuu, niin on Unkarinkin kansa kaikkien onnettomuuksiensa ja kärsimystensä perästä vaan vahvistunut, voimistunut, edistynyt ja itsensä semmoiselle kannalle kohoittanut, että sen ääni jo kuuluu niissä neuvospöydissä, joissa Europan valtiolliset asiat ratkaistaan. Ja palkinnoksi tästä väsymättömästä työstään saapi se muutamana vuoden kuluttua viettää valtionsa tuhatvuotisen olon riemujuhlaa.

Tämä kaikki todistaa, että unkarilaisissa löytyy henkistä voimaa ja jäntevyyttä, kansallista itsetuntoa ja valtiollista kykyä enemmän kuin monessa muussa kansassa. Se todistaa myöskin, että tuo „turanilainen“ kansanheimo, jolta muutamat rikki-viisaat ja ylpeät kirjailijat ovat tahtoneet riistää kaiken ky'yn korkeampaan sivistykseen ja edistykseen, voipi siinä kohdin aivan hyvin vetää vertoja millekään sivistyksen yksinoikeudella muka varustetulle arjalaiselle kansakunnalle hyvänensä.

Meillä suomalaisilla on sentähden aivan paljon oppimista unkarilaisilta. Me olemme kyllä mekin käyneet kovan onnen koulua ja yltäkyllin saaneet kärsiä vastuksia ja onnettomuuksia, jottemme siis suinkaan ole siinä suhteessa kokemattomia. Mutta meillä voi sentään vieläkin olla paljon opittavaa tuon vaikean taidon suhteen seisoa kukistumatonna kovan onnen päivinä, erittäinkin valtiollisessa katsannossa. Unkarilaisten käytös niinä kahtena vuosikymmenenä, jotka seurasivat vuotta 1848, on meille aina ylevänä esimerkkinä siitä, miten valtiollista oikeuttaan ja vapauttaan on suojeleminen ja niiden edestä taisteleminen, olkoonpa asema kuinka synkkä ja kamala tahansa. Vielä suuremmassa määrässä voimme ottaa unkarilaisia esikuvaksemme tulisen isänmaanrakkauden sekä

kansallisen itsetunnon ja sen kaikenpuolisen kehittämisen suhteen. Kuinka kaukana olemme vielä tässä kohden heidän iälössensä! Heitetyt keskelle vieraita ja vihollisia sekä heitä kahta vertaa lukuisampia kansanheimoja ovat unkarilaiset ymmärtäneet ei ainoastaan suojella omaa kansallisuuttaan, vaan vieläpä hankkia sille ylivallankin kaikkein noiden muiden yli. Me sitä vastoin olemme yhä vielä, niinkuin vuosisatoja takaisin, siinä alentavassa tilassa, että annamme pienen, ei seitsemättä osaakaan meistä tekevän muukalaisen kansallisuuden sortaa meitä ja julkisesti polkea pyhimpiä kansallisia oikeuksiamme jalkainsa alle. Häpeän puna nousee tätä ajatellessa jokaisen suomalaisen otsalle, jonka rinnassa edes vähäisen löytyy kansallista itsenäisyyden-tuntoa.

Suotavaa olisi sentähden, että me suomalaiset alkaisimme rakentaa likempää tuttavuutta unkarilaisten kanssa ja että meistä useampi kuin mitä tähän asti on ollut laita rupeisi unkarilaisten luona vieraissa käymään ja siten tutustumaan heidän kieleensä ja kirjallisuuteensa sekä heidän valtiollisiin ja kansallisiin oloihinsa. Unkarilaiset ovat paitse sitä ainoat sivistyneet heimolaisemme koko avarassa maailmassa, ainoat, jotka meitä kohtaan osoittavat sydämellistä osanottoa, ystävyyttä ja veljellisyyttä. Vuosisatoja on jo vierinyt siitä ajasta, jolloin nämä molemmat veljekset, Unkarin ja Suomen kansa, jättivät yhteisen kehtonsa Altai-vuorten kaukaisilla seuduilla; heidän tiensä erkaantui pian: toinen veljeksistä joutui Pohjolan poloille perille, jossa se väsymättömällä työllä luonnon kovia voimia vastaan valmisti länsimaiselle sivistykselle asuinsijaa Pohjolan jäiden ja lumien keskelle; toinen tuli Etelän viljaville tasangoille, joilla se tuhansissa verisissä tappeluissa suojeli europalaista sivistystä itämaiden hurjia raakalaisjoukkoja vastaan. Molemmat ovat siis uskollisesti

toimittaneet tehtäväänsä ihmiskunnan ja sivistyksen palveluksessa, mutta tämän pitkällisen työn kestäessä olivat he toisistaan kokonaan vieraantuneet, veli unhoitti veljensä, vuosisatain kuluessa eivät he toisistaan mitään tienneet. Vasta uuden ajan synnyttämän tieteen valossa tunsivat he taas toinen toisensa; he huomasivat olevansa lihaa samasta lihasta ja verta samasta verestä, huomasivat olevansa

„— yhen emosen lapset,
Yhen hanhen hautelemat,
Yhen sorsan suorittamat,
Yhen peipposen pesemät.“

Lisäys.

Sekä kirjassa että kartalla on käytetty Unkarin kaupunkien ja muitten paikkakuntain niminä suurimmaksi osaksi niitten saksalaisia nimityksiä, sentähden että nämä ovat yleisimmin tunnetut historiassa, maantieteessä ja muualla. Koska kuitenkin olisi sopimatonta kokonaan heittää niitten kansalliset, unkarinkieliset nimet sikseen, liitetään tähän luettelo niistäkin.

Agram = Zágráb.
Dalmatia = Dalmatország.
Drau = Dráva.
Erlau = Eger.
Fünfkirchen = Pécs.
Gran = Esztergom.
Gran (virta) = Garan.
Grosswardein = Nagy-Várad.
Hermannstadt = Nagy-Szeben.
Karlsburg = Károly-Fejérvár.
Karlstadt = Károlyvár.
Kaschau = Kassa.
Klausenburg = Kolosvár.
Komorn = Komárom.
Kremnitz = Körmöcz.
Kroatia = Horvátország.
Kronstadt = Brassó.
Leitha = Lajta.
Maria-Theresianopel = Szabadka.
Martinsberg = Szent Márton.
Mühlbach = Szász-Sebes.
Neutra = Nyitra.
Neusiedler-järvi = Fertő tava.
Platten-järvi = Balaton(tava).

Pressburg = Pozsony.
Raab = Györ.
Raab (virta) = Rába.
Save = Szava.
Schemnitz = Selmezbánya.
Schütten-saari = Csallóköz.
Szegedin = Szeged.
Semlin = Zimony.
Siebenbürgen = Erdély.
Slavonia = Tótország.
Sotilasraja = A katonai örvidék.
Steinamanger = Szombathely.
Stuhlweissenburg = Székes-Fejérvár.
Theben = Devény.
Theiss = Tisza.
Tonava = Duna.
Tyrnau = Nagy-Szombat.
Unkari = Magyarország.
Waag = Vágh.
Waitzen = Vác.
Weisskirchen = Fejértéplom.
Ödenburg = Soprony.

UNKARIN WALTAKUNNAN KARTTA.

